

In the Name of God
the Compassionate, the Merciful

Allameh Tabataba'i University
Faculty of Persian Literature and Foreign Languages

Biannual Scientific Journal of
Language Science Studies

Vol. 12, No. 22, Fall & Winter 2025

Publisher and License Holder: Allameh Tabataba'i University

Director in charge: Reza Morad Sahraei

Editor-in-Chief: Mohammad Dabir Moghaddam

Editorial Board

Assi, Mostafa	<i>Prof. (Institute for Humanities and Cultural Studies)</i>
Bernard, Chams Benoît	<i>Assistant Prof. (Leiden University Center for Linguistics)</i>
Dabir Moghaddam, Mohammad	<i>Prof. (Allameh Tabataba'i University)</i>
Ghaffari, Mahbod	<i>Prof. (University of Cambridge, England)</i>
Gholami, Saloumeh	<i>Prof. (University of Frankfurt, Germany)</i>
Golfam, Arsalan	<i>Associate Prof. (Tarbiat Modarres University)</i>
Haghibin, Farideh	<i>Prof. (Al-Zahra University)</i>
Hassandoost, Mohammad	<i>Associate Prof. (Academy of Language and Literature)</i>
Henkelman, Wouter F. M.	<i>Prof. (École Pratique des Hautes Études)</i>
Korangi Alireza	<i>Prof. (American University of Beirut)</i>
Meshkat al-Dini, Mehdi	<i>Prof. (Ferdowsi University of Mashhad)</i>
Modarresi Ghavami, Golnaz	<i>Associate Prof. (Allameh Tabataba'i University)</i>
Monshizadeh, Mojtaba	<i>Prof. (Allameh Tabataba'i University)</i>
Mehdi Purmohammad	<i>Assistant Prof. (University of Alberta)</i>
Rafiei, Adel	<i>Associate Prof. (University of Isfahan)</i>
Raghibdoust, Shahla	<i>Associate Prof. (Allameh Tabataba'i University)</i>
Rasekh-Mahand, Mohammad	<i>Prof. (Bu-Ali Sina University)</i>
Rezaei, Vali	<i>Prof. (University of Isfahan)</i>
Sahraei, Reza Morad	<i>Prof. (Allameh Tabataba'i University)</i>
Safavi, Korosh	<i>Prof. (Allameh Tabataba'i University)</i>
Saffar Moghaddam, Ahmad	<i>Prof. (Institute for Humanities and Cultural Studies)</i>
Sedighi, Anousha	<i>Prof. (Portland State University)</i>
Shabani-Jadidi Pouneh	<i>Prof. (University of Chicago)</i>
Shaghaghi, Vida	<i>Prof. (Allameh Tabataba'i University)</i>
Tabibzadeh, Omid	<i>Prof. (Institute for Humanities and Cultural Studies)</i>
Zarshenas, Zohreh	<i>Prof. (Institute for Humanities and Cultural Studies)</i>

Executive Director: Ehsan Changizi

Persian Editor: Anis Masoumi

Executive Expert: Anis Masoumi

English Editor: Shadi Davari

Layout Designer: Mahboobeh Geraee

Address: Department of Linguistics, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages,
Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran; 19979-67556

Tel/Fax: (+9821) 88683707

Journal Website: ls.atu.ac.ir

Lithography, Printing, and Binding: Allameh Tabataba'i University Press

ISSN: 2423-7728

Reviewers of this issue:

Dr. Azita Abbasi
Dr. Sepideh Abdolkarimi
Dr. Fatemeh Bahrami
Dr. Sahar Bahrami Khorshid
Dr. Samar Ehteshami
Dr. Moharram Eslami
Dr. Raheleh Gandomkar
Dr. Fariba Ghatreh
Dr. Arsalan Golfam
Dr. Tahmineh Heydarpour Bidgoli
Dr. Mojgan Homayounfar
Dr. Maryam Mesgar Khoei
Dr. Mohammad Amin Naseh
Dr. Behzad Rahbar
Dr. Mohammadreza Razavi
Dr. Vahid Sadeghi
Dr. Azadeh Mirzaei

Submission Guidelines

- The article should be the result of scientific research in one of the topics related to Persian language and literature.
 - The Editorial Board is free to accept, reject and edit articles.
 - The Editorial Board determines the order of articles appearing in an issue.
 - The author is responsible for the accuracy of the content of the article.
 - Articles should be submitted through the integrated system of scientific journals (ltr.atu.ac.ir).
 - In each article, line spacing should be 1 cm, the margin should be 4.5 cm on both sides and 5 cm from below and above; and each article should be at most twenty A4 pages (with Zar font 13) written based on *Dastur-e Xatt-e Fârsi (Persian Script Orthography)* approved by the Academy of Persian Language and Literature (www.persianacademy.ir).
 - The software used should be Microsoft Word 2010 or newer versions.
 - Page spacing should be Multiple 0.9.
 - The first paragraph that comes after each heading, should not be indented.
 - Subsequent paragraphs should be 0.5 cm indented.
 - Footnotes should be in APA style (Surname, First Name's Initial).
 - In-text numbers should be written in Persian.
 - A *momayyez* or decimal separator (/) should be used for decimals.
 - All headings should be at 12pt distance from the previous text, and 0 pt distance from the following text.
 - The abstract should be prepared and written in one paragraph, and it should include the following sections (without giving them separate headings):
 - Introduction to the problem (one or two sentences),
 - Purpose (one sentence),
 - Method (two to three sentences including the research plan, statistical community, number of samples, sampling method, intervention, tool [the full name of the tool, the manufacturer name and the year of manufacture], Method of data analysis [without mentioning software name],
 - Results (two to three sentences, including main findings without mentioning numbers), and
 - Conclusion (two sentences).
- Please note that abstracts are narrative texts. So, dividing their sections and giving them separate headings are not allowed.
Abstracts should be between 150 and 250 words.
- The Title Page should be prepared as follows: The title of the article (B Zar 15 Bold), the name of the author/authors (B Compset 12 Bold), the academic rank and the name of the university or affiliated organization (B Compset 10), the abstract (150 words/B Zar 11), keywords (4-7 words, separated by commas/Lotus B 12).

* The name of the corresponding author should be starred and mentioned in the footnote of the corresponding author's email.

Faculty members: Academic Rank (Instructor, Assistant Professor, Associate Professor, Professor), Department (if any), University, City, Country.

Students: Student (Bachelor, Master, Doctorate) of Field of Study, University, City, Country.

Freelance researchers: Degree (Bachelor, Master, or Doctorate), the Field of Study, City, Country.

Hawza students: Level (2, 3, 4), Field of Study, Hawzah 'Ilmīyah (seminary)/Madreseh Elmiyeh (Religious School), City, Country.

Individuals and researchers who are members of an organization/ research institute: (Instructor, Assistant Professor, Associate Professor, Professor), Department (if any), University, City, Country.

The current article has been taken from the doctoral dissertation/master's thesis in the field of from..... university/ The current article has been taken from the research project entitled “.....” with the support of university/institute (B Zar 10).

- The main text of the article should not exceed 6000 words (excluding abstract and references).
- The main text of the article includes: Introduction, Review of Literature, Method, Findings, Discussion and Conclusion, Conflict of Interest, Acknowledgement, ORCID, Persian and Latin sources (References).
- In-text headings (B Lotus 14 Bold)/ the Persian text of the article (B Zar 13)/Persian sources (B Zar 12) /Latin sources (Times New Roman 11), and the Latin translation of Persian sources accompanied with [In Persian] at the end of the source (Times New Roman 11)
- The title of images, tables and charts (B Lotus 11) and the text of images, tables and charts (B Lotus 10).
- The number of tables in an article should not exceed 5. Tables should be organized in APA format and in size 10.
- References to quotations (direct): First name and surname of the author/authors (Year of Publication), (indirect): First name and surname of the author/authors, year of publication) and its repetition (same: page number).
- All foreign names of the original text (except Arabic) should be translated into Persian and inserted in a footnote as (surname [the initial letter in uppercase], first name's initial).
- The equivalent of the words should be written in the footnotes, the initial letter in uppercase and the rest of the letters in lowercase.
- If more than one work has been published by an author in a year, these works should be distinguished by mentioning the letters ب, الف, or a, b, after the year of publication.
- Refer to non-Persian sources in the same language.
- If the book has more than three authors, after the name of the first author, the phrase “et al.” should be written. If a work does not have an author, cite the source by its title. If a work is created by an institution or organization, the name of that institution or organization should be cited.
- ORCID ID should appear before the References (Times New Roman 11).
- Persian sources should be written with B Zar 12, English sources with Times New Roman 11, and Arabic sources with B Badr 12 and hanging 1cm)
- The list of sources and references should be arranged alphabetically at the end of the article as follows:

Persian (B Lotus 14 Bold)

*** Book:**

Surname, First Name; Surname, First Name and Surname, First Name (Author/Authors). (Year of Publication). *Book title*. Name and Surname of the People Involved (proofreader, translator, Editor, etc.). Edition. Place of Publication: Publisher.

Book with no identified author: *Book title*. (Year of Publication). Edition. Place of publication: Publisher.

A book written by an institution: Name of Institution. (Year of Publication). *Book title*. Edition. Place of Publication: Publisher. (B Zar 12)

* **Article:** Surname, First Name; Surname, First Name and Surname, First Name (Author/Authors). (Year of Publication). Title. *Journal Name*. Period/Year (Issue Number). The article's page numbers from right to left, high to low. Insert DOI (B Zar 12)

* **Thesis/Dissertation:** Thesis/Dissertation: Surname, First Name. (Year of Publication). *Thesis title*. Master Thesis/Doctoral Dissertation, University Name.

* Collections: Surname, First Name's Initial; Surname, First Name's Initial and Surname, First Name's Initial. (Author/Authors). (Year of Publication). Article title. *Collection title*. Place of Publication: Publisher's Name.

(B Zar 12)

* **Websites:** Surname, First Name. (Last Revision Date and Time on the Website). Subject's title, Website's Name and Address. (B Zar 12)

References (Times New Roman 13 Bold)

* **Book:** Surname, First Name; Surname, First Name and Surname, First Name. (Year of Publication). *Book title*. Edition. Place of Publication: Publisher.

Book with no identified author: *Book title*. (Year of Publication). Edition. Place of Publication: Publisher.

A book written by an institution: Name of Institution. (Year of Publication). *Book title*. Edition. Place of Publication: Publisher. (Times New Roman 11)

* **Article:** Surname, First Name's Initial, Surname, First Name's Initial and Surname, First Name's Initial. (Year of publication). Title. *Journal Name*. Period/Year (Issue Number). The article's page numbers from right to left, high to low. (Times New Roman 11)

* Thesis/Dissertation: Surname, First Name's Initial. (Year of publication). *Thesis title*. Master Thesis/Doctoral Dissertation. University Name. (Times New Roman 11)

* Collections: Surname, First Name's Initial; Surname, First Name's Initial and Surname, First Name's Initial. (Author/Authors). (Year of Publication). Article Title. *Collection Title*. Place of Publication: Publisher's Name. (Times New Roman 11)

* Websites: Surname, First Name's Initial. (Last Revision Date and Time on the Website). Subject's Title, Website's Name and Address. (Times New Roman 11)

The Latin translation of Persian sources should be given at the end of the References, and follow the standard format of Latin sources; [In Persian] should be added at the end of the source.

Contents

The Post-Verbal Position of Non-Core Clause Elements in Persian.....	9
Hussein Piri, Mohammad Dabirmoghaddam, Vida Shaghaghi and Mojtaba Monshizadeh	
The Use of Scientific Language in Persian Literary Research (Selected Works from the Book of the Year, 1981–1991).....	39
Mohammad Mehdi Zamani, Somayeh Aghababaei and Nematollah Iranzadeh	
Argument Structure of Persian Possessive Verbs in the Mirror of the Agreement and Case-Marking Systems.....	81
Fatemeh Bahrami	
Incorporating Complex Predicates in Coastal Baluchi.....	121
Abdolkhalil Tabasideh, Nahid Yarahmadzahi and Mehdi Safaie-Qalati	
Grammaticalization of Superior Comparative in Persian.....	153
Shadi Davari	
Evaluating the Effectiveness of Safavi's Systematic Translation Criticism Model in Criticism of Rewritings (Case Study: Mirza- Razai's Rewriting of Kalila wa Dimna).....	181
Ayyub Badavam	
Cognitive Description of the Vertical Dimension in Foundation of Space Image Schema, based on Cognitive Semantics.....	211
Nasser Hafezi-Motlagh and Mohammadreza Pahlavannezhad	
An Exo-skeletal Analysis of Persian Quantifier Phrase.....	245
Mohaddeseh Soltani Nejad and Abbas Ali Ahangar	
Transliteration of Proper Names of Greek Philosophers and Sages into Arabic in the Texts of the Islamic Period: From a Linguistic Perspective	271
Golnaz Modarresi Ghavami and Saeed Anvari	
Persian Non-Standard Linguistic Patterns in Tabnak Site.....	321
Asghar Esmacili	
Thematic Structure in the Persian Imperative Clauses.....	373
Azadeh Mirzaei	

The Post-Verbal Position of Non-Core Clause Elements in Persian

Hussein Piri

PhD in Linguistics, Allameh Tabataba'i
University, Tehran, Iran

Mohammad
Dabirmoghaddam*

Professor of Linguistics, Allameh Tabataba'i
University, Tehran, Iran

Vida Shaghaghi

Professor of Linguistics, Allameh Tabataba'i
University, Tehran, Iran

Mojtaba Monshizadeh

Professor of Ancient Iranian Languages,
Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

Persian is a verb-final language; that is, its basic unmarked word order is SOV. Clauses in Persian, like other languages, have both the core-elements and non-core elements. The lack of the non-core elements or adjuncts in a clause does not make it ungrammatical but a speaker or writer uses these elements to express his/her intentions. This study aims to investigate the post-verbal position of the non-core elements and the contributing factors in taking pre- and post-verbal positions of these elements in colloquial Persian in the selected Persian corpus including *Sweet Jam*, *Da*, *Things Left Unsaid* and *Urn*. To this end, 893 leftward scrambled clauses out of 9105 clauses were studied. The

* Corresponding Author: dabirmoghaddam@atu.ac.ir

How to Cite: Piri, H., Dabirmoghaddam, M., Shaghaghi, V., & Monshizadeh, M. (2025). The Post-Verbal Position of Non-Core Clause Elements in Persian. *Language Science Studies*, 12(22), 9-38. doi: [10.22054/ls.2020.49224.1301](https://doi.org/10.22054/ls.2020.49224.1301).

results of this study show that only the non-core elements of location and destination take the post-verbal position, which is mainly the position of given information and non-focused part of a clause in the corpus. Moreover, the omission of preposition is the characteristic of the post verbal position. There are also contributing factors so that non-core elements do not take the pre- and post-verbal positions accidentally. In addition, the core elements of a clause do not take the post verbal position.

1. Introduction

The present study investigates the post-verbal position of non-core clause elements in colloquial Persian. The unmarked order of core elements in Persian is Subject–Object–Verb. In addition to core elements, clauses may contain non-core elements or adjuncts, whose absence does not render the clause ungrammatical; however, speakers employ them when necessary to express communicative intentions. Persian also exhibits a syntactic phenomenon known as scrambling, whereby sentence constituents, along with their case markers, are moved. This phenomenon manifests in different forms and may shift elements either rightward or leftward, depending on the directionality of Persian orthography. Importantly, such movement is syntactically optional, and its motivation is primarily discourse-driven (Rasekh-Mahand, 2003: 113). This article focuses on leftward movement, specifically the post-verbal positioning of non-core elements, and the factors governing such ordering. In this study, “leftward scrambling” refers exclusively to the movement of elements into the post-verbal position. The research questions addressed are: (i) which non-core elements undergo leftward scrambling in colloquial Persian? (ii) what is their information-structural status in the post-verbal position? and (iii) what factors determine the ordering of non-core elements before and after the verb?

2. Literature Review

Research on postposing in Persian includes works by Frommer (1981), Rasekh-Mahand & Mousavi (2007), Roberts (2009), and Rasekh-Mahand & Ghiasvand (2013). Frommer (1981: 144) argues that the postposed position is non-emphatic, i.e., it is associated with given information. He also notes the deletion of prepositions in post-verbal contexts. Rasekh-Mahand & Mousavi (2007: 16) emphasize the interaction of prosody and discourse, concluding that postposed elements do not receive sentence-level emphasis. Roberts (2009: 126) examines the post-verbal position of clause elements, focusing on alternations in the movement of prepositional phrases of destination. They argue that when the event is central, this prepositional phrase is postposed, advancing the narrative line; when the phrase remains in its unmarked position, the described events are not central to the discourse. Rasekh-Mahand & Ghiasvand (2013: 44) conclude that postposed elements are heavier than their unmarked counterparts; definiteness influences postposing; animacy shows no consistent correlation; and the more presupposed an element is, the greater its likelihood of being postposed.

3. Methodology

This study adopts a descriptive-analytical approach, with the clause as the unit of analysis. From a corpus of 9105 clauses, 893 instances were identified in which non-core elements occurred in post-verbal position. The corpus was selected for its colloquial style. Following Roberts (2009: 128), prepositional phrases of destination co-occur with motion verbs, while prepositional phrases of location accompany non-motion verbs; this framework is adopted here. The research proceeded in four stages: firstly, identification of clauses with postposed non-core elements, based on Roberts' (2009: 97) unmarked ordering of simple Persian clauses. Secondly, classification and quantification of the types of leftward-scrambled elements. Thirdly, examination of the information-structural status of the post-verbal position and finally analysis of preposition status in post-verbal position. The ordering of

non-core elements before and after the verb was also investigated, along with the factors influencing their placement.

4. Results

Within the corpus, destination and location adjuncts were the only non-core elements found in post-verbal position. Among these, destination adjuncts showed a stronger tendency than location adjuncts to occur post-verbally. The data confirm that postposing of destination and location adjuncts is characteristic of colloquial Persian. Preposition deletion was also observed as a feature of the post-verbal domain, occurring more frequently with location adjuncts than with destination adjuncts. Such deletion may reflect stylistic choices by speakers. Regarding information structure, both new and given information appeared in the post-verbal position, though the distribution indicates that this position predominantly hosts given information. The placement of adjuncts before or after the verb is not random but motivated by discourse factors, as evidenced in the corpus.

5. Conclusion

The findings suggest that Roberts' (2009: 97) account of unmarked clause ordering requires revision in colloquial Persian. In this register, two unmarked positions are available for destination and location adjuncts: pre-verbal and post-verbal. Both positions are primarily associated with given, non-emphatic information. The movement of non-core elements in either position depends on factors such as discourse context, verb type, presence or absence of emphasis, number of adjuncts in the clause, emphasis on other clause elements, clause type (imperative, interrogative, etc.), and whether the adjunct is full or reduced. These observations support the notion of an emphasis gradient: the beginning of the clause carries the highest degree of prominence, while the clause-final position is least prominent and non-emphatic.

Keywords: Persian language, non-core elements, scrambling, post verbal position, information structure.

— دوفصلنامه علمی علم زبان —

دوره ۱۲، شماره ۲۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، ۳۸-۹

ls.atu.ac.ir

DOI: [10.22054/ls.2020.49224.1301](https://doi.org/10.22054/ls.2020.49224.1301)

جایگاه پسافعلی عناصر غیراصلی بند در زبان فارسی

سید حسین پیری دانش آموخته دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

محمد دبیرمقدم * استاد زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

ویدا شقاقی استاد زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

مجتبی منشی‌زاده استاد زبان‌های باستانی ایران، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

زبان فارسی جزو زبان‌های فعل‌پایانی است. بند در فارسی، مانند زبان‌های دیگر، علاوه بر عناصر اصلی، عناصر غیراصلی نیز دارد که نبود آنها بند را غیردستوری نمی‌کند. در پژوهش حاضر، سعی شده است تا وضعیت جایگاه پسافعلی عناصر غیراصلی بند در سیاق محاوره‌ای در پیکره منتخب شامل رمان‌های «مریای شیرین»، «د/»، «چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم» و «خمره» مطالعه شود و به عوامل ناظر بر قرارگیری این عناصر در جایگاه قبل و بعد از فعل پرداخته شود. به این منظور، از تعداد کل ۹۱۰۵ بند در پیکره، تعداد ۸۹۳ مورد جمع‌آوری گردید که عناصر غیراصلی در آنها به جایگاه پسافعلی مقلوب شده بودند. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در پیکره مطالعه‌شده تنها افزوده‌های مکانی و مقصد در جایگاه پسافعلی قرار گرفته‌اند و این جایگاه به‌طور عمده جایگاه اطلاع مفروض و غیر تأکیدی است. همچنین، حذف پیش‌اضافه ویژگی جایگاه پسافعلی است که بیشتر همراه با افزوده مکانی مشاهده می‌شود. قرار گرفتن این افزوده‌ها قبل و بعد از فعل در پیکره اتفاقی نیست و عواملی از قبیل نوع سیاق متن، نوع فعل، وجود یا نبود تأکید، تعداد افزوده‌های موجود در بند، تأکید بر عناصر دیگر بند، نوع بند و در نهایت، نوع افزوده مقصد و مکانی بر آن ناظر است. علاوه بر این، عناصر اصلی بند در پیکره مطالعه‌شده در جایگاه پسافعلی قرار گرفته‌اند.

کلیدواژه‌ها: زبان فارسی، عناصر غیراصلی بند، قلب نحوی، جایگاه پسافعلی، ساخت اطلاع

۱. مقدمه

موضوع پژوهش حاضر بررسی جایگاه پسافعلی^۱ عناصر غیراصلی^۲ بند^۳ در سیاق محاوره‌ای در زبان فارسی است. ترتیب بی‌نشان^۴ عناصر اصلی^۵ در زبان فارسی فاعل - مفعول - فعل است. علاوه بر عناصر اصلی، بند عناصر غیراصلی یا افزوده^۶ هم دارد که نبود آنها موجب غیردستوری شدن نمی‌گردد؛ ولی گویشور زبان برای بیان مقاصد خود در صورت لزوم از آنها بهره می‌برد.

زبان فارسی دارای ویژگی دیگری به نام قلب نحوی^۷ نیز هست که از طریق آن سازه‌های جمله به همراه نقش‌نمای آنها حرکت داده می‌شوند. این ویژگی انواع متفاوتی دارد و می‌تواند سازه‌ها را بر اساس جهت نگارش زبان فارسی به سمت راست^۸ یا به سمت چپ^۹ حرکت دهد. این پدیده در زبان فارسی به لحاظ نحوی اختیاری است. از این رو، انگیزه‌های کلامی را باید دلیل قلب نحوی دانست (راسخ‌مهند، ۱۳۸۲: ۱۱۳). قلب نحوی به چپ و جایگاه پسافعلی عناصر غیراصلی بند و همین‌طور عوامل ناظر بر این ترتیب سازه‌ها موضوع بحث در این مقاله است. منظور از قلب نحوی به چپ در این پژوهش، صرفاً حرکت سازه به جایگاه پسافعلی است. پرسش‌های پژوهش حاضر در سیاق محاوره - ای زبان فارسی، عبارت‌اند از اینکه کدام عناصر غیراصلی در بند دستخوش قلب نحوی به چپ می‌شوند؛ به لحاظ ساخت اطلاع^{۱۰} این عناصر در جایگاه پسافعلی چه وضعیتی دارند و عوامل ناظر بر ترتیب عناصر غیراصلی در جایگاه قبل و بعد از فعل کدام‌اند.

-
1. post verb position
 2. non-core elements
 3. clause
 4. unmarked
 5. core elements
 6. adjuncts
 7. scrambling
 8. rightward
 9. leftward
 10. information structure

در این پژوهش افزوده‌ها به عنوان عناصر غیراصلی بند و مفعول صریح^۱ و متمم^۲ به عنوان عناصر اصلی بند در نظر گرفته می‌شوند. برای شروع بحث، نمونه‌هایی از عناصر غیراصلی مقلوب به چپ شاهد آورده می‌شود:

(الف) تو مرا t_i می‌کشانی [به] مدرسه i

(ب) مادر t_i آمد تو آشپزخانه i

در مثال‌های (۱)، افزوده مقصد^۳ که عنصری غیراصلی است، به کمک قلب نحوی از جایگاه بی‌نشان قبل از فعل به جایگاه پسافعلی منتقل شده است. همچنین، در بند (الف) پیش‌اضافه^۴ در جایگاه پسافعلی حذف گردیده، اما در بند (ب) پیش‌اضافه حذف نگردیده است. در ادامه به این مسئله بیشتر پرداخته خواهد شد.

مقاله حاضر با مبنا قرار دادن آنچه که رابرتز^۵ (۱۹۷۹: ۹۷) ترتیب بی‌نشان سازه‌ها برای گونه رسمی زبان فارسی می‌داند و همچنین، مفهوم ساخت اطلاع در دستور نقش‌گرای نظام‌مند^۶ هلیدی و متیسن^۷ (۲۰۱۴) جایگاه پسافعلی عناصر غیراصلی بند در زبان فارسی را در سیاق محاوره‌ای بررسی می‌کند. در این مقاله همچنین، موضوع طیف برجستگی^۸ مد نظر است. بدین معنی که می‌توان از ابتدا تا انتهای جمله، طیفی از ویژگی‌های برجستگی را در نظر گرفت که این طیف در ابتدای جمله در حد اعلای خود است و در انتهای جمله در پایین‌ترین حد خود قرار دارد (راسخ‌مهند، ۱۳۸۲: ۱۴۷).

-
1. direct object
 2. complement
 3. adjunct of destination
 4. preposition
 5. Roberts, J. R.
 6. Systemic Functional Grammar (SFG)
 7. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C.
 8. prominence

۲. پیشینه پژوهش

از مهمترین پژوهش‌های مرتبط با پژوهش حاضر می‌توان به مواردی اشاره کرد که به موضوع قلب نحوی در زبان فارسی پرداخته‌اند. این پژوهش‌ها عبارت‌اند از راسخ‌مهند (۱۳۸۲؛ ۱۳۸۵)، کریمی^۱ (۲۰۰۳؛ ۱۹۹۱)، براونینگ و کریمی^۲ (۱۹۹۴)، ماهوتیان و بیرنر^۳ (۱۹۹۶)، دبیرمقدم (۱۳۷۴)، رضاپور (۱۳۹۲) و صادقی میانرودی و نورایی (۱۳۹۴). راسخ‌مهند (۱۳۸۲: ۱۱۳) انواع قلب نحوی در زبان فارسی را مطالعه کرده و نتیجه گرفته است که قلب نحوی در زبان فارسی به دلایل کلامی انجام می‌گیرد و دلایل نحوی خاصی مانند کسب حالت^۴ یا اصل فراقکنی^۵ در آن نقش ندارند. کریمی (۱۹۹۱: ۱۰) به قلب نحوی و مسئله اختیاری بودن آن می‌پردازد. او معتقد است که قلب نحوی حداقل برای عنصر تأکیدی اختیاری است. راسخ‌مهند (۱۳۸۵: ۳۱) با بررسی ارتباط بین قلب نحوی و تأکید^۶ در زبان فارسی به این نتیجه رسیده است که میان قلب نحوی و عنصر کلامی تأکید ارتباط وجود دارد. بدین ترتیب که عملکرد قلب نحوی نسبت به دو نوع تأکید موجود در زبان فارسی کاملاً متفاوت است. اگر عنصری تأکید تقابلی^۷ داشته باشد، به راحتی مقلوب می‌شود؛ اما در مورد تأکید اطلاعی^۸ این امر کاملاً برعکس است. در پژوهشی دیگر، کریمی (۲۰۰۳: ۱۳۳) در بخشی از مقاله خود به قلب نحوی و جایگاه سوم مفعول می‌پردازد. عدم اعمال قلب نحوی بر مفعول غیر مشخص به ویژگی قلب نحوی و خصایص معنایی مفعول‌های غیر مشخص برمی‌گردد. قلب نحوی مفعول مشخص به لحاظ

-
1. Karimi, S.
 2. Browning, M., & Karimi, E.
 3. Mahootian, S., & Birner, D.
 4. case
 5. maximal projection principle
 6. focus
 7. contrastive focus
 8. information focus
 9. topic
 10. identificational focus

کلامی، مبتدا یا تأکید هویتی است؛ اما قلب نحوی مفعول غیر مشخص زمانی صورت می‌گیرد که آن در تأکید هویتی باشد. در نتیجه، حرکت مفعول در فارسی به دلیل [کسب] حالت نیست؛ بلکه حاصل قلب نحوی است که به دلایل کلامی صورت می‌گیرد و محدودیت معنایی دلیل اعمال یا عدم اعمال قلب نحوی است. براونینگ و کریمی (1994) به قلب نحوی و جایگاه مفعول در زبان فارسی پرداخته‌اند. آنها سه نوع قلب نحوی با عنوان حرکت مفعول، قلب نحوی به ابتدای جمله و قلب نحوی دوربرد^۱ را مطرح کرده‌اند. این دو به این نتیجه رسیده‌اند که قلب نحوی در فارسی هم ویژگی‌های حرکت موضوعی^۲ و هم حرکت غیرموضوعی^۳ را دارد. ماهوتیان و بیرنر (1996: 131) به این نتیجه رسیده‌اند که گروه‌های حرف اضافه‌ای که به ابتدای جمله پیشایند^۴ شده‌اند به لحاظ گفتمان^۵ کهنه‌تر یا به کهنگی فاعل هستند و موردی یافت نکرده‌اند که گروه حرف اضافه پیشایند شده از فاعل تازه‌تر باشد.

دبیرمقدم (۱۳۷۴: ۳۸) به این جمع‌بندی رسیده است که دلایل قلب نحوی در زبان فارسی کاربردشناختی و کلامی است. نتایج پژوهش رضایپور (۱۳۹۲: ۱۱۰) که به بررسی قلب نحوی در زبان مازندرانی پرداخته، نشان می‌دهد که در زبان مازندرانی رخداد قلب نحوی به جایگاه بعد از فعل زیاد است. صادقی میانرودی و نورایی (۱۳۹۴) با بررسی قلب نحوی در اشعار سهراب سپهری به این نتیجه رسیده‌اند که قلب نحوی با تکیه جمله در ارتباط است و تغییر در ساخت اطلاع جمله باعث برهم خوردن تکیه می‌گردد. طبق این پژوهش، بیشترین جابه‌جایی متعلق به فعل و قرارگیری آن در صدر جمله است. مبتدا قرار گرفتن فعل موجب برجستگی فعل و نشانه اهمیت آن برای شاعر است.

-
1. long range scrambling
 2. A-movement
 3. A'-movement
 4. preposed
 5. discourse
 - 6.

در مورد پسایندسازی^۱ در زبان فارسی نیز، می‌توان به پژوهش‌های فرامر^۲ (1981)، راسخ‌مهند و موسوی (۱۳۸۶)، رابرتز (2009)، راسخ‌مهند و قیاسوند (۱۳۹۲) اشاره کرد. فرامر (1981: 144) معتقد است که جایگاه پسایند جایگاه غیرتأکید (یعنی جایگاه اطلاع کهنه) است. وی همچنین، به حذف پیش‌اضافه در جایگاه پسافعلی اشاره کرده است. طبق نظر راسخ‌مهند و موسوی (۱۳۸۶: ۴۹)، حوزه‌های آهنگ و کلام با یکدیگر عمل می‌کند و سازه‌های پسایندشده تأکید جمله قرار نمی‌گیرند. رابرتز (2009: 126) به جایگاه پسافعلی عناصر بند پرداخته است. آنها تناوب مشاهده‌شده در مورد جایگاه رخداد گروه حرف اضافه‌ای مقصد را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که وقتی کنش رویداد اصلی است، این گروه حرف اضافه‌ای پسایند می‌شود و خط داستان را به شیوه‌ای قابل توجه پیش می‌برد و هنگامی که این افزوده در جایگاه بی‌نشان خود قرار می‌گیرد، رویدادهای وصف‌شده رویداد اصلی نیستند. راسخ‌مهند و قیاسوند (۱۳۹۲: ۴۴) نتیجه گرفته‌اند که سازه‌های پسایندشده سنگین‌تر از سازه‌های هم‌نقش خود در جایگاه اصلی هستند؛ عامل معرفگی^۳ بر پسایندشدگی موثر است؛ در خصوص متغیر جاننداری و رابطه‌اش با پسایندسازی نظم خاصی مشاهده نشد و هر چقدر سازه از لحاظ ساخت اطلاع مفروض‌تر باشد، احتمال پسایندسازی آن بیشتر است.

۳. چارچوب نظری

مقاله حاضر ترتیب بی‌نشان سازه‌ها در بندهای ساده زبان فارسی را همسو با پژوهش رابرتز (2009: 97) به شرح زیر می‌داند:

فاعل - {افزوده} زمانی - مفعول صریح - مبدأ - {افزوده} مکانی - بهره‌ور/ مقصد - {افزوده} وسیله - فعل.

1. postposing
2. Frommer, P.
3. definiteness

همچنین، هلیدی و متیسن (2014) واحد مورد مطالعه خود را بند در نظر می‌گیرند و هر بند را متشکل از سه لایه معنایی می‌دانند که به آنها فرانش ۱ اطلاق می‌شود. این فرانش‌ها عبارت‌اند از فرانش متنی^۲، بینافردی^۳ و تجربی^۴. در فرانش متنی و از بُعد شنونده، ساخت اطلاع مطرح می‌شود که شامل اطلاع نو^۵ و اطلاع مفروض^۶ است. اطلاعی که از قبل در بافت و یا گفتمان باشد را اطلاع مفروض و اطلاعی که از قبل در بافت، یا گفتمان نباشد را اطلاع نو می‌گویند. برای نمونه:

(۲) زبان‌اش را درآورده بود، یک وری کجش کرده بود. دندانهایش را ti فشار می‌داد روی زبان. i.

در مثال (۲) افزوده مکانی^۷ پسایندشده «روی زبان» جزو اطلاع مفروض است؛ زیرا در بافت به آن اشاره شده است، اما در مثال (۳):

(۳) جلال شیشه را گرفت و ti برد [به] دفتر. i. آقای مدیر گفت:
- این چیه؟
- شیشه مرباست. درش وا نمی‌شود.

در مثال (۳) «دفتر» صورت کوتاه‌شده افزوده مقصد و اطلاع نو در بند است؛ زیرا در بافت^۸ یا گفتمان هیچ اشاره‌ای به آن نشده است.

-
1. metafunction
 2. textual
 3. interpersonal
 4. experiential
 5. new information
 6. given
 6. locative adjunct
 7. context

۴. روش پژوهش

روش پژوهش پیش‌رو از نوع توصیفی - تحلیلی و بند واحد مطالعه است. پیکره پژوهش شامل رمان‌های فارسی مربای شیرین (مرادی کرمانی، ۱۳۹۴)، د/ (حسینی، ۱۳۹۴)، چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم (پیرزاد، ۱۳۹۴) و خمیره (مرادی کرمانی، ۱۳۹۴) است. از تعداد کل ۹۱۰۵ بند در پیکره ۸۹۳ مورد جمع‌آوری شد که در آنها عناصر غیراصلی در جایگاه پسافعلی قرار داشتند. دلیل انتخاب این رمان‌ها نگارش آنها به سبک محاوره‌ای است. لازم است تصریح شود که طبق پژوهش رابرتز (2009: 128) با افعال حرکتی^۱، گروه حرف اضافه‌ای مقصد و با افعال غیر حرکتی^۲، گروه حرف اضافه‌ای مکانی آورده می‌شود. همین دیدگاه نیز در این پژوهش اتخاذ گردیده است.

برای انجام این پژوهش در مرحله نخست بندهای موجود در پیکره بررسی شد و با مبنا قراردادن ترتیب بی‌نشان سازه‌ها در بندهای ساده زبان فارسی (Roberts, 2009: 97)، بندهایی که در آنها عناصر غیراصلی به جایگاه پسافعلی منتقل شده بودند، مشخص گردید. در مرحله دوم، نوع عناصر مقلوب به چپ تعیین شد و سپس، شمارش شد تا ضمن بررسی نوع این عناصر، بسامد آنها نیز بررسی شود. در مرحله سوم، جایگاه پسافعلی از لحاظ ساخت اطلاع بررسی شد تا وضعیت این جایگاه از این لحاظ مشخص گردد. در مرحله چهارم، وضعیت پیش‌اضافه در جایگاه پسافعلی بررسی شد. در پایان نیز، همراه با بررسی عناصر غیراصلی در جایگاه قبل از فعل، عوامل ناظر بر قرارگیری این عناصر در جایگاه قبل و بعد از فعل بررسی شد. جهت آشنایی با روش تحلیل در پژوهش حاضر، نمونه‌هایی از پیکره آورده می‌شود:

(۴) [من] ti برم [به] اداره بیمه i

فعل در مثال (۴) از نوع حرکتی است. بنابراین، از میان عناصر غیراصلی، افزوده مقصد که جایگاه آن قبل از فعل است به وسیله قلب نحوی به چپ به جایگاه پسافعلی منتقل شده

1. motion verbs
2. non-motion verbs

و پیش‌اضافه «به» نیز، در این جایگاه حذف شده است. از لحاظ ساخت اطلاع نیز، این عنصر حاوی اطلاع نو است؛ زیرا قبلاً در متن به آن اشاره نشده است.

(۵) در خانه که باز شد دست کشیدم به پیش بندم و داد زدم «روپوش در آوردن، دست و رو شستن. کیف پرت نمی‌کنیم وسط راهرو».

در مثال (۵)، فعل «پرت نمی‌کنیم» که عنصر مقلوب «وسط راهرو» بعد از آن قرار دارد، از نوع حرکتی است. در این بند، افزوده مقصد «وسط راهرو» از جایگاه قبل از فعل به وسیله قلب نحوی به چپ به جایگاه پسافعلی منتقل شده است. از لحاظ ساخت اطلاع نیز، این افزوده مقصد اطلاع نو است؛ چون قبلاً در متن به آن اشاره‌ای نشده است. برای مطالعه عوامل ناظر بر قرارگیری عناصر غیراصلی، در مورد عناصری که هم قبل و هم بعد از فعل در پیکره قرار گرفته‌اند، جایگاه قبل از فعل آنها نیز بررسی شد. نمونه‌هایی از قرارگیری این عناصر در جایگاه بی‌نشان قبل از فعل نیز در ادامه آورده می‌شود:

(۶) ما [در] باشگاه بودیم.

(۷) تا آن موقع هیچ معلمی به خانه‌شان نیامده بود.

همان‌طور که در مثال‌های (۶) و (۷) مشخص است، افزوده مکانی کوتاه شده و افزوده مقصد در جایگاه قبل از فعل قرار گرفته است.

۵. تحلیل داده‌ها

در این زیربخش عناصر غیراصلی در پیکره منتخب بررسی می‌شوند. در کل داستان مربای شیرین که نود و یک صفحه دارد، ۱۹۳ بند مقلوب به چپ مشاهده شد که در آنها عناصر غیراصلی به جایگاه پسافعلی مقلوب شده‌اند. از این میان، در ۶۲ بند مقلوب افزوده مکانی و در ۱۳۱ بند مقلوب افزوده مقصد در جایگاه پسافعلی قرار گرفته است. هیچ عنصر

غیراصلی دیگری مانند افزوده زمانی^۱، افزوده مبدا^۲ و یا افزوده وسیله^۳ در جایگاه پسافعلی مشاهده نشد. همچنین، هیچ یک از عناصر اصلی مانند فاعل یا مفعول نیز در جایگاه پسافعلی مشاهده نشد. برای مثال:

(۸) مربای شیرین: افزوده مقصد مقلوب به چپ

الف) [آنها] ti رسیدند دم در کلاتری. i.

ب) [آنها] ti رفتند [به] کارخانه شیشه سازی. i.

(۹) مربای شیرین: افزوده مکانی مقلوب به چپ

الف) [او] ti دندانهایش را فشار می داد روی زبان. i.

ب) [او] ti زانو زد [روی] کف آشپزخانه. i.

در جایگاه قبل از فعل نیز وضعیت افزوده های مکانی و مقصد بررسی شد. در کل داستان مربای شیرین از مجموع ۱۸۲ بند دارای این افزوده ها در جایگاه بی نشان قبل از فعل، در ۱۴۵ بند افزوده مکانی و در ۳۷ بند افزوده مقصد مشاهده گردید. در رابطه با افزوده مقصد در داستان مربای شیرین از تعداد کل ۱۶۸ افزوده مقصد موجود در این داستان، تعداد ۱۳۱ افزوده در جایگاه پسافعلی و تعداد ۳۷ افزوده در جایگاه بی نشان قبل از فعل قرار گرفته اند. به عبارتی دیگر، نسبت درصد قرارگیری این افزوده بعد و قبل از فعل به ترتیب ۷۸٪ به ۲۲٪ است. لازم به ذکر است که با تمام افعال حرکتی (مانند آمدن، رفتن، رسیدن و...) افزوده مقصد هم قبل و هم بعد از فعل مشاهده گردید. افزوده های مقصد به شکل کامل یا کوتاه شده با حذف حرف اضافه ظاهر شده اند؛ مانند:

-
1. time adjunct
 2. source adjunct
 3. adjunct of instrument

(۱۰) مربای شیرین: افزوده مقصد مقلوب به چپ

الف) بچه ها t_i رفتند تو پیاده روی i

مربای شیرین: افزوده مقصد کوتاه شده و مقلوب به چپ

ب) مادر t_i آمد [به] آشپزخانه i

از لحاظ توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مقصد در این داستان در جایگاه قبل از فعل از مجموع ۳۷ بند، افزوده مقصد در تعداد ۴ بند اطلاع نو و در ۳۳ بند اطلاع مفروض است. در جایگاه پسافعلی نیز، از مجموع ۱۳۱ بند، ۴۰ افزوده اطلاع نو و ۹۱ افزوده اطلاع مفروض است. به عبارتی دیگر، درصد توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مقصد قبل از فعل به ترتیب ۱۱٪ (اطلاع نو) به ۸۹٪ (اطلاع مفروض) و بعد از فعل، ۳۰٪ (اطلاع نو) به ۷۰٪ (اطلاع مفروض) است.

در مورد افزوده مکانی در کل داستان مربای شیرین، از تعداد ۲۰۷ افزوده موجود در این داستان ۶۲ مورد در جایگاه پسافعلی و ۱۴۵ مورد در جایگاه بی نشان قبل از فعل قرار گرفته اند. به عبارتی دیگر، نسبت درصد قرارگیری این افزوده بعد و قبل از فعل به ترتیب ۳۱٪ به ۶۹٪ است. افزوده مکانی با فعل غیر حرکتی نیز، به صورت کامل یا کوتاه شده ظاهر شده است. برای نمونه:

(۱۱) مربای شیرین: افزوده مکانی مقلوب به چپ

الف) [او] یک پایش را t_i گذاشت روی میز i .

مربای شیرین: افزوده مکانی کوتاه شده مقلوب به چپ

ب) آقای زینلی شیشه و کارد را t_i گذاشت [روی] زمین i .

از لحاظ توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مکانی در این داستان، در جایگاه قبل از فعل از مجموع ۱۴۵ بند، افزوده مکانی در تعداد ۲۵ بند اطلاع نو و در ۱۲۰ بند اطلاع مفروض است. در جایگاه پسافعلی نیز، از مجموع ۶۲ بند مقلوب تعداد ۱۵ افزوده اطلاع نو و ۴۷

افزودهٔ اطلاع مفروض است. به عبارتی دیگر، درصد توزیع اطلاع نو و مفروض افزودهٔ مکانی قبل از فعل به ترتیب ۱۸٪ (اطلاع نو) به ۸۲٪ (اطلاع مفروض) و بعد از فعل، ۲۵٪ (اطلاع نو) به ۷۵٪ (اطلاع مفروض) است. جدول (۱) وضعیت افزوده‌های مقصد و مکانی در داستان مربای شیرین را با جزییات نشان می‌دهد.

جدول ۱: وضعیت افزوده‌های مقصد و مکانی در داستان مربای شیرین

نوع افزوده		افزوده مقصد				افزوده مکانی			
جایگاه	قبل از فعل	بعد از فعل	جایگاه	قبل از فعل	بعد از فعل	جایگاه	قبل از فعل	بعد از فعل	جایگاه
مجموع: ۱۶۸	۳۷ (۲۲٪)	۱۳۱ (۷۸٪)	مجموع: ۲۰۷	۱۴۵ (۶۹٪)	۶۲ (۳۱٪)	ساخت اطلاع	۲۵ (نو) (۱۸٪)	۱۲۰ (مفروض) (۸۲٪)	۴۷ (مفروض) (۷۵٪)
ساخت اطلاع	۴ (نو) (۱۱٪)	۳۳ (مفروض) (۸۹٪)	۴۰ (نو) (۳۰٪)	۹۱ (مفروض) (۷۰٪)	ساخت اطلاع	۲۵ (نو) (۱۸٪)	۱۲۰ (مفروض) (۸۲٪)	۴۷ (مفروض) (۷۵٪)	۱۵ (نو) (۲۵٪)

با بررسی صد و پنجاه صفحهٔ نخست داستان د/ تعداد ۴۱ بند مقلوب به چپ مشاهده شد که در آنها فقط افزوده‌های مقصد مقلوب شده‌اند. هیچ‌یک از افزوده‌های مکانی در این داستان به جایگاه پسافعلی مقلوب نشده است. هیچ عنصر غیر اصلی دیگری مانند افزودهٔ زمانی، افزودهٔ مبدا یا افزودهٔ وسیله در جایگاه پسافعلی مشاهده نگردید. همچنین، هیچ یک از عناصر اصلی بند مانند فاعل یا مفعول در جایگاه پسافعلی مشاهده نشد. برای مثال:

(۱۲) د/: افزودهٔ مقصد مقلوب شده به چپ

الف) [من] iʔرفتم توی پذیرایی i.

ب) [ما] ti برگشتیم [به] خانه i.

بر اساس توالی سازه‌ای بی‌نشان رابرتز، جایگاه بی‌نشان این افزوده‌ها قبل از فعل است، ولی به کمک قلب نحوی به چپ به جایگاه پسافعلی منتقل شده‌اند.

در این داستان نیز، پس از بررسی افزوده‌های مقصد و افزوده‌های مکانی در جایگاه پسافعلی، وضعیت این افزوده‌ها در جایگاه بی‌نشان قبل از فعل نیز بررسی شد. در داستان

د، از مجموع ۱۹۲ بند که دارای این افزوده‌ها در جایگاه بی نشان قبل از فعل بودند، در ۱۱۶ بند افزوده مکانی و در ۷۶ بند افزوده مقصد مشاهده شد.

در مورد افزوده مقصد در داستان د، از تعداد کل ۱۱۷ افزوده مقصد موجود در این داستان، ۴۱ مورد در جایگاه پسافعلی و ۷۶ مورد در جایگاه بی نشان قبل از فعل قرار گرفته‌اند. به عبارتی دیگر، نسبت درصد قرارگیری این افزوده بعد و قبل از فعل به ترتیب ۳۵٪ به ۶۵٪ است. افزوده‌های مقصد به شکل کامل یا کوتاه‌شده با حذف حرف اضافه ظاهر شده‌اند، مانند:

(۱۳) د: افزوده مقصد کوتاه‌شده مقلوب به چپ

الف) ما ti می‌رفتیم [به] مدرسه i

دا: افزوده مقصد در جایگاه بی نشان

ب) پدر به ندرت به خانه می‌آمد.

از لحاظ توزیع اطلاع نو و مفروضِ افزوده مقصد در این داستان در جایگاه قبل از فعل از مجموع ۷۶ بند، افزوده مقصد در تعداد ۱۳ بند اطلاع نو و در ۶۳ بند اطلاع مفروض است. در جایگاه پسافعلی نیز، از مجموع ۴۱ بند مقلوب تعداد ۱۰ افزوده مقصد اطلاع نو و ۳۱ افزوده اطلاع مفروض است. به عبارتی دیگر، درصد توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مقصد قبل از فعل به ترتیب ۱۷٪ (اطلاع نو) به ۸۳٪ (اطلاع مفروض) و بعد از فعل ۲۴٪ (اطلاع نو) به ۷۶٪ (اطلاع مفروض) است.

در مورد افزوده مکانی در داستان د، از تعداد کل ۱۱۶ افزوده موجود در این داستان، تمام افزوده‌ها در جایگاه قبل از فعل قرار داشتند و هیچ یک از آنها در جایگاه بی نشان بعد از فعل ظاهر نشدند. به عبارتی دیگر، نسبت درصد قرارگیری این افزوده بعد و قبل از فعل به ترتیب ۰٪ به ۱۰۰٪ است.

از لحاظ توزیع اطلاع نو و مفروضِ افزوده مکانی در این داستان، از مجموع ۱۱۶ بند، افزوده مکانی در ۳۹ بند اطلاع نو و در ۷۷ بند اطلاع مفروض است. به عبارتی دیگر، درصد توزیع اطلاع نو و مفروضِ افزوده مکانی قبل از فعل به ترتیب ۳۳٪ (اطلاع نو) به ۶۷٪

(اطلاع مفروض) است. جدول (۲) وضعیت افزوده‌های مقصد و مکانی در داستان را با جزییات نمایش می‌دهد.

جدول ۲: وضعیت افزوده‌های مقصد و مکانی در داستان را

افزوده مقصد		افزوده مکانی		نوع افزوده	
قبل از فعل	بعد از فعل	جایگاه	قبل از فعل	بعد از فعل	جایگاه
۷۶ (۶۵٪)	۴۱ (۳۵٪)	مجموع: ۱۱۶	۱۱۶ (۱۰۰٪)	۰ (۰٪)	مجموع: ۱۱۷
۱۳ (نو) (۱۷٪)	۶۳ (مفروض) (۸۳٪)	۱۰ (نو) (۲۴٪)	۳۱ (مفروض) (۷۶٪)	۳۹ (نو) (۳۳٪)	۷۷ (مفروض) (۶۷٪)
ساخت اطلاع		ساخت اطلاع		ساخت اطلاع	

با بررسی صد و پنجاه صفحه نخست داستان چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم، تعداد ۲۴۸ بند مقلوب به چپ مشاهده شد که در آنها عناصر غیراصلی بند به جایگاه پسافعلی مقلوب شده‌اند. از این میان، در ۱۰۲ بند افزوده مکانی و در ۱۴۶ بند افزوده مقصد در جایگاه پسافعلی قرار گرفته است. هیچ عنصر غیراصلی دیگری مانند افزوده زمانی، افزوده مبدا و یا افزوده وسیله در جایگاه پسافعلی مشاهده نگردید. همچنین، هیچ یک از عناصر اصلی بند مانند فاعل یا مفعول در جایگاه پسافعلی مشاهده نشد. افزوده‌های مقصد به شکل کامل و کوتاه‌شده با حذف حرف اضافه ظاهر شده‌اند؛ برای مثال:

(۱۴) چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم: افزوده مقصد مقلوب به چپ

الف) [من] دستمال را tā سراندم وسط میز i

چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم: افزوده مقصد در جایگاه بی‌نشان

ب) آرمن به خانه برگشت.

پس از بررسی افزوده‌های مکانی و مقصد در جایگاه پسافعلی، وضعیت این افزوده‌ها در جایگاه بی‌نشان قبل از فعل نیز بررسی شد. در داستان چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم،

از مجموع ۲۲۴ بند که دارای این افزوده‌ها در جایگاه بی نشان قبل از فعل بودند، در ۱۴۹ بند افزوده مکانی و در ۷۵ بند افزوده مقصد مشاهده گردید.

در مورد افزوده مقصد در داستان چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم، از تعداد کل ۲۲۱ افزوده مقصد موجود در این داستان، ۱۴۶ مورد در جایگاه پسافعلی و ۷۵ مورد مقصد در جایگاه بی نشان قبل از فعل قرار گرفته‌اند. به عبارتی دیگر، نسبت درصد قرارگیری این افزوده بعد و قبل از فعل به ترتیب ۶۶٪ به ۳۴٪ است. لازم به ذکر است که با تمام افعال حرکتی (مانند آمدن، رفتن، رسیدن و...) افزوده مقصد هم قبل و هم بعد از فعل مشاهده گردید. افزوده‌های مقصد به شکل کامل، کوتاه‌شده با حذف حرف اضافه ظاهر شده‌اند؛ برای مثال:

(۱۵) چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم: افزوده مقصد کوتاه‌شده و مقلوب به چپ

[او] خودش را ti رساند [به] آشپزخانه i

از لحاظ توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مقصد در این داستان، در جایگاه قبل از فعل از مجموع ۷۵ بند، افزوده مقصد در تعداد ۱۲ بند اطلاع نو و در ۶۳ بند اطلاع مفروض است. در جایگاه پسافعلی نیز، از مجموع ۱۴۶ بند، ۳۹ مورد مقصد اطلاع نو و ۱۰۷ مورد اطلاع مفروض است. به عبارتی دیگر، درصد توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مقصد قبل از فعل به ترتیب ۱۶٪ (اطلاع نو) به ۸۴٪ (اطلاع مفروض) و بعد از فعل، ۲۷٪ (اطلاع نو) به ۷۳٪ (اطلاع مفروض) است.

در مورد افزوده مکانی در داستان چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم، از تعداد کل ۲۵۱ افزوده مکانی موجود در این داستان، ۱۰۲ مورد در جایگاه پسافعلی و ۱۴۹ مورد در جایگاه بی نشان قبل از فعل قرار گرفته‌اند. بدین ترتیب، نسبت درصد قرارگیری این افزوده بعد و قبل از فعل به ترتیب ۴۰٪ به ۶۰٪ است. افزوده مکانی با فعل غیر حرکتی نیز به صورت کامل یا کوتاه‌شده ظاهر شده است.

(۱۶) چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم: افزودهٔ مکانی مقلوب به چپ

الف) [من] بشقاب و لیوان چهارم را t_i گذاشتم روی میز i

چراغها را من خاموش می کنم: افزوده مقصد کوتاه شده و مقلوب به چپ

(ب) [من] امیدوارم t_i احضار نشوم [به] مدرسه i

از لحاظ توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مکانی در این داستان، در جایگاه قبل از فعل از مجموع ۱۴۹ بند، افزوده مکانی در ۳۷ بند اطلاع نو و در ۱۱۲ بند اطلاع مفروض است. در جایگاه پسافعلی نیز، از مجموع ۱۰۲ بند، تعداد ۲۴ افزوده مکانی اطلاع نو و ۷۸ افزوده اطلاع مفروض است. بر این اساس، درصد توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مکانی قبل از فعل به ترتیب ۲۵٪ (اطلاع نو) به ۷۵٪ (اطلاع مفروض) و بعد از فعل، ۲۳٪ (اطلاع نو) به ۷۷٪ (اطلاع مفروض) است. جدول (۳) وضعیت افزوده‌های مقصد و مکانی در داستان چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم را با جزئیات نمایش می‌دهد.

جدول ۳: وضعیت افزوده‌های مقصد و مکانی در داستان چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم

نوع افزوده		افزوده مقصد				افزوده مکانی			
جایگاه	قبل از فعل	بعد از فعل		جایگاه	قبل از فعل	بعد از فعل		جایگاه	
مجموع: ۲۲۱	۷۵ (۳۴٪)	۱۴۶ (۶۶٪)		مجموع: ۲۵۱	۱۴۹ (۵۹٪)		۱۰۲ (۴۱٪)		
ساخت اطلاع	۱۲ (نو) (۱۶٪)	۶۳ (مفروض) (۸۴٪)		۳۹ (نو) (۲۷٪)	۱۰۷ (مفروض) (۷۳٪)		۳۷ (نو) (۲۵٪)	۱۱۲ (مفروض) (۷۵٪)	
				ساخت اطلاع			۲۴ (نو) (۲۳٪)	۷۸ (مفروض) (۷۷٪)	

با بررسی صد و پنجاه صفحه نخست داستان خمیره تعداد ۴۱۱ بند مقلوب به چپ مشاهده شد که در آنها عناصر غیراصلی بند مانند افزوده‌ها به جایگاه پسافعلی مقلوب شده‌اند. از این میان، در ۱۵۰ بند، افزوده مکانی و ۲۶۱ بند افزوده مقصد در جایگاه پسافعلی قرار گرفته است. هیچ عنصر غیراصلی دیگری مانند افزوده زمانی، افزوده مبدا و یا افزوده وسیله در جایگاه پسافعلی مشاهده نگردید. همچنین، هیچ یک از عناصر اصلی بند مانند فاعل، یا مفعول نیز در جایگاه پسافعلی مشاهده نشد.

همراه با بررسی افزوده‌های مکانی و افزوده‌های مقصد در جایگاه پسافعلی، وضعیت این افزوده‌ها در جایگاه بی‌نشان قبل از فعل نیز بررسی شد. در داستان خمره، از مجموع ۳۱۵ بند که این افزوده‌ها در جایگاه بی‌نشان قبل از فعل آنها بودند، ۱۲۲ بند افزوده مکانی و در ۱۷۹ بند افزوده مقصد مشاهده گردید.

در مورد افزوده مقصد در داستان خمره، از تعداد کل ۴۴۰ افزوده مقصد، ۲۶۱ مورد در جایگاه پسافعلی و ۱۷۹ مورد در جایگاه بی‌نشان قبل از فعل قرار گرفته‌اند. به عبارتی دیگر، نسبت درصد قرارگیری این افزوده بعد و قبل از فعل به ترتیب ۵۹٪ به ۴۱٪ است. لازم به ذکر است که با تمام افعال حرکتی (مانند آمدن، رفتن، رسیدن و...) افزوده مقصد هم قبل و هم بعد از فعل مشاهده گردید. افزوده‌های مقصد به شکل کامل، کوتاه‌شده با حذف حرف اضافه ظاهر شده‌اند؛ برای مثال:

(۱۷) خمره: افزوده مقصد مقلوب به چپ

الف) آقای صمدی t_i می‌آمد توی حیاط i

خمره: افزوده مقصد کوتاه‌شده و مقلوب به چپ

ب) آنها t_i می‌رفتند [به] مدرسه i

از لحاظ توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مقصد در این داستان، در جایگاه قبل از فعل، از مجموع ۱۷۹ بند، افزوده مقصد در ۱۱ بند اطلاع نو و در ۱۶۸ بند اطلاع مفروض است. در جایگاه پسافعلی نیز، از مجموع ۲۶۱ بند، ۵۱ افزوده مقصد اطلاع نو و ۲۱۰ افزوده اطلاع مفروض است. به عبارتی دیگر، درصد توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مقصد قبل از فعل به ترتیب ۶٪ (اطلاع نو) به ۹۴٪ (اطلاع مفروض) و بعد از فعل، ۱۹٪ (اطلاع نو) به ۸۱٪ (اطلاع مفروض) است.

در مورد افزوده مکانی در داستان خمره، از تعداد کل ۲۷۲ افزوده مکانی موجود در این داستان، ۱۵۰ مورد در جایگاه پسافعلی و ۱۲۲ مورد در جایگاه بی‌نشان قبل از فعل قرار گرفته‌اند. به عبارتی دیگر، نسبت درصد قرارگیری این افزوده بعد و قبل از فعل به ترتیب

۵۵٪ به ۴۵٪ است. افزوده مکانی با فعل غیر حرکتی نیز، به صورت کامل و یا کوتاه شده ظاهر شده است.

از لحاظ توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مکانی در این داستان، در جایگاه قبل از فعل از مجموع ۱۲۲ بند، افزوده مکانی در ۱۱ بند اطلاع نو و در ۱۱۱ بند اطلاع مفروض است. در جایگاه پسافعلی نیز، از مجموع ۱۵۰ بند تعداد ۳۲ افزوده مکانی اطلاع نو و ۱۱۸ افزوده اطلاع مفروض است. به عبارتی دیگر، درصد توزیع اطلاع نو و مفروض افزوده مکانی قبل از فعل به ترتیب ۹٪ (اطلاع نو) به ۹۱٪ (اطلاع مفروض) و بعد از فعل، ۳۲٪ (اطلاع نو) به ۶۸٪ (اطلاع مفروض) است. جدول (۴) وضعیت افزوده های مقصد و مکانی در داستان خمیره را با جزییات نمایش می دهد.

جدول ۴: وضعیت افزوده های مقصد و مکانی در داستان خمیره

نوع افزوده		افزوده مقصد		افزوده مکانی	
جایگاه	قبل از فعل	بعد از فعل	جایگاه	قبل از فعل	بعد از فعل
مجموع: ۴۴۱	۱۸۰ (۴۱٪)	۲۶۱ (۵۹٪)	مجموع: ۲۸۱	۱۳۵ (۴۸٪)	۱۴۶ (۵۲٪)
ساخت اطلاع	۱۱ (نو) (۶٪)	۵۱ (نو) (۱۹٪)	ساخت اطلاع	۱۱ (نو) (۹٪)	۳۲ (نو) (۳۲٪)
	۱۶۸ (مفروض) (۹۴٪)	۲۱۰ (مفروض) (۸۱٪)		۱۲۲ (مفروض) (۹۱٪)	۱۱۸ (مفروض) (۶۸٪)

جدول (۵) مجموع توزیع قرارگیری افزوده های مقصد و مکانی قبل و بعد از فعل را در پیکره نشان می دهد.

جدول ۵: مجموع توزیع قرارگیری افزوده های مقصد و مکانی قبل و بعد از فعل در پیکره

توزیع قرارگیری افزوده های مقصد و مکانی قبل و بعد از فعل		افزوده مقصد		افزوده مکانی	
پیکره	توزیع قرارگیری افزوده های مقصد و مکانی قبل و بعد از فعل	قبل	بعد	قبل	بعد
		۴۰٪	۶۰٪	۶۹٪	۳۱٪

در جدول (۶) نیز، مجموع توزیع ساخت اطلاع افزوده های مقصد و مکانی قبل و بعد از فعل آورده می شود.

جدول ۶: مجموع توزیع ساخت اطلاع افزوده‌های مقصد و مکانی قبل و بعد از فعل در پیکره

پیکره	توزیع ساخت اطلاع افزوده‌های مقصد و مکانی قبل و بعد از فعل	افزوده مقصد		افزوده مکانی	
		قبل از فعل	بعد از فعل	قبل از فعل	بعد از فعل
		۱۳٪ (نو) ۸۷٪ (مفروض)	۲۵٪ (نو) ۷۵٪ (مفروض)	۲۲٪ (نو) ۷۸٪ (مفروض)	۲۶٪ (نو) ۷۴٪ (مفروض)

در ارتباط با حذف پیش‌اضافه در جایگاه پسافعلی، در ۷۲٪ از افزوده‌های مکانی مقلوب و ۴۴٪ از افزوده‌های مقصد مقلوب حذف پیش‌اضافه رخ داده‌است. همانطور که مشخص است، حذف پیش‌اضافه در جایگاه پسافعلی بیشتر با افزوده مکانی مشاهده گردید. به‌طور کلی، ۵۸٪ از پیش‌اضافه‌ها در این جایگاه حذف شده‌اند. جدول (۷) حذف پیش-اضافه در جایگاه پسافعلی را با جزئیات نمایش می‌دهد.

جدول ۷: وضعیت حذف پیش‌اضافه در جایگاه پسافعلی در پیکره

پیکره	افزوده مقصد			افزوده مکانی		
	تعداد کل	همراه با پیش‌اضافه	بدون پیش‌اضافه	تعداد کل	همراه با پیش‌اضافه	بدون پیش‌اضافه
مربای شیرین	۱۳۳	۴۴٪	۵۶٪	۶۳	۸۷٪	۱۳٪
دا	۴۲	۱۵٪	۸۵٪	--	--	--
چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم	۱۴۷	۳۶٪	۶۴٪	۱۰۳	۷۰٪	۳۰٪
خمره	۲۵۹	۵۲٪	۴۸٪	۱۴۶	۶۷٪	۳۳٪

عوامل ناظر بر ترتیب عناصر غیراصلی در رابطه با افزوده‌های مکانی و مقصد که هم در جایگاه قبل و هم بعد از فعل قرار گرفته‌اند، نیز بررسی شد. عوامل زیر ناظر بر ترتیب این عناصر هستند که در داده‌های پژوهش مشاهده شدند:

الف. سیاق متن: در سیاق محاوره‌ای افزوده‌های مقصد و مکانی تمایل بسیار بیشتری به قلب نحوی به چپ و قرارگیری در جایگاه پسافعلی دارند. در سیاق‌های رسمی و نوشتاری این افزوده‌ها در جایگاه بی‌نشان قبل از فعل قرار می‌گیرند. برای نمونه:

(۱۵) امیلی t_i اومده [به] آبادان؛

به علاوه، در بخش روایت داستان که به سیاق نوشتاری نگارش شده است؛ این افزوده‌ها قبل از فعل بیشتر مشاهده شده‌اند؛ برای نمونه:

(۱۶) مادر در شیشه را زیر شیر سماور گرفت؛ گرداند. آب داغ انگشت‌هایش را سوزاند. به روی خودش نیاورد. به گرمی و سردی عادت داشت.

(۲۰) پدر به ندرت به خانه می‌آمد.

ب. افعال ربطی (مانند بودن، شدن، گشتن و گردیدن): با این افعال افزوده‌های مقصد و مکانی در جایگاه قبل از فعل قرار می‌گیرند؛ برای نمونه:

(۲۱) ما در باشگاه بودیم.

ج. تأکید بر افزوده‌های مقصد و مکانی: هرگاه افزوده‌های مقصد و مکانی مورد تأکید قرار گیرند، به سمت آغاز بند و جایگاهی که دارای درجه بالاتری از برجستگی باشد، قلب به راست می‌شوند. برای نمونه:

(۲۲) نامرد در شیشه را توی خونه؛ با چسب سفت t_i کردی که حال ما را بگیری؟

د. وجود تنها یک عنصر غیراصلی در بند: هرگاه بند تنها دارای یک عنصر غیراصلی از افزوده مقصد یا مکانی باشد؛ تمایل قرارگیری این افزوده‌ها در جایگاه قبل از فعل است. برای نمونه:

(۲۳) ما به خانه پاپا رفتیم.

ه. تأکید بر عنصری دیگر در بند: اگر در بند عنصر دیگری با قلب به راست نشان‌دار شده باشد؛ این افزوده‌ها تمایل به قرارگیری در جایگاه قبل از فعل دارند. در مثال (۲۴)، افزوده

زمانی توسط قلب نحوی به راست از جایگاه بی نشان خود به جایگاه قبل از فاعل آمده و مورد تأکید قرار گرفته است. در این حالت افزوده مکانی قبل از فعل قرار دارد:

(۲۴) همین حالا i بنده ti اینجا میان کارخانه ایستاده‌ام.

و. بندهای امری: با بندهای امری این افزوده‌ها در جایگاه پسافعلی قرار می‌گیرند.

(۲۵) برو سر کلاس.

م. افزوده‌های مقصد و مکانی کوتاه‌شده: افزوده‌های کوتاه‌شده تمایل به قرار گرفتن در جایگاه پسافعلی دارند.

(۲۶) تازه آمدند [به] جی ۴.

۶. نتیجه‌گیری

در این بخش به پرسش‌های پژوهش و پاسخ به آنها پرداخته می‌شود.

در پاسخ به پرسش نخست پژوهش می‌توان گفت که در تمام پیکره، از میان عناصر غیراصولی بند افزوده‌های مقصد و مکانی به جایگاه پسافعلی مقلوب گردیده‌اند. از میان این دو افزوده نیز، افزوده مقصد نسبت به افزوده مکانی با درصد بیشتری (۶۰٪ نسبت به ۳۱٪) تمایل به قرارگیری در جایگاه پسافعلی دارد.

بررسی پیکره پژوهش نشان داد که پسایندسازی افزوده‌های مقصد و مکانی در سیاق محاوره‌ای صورت گرفته است. برای نمونه، متن داستان د/ نسبت به متن‌های دیگر پیکره بیشتر به شکل نوشتاری نگارش شده است. با این وجود، این متن کاملاً دارای سبک نوشتاری نیست و درجاتی از سیاق محاوره‌ای را نیز در خود دارد. با توجه به این مسئله، در بخش غیرمحاوره‌ای این داستان افزوده‌های مقصد و مکانی قبل از فعل قرار گرفته‌اند و در بخش محاوره‌ای بیشتر به جایگاه پسافعلی مقلوب شده‌اند. در این متن با کمتر شدن درجات سیاق محاوره‌ای، این افزوده‌ها تمایل بیشتری (حدود ۸۳٪) به قرار گرفتن در جایگاه قبل از فعل دارند که در این میان افزوده مکانی نسبت به افزوده مقصد (۱۰۰٪ نسبت به ۶۵٪)

بیشتر تحت تأثیر قرار گرفته است. بنابراین، هر چه متن رسمی‌تر باشد، افزوده‌های مقصد و مکانی تمایل بیشتری به قرارگیری در جایگاه قبل از فعل دارند. همچنین، حذف پیش-اضافه یکی از ویژگی‌های جایگاه پسافعلی است که با افزوده مکانی بیش از افزوده مقصد (۷۰٪ نسبت به ۴۴٪) رخ داده است. حذف پیش‌اضافه می‌تواند به دلایل سبکی نویسنده باشد.

در پاسخ به پرسش دوم پژوهش می‌توان گفت که در رابطه با ساخت اطلاع، در جایگاه پسافعلی هم اطلاع نو و هم اطلاع مفروض مشاهده گردید. توزیع اطلاع جایگاه پسافعلی افزوده مقصد و مکانی در پیکره به گونه‌ای است که این جایگاه بیشتر (حدود ۷۵٪) جایگاه اطلاع مفروض است. بنابراین، می‌توان گفت که جایگاه پسافعلی هم در مورد افزوده مقصد و هم افزوده مکانی بیشتر جایگاه اطلاع مفروض است. لازم به ذکر است که در جایگاه قبل از فعل در مورد افزوده‌های مقصد و مکانی نیز، مانند جایگاه پسافعلی هم اطلاع نو و هم اطلاع مفروض مشاهده شد؛ در عین حال این جایگاه نیز مانند جایگاه پسافعلی بیشتر (حدود ۸۰٪) جایگاه اطلاع مفروض است.

پرسش سوم پژوهش به عوامل ناظر بر این ترتیب‌ها در پیکره می‌پردازد. به این معنی که آیا قرار گرفتن این افزوده‌ها در هر یک از این دو جایگاه قبل و بعد از فعل اتفاقی است و یا اینکه تبیین دارد. بررسی پیکره منتخب نشان می‌دهد که این قرارگیری همراه با دلایلی است که موجب انتخاب یکی از این دو جایگاه می‌گردد. این دلایل عبارت‌اند از: نوع سیاق متن، نوع افعال، وجود یا عدم وجود تأکید، تعداد افزوده‌های موجود در بند، تأکید بر عناصر دیگر بند، نوع بند از لحاظ امری، پرسشی و غیره و در نهایت، نوع افزوده مقصد و مکانی از این نظر که کامل هستند یا کوتاه شده‌اند.

در مورد نوآوری پژوهش حاضر نسبت به آثار پیشین، اولین نکته‌ای که به چشم می‌خورد محدود بودن آن پژوهش‌ها است. هر چند که پژوهش‌های پیشین به انواع قلب نحوی پرداخته‌اند؛ بحث قلب نحوی به چپ و قرارگیری عنصری در جایگاه پسافعلی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. علاوه بر این، پژوهش حاضر ترتیب بی‌نشان عناصر بند در سیاق محاوره‌ای زبان فارسی را بررسی می‌کند؛ در حالی که پژوهش‌های پیشین بر گونه

رسمی زبان فارسی متمرکز بوده‌اند. همچنین، با وجود اینکه به مسئله حذف پیش‌افزوده در جایگاه پسافعلی در آثار فرامر (1981) و رابرتز (2009) نیز اشاره شده است، پژوهش حاضر به حذف پیش‌افزوده در جایگاه پسافعلی در مورد عناصر غیراصلی با جزییات بیشتر پرداخته است. این پژوهش بر عوامل ناظر بر قرارگیری عناصر غیراصلی مقلوب در جایگاه قبل و بعد از فعل نیز پرداخته که در آثار قبلی بدان توجه چندانی نشده بود.

با توجه به یافته‌های این پژوهش، آنچه را که رابرتز (97: 2009) ترتیب بی‌نشان سازه‌ها می‌داند؛ در سیاق محاوره‌ای نیاز به بازنگری دارد. بر این اساس و با توجه به نتایج پژوهش حاضر، در این سیاق دو جایگاه بی‌نشان برای افزوده‌های مقصد و افزوده‌های مکانی معرفی می‌شود. به عبارتی دیگر، هم جایگاه قبل از فعل و هم جایگاه بعد از فعل که هر دو جایگاه به‌طور عمده دارای اطلاع مفروض و غیرتأکیدی هستند. قرارگیری عناصر غیراصلی در هر یک از این دو جایگاه در سیاق محاوره‌ای زبان فارسی وابسته به عوامل ناظر مذکور در بند است. این موضوع می‌تواند مؤید طیف برجستگی نیز باشد. بر اساس طیف برجستگی، ابتدای جمله بیشترین حد از برجستگی را دارد و انتهای آن کمترین میزان آن را و غیرتأکیدی است.

در تحلیل و بررسی داده‌ها نکات قابل توجهی به چشم می‌خورد که می‌توانند به‌عنوان ویژگی‌های برجسته پسایندسازی عناصر غیراصلی در نظر گرفته شود. این نکات عبارت‌اند از:

- پسایندسازی عناصر غیراصلی بند در سیاق محاوره‌ای صورت می‌گیرد.
- از میان عناصر غیراصلی بند تنها افزوده‌های مقصد و مکانی به جایگاه پسافعلی مقلوب شده‌اند.
- افزوده‌های مقصد تمایل بیشتری به قرارگیری در جایگاه پسافعلی نسبت به افزوده‌های مکانی دارند.
- جایگاه پسافعلی بیشتر جایگاه اطلاع مفروض است.
- جایگاه پسافعلی جایگاهی غیربرجسته و غیرتأکیدی است.
- حذف پیش‌افزوده ویژگی جایگاه پسافعلی است که بیشتر با افزوده مکانی رخ می‌دهد.

- دو جایگاه بی‌نشان قبل و بعد از فعل برای افزوده‌های مقصد و مکانی در سیاق محاوره‌ای زبان فارسی معرفی می‌گردد.

- قرارگیری افزوده‌های مقصد و مکانی قبل و بعد از فعل اتفاقی نیست و تبیین دارد. عواملی ناظر بر ترتیب افزوده‌های مقصد و مکانی در جایگاه قبل و بعد از فعل وجود دارد که از میان این عوامل می‌توان به نوع سیاق متن، نوع افعال، وجود یا عدم وجود تأکید، تعداد افزوده‌های موجود در بند، تأکید بر عناصر دیگر بند، نوع بند از لحاظ امری، پرسشی و غیره و در نهایت نوع افزوده مقصد و مکانی از نظر کامل بودن یا کوتاه‌شده اشاره کرد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Hussein Piri

 <https://orcid.org/0009-0007-0068-3349>

Mohammad

 <http://orcid.org/0000-0001-9028-7524>

Dabirmoghaddam

Vida Shaghaghi

 <https://orcid.org/0000-0003-4270-9977>

Mojtaba Monshizadeh

 <https://orcid.org/0000-0002-0808-6094>

منابع

- پیرزاد، زویا. (۱۳۹۴). چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم (چاپ ۵۹). تهران: مرکز.
- حسینی، سیده زهرا. (۱۳۹۴). د/ (چاپ ۱۵۴). تهران: سوره مهر.
- دبیرمقدم، محمد. (۱۳۷۴). فعل مرکب در زبان فارسی. *زبان‌شناسی*، ۱۲ (۱ و ۲)، ۶۴-۲.
- <https://sid.ir/paper/426265/fa>
- راسخ‌مهند، محمد. (۱۳۸۲). قلب نحوی در زبان فارسی. رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبائی.
- راسخ‌مهند، محمد. (۱۳۸۵). ارتباط قلب نحوی و تأکید در زبان فارسی. *مجله دستور (ویژه‌نامه فرهنگستان)*، ۲ (۲)، ۳۵-۲۰.
- <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/578563>
- راسخ‌مهند، محمد و موسوی، ندا. (۱۳۸۶). پس‌اندازی در زبان فارسی. *هفتمین همایش زبان‌شناسی ایران*، به کوشش نعمت‌الله ایران‌زاده (۶۶-۴۹). تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1078739>

راسخ‌مهند، محمد و قیاسوند، مریم. (۱۳۹۲). عوامل مؤثر در پسایندسازی در فارسی. *مجله زبان-شناسی و گویش‌های خراسان*، ۵(۹)، ۴۷-۲۷.

https://jlkd.um.ac.ir/article_25937.html

رضاپور، ابراهیم. (۱۳۹۲). قلب نحوی در گویش مازندرانی. *دو ماهنامه جستارهای زبانی*، ۵(۵)، ۱۱۵-۹۵.

https://lrr.modares.ac.ir/article_6345.html

صادقی میانرودی، نوشین و نورایی، الیاس. (۱۳۹۴). قلب نحوی در شعر سهراب سپهری. *همایش بین‌المللی جستارهای ادبی و ارتباطات فرهنگی* (۵۰-۴۰). تهران: مؤسسه سفیران فرهنگی. مبین.

<https://civilica.com/doc/533375>

مرادی کرمانی، هوشنگ. (۱۳۹۴). *خمره* (چاپ ۱۰). تهران: معین.

مرادی کرمانی، هوشنگ. (۱۳۹۴). *مربای شیرین* (چاپ ۲۰). تهران: معین.

References

- Birner, D., & Mahootian, S. (1996). Functional construction in inversion in English and Farsi. *Languages Science*, 18, 127-136.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0388000196000113>
- Browning, M., & Karimi, E. (1994). Scrambling to object position in Persian. In N. Crover & H. van Riemsdijk (Eds), *Studies on Scrambling*, (pp. 61-100). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Dabir-moghaddam, M. (1997). Compound verbs in Persian. *Journal of Linguistics*, 12(1-2), 2-64. [In Persian]
- Frommer, P. (1981). *Post verbal phenomena in colloquial Persian syntax* [Doctoral dissertation, University of Southern California].
- Halliday, M. A. K., & Mathiessen, C. (2014). *Halliday's Introduction to Functional Grammar* (4th edition). U.K.: Routledge.
- Hosseini, Z. (2015). *Da*. Tehran: Sooreh Mehr. [In Persian]
- Karimi, S. (1991). Obliqueness, specificity and discourse function: Ra in Persian. *Linguistic Analysis*, 20(3), 1-191.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9780470758403.ch5>
- Karimi, S. (2003). Object positions and scrambling in Persian. In S. Karimi (Ed), *Word Order and Scrambling* (pp. 91-125). Oxford: Blackwell Publishers.
- Moradi Kermani, H. (2015). *Urn*. Tehran: Moin. [In Persian]

- Moradi Kermani, H. (2015). Sweet Jar. Tehran: Moin. [In Persian]
- Pirzad, Z. (2015). Things Left Unsaid. Tehran: Markaz. [In Persian]
- Rasekh-Mahand, M. (2003). *Scrambling in Persian* [Doctoral dissertation, Allameh Tabatabai University]. [In Persian]
- Rasekh-Mahad, M. (2006). Scrambling and focus in Persian. *Journal of Dstur*, 2(2), 20-35. [In Persian]
- Rasekh-Mahand, M., & Ghiasvand, M. (2013). Motivating factors of Postposing in Persian]. *Journal of Linguistics and Khorasan Dialects*, 5(9), 27-47. [In Persian]
https://jlkd.um.ac.ir/article_25937.html?lang=en
- Rasekh-Mahand, M., & Mousavi, N. (2007). Postposing in Persian. In N. Iranzadeh (Ed.), *The 7th Journal of International Conference on Linguistics* (pp. 49-66). Tehran: Allameh Tabataba'i University. [In Persian]
- Rezapour, A. (2014). Scrambling in Mazandarani dialect. *Language Related Research*, 5(5), 95-115. [In Persian]
- Roberts, J. R. (2009). *A Study of Persian Discourse Structure* (in cooperation with Behrooz Barjesteh and Carina Jahani). Uppsala: Uppsala University Press.
- Sadeghi Mianroodi, N., & Noorai, E. (2015). Scrambling in Sohrab Sepehri's poetry. *International Conference on Literary Essays and Cultural Communications* (pp. 40-50). Tehran. [In Persian]
<https://civilica.com/doc/533375>

The Use of Scientific Language in Persian Literary Research (Selected Works from the Book of the Year, 1981–1991)

Mohammad Mehdi Zamani

PhD of Persian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Somayeh Aghababaei

Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Nematollah Iranzadeh*

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

Given the significance of Persian literary works in linguistic studies, examining scientific works authored to introduce or critique prominent Persian literary texts is of considerable importance. However, many of these works deviate from their main purpose—presenting major literary achievements—due to deficiencies in the application of the scientific register of Persian. The present study investigates the use of scientific language in works by Mo'ayyed

* Corresponding Author: iranzade@atu.ac.ir

How to Cite: Zamani, M. M., Aghababaei, S., & Iranzadeh, N. (2025). The Use of Scientific Language in Persian Literary Research (Selected Works from the Book of the Year, 1981–1991). *Language Science Studies*, 12(22), 39-80. doi: 10.22054/ls.2022.58014.1423.

Shirazi, Pournamdarian, Zarrinkoub, and Khorramshahi, all of which were awarded the Book of the Year of the Islamic Republic of Iran during the 1980s. The study seeks to answer the following question: *What deficiencies exist in the application of scientific language in Persian literary research?* By combining aspects of qualitative and quantitative research methods, the authors extracted errors directly from the works under study and identified their distribution. The analysis reveals recurrent features such as semantic deviation, historical deviation, stylistic deviation, parallelism, citation of literary texts to reinforce rhetorical effects, metaphor, metonymy, ambiguity, redundancy, and evaluative judgment.

1. Introduction

Persian literary works represent one of the most important dimensions of Iran's cultural and historical heritage. Thus, introducing these works to contemporary generations and to non-Persian audiences is of great significance. One crucial issue in this regard concerns the degree to which scientific works, aimed at studying and presenting major Persian literary texts, succeed in fulfilling this mission.

A review of authoritative sources in the field of Persian literary criticism shows that these works sometimes fail to achieve their intended purpose. One of the main reasons is the improper application of the scientific register in such texts. Deviations from the principles of scientific writing often disrupt communication between author and reader, leaving the intended meaning obscure. The present study focuses on the application of the scientific register of Persian in the selected winners of Book of the Year between 1981 and 1991.

2. Literature Review

No independent research has been conducted specifically on the application of scientific language in Persian literary studies. Nonetheless, several linguistic investigations have addressed the scientific register of Persian more broadly. For instance, Rafiei and Sahraei (2013) examined word-formation processes in scientific,

colloquial, and literary registers of Persian, and compared them with English. Razavian and Mobaraki (2013) studied the use of grammatical metaphor in scientific and literary language. Other relevant works include those by Zaryab Khoi (1984), Ashouri (2007), Bateni (1993), Haqshenas (1993), Davari Ardakani (1993), Shari‘at (1993), Farshidvard (1993), Shaghaghi (2005), and Chavoushi (2011). The lack of detailed studies on the use of scientific language in literary research, along with the importance of such studies for presenting Persian literary heritage to new generations and international audiences highlights the necessity of the present research.

3. Methodology

In this study, random passages from selected work were analyzed in terms of errors in the application of scientific language. Errors were extracted directly from the texts themselves rather than the predetermined categories. In this respect, the approach is qualitative. Random sampling, however, provided equal probability for selecting different sections, which resembles quantitative methodology. Coding and categorization of data were carried out inductively, following qualitative principles.

The process involved iterative data extraction and hypothesis modification until no contradictory evidence emerged—an approach consistent with concepts such as *theoretical saturation* and *analytic induction* in qualitative research (Flick, 2015). The integration of quantitative and qualitative methods was intended to minimize researcher bias in data selection, to provide numerical evidence of the prevalence of errors, and to account for less frequent yet significant types of errors. The four works awarded the Book of the Year title are: *A New Understanding of Sa‘di* (1983), *Symbol and Allegorical Stories in Persian Literature* (1989), *Sar-e Ney: Analytical and Comparative Study of the Masnavi* (1999), and *Hafez-Nameh* (2001).

It should be noted that identifying deficiencies in these works does not negate their overall scholarly value; rather, the study aims to shed light on the scientific register employed in these influential texts.

4. Discussion and Conclusion

The findings indicate that the works under scrutiny contain frequent deficiencies such as semantic deviation, historical deviation, stylistic deviation, parallelism, reliance on literary quotations to enhance rhetorical function, metaphor, metonymy, ambiguous expressions, redundancy, and evaluative judgment. Notably, in Pournamdarian (1989), metaphorical usage and evaluative judgment were absent.

Quantitative analysis shows: 45 of 83 sentences in Mo'ayyed Shirazi's work, 73 of 159 sentences in Pournamdarian's work, 342 of 377 sentences in Zarrinkoub's work, and 86 of 153 sentences in Khorramshahi's work contained such deficiencies.

These recurring features cannot be dismissed as minor or exceptional. Many of them strengthen the literary quality of the language, causing the texts to resemble literary rather than scientific works. At the same time, issues such as redundancy and ambiguous vocabulary hinder clarity and precision, which are essential in scientific writing. Consequently, while these works play a vital role in Persian literary scholarship, the identified deficiencies reveal the gap between scientific and literary registers in Persian academic discourse.

Keywords: scientific language, literary language, literary research, Persian literature, Book of the Year.

----- دوفصلنامه علمی علم زبان -----

دوره ۱۲، شماره ۲۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، ۳۹-۸۰

ls.atu.ac.ir

DOI: [10.22054/ls.2022.58014.1423](https://doi.org/10.22054/ls.2022.58014.1423)

کاربرد زبان علم در پژوهش‌های ادبی فارسی (آثار برگزیده از کتاب سال در سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۰)

دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

محمد مهدی زمانی

استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

سمیه آقابابایی

دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

نعمت‌الله ایران‌زاده *

چکیده

با توجه به اهمیت آثار ادبی فارسی در مطالعات زبان‌شناختی، مطالعه آثار علمی‌ای که برای معرفی یا نقد آثار ادبی فارسی برجسته تألیف شده‌اند، قابل توجه است. البته، این آثار علمی در موارد بسیاری به سبب اشکال در کاربرد گونه علمی زبان فارسی از هدف خود، یعنی شناساندن آثار ادبی مهم، دور شده‌اند. پژوهش حاضر به مطالعه کاربرد زبان علم در آثاری از مؤید شیرازی، پورنامداریان، زرین کوب و خرمشاهی می‌پردازد که به عنوان کتاب سال جمهوری اسلامی در سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۰ انتخاب شدند. این پژوهش بر آن است که به این پرسش پاسخ دهد که چه اشکالاتی در کاربرد زبان علم در پژوهش‌های ادبی فارسی وجود دارد. بدین منظور، پژوهشگران با ترکیب جنبه‌هایی از روش تحقیق کیفی و کمی به استخراج اشکالات مختلف از خود این آثار می‌پردازند و گستره این موارد را نشان می‌دهند. بررسی این آثار نشان می‌دهد که ویژگی‌هایی چون قاعده کاهی معنایی، قاعده کاهی زمانی، قاعده کاهی سبکی، قاعده افزایی، نقل از متون ادبی برای تقویت نقش ادبی زبان، تشبیه، کنایه، واژه‌های مبهم، حشو و داوری ارزشی در این آثار مشاهده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: زبان علم، زبان ادب، پژوهش‌های ادبی، ادبیات فارسی، کتاب سال.

* این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی شماره ۹۶۱۱۶۲۲۳ و مورد حمایت صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور است.

* نویسنده مسئول: iranzade@atu.ac.ir

۱. مقدمه

به سبب آنکه آثار ادبی فارسی یکی از مهم‌ترین جنبه‌های تاریخی و فرهنگی ایران هستند، شناساندن این آثار به نسل معاصر و نیز، غیرایرانیان اهمیت بسیار دارد. از این رو، لازم است آن آثار علمی که می‌کوشند به پژوهش درباره آثار برجسته ادبی فارسی پردازند بررسی شوند و این پرسش مطرح شود که این آثار تا چه حد می‌توانند آثار ادبی برجسته را به مخاطبان مختلف، از جمله غیرایرانیان، بشناسانند. بررسی منابع معتبر تألیف شده در بخش نقد آثار ادبی برجسته فارسی نشان می‌دهد که این منابع در مواردی از هدف خود برای شناساندن این آثار بازمانده‌اند. یکی از علل اصلی این مسأله، اشکال در کاربرد گونه علمی زبان در این متون است. تخطی از اصول نگارش علمی در این آثار باعث شده است که انتقال پیام فرستنده به گیرنده با اختلال مواجه شود و مقصود او در بعضی موارد روشن نباشد. این پژوهش به بررسی کاربرد گونه علمی زبان فارسی در آثار برگزیده کتاب سال جمهوری اسلامی ایران در سال‌های بین ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۰ می‌پردازد.

۲. چارچوب نظری

در ابتدا به تمایز میان زبان علم با زبان ادب و زبان خودکار^۱ پرداخته می‌شود. بنا به تعریف هلیدی^۲ (49: 2004)، زبان علم گونه‌ای زبانی است شامل «اشکال مختلف گفتمانی»^۳ که در آن فعالیت علم‌ورزی صورت می‌گیرد؛ به عبارت دیگر، زبان علم شامل «منابع معنا سازی» است که برای کاربران زبان تولید متون درباره موضوعات علمی و تفسیر آنها را ممکن می‌سازد. در زبان علم پیام به نحوی انتقال داده می‌شود که بتوان درباره صحت و سقم گزاره‌ها داوری کرد. بنابراین، در گونه علمی کاربردهای مبهم و چندمعنا^۴ که امکان این داوری را مخدوش می‌کند، به کار نمی‌رود، اما در زبان ادب کاربردهای مبهم و چندمعنا بسامدی بالا دارد. چندمعناشدگی و ابهام سبب کاهش سرعت انتقال پیام می‌شود،

1. automatic language

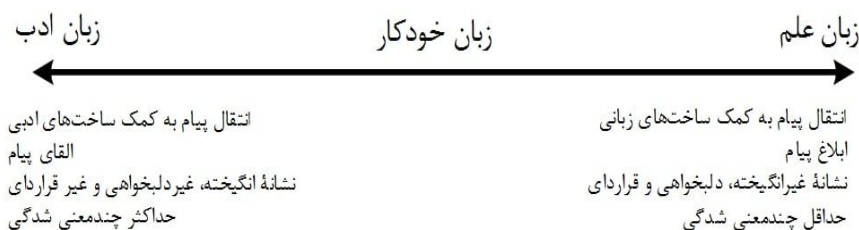
2. Halliday, M. A. K.

۱. «گفتمان» (discourse) در رویکرد هلیدی همان متن است که در بافت موقعیتی و بافت اجتماعی - فرهنگی در نظر گرفته و مطالعه می‌شود (Halliday & Webster, 2009: 247).

4. polysemic

زیرا زمینه را برای بازآفرینی و تأویل متن فراهم می‌کنند. اگر پیوستاری در نظر بگیریم که در یک سویه آن زبان علم و در سویه دیگر آن زبان ادب قرار دارد، زبان خودکار در میانه پیوستار قرار می‌گیرد (رفیعی و صحرایی، ۱۳۹۲: ۴۲).

نمودار ۱-۲. پیوستار زبان علم، زبان خودکار و زبان ادب

چنانکه در نمودار ۱-۲ مشاهده می‌شود، زبان علم به کمک ساختهای زبانی پیام را انتقال می‌دهد، درحالی‌که انتقال پیام در زبان ادب به کمک ساختهای ادبی صورت می‌گیرد. به علاوه، در زبان علم نشانه‌ها غیرانگیزه^۱ و دلخواهی^۲ و قراردادی^۳ و در زبان ادب نشانه‌ها انگیزه^۴ و غیردلخواهی^۵ و غیرقراردادی^۶ هستند. در زبان علم، شاهد حداقل چندمعناشدگی و در زبان ادب شاهد حداکثر چندمعناشدگی هستیم. زبان علم پیام را ابلاغ می‌کند، اما زبان ادب پیام را القا می‌کند (رفیعی و صحرایی، ۱۳۹۲: ۳۵-۳۶).

رفیعی و صحرایی (۱۳۹۲: ۳۳-۳۵) میان اثر زبانی و اثر ادبی براساس سه معیار ساختاری^۸، نقشی^۹ و نشانه‌شناختی^{۱۰} تمایز می‌نهند. براساس معیار ساختاری، آثار زبانی و آثار ادبی دارای ساخت‌هایی ویژه خود هستند. ساخت‌هایی مانند قواعد واجی، صرفی، نحوی، و معنایی ساخت‌های زبانی و ساخت‌هایی مانند عروض و قافیه، معانی و بیان

-
1. sign
 2. unmotivated
 3. arbitrary
 4. conventional
 5. motivated
 6. non-arbitrary
 7. non-conventional
 8. structural
 9. functional
 10. semiotic

ساخت‌های ادبی هستند. براساس معیار نقشی، اثر زبانی به صورت مستقیم و صریح پیام خود را ابلاغ می‌کند و امکان تأویل آن به حداقل می‌رسد، اما در اثر ادبی، پیام به صورت غیرمستقیم با امکان تأویل بسیار به مخاطب القا می‌شود. براساس معیار نشانه‌شناختی، رابطه دال^۱ و مدلول^۲ در اثر زبانی رابطه‌ای دلبخواهی و قراردادی و ثابت است، اما در اثر ادبی کل نشانه زبانی به عنوان دالی در نظر گرفته می‌شود و مبتنی بر نوعی شباهت، مدلولی برای آن مطرح می‌شود. بنابراین، نشانه در چنین اثری انگيخته است. نشانه انگيخته نشانه‌ای است که در آن «رابطه دلالت^۳ بین دال و مدلول مبتنی بر نوعی دلیل یا مشابهت است» (رفیعی و صحرایی، ۱۳۹۲: ۳۵؛ برای توضیح بیشتر درباره انگیزش ر. ک. صفوی، ۱۳۸۷: ۲۵۳-۲۵۶). از جمله نظریاتی که زمینه‌ای برای تمایز زبان علم و زبان ادب فراهم می‌کند نظریه نقش‌های زبان یا کوبسن (۱۳۸۱) است. وی در مقاله «زبان‌شناسی و شعرشناسی» به شش رکن موجود در فرایند انتقال پیام اشاره کرده است. براساس این نظریه، انتقال پیام با وجود شش رکن فرستنده^۴، گیرنده^۵، موضوع^۶، مجرای ارتباطی^۷، پیام^۸ و رمزگان^۹ صورت می‌گیرد. اگر پیام به هر یک از این شش رکن معطوف شود، شاهد یکی از نقش‌های زبان هستیم. بنابراین، زبان (به ترتیب ارکان گفته شده) نقش عاطفی^{۱۰}، ترغیبی^{۱۱}، ارجاعی^{۱۲}، همدلی^{۱۳}، شعری^{۱۴} و فرازبانی^{۱۵} دارد. زبان ممکن است علاوه بر نقش اولیه نقش ثانویه نیز داشته باشد؛ برای نمونه، ممکن است علاوه بر نقش ارجاعی، نقش شعری هم داشته باشد.

-
1. signifier
 2. signified
 3. signification
 4. sender
 5. receiver
 6. context
 7. channel
 8. message
 9. code
 10. emotive
 11. conative
 12. referential
 13. phatic
 14. poetic
 15. metalinguistic

در متون علمی نقش ارجاعی نقش غالب است (رفیعی و صحرایی، ۱۳۹۲: ۲۲) و گاه ممکن است، با توجه به آنکه اثر به مطالعه زبان پردازد، نقش فرازبانی نیز برجسته باشد. در چنین اثری زبان نقش شعری و همدلی ندارد. در پژوهش‌هایی که به تبیین آثار ادبی می‌پردازند، زبان نقش ارجاعی و فرازبانی دارد. اما گاه شاهد کاربردهایی هستیم که نقش شعری زبان را تقویت می‌کنند.

بسیاری از عوامل تقویت‌کننده نقش شعری زبان در متون ادبی را می‌توان براساس طبقه‌بندی لیچ درباره برجسته‌سازی^۱ در زبان ادب دسته‌بندی کرد. براساس نظریه لیچ، قاعده کاهی^۲ و قاعده افزایی^۳ در زبان خودکار سبب می‌شود زبان از صورت به‌هنگار خارج شود و تبدیل به گونه ادبی شود. لیچ قاعده کاهی‌ها را بدین ترتیب دسته‌بندی می‌کند (صفوی، ۱۳۹۰ ج ۱: ۵۳-۵۹):

۱. قاعده کاهی آوایی^۴ نادیده گرفتن قواعد آوایی حاکم بر زبان خودکار است. برای نمونه در بیت زیر در واژه «بایدت» قاعده کاهی آوایی رخ داده است.

ستودن نداند کس او را چو هست میان بندگی را ببايدت بست
(فردوسی، ۱۳۸۶ ج ۱: ۳)

۲. قاعده کاهی واژگانی^۵ ساختن لغات و ترکیبات جدید است. در بیت زیر واژه‌های «جان‌تر» و «درمان‌تر» نمونه‌ای برای قاعده کاهی معنایی‌اند.

عشق جان است، عشق تو جان‌تر لطف درمان و از تو درمان‌تر
(مولوی، ۱۳۸۸: ۶۱۹)

-
1. foregrounding
 2. deviation
 3. parallelism
 4. phonological deviation
 5. lexical deviation

۳. قاعده کاهی نحوی^۱ نادیده گرفتن قواعد نحوی حاکم بر زبان خود کار است. مانند بیت زیر که در واژه «رندان صبحوحی زدگان» قاعده کاهی نحوی رخ داده است.

به صفای دل رندان صبحوحی زدگان بس در بسته به مفتاح دعا بگشایند
(حافظ، ۱۳۸۲: ۳۳۰)

۴. قاعده کاهی معنایی^۲ همنشینی واژه‌ها بر اساس قواعد حاکم بر زبان هنجار است که تابع محدودیت‌های خاص خود است. یعنی وجود عناصر غیرمنطقی در شعر که مصادیق آن استعاره، متناقض‌نما، تشبیه، ایهام است. مانند عبارت «گیسوی چنگ» در بیت زیر.

گیسوی چنگ ببرید بمرگ می ناب تا حریفان همه خون از مژه‌ها بگشایند
(حافظ، ۱۳۸۲: ۳۳۰)

۵. قاعده کاهی نوشتاری^۳ به کار بردن شیوه‌ای در نوشتار که تغییری در تلفظ واژه ایجاد نکرده، اما مفهومی ثانوی بر مفهوم اصلی واژه می‌افزاید. در واژه «رود» از شعر مصدق، از قواعد نوشتاری تخطی شده است.

از روی نرده

خم شده

روی

ر

و

د

1. syntactic deviation
2. semantic deviation
3. graphological deviation

۶. قاعده کاهی سبکی^۱ استفاده از واژگان یا ساخت‌های نحوی گفتاری است؛ مانند عبارت‌های «تیپاخورده» و «ناجور» در شعر زیر:

منم من سنگ تیپاخورده رنجور
منم دشنام پست آفرینش نغمه ناجور

(اخوان ثالث، ۱۳۸۱: ۱۰۸)

۷. قاعده کاهی زمانی^۲ استفاده از واژه‌ها یا ساخت‌های غیرمتداول و مرده در زبان خودکار است. برای مثال، در شعر زیر از اخوان در فعل «برنیارد کرد» و واژه «را» این کاربرد به چشم می‌خورد.

کسی سر برنیارد کرد پاسخ گفتن و دیدار یاران را ...

(اخوان ثالث، ۱۳۸۱: ۱۰۷).

۸. قاعده کاهی گویشی^۳ وارد کردن ساخت‌هایی از گویشی غیر از زبان هنجار است. برای نمونه، نیما یوشیج در آثار خود این قاعده کاهی را به کار برده است (صفوی، ۱۳۹۰: ۵۸۵۳). واژه «داروگ» قاعده کاهی گویشی است.

قاصد روزان ابری، داروگ! کی می‌رسد باران؟

(نیما یوشیج، ۱۳۸۶: ۷۶۰).

قاعده‌افزایی براساس تکرار واحدهای سطوح مختلف زبان صورت می‌گیرد (صفوی، ۱۳۹۰: ج ۱: ۵۳). به عبارتی، برخلاف قاعده کاهی، قاعده‌افزایی انحراف از قواعد زبان هنجار نیست، بلکه مجموعه‌ای از شگردهایی است که از راه فرایند تکرار کلامی ایجاد می‌شود. لیچ بر این باور است که اعمال قواعدی اضافی بر قواعد زبان هنجار سبب ایجاد

1. stylistic deviation
2. historical deviation
3. dialectical deviation

قاعده‌افزایی می‌شود (صفوی، ۱۳۹۰، ج ۱: ۱۶۷). برای نمونه می‌توان بیت زیر را مشاهده کرد.

اشک من رنگ شفق یافت ز بی‌مهری یار طالع بی‌شفقت بین که در این کار چه کرد
(حافظ، ۱۳۸۲: ۲۸۸)

در این بیت، با تکرار کمیت‌های هجایی خاص قاعده‌افزایی در سطح هجا ایجاد شده است. تمام بیت متشکل از کمیت‌های کوتاه + کوتاه + بلند + بلند (U U - -) است (در آغاز مصراع می‌توان کوتاه را تبدیل به بلند کرد و در پایان مصراع می‌توان یک یا چند هجا را حذف کرد). «شفق» و «شفقت» از یک سو و «یار» و «کار» تکرار در سطح واژه (تکرار ناقص)، نوع دیگری از قاعده‌افزایی، محسوب می‌شوند. در این بیت قاعده‌افزایی در سطح واج نیز مشاهده می‌شود؛ برای نمونه همخوان /š/ در این بیت تکرار می‌شود. با توجه آنچه گفته شد، به بررسی کاربرد زبان در برخی از آثار دانشگاهی در رشته زبان و ادبیات فارسی می‌پردازیم.

۳. پیشینه پژوهش

در آثار پیشین، پژوهشی به صورت مستقل درباره کاربرد گونه علمی زبان در پژوهش‌های ادبی صورت نگرفته است. البته پژوهش‌هایی زبان‌شناختی درباره گونه علمی زبان فارسی صورت گرفته است. از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به پژوهش رفیعی و صحرایی (۱۳۹۲) اشاره کرد که به مطالعه فرایندهای واژه‌سازی در سه گونه زبان علمی، محاوره‌ای و ادبی زبان فارسی پرداخته‌اند و این فرایندها را با زبان انگلیسی مقایسه می‌کنند. رضویان و مبارکی (۱۳۹۲) نیز، به بررسی کاربرد استعاره دستوری در زبان علم و زبان ادب پرداخته‌اند. از آثار دیگری که به مطالعه گونه علمی زبان فارسی پرداخته‌اند، می‌توان به آثار زریاب خویی (۱۳۶۳)، آشوری (۱۳۸۶)، باطنی (۱۳۷۲)، حق‌شناس (۱۳۷۲)، داوری آشتیانی (۱۳۷۲)، شریعت (۱۳۷۲)، فرشیدورد (۱۳۷۲)، و چاوشی (۱۳۹۰) اشاره کرد. نبود پژوهش‌های مستقلی که به تفصیل به کاربرد زبان علم در پژوهش‌های ادبی بپردازند، از

یک سو و اهمیت این پژوهش‌ها برای شناساندن آثار ادبی برجسته فارسی به مخاطبان نسل نوین و غیرایرانیان از سوی دیگر، ضرورت پژوهش‌هایی مانند پژوهش حاضر را نشان می‌دهد.

۴. روش

در این پژوهش بخشی از هر اثر، از حیث اشکالات کاربرد زبان علم به صورت تصادفی به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شده است. اشکالات هر اثر، از خود آن اثر استخراج شده و بدین صورت نبوده است که از پیش اشکالاتی تعیین شده باشد. از این حیث، روش اتخاذ شده جنبه کیفی دارد. نمونه انتخاب شده همانند روش کمی به صورت تصادفی مشخص شده است، اما فرایند کدگذاری و طبقه‌بندی داده‌ها همانند روش کیفی براساس داده‌های استخراج شده است. براین اساس، با آغاز فرایند بررسی نمونه انتخاب شده و استخراج اولیه داده‌ها فرضیه‌ای شکل می‌گیرد؛ سپس با ادامه فرایند بررسی، این فرضیه اصلاح می‌شود. فرایند استخراج داده‌های جدید و اصلاح فرضیه تا زمانی ادامه می‌یابد که داده‌ای ناقص فرضیه به دست نیاید (درباره «اشباع نظری»^۱ و «استقرای تحلیلی»^۲ در تحقیق کیفی ر. ک. فلیک، ۱۳۹۴). ترکیب دو روش کمی و کیفی به این سبب صورت گرفته است که اولاً، با نمونه‌گیری تصادفی، احتمالی یکسان برای انتخاب بخش‌های مختلف آثار بررسی شده وجود دارد و تأثیر پژوهشگر در گزینش داده‌های استخراج شده به حداقل می‌رسد. دوم، ارائه نظم‌های کمی توجه مخاطبان این پژوهش را به گستره اشکالات موجود در کاربرد زبان علم بیشتر جلب می‌کند و اهمیت مدعای این پژوهش درباره کاربرد زبان علم در مطالعات ادبی را مشخص می‌کند. سوم، با وارد کردن جنبه‌های کیفی تأثیر مفروضات پژوهشگر درباره وجود اشکال یا اشکالاتی خاص در متن کاهش می‌یابد و خود اثر مبنای داوری درباره آن است. چهارم، به اشکالاتی که از نظر کمی اهمیت برجسته‌ای ندارند (چون بسامدی پایین و گستره‌ای اندک دارند) نیز توجه می‌شود. البته، پژوهشگران

1. theoretical saturation

2. analytic induction

نهایتاً به اشکالاتی مشترک در همه یا اغلب آثار و اشکالاتی خاص یک اثر دست یافته‌اند. در این مقاله، تنها به اشکالات مشترک و فراگیر پرداخته شده است.

چهار اثر برگزیده به عنوان کتاب سال جمهوری اسلامی بدین قرارند: شناختی تازه از سعدی (مؤید شیرازی، ۱۳۶۳)، رمز و داستان‌های رمزی (پورنامداریان، ۱۳۶۸)، سرنی: نقد و شرحی تحلیلی و تطبیقی مثنوی (زرین کوب، ۱۳۷۸ [۱۳۶۸]) و حافظ‌نامه (خرمشاهی، ۱۳۸۰ [۱۳۶۶]). بررسی این آثار از حیث کاربرد زبان علم و احیاناً اذعان به وجود اشکالاتی در این آثار به هیچ وجه ارزش علمی این آثار را به صورت کلی نفی نمی‌کند. این پژوهش می‌کوشد کاربرد زبان علم در آثار علمی برگزیده رشته زبان و ادبیات فارسی را شناسایی و بررسی کند تا پژوهشگران این رشته آثار خود را بهتر از پیش صورت‌بندی کنند. نیز شایان یادآوری است که نشر ادبی این آثار می‌تواند موضوع پژوهش دیگری باشد.

۵. یافته‌ها

در این بخش انواع قاعده‌کاهی‌ها و قاعده‌افزایی‌ها بررسی شده است و در ادامه بسامد کاربرد هر یک به تفکیک ذکر شده است.

۱-۵. انواع قاعده‌کاهی

قاعده‌کاهی از جمله ابزارهایی است که متن را به سمت ادبی بودن سوق می‌دهد. میزان تأثیرگذاری هر نوع از قاعده‌ها در ادبی شدن متن می‌تواند متفاوت باشد. به عبارتی، قاعده‌کاهی معنایی از جمله مواردی است که بیشترین تأثیر را دارد.

۱-۱-۵. قاعده‌کاهی معنایی

در نمونه برگزیده از مؤید شیرازی (۱۳۶۲)، در ۱۷ جمله انواع مختلفی از قاعده‌کاهی معنایی به کار رفته است. در ۳ جمله ۲ مورد، در ۱ جمله ۳ مورد و در ۳ جمله ۴ مورد؛ مجموعاً ۳۱ بار قاعده‌کاهی معنایی در نمونه انتخاب شده مشاهده می‌شود (مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۳۰).

[آشنای سعدی] می‌بیند که بت بزرگش در هم می‌شکند و سیمرغ قاف
تخیلاتش، آسان آسان، همسفره کرکسان مردارخوار می‌گردد.

در این جمله «بت بزرگ» و نیز، «سیمرغ» جانشین «سعدی» یا «تصور از سعدی» و «کرکسان مردارخوار» جانشین «سارقان ادبی» شده است. این جانشینی و ترکیب واحدهای انتخاب شده در جمله سبب قاعده کاهی معنایی شده است. همنشینی «قاف» و «تخیلات» نیز قاعده کاهی معنایی محسوب می‌شود. این قبیل کاربردها موجب ایجاد ابهام در پیام و گُند شدن سرعت انتقال آن می‌شود.

در نمونه انتخاب شده از پورنامداریان (۱۳۶۸)، در ۱۳ جمله قاعده کاهی معنایی به کار رفته است؛ در ۸ جمله ۲ مورد و در ۱ جمله ۳ مورد؛ مجموعاً ۲۳ بار این نوع از قاعده کاهی به کار رفته است. برای نمونه:

روزبهران بقلی [...] سالها پیش از مولوی در شعله‌های عشقی الهی
می‌سوخت.

(پورنامداریان، ۱۳۸۶: ۵)

عشق الهی [...] چون قلب تپنده‌ای خون گرم حیات در عروق تصوف جاری
کرد [...] [...]

(پورنامداریان، ۱۳۸۶: ۸۴)

در نمونه‌های ذکر شده، همنشینی «شعله» با «عشق»، «خون» با «حیات» و «عروق» با «تصوف» نمونه‌هایی از قاعده کاهی معنایی محسوب می‌شوند و کارکردشان ایجاد ادبیت در متن است. جمله نخست را می‌توان به این صورت، متناسب با کاربرست گونه علمی، بازنویسی کرد:

روزبهران بقلی [...] سالها پیش از مولوی در عشق الهی بود/ به خداوند عشق
می‌ورزید.

ممکن است گفته شود که این بازنویسی «شدت» عشق‌ورزی را از بین برده است. در پاسخ می‌توان گفت که به سبب ابهام ناشی از این استعاره، اولاً مشخص نیست که نویسنده این «شدت» را در نظر داشته است یا نه. ثانیاً، در زبان علمی خواننده باید بتواند، بدون نیاز به تأویل، به موضوعی که نویسنده به آن ارجاع می‌دهد به سریع‌ترین شکل ممکن دست یابد. حال ممکن است به سبب ذکر نشدن قید حالتی دال بر شدت عشق‌ورزی، بعضی خوانندگان در بازآفرینی متن این قید را در نظر بگیرند و بعضی آن را در نظر نگیرند. ثالثاً، می‌توان در بازنویسی ذکر شده قید «به شدت» را نیز افزود. متن بازنویسی شده واضح‌تر از متن اصلی است و درک آن، بدون نیاز به بازآفرینی، سریع‌تر صورت می‌گیرد.

در نمونه انتخاب شده از سرنی (زرین کوب، ۱۳۸۷) تشبیهات ادبی نیز مشاهده می‌شود. در بخش تحلیل شده، در ۲۵ جمله تشبیه ادبی به کار رفته است. در ۲ جمله ۲ تشبیه و در ۱ جمله ۶ تشبیه؛ مجموعاً ۳۲ بار تشبیه به کار رفته است.

در نمونه انتخاب شده از زرین کوب (۱۳۷۸)، در ۴۷ جمله قاعده کاهی معنایی به کار رفته است. در ۱۲ جمله ۲ مورد، در ۲ جمله ۳ مورد و در ۲ جمله ۴ مورد؛ مجموعاً ۶۹ بار این نوع قاعده کاهی به کار رفته است. برای نمونه:

و معلوم است که شیخ راهدان چون جاده طریقت را به قدم مجاهده پیموده
است، هرچند گردن در کمند جذبه داشته است، باز از فراز و نشیب راه‌ها و
رسم و راه منزل‌ها آگاه است.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۸۱۵)

همنشینی «جاده» با «طریقت» و «کمند» با «جذبه» سبب قاعده کاهی معنایی شده است. انتخاب «راه» و «منزل» به جای «طریقت» و «مراحل» نیز موجب پدید آمدن این نوع قاعده کاهی می‌شود. این کاربردها صرفاً نقش ادبی زبان را تقویت کرده‌اند.

در ۱۶ جمله از نمونه انتخاب شده از خرماهی (۱۳۸۰) مواردی از قاعده کاهی معنایی مشاهده می‌شود. در ۴ جمله ۲ مورد و در ۳ جمله ۳ مورد؛ مجموعاً ۲۴ بار قاعده کاهی معنایی در بخش بررسی شده به کار رفته است. برای نمونه:

در یک کلام حافظ در جامه رند و رندی شخصی می‌سازد پادزهر تکلف و تقشف، پادزهر ریو و ریا و سراپا امیدوار و پاکباز [...] (خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۲۷)

همنشینی «جامه» با «رند و رندی»، «پادزهر» با «تکلف و تقشف» و «پادزهر» با «ریو و ریا» سبب ایجاد قاعده کاهی معنایی شده است.

۵-۱-۲. قاعده کاهی زمانی

کاربرد واژه‌ها یا ساخت‌های مرتبط با گونه‌های غیرمعاصر زبان فارسی سبب قاعده کاهی زمانی می‌شود که به این موارد کهن‌گرایی^۱ نیز گفته می‌شود. برای آنکه تشخیص کهن-گرایانه بودن واژه‌ها صرفاً متکی به دانش پژوهشگران نباشد و امکان خطا در داوری کاهش یابد، از فرهنگ بزرگ سخن (انوری، ۱۳۸۲) نیز استفاده شده است. بر این اساس، اگر برابر واژه یا کاربردی «قد.» (= قدیمی) نوشته شده باشد، آن واژه یا کاربرد به عنوان مصداق کهن‌گرایی مشخص شده است. همچنین، از منابعی مانند تاریخ زبان فارسی (خانلری، ۱۳۶۵) نیز در مورد کهن‌گرایانه بودن یا نبودن کاربردهای خاص بهره برده شده است. در نمونه انتخاب شده از مؤید شیرازی (۱۳۶۲)، در ۱۳ جمله قاعده کاهی زمانی به کار رفته است. در ۱ جمله ۲ مورد و در ۲ جمله ۳ مورد؛ مجموعاً ۱۸ مورد کهن‌گرایی مشاهده می‌شود. برای نمونه:

اما همین عاشق و آشنای سعدی را در گلستان، حالی دیگر است.

(مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۲۹)

آیا آلودگی و ابلهی امام مسجد تا به آنجا رسیده که بوریای شبستان را به بازار کشد و در میان جمع مأمومین ندای من یزید دردهد؟

(مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۳۱)

1. archaism

در متون کهن فارسی، گاه «را» به همراه فعل اسنادی به معنای «داشتن» به کار می‌رفته است (خانلری، ۱۳۶۵، ج ۳: ۳۹۵-۳۹۶). اگر جمله ذکر شده را با گونه زمانی معاصر بازنویسی کنیم چنین می‌شود:

اما همین عاشق و آشنای سعدی، در گلستان، حالی دیگر دارد.

در مثال دوم، ۳ کاربرد کهن گرایانه مشاهده می‌شود؛ کاربرد فعل مضارع التزامی «کشد» بدون تکواژ تصریفی ^۱ /be-/ «ب» (خانلری، ۱۳۶۵، ج ۲: ۳۱۱-۳۱۲)، واژه کهن «من یزید» (انوری، ۱۳۸۲: ذیل «من یزید») و فعل «دردهد» (انوری، ۱۳۸۲: ذیل «دردادن») این کاربردهای کهن گرایانه سبب تقویت نقش ادبی زبان می‌شود و به انتقال موضوع پیام یا کمکی نمی‌کند یا از سرعت انتقال آن می‌کاهد.

در ۲۳ جمله از نمونه انتخاب شده پورنامداریان (۱۳۸۶)، کهن گرایی در زبان مشاهده می‌شود. البته در ۴ جمله ۲ مورد کهن گرایی مشاهده می‌شود. مجموعاً، ۲۷ مورد کاربرد کهن گرایانه در متن وجود دارد. برای نمونه:

و بعد ابیاتی از مولوی در صفت این شراب می‌آورد.

(پورنامداریان، ۱۳۸۶: ۷۵)

«صفت» در معنی «وصف» کاربردی کهن گرایانه است (ر. ک. انوری، ۱۳۸۲: ذیل «صفت»).

بنابراین آن وجود ... — که مولوی سلطان المعشوقین می‌خواندش و پس از

فقدان در وجود خویشش کشف می‌کند [...]

(پورنامداریان، ۱۳۸۶: ۸۰)

در این جمله به جای «او را [...] می‌خواند» و «او را در وجود خویشش کشف می‌کند» یا «در وجود خویشش کشفش می‌کند» با جابه‌جایی ضمیر «می‌خواندش» و «در وجود

خویشش» آمده است (دربارهٔ این کاربرد ضمیر در فارسی کهن ر. ک. خانلری، ۱۳۶۵: ج ۳: ۱۸۵-۱۸۶). این قبیل کاربردها صرفاً موجب تقویت نقش ادبی زبان شده‌اند. کاربردهایی چون «ابیاتی چند» (پورنامداریان، ۱۳۸۶: ۷۵)، «غزل‌هایی چند» (۸۲)، و «رمزهایی چند» (۸۴) نیز کهن‌گرایانه‌اند (دربارهٔ چند ر. ک. خانلری، ۱۳۶۵: ج ۳: ۳۶۷). به جای این موارد، «چند بیت»، «چند غزل»، و «چند رمز» را می‌توان جایگزین کرد. در اثر زرین کوب (۱۳۷۸)، در ۱۸۲ جمله کاربردهای کهن‌گرایانه مشاهده می‌شود: در ۴۴ جمله ۲ مورد، در ۳۶ جمله ۳ مورد، در ۷ جمله ۵ مورد، در ۱۴ جمله ۴ مورد، در ۱ جمله ۷ مورد و در ۱ جمله دیگر نیز ۸ مورد. بسامد کاربرد کهن‌گرایی در این کتاب بسیار قابل توجه است که در ادامه چند مورد آن ذکر می‌شود:

اشتغال به این گونه دعوی‌ها را گویندهٔ مثنوی از مقولهٔ خراش ناخن فکرت

تلقی

می‌کند که [...] و جان را از سیر در اطوار کمال مانع می‌آید و [...] غالباً جز مجرد الفاظ و عبارات هم حاصلی ندارد مشغول می‌کند.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۲۸)

«فکرت» به جای واژهٔ «فکر»، «مجرد الفاظ» در معنای «الفاظ صرف»، «اطوار کمال» در معنای «حالت‌های کمال»، «جان را مانع» در معنای «مانع جان» و «آمدن» در معنای «شدن» سبب کهن‌گرایی متن شده است (ر. ک. انوری، ۱۳۸۲: ذیل «فکرت»، «اطوار»، و «مجرد»؛ دربارهٔ «را» ر. ک. خانلری، ۱۳۶۵: ج ۳: ۳۹۱-۳۹۲؛ دربارهٔ «آمدن» ر. ک. خانلری، ۱۳۶۵: ج ۲: ۱۴۳-۱۴۴).

در حقیقت اشارت به صمیمیت و انسی دارد که عارف را به حق راه می‌نماید، و زاهد ترسکار و باحث مستغرق در چند و چون را بدان مقام راه نیست.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۲۶)

ذکر واژه‌های «اشارت» در معنای «اشاره»، «ترسکار» در معنای «پرهیزگار»، و «فلان را راه نیست» در معنای «فلان راه ندارد» کاربردهای کهن گرایانه‌اند (ر. ک. انوری: ذیل «اشارت»، «ترسکار» و «باحث»؛ درباره «را» ر. ک. خانلری، ۱۳۶۵، ج ۳: ۳۹۱-۳۹۲) که نقش ادبی زبان را تقویت می‌کنند.

در نمونه انتخاب‌شده از خرمشاهی (۱۳۸۰)، در ۶ جمله کاربردهای کهن گرایانه قابل مشاهده است. در ۱ جمله ۲ بار و در ۱ جمله ۳ بار؛ مجموعاً ۹ بار واژه‌های کهن گرایانه در متن به کار رفته است. برای نمونه:

... پادزهر تکلف و تقشف، پادزهر رِیو و ریا و سراپا امیدوار و پاکباز [...]

(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۲۷)

در این دو جمله، کاربرد واژه‌های «تقشف» در معنای «افراط در زهد» و «ریو» در معنای «حیله»، کاربردهایی کهن گرایانه محسوب می‌شوند (درباره واژه‌های ذکر شده ر. ک. انوری، ۱۳۸۲).

۳-۱-۵. قاعده کاهی سبکی

کاربرد واحدهایی از گونه محاوره‌ای یا عامیانه زبان در حین کاربرست گونه علمی از دیگر مواردی است که در کتاب‌های بررسی شده می‌توان مشاهده کرد. معمولاً این کاربردها دارای معنای ضمنی هستند و برای درک مقصود نویسنده، بازآفرینی متن ضرورت دارد. این مسأله سبب مختل شدن یا کند شدن فرایند انتقال موضوع می‌شود. برای شناسایی کاربردهای مرتبط با گونه محاوره‌ای و عامیانه به فرهنگ بزرگ سخن (انوری، ۱۳۸۲) رجوع شده است. مواردی که در این فرهنگ با نشانه «گفتگو» و «عامیانه» مشخص شده‌اند در اینجا ذیل این طبقه قرار گرفته‌اند.

در نمونه انتخاب‌شده از مؤید شیرازی (۱۳۶۲) در ۲ جمله، کاربردهای مربوط به گونه محاوره‌ای یا عامیانه زبان فارسی مشاهده می‌شود:

آشنای سعدی گنج و گم است اما وحشترده نیست از در و پیکر کوچه‌ها
می‌داند که در محلی بیگانه راه گم نکرده است.

(مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۳۰)

[...] آن را به صورت مدیحه‌ای به ریش امیر انکیانو بسته باشد؟

(مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۳۴)

کاربرد «در و پیکر» (انوری، ۱۳۸۲: ذیل «در») و «به ریش کسی بستن» (انوری، ۱۳۸۲: ذیل «ریش») کاربردهایی مرتبط با گونه محاوره‌ای هستند.
قاعده کاهی سبکی ۲ بار در نمونه انتخاب شده از سرنی (زرین کوب، ۱۳۷۸) دیده می‌شود:

[...] معذوب مطلق [...] با ارشاد و هدایت خلق سر و کاری ندارد، ...

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۱۵)

تازه توبه وقتی ناشی از جذبه نباشد درد طلب را در انسان برنمی‌انگیزد.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۱۷)

«سر و کار» در معنای «ارتباط» و «تازه» در معنای «به‌علاوه» مربوط به گونه محاوره‌ای زبان فارسی است (انوری، ۱۳۸۲: ذیل «سر و کار» و «تازه».)
در نمونه انتخاب شده از خرمنشاهی (۱۳۸۰) در ۷ جمله قاعده کاهی سبکی مشاهده می‌شود که ۱ جمله دارای ۲ مورد از این کاربردهاست؛ مجموعاً ۸ مورد کاربرد مربوط به گونه محاوره‌ای و عامیانه در متن تحلیل شده وجود دارد. در ادامه این موارد بررسی می‌شود:

[...] رند را به معنای قدیمی‌اش که شخص لاابالی یک لاقبای آسمان جل و در عین حال آزاده و گردنکش است.

(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۲۷)

در این جمله، «یک لاقبا» و «آسمان جل» در معنای «فقیر» کاربردهای محاوره‌ای هستند (ر. ک. انوری، ۱۳۸۲: ذیل «یک لاقبا» و «آسمان جل»).

۲-۵. قاعده‌افزایی

مقصود از قاعده‌افزایی هر نوع تکرار واحدهای سطوح مختلف زبان است (صفوی، ۱۳۹۰: ج ۱: ۱۷۵-۱۷۷). تکرار در سطوح مختلف (واج، تکواژ، واژه، گروه و جمله) نیز همانند صنایع دیگر، در زبان خودکار و زبان علم مشاهده می‌شود. گاه در مطالعات ادبی مواردی از تکرار دیده می‌شود که سبب آهنگین شدن و تقویت موسیقی کلام می‌شود. در کل نمونه انتخاب شده از اثر پورنامداریان (۱۳۶۸)، ۲ مورد از چنین کاربردهایی دیده می‌شود:

... شواهدی نیز برای بیان عشق ازلی و شراب باقی که از دست ساقی باقی
چشیده بود می‌آورد.

(پورنامداریان، ۱۳۶۸: ۷۵)

... حتی مجذوبان نیز [...]، گاهی البته در بند نوشیدن و پوشیدن‌اند.

(پورنامداریان، ۱۳۶۸: ۸۸)

کاربرد «باقی» که احتمالاً بار اول به معنی «باقی‌مانده» و بار دوم به معنی «پاینده» است (ر. ک. انوری، ۱۳۸۲: ذیل «باقی») و نیز، «ساقی» موجب قاعده‌افزایی در متن شده است و نقش شعری زبان را تقویت کرده است. همنشینی «نوشیدن» و «پوشیدن» نیز موجب قاعده‌افزایی زبان شده است.

در نمونه برگزیده از اثر زرین کوب (۱۳۷۸)، در ۲۷ جمله تکرار ادبی مشاهده می‌شود. در ۶ جمله ۲ مورد؛ در مجموع ۳۳ تکرار ادبی به کار رفته است که نمونه‌هایی از آن ذکر می‌شود:

درحقیقت صفای قلب اهل صیقل [...] را دوباره به زنگار وسوسه و خیال
اهل مدرسه می‌آلوده‌اند.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۰۰)

حال او در قیاس با سالک عادی به حال طیار در قیاس با سیار می‌ماند.
(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۱۴)

در موارد ذکرشده کاربرد واژه‌های مشخص شده نقش ارجاعی زبان را تضعیف می‌کند.
در مواردی، این کاربردها موجب عیوب دیگری نیز می‌شوند؛ برای نمونه در مورد اول،
«اهل مدرسه» کاربرد کنایه ادبی است؛ یا در مورد آخر «طیار» کاربردی کهن گرایانه است.
در نمونه انتخاب شده از خرمشاهی (۱۳۸۰) در ۱۱ جمله تکرار ادبی مشاهده می‌شود. برای
نمونه:

دیوان حافظ [...], فراتر از ادبیات است، نامه زندگی است، زندگی نامه
ماست.

(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۲۶)

حافظ از آنجاکه نگرش ملامتی داشت [...] رند را [...] با خود هم‌پیمان و
هم‌پیمانه کرد.

(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۲۷)

حافظ نه فقط به مسائل ادبی بلکه به مسائل ابدی نیز اعتنا دارد.
(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۳۰)

همنشینی موارد مشخص شده در این جملات قاعده‌افزایی است.

۳-۵. کاربردهای دیگر مغایر با اصول کاربست زبان علم

عدول از اصول کاربرد زبان در این آثار را فقط ذیل قاعده کاهی و قاعده افزایی نمی‌توان دسته‌بندی کرد. در ادامه موارد دیگری از عدول از این اصل ذکر می‌شود.

۱-۳-۵. نقل از متون ادبی با هدف تقویت نقش ادبی

نقل بخش‌هایی از متون ادبی اگر برای ذکر نمونه و کمک به اثبات یا تقویت مدعا باشد، منطبق با اصول کاربرد زبان علم است، اما اگر نقل این بخش‌ها صرفاً برای ایجاد ادبیت باشد و موجب تقویت نقش شعری زبان شود، تناسبی با زبان علم و اصل رسانگی^۱ ندارند. در نمونه انتخاب شده از اثر مؤید شیرازی (۱۳۶۲)، بخش‌هایی از متون ادبی نقل شده است. غرض از نقل این بخش‌ها این نبوده است که تحلیلی علمی از آنها به دست داده شود، بلکه صرفاً برای ایجاد ادبیت نقل شده است. برای نمونه، نویسنده در وصف خواننده آثار سعدی و سردرگمی او در مسأله امانت‌داری سعدی می‌گوید:

چه شب‌ها که «در این سیر گم می‌نشیند و حیرت آستینش را می‌گیرد که
برخیز»

(مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۳۰)

این جمله برگرفته از بیت سعدی در بوستان (۱۳۵۹: ۳) است. در موردی دیگر (مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۳۰)، بیتی از غزل سعدی (۱۳۱۶، ج ۴: ۱۸۵) تضمین شده است:

آشنای سعدی آرام می‌گیرد چشم‌ها را می‌بندد و شکر می‌گذارد که ...
کامم امروز بر آمد به مراد دل خویش.

در تمام نمونه انتخاب شده از اثر پورنامداریان (۱۳۶۸)، ۴ بار بخش‌هایی از متون ادبی نقل شده‌اند، صرفاً به قصد تقویت نقش ادبی زبان. نمونه‌ای از این کاربردها ذکر می‌شود:

1. communication efficiency

و چون لحظه‌های محو مرزهای جدایی و غیبت فرامی‌رسد، شیر عشق پنجه
خونین می‌گشاید و دل عاشق تشنه خون می‌گردد [...] (پورنامداریان، ۱۳۶۸: ۸۱)

نویسنده خود بیت را نیز در ادامه نقل می‌کند:

بار دگر شیر عشق پنجه خونین گشاد تشنه خون گشت باز این دل سگسار من

در نمونه انتخاب شده از اثر زرین کوب (۱۳۷۸)، در ۱۵ جمله اشاره‌هایی به متون ادبی دیده می‌شود که به لحاظ نگارش علمی ضرورتی ندارد؛ در ۱ جمله ۲ مورد و در ۱ جمله ۴ مورد؛ مجموعاً ۱۹ مورد نقل بخش‌هایی از متون ادبی با هدف تقویت نقش ادبی زبان در متن وجود دارد. اشاره به «خبر از راه و رسم منزل‌ها» با تفاوت‌های ظاهری اندک چند بار مشاهده می‌شود (زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۰۳، ۷۰۸، ۷۱۴ و ۷۱۵):

به علاوه شرط تسلیم هم آن ست [...]، چرا که وی از رسم و راه منزل‌ها
باخبر نیست.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۰۸)

[...]، باز از فراز و نشیب راه‌ها و رسم و راه منزل‌ها آگاه است.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۱۵)

در مورد نخست می‌توان گفت «از دشواری‌های راه باخبر نیست» و اگر ضرورت داشته باشد در متن یا حاشیه گفت «چنانکه حافظ هم به این نکته اشاره کرده است...». در نمونه انتخاب شده از حافظ‌نامه (خرم‌شاهی، ۱۳۸۰)، در ۱۲ جمله بخش‌هایی از متون ادبی برای تقویت نقش ادبی زبان نقل شده است. برای نمونه:

حتی اگر سرچشمه آب رکن آباد فرو خشکد و گلگشت مصلا بیژمرد، ساقی
حافظ همچنان می باقی می پیماید و بزم او با نزهت گاه‌های جنت رضوان
هم‌چشمی می کند.

(خرم‌شاهی، ۱۳۸۰: ۲۶)

نویسنده در این جمله از بیتی از غزل حافظ (۱۳۸۲: ۱۹۶) استفاده کرده است. نقل
بخش‌هایی از غزل حافظ صرفاً برای تقویت نقش ادبی زبان بوده است و همین مسأله سبب
ایجاد ابهام، قاعده‌افزایی، قاعده کاهی زمانی و قاعده کاهی معنایی شده است.

* تشبیه

بسیاری از موارد قاعده کاهی معنایی از منظر بلاغت سنتی «تشبیه بلیغ» است، اما تشبیهاتی
وجود دارد که موجب تقویت نقش ادبی زبان می‌شوند، اما قاعده کاهی معنایی نیستند. در
۳ جمله از نمونه انتخاب شده از مؤید شیرازی (۱۳۶۲) تشبیه ادبی به کار رفته است. برای
نمونه:

ادبائی که از ذکر تأثر سعدی از شاعران عرب، چو یید بر سر ایمان خویش
می لرزند، و شور و شغب به راه می اندازند [...]

(مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۳۸)

سعدی [...], گاه معانی تنزیل را چون نشئه‌ای در پی و پیوند عبارات خود
جاری می سازد.

(مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۳۹)

در جمله اول «شاعران عرب» به «بید» تشبیه شده و در جمله دوم، «معانی تنزیل» به «نشئه»
تشبیه شده است. ضمن آنکه تشبیه نخست کهن گرایانه و نیز نقل بخشی از بیت حافظ
(۱۳۶۲: ۵۶۸) است.

در نمونه انتخاب شده از پورنامدرایان (۱۳۶۸) در ۳ جمله تشبیه ادبی دیده می‌شود:

عشق الهی [...] چون قلب تپنده‌ای خون گرم حیات در عروق تصوف جاری
کرد [...]

(پورنامدرایان، ۱۳۶۸: ۸۴)

لذا آن معانی معقول را در محسوسات مناسب که به منزله سایه‌های آن عالم
است بیان می‌کنند: [...]

(پورنامدرایان، ۱۳۶۸: ۸۷)

در جمله نخست، «عشق الهی» به «قلب تپنده» و در جمله دوم، «معانی معقول» به
«سایه‌های آن عالم» تشبیه شده است.
در ۱ جمله از نمونه انتخاب شده از سرنی (زرین کوب، ۱۳۷۸) تشبیه ادبی مشاهده
می‌شود:

حقیقت لب شریعت محسوب است و حکم مغز بادامی را دارد که شریعت
قشر آن است.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۲۱)

در این جمله، «حقیقت» به «مغز بادام» تشبیه شده است.
در ۴ جمله از اثر خرمشاهی (۱۳۸۰) تشبیه ادبی مشاهده می‌شود. دو نمونه از این موارد
ذکر می‌شود:

شادمانگی و شادکنندگی شعر حافظ مانند آفتاب از در و دیوار دیوانش
می‌تابد.

(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۲۹)

بخش‌های مشخص شده از این جمله دربرگیرنده تشبیه ادبی است و سبب تقویت نقش
ادبی زبان شده است.

* کنایه

در اینجا به کنایه‌هایی می‌پردازیم که در زبان خودکار و زبان علم کاربرد ندارند و بیشتر در گونه ادبی زبان مشاهده می‌شوند. این کنایه‌ها گاه موجب قاعده‌کاهی زمانی، قاعده‌کاهی سبکی، ابهام، یا ایدئولوژیک شدن زبان می‌شوند. این کنایه‌ها گاه سبب پدیدآمدن داوری ارزشی درباره شخصیت‌ها و موضوعات مختلف می‌شوند. در اثر مؤید شیرازی (۱۳۶۲)، ۱۷ جمله از ۸۳ جمله، دارای کنایه‌های ادبی است؛ در ۳ جمله از این ۱۷ جمله ۲ کنایه و در ۱ جمله ۴ کنایه وجود دارد؛ مجموعاً ۲۳ بار کنایه به کار رفته است. برای نمونه:

[آشنای سعدی] به نقادی برمی‌خورد، نقادی راستین، از آنها که خدای
صراحت را پرستش می‌کنند و هر جا پای می‌گذارند، شیطان ابهام از دم
گرمشان می‌سوزد.

در این جمله ۴ کنایه مشاهده می‌شود. «نقاد» ظاهراً به شخصی خاص اشاره می‌کند، اما این شخص چنانکه نگارش علمی اقتضا می‌کند، معرفی نمی‌شود، بلکه با معرفی اوصاف او خواننده در تعلیقی قرار می‌گیرد که خاص نگارش ادبی است. «پرستش خدای صراحت» کنایه از «همیشه صریح بودن» است. «هرجا پا گذاشتن» نقاد کنایه از «پرداختن به هر موضوع» است و «سوختن از دم گرم» کنایه است از «از میان بردن تأثیر سخن». تعداد کنایات ادبی در اثر پورنامداریان (۱۳۶۸) نسبت به آثار دیگر بسیار کم است؛ در نمونه انتخاب‌شده از این کتاب، ۵ جمله دارای کنایه وجود دارد که در ۱ جمله ۲ کنایه به کار رفته است. مجموعاً ۶ کنایه در متن به کار رفته است. برای نمونه:

[...] خون جوشش و حیات، در عروق آنها از التهاب و حرکت و گرمی به
سکون و سردی گراییده است.

(پورنامداریان، ۱۳۶۸: ۸۹)

در این جمله، عبارت «خون جوشش و حیات در عروق آنها به سکون و سردی گراییده است» کنایه‌ای ادبی است و جانشین جمله «مرده است» شده است. این کنایه صرفاً موجب تقویت نقش ادبی زبان شده است.

بدون شک شاعرانی [...] از مستی شورانگیز عشقی عرفانی خونشان در جوش بوده است [...]

(پورنامداریان، ۱۳۶۸: ۸۹)

تعبیر «خونشان در جوش بوده است» نیز، کنایه‌ای ادبی و جانشین جمله «در هیجان بوده‌اند» یا جملاتی مشابه این است. در اثر زرین کوب (۱۳۷۸) از ۳۷۷ جمله، ۲۱ جمله دارای کنایه‌های ادبی است؛ در ۱ جمله ۵ کنایه و در ۶ جمله ۲ کنایه، مجموعاً ۳۱ مورد کنایه در متن دیده می‌شود. از نمونه‌های کاربرد کنایه که سبب تقویت نقش ادبی زبان شده است، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

هرچند گردن در کمند جذبه داشته است، [...]

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۲۸)

در این نمونه نیز، عبارت کنایی «گردن در کمند جذبه داشتن» به جای عبارتی چون «تسلیم و مطیع بودن» آمده است.

قضا بر سبلت او خنده زد.

(زرین کوب، م ۱۳۷۸: ۷۲۸)

عبارت «بر سبلت او خنده زد» کنایه‌ای ادبی است که نویسنده آن را جایگزین عبارت «تمسخر کردن کسی» ساخته است. در ۶ جمله از نمونه انتخاب شده از خرمشاهی (۱۳۸۰) کنایه به کار رفته است. در ۳ جمله ۲ کنایه وجود دارد؛ مجموعاً ۹ بار کنایه در این بخش به کار رفته است. برای نمونه:

حافظ [...] رند را [...] از صف نعال بیرون کشید و با خود هم پیمان و هم -
پیمانه کرد.

(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۲۷)

«از صف نعال بیرون کشیدن» کنایه از «خارج کردن از فرومرتگی» است. این کنایه کهن گرایانه سبب تقویت نقش ادبی زبان می شود. «با خود هم پیمان و هم پیمانه کردن» احتمالاً کنایه از «همراه کردن» است. این کنایه مفهومی مبهم دارد و روشن نیست که مقصود نویسنده از آن چیست؛ به علاوه، حاوی تکراری ادبی نیز هست که نقش ادبی زبان را تقویت می کند.

۵-۳-۲. واژه های مبهم

واژه های مبهم آن دسته از واژگانی هستند که معیاری عینی برای آنها ارائه نمی شود، مثل بسیاری از مواردی که شعر شاعری «زیبا»، «دقیق»، «شیرین» و مانند اینها خوانده می شود. در نمونه انتخاب شده از اثر مؤید شیرازی (۱۳۶۲) در ۶ جمله کاربرد واژه های مبهم دیده می شود. در ۱ جمله ۳ مورد و در ۱ جمله ۶ مورد؛ بدین ترتیب، ۱۳ مورد از چنین اشکالی در متن مشاهده می شود. در نمونه زیر ۶ مورد مشاهده می شود (مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۳۹):

- شاعر و نقاد و سخنور عربی دان همیشه بهترین تمثیل، فنی ترین استعاره، زیباترین تشبیه، کامل ترین تصویر، گویاترین عبارت و سخته ترین ترکیب را در قرآن جسته است.

این جمله توصیفی است از جنبه های مختلف قرآن بدون آنکه برای این توصیفات معیاری ارائه شود. معیار «بهترین تمثیل»، «فنی ترین استعاره»، «کامل ترین تصویر» و موارد دیگر چیست؟

در تمام نمونه انتخاب شده از اثر پورنامداریان (۱۳۶۸)، فقط ۱ بار واژه مبهم به کار رفته است که این مورد در اینجا ذکر می شود (پورنامداریان، ۱۳۶۸: ۸۴):

عشق الهی که [...] در ابتدا به صورت رازونیا های ساده و صمیمانه رابعه
عدویه [...] خطاب به خداوند ظاهر شد [...].

در مورد «ساده» بودن «رازونیا» می‌توان گفت احتمالاً منظور نویسنده آن است که فاقد اصطلاحات و اشارات پیچیده صوفیانه است، اما معیار «صمیمانه» بودن آن مشخص نیست. در نمونه انتخاب شده از اثر زرین کوب (۱۳۷۸)، در ۷ جمله کاربرد واژه‌های مبهم دیده می‌شود. برای نمونه:

این معانی به الهیات صوفی که در مثنوی انعکاس دارد به طور بارزی رنگ
صمیمانه می‌دهد.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۲۴)

خود شیخ در تقریر این مذهب [...] تدقیقات لطیف کرده است.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۳۶)

«صمیمانه» بودن «الهیات» و نیز، «لطیف» بودن «تدقیقات» اموری هستند که معیارهایی عینی برای شناسایی آنها وجود ندارد؛ بنابراین، نمی‌توان دربارهٔ صحت و سقم آنها داوری کرد.

در نمونه انتخاب شده از خرمشاهی (۱۳۸۰)، در ۱۷ جمله واژه‌های مبهم می‌توان یافت. در ۴ جمله ۲ بار، در ۲ جمله ۳ بار و در ۱ جمله ۴ بار. در مجموع، ۲۸ بار واژه مبهم به کار رفته است. برای نمونه:

صورت ظاهر غزل‌های آبدار و ایهام‌پرورد خواجه و آب و رنگ آنها
همانند غزل حافظ است.

(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۲۳)

بعضی شاعران هم از بس به ادبیات می‌پردازند از لفظ و فخامت لفظ اسطوره
می‌سازند نظیر خاقانی و کمال‌الدین اصفهانی، بعضی هم معماهای موزون
می‌سرایند و رسالت هنر را در مضمون‌تراشی‌های دور از ذهن می‌دانند.

(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۲۶)

در جمله اول، مقصود از واژه‌های «آبدار» و «آب و رنگ» در ارتباط با «غزل» روشن نیست. «فخامت» در همنشینی با «لفظ» و نیز «معماهای موزون» و «مضمون تراشی» همین وضعیت را دارند. دو مورد اخیر داوری ارزشی منفی نویسنده درباره شعر سبک هندی است.

۵-۳-۳. حشو

مقصود از حشو آن دسته از کاربردهایی است که در آن دو واحد زبان در کنار هم قرار می‌گیرند و هر دو تقریباً معنایی یکسان دارند و می‌توان یکی را حذف کرد، بدون آنکه در انتقال موضوع خللی ایجاد شود. حشو فرایند انتقال موضوع را کند می‌کند. در نمونه انتخاب شده از مؤید شیرازی (۱۳۶۲)، در ۱۳ جمله حشو دیده می‌شود. در ۳ جمله ۲ مورد و در ۱ جمله ۳ مورد؛ یعنی مجموعاً ۱۸ مورد کاربرد حشو در متن مشاهده می‌شود. برای نمونه (مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۳۰):

جرات و جسارت ندارد که جمله را تمام کند.

به تحقیق و تفحص در آثار استاد و نقد خرده‌گیران سخنش می‌پردازد.

مگر این بیت مضمونی حکمی و موعظه‌آمیز ندارد؟

در همه این جملات، می‌توان واژه دوم را حذف کرد، بدون آنکه خللی در انتقال معنا ایجاد شود.

در کل نمونه انتخاب شده از اثر پورنامداریان (۱۳۶۸)، در ۴۶ جمله کاربرد حشو دیده می‌شود. در ۷ جمله ۲ مورد، در ۵ جمله ۳ مورد، در ۲ جمله ۴ مورد و در ۱ جمله ۶ مورد. مجموعاً ۷۴ بار کاربرد موارد حشوآمیز در متن دیده می‌شود. نمونه‌ای (پورنامداریان، ۱۳۶۸: ۸۱) از این کاربردها در اینجا نقل می‌شود:

در کتاب فیه مافیه، و در شرایط آگاهی و هشیاری، برای اینکه تصویری از لحظه فنا و استغراق را در حد فهم مخاطبان قرار دهد، [...] چون مرده‌ای در

کف غسال از هر گونه جنبش و حرکت بازمی ماند؛ چون مخاطبی جز خود در نظر نیست، نه توضیح و تفسیری مطرح می شود [...] .

هیچ دو واژه ای که کاملاً هم معنا باشند در زبان نیست، اما آنچه در این جستار «حشو» خوانده می شود، بدون پرداختن به کارکرد بلاغی حشو یا اقسام آن، آن دسته از کاربردهایی است که می توان یکی از واژه ها، گروه ها، یا بندها را از جمله حذف کرد به سبب آنکه واژه، گروه، یا بند دیگری معنایی بسیار نزدیک با آن دارد. واژه هایی چون «توضیح» و «تفسیر» در فرهنگ های لغت تفاوت های معنایی دارند، اما در بافت این متن به نحوی به کار رفته اند که دارای معنایی یکسان هستند. «فنا» و «استغراق» در فرهنگ اصطلاحات صوفیه معناهای متفاوتی دارند، اما در این متن می توان یکی را حذف کرد. در نمونه انتخاب شده از زرین کوب (۱۳۷۸)، در ۱۶۷ جمله حشو دیده می شود. در ۵۶ جمله ۲ مورد، در ۲۰ جمله ۳ مورد، در ۱۴ جمله ۴ مورد و در ۳ جمله ۶ مورد؛ مجموعاً ۳۲۰ مورد کاربرد حشو در متن مشاهده می شود. برای نمونه:

وقتی مولانا در مثنوی از کسانی که حرف درویشان و نکته عارفان را بر خود می بندند انتقاد می کند، بدون شک نظر به اشخاص معلوم معین ندارد و با این تعریض ها می خواهد مخاطب را به وجود دام ها و فریب هایی که در راه هر طالب عاشق هست متوجه نماید.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۰۰)

در نمونه انتخاب شده از خرمشاهی (۱۳۸۰) در ۳۳ جمله کاربردهای حشو آمیز مشاهده می شود. در ۴ جمله ۲ بار؛ یعنی در مجموع ۳۷ بار حشو در متن بررسی شده به کار رفته است. در ادامه چند نمونه ذکر می شود:

حافظ در جامه رند و رندی شخصیتی می سازد پادزهر تکلف و تقشف،

پادزهر ریو و ریا و سراپا امیدوار و پاکباز [...] .

(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۲۷)

لذا بی آرام می شود و امن و آرام دروغین مدعیان را بر باد می دهد و نقاب-
های تزویر و ریا را می درد.

(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۳۱)

۵-۳-۴. داوری ارزشی

مقصود از داوری ارزشی کاربردهایی است که در آن نویسنده بدون آنکه دلیلی ذکر کند، از شخصیت، اثر، یا اندیشه‌ای دفاع می کند یا آن را تخطئه می کند. این قبیل داوری‌ها با هدف پژوهش علمی که پژوهشی بی طرف درباره موضوع مورد بحث است، مغایرت دارد (ر. ک. سروش، ۱۳۷۳: ۴۹-۵۵؛ سروش، ۱۳۶۸). این داوری‌ها گاه موضع گیری ایدئولوژیک نویسنده را در تحقیقی نشان می دهد که بنای آن بر چنین موضع گیری‌ای نیست. بلومفیلد^۱ (1935: 502-503) بر این نکته تأکید می کند که علم عینی است و جنبه درونی و ذهنی نویسنده در متن علمی جایی ندارد.

در بعضی رویکردهای مطالعاتی مانند تحلیل گفتمان انتقادی^۲ محقق به سود گروه‌های تحت تبعیض موضع می گیرد (ر. ک. یورگنسن و فیلیس، ۱۳۹۲: ۱۱۴-۱۱۵؛ Fairclough, 2010: 11). اما این موضع گیری با آنچه در پژوهش‌های ادبی مشاهده می شود متفاوت است. از همین رو، می بینیم که مطالعه دقیق متون زبانی بدون آنکه گرایش ایدئولوژیک محقق در آن تأثیر بگذارد، در پژوهش‌های این حوزه مشاهده می شود (ر. ک. Bloor & Bloor, 2018). حتی محقق گاه با خودافشاگری نشان می دهد که ممکن است هویت او در تحلیلش تأثیر گذاشته باشد (برای نمونه، ر. ک. Flowerdew, 2018: 175).

در ۸ جمله از نمونه انتخاب شده از مؤید شیرازی (۱۳۶۲) می توان داوری ارزشی مشاهده کرد. در ۱ جمله ۲ مورد، در ۱ جمله ۳ مورد و در ۱ جمله ۴ مورد. در مجموع، ۱۴ بار چنین توصیفاتی در متن مشاهده می شود. برای نمونه (مؤید شیرازی، ۱۳۶۲: ۲۹):

1. Bloomfield, L.

2. Critical Discourse Analysis (CDA)

این سعدی است که [...] چنین بی‌روی‌وریا لب به سخن می‌گشاید و آن‌گاه با شجاعتی که نتیجه این امانت روحی و استغنائی طبع است به حماسه می‌پردازد.

نویسنده همانند کسی که شیفته سعدی است سخن گفته است. این قبیل کاربردها ممکن است مانع از داوری منصفانه و عینی درباره موضوع پژوهش شود. مخصوصاً چون هدف از این بخش از اثر مؤید شیرازی بررسی آن است که آیا سعدی واقعاً به سرقت ادبی از آثار پیشینیان دست زده است یا خیر و ممکن است خواننده این شیفتگی را مانع از داوری منصفانه بداند.

در ۳ جمله از نمونه انتخاب شده از اثر زرین کوب (۱۳۷۸) داوری ارزشی مشاهده می‌شود. برای نمونه:

ملحد دهری که حدوث عالم را انکار می‌کند به این حجت می‌خواهد خود را از قید شریعت که حدود و احکام الهی را بر وی الزام می‌کند آزاد نماید، اما دعوی وی از کوتاه نظری و قصور ادراک ناشی است؛ و حال وی به کرم و پشه‌ای می‌ماند که نمی‌توانند تصور کنند باغ و درختی هم که آنها در آنجا هستند مثل خود آنها وجودشان فانی و حادث است.

(زرین کوب، ۱۳۷۸: ۷۳۴-۷۳۵)

درست است که این اثر شرح مثنوی معنوی است و در آن مواضع مولانا درباره مسائل مختلف بررسی می‌شود، اما اصول نگارش علمی اقتضا می‌کند که خود نویسنده در این موضع گیری‌ها مشارکت نداشته باشد.

در نمونه انتخاب شده از خرماهی (۱۳۸۰)، در ۲۶ جمله این اشکال هست. در ۴ جمله ۲ مورد و در ۱ جمله ۳ مورد. مجموعاً، ۳۲ بار در متن بررسی شده داوری ارزشی قابل مشاهده است. نمونه‌ای از این موارد در اینجا ذکر می‌شود:

ادب‌شناسان در بیان عظمت نبوغ آسای حافظ داد سخن داده‌اند و با شور و شیدایی هرچه تمام‌تر هیچ نکته‌ای فروگذار نکرده‌اند، مگر همین یک نکته را که وجوه امتیاز و عظمت حافظ چیست.

(خرمشاهی، ۱۳۸۰: ۲۳)

وقتی نویسنده «عظمت» حافظ را مفروض می‌گیرد و این را آشکارا بیان می‌کند، خواننده نمی‌تواند درباره‌ی اینکه آیا واقعاً شعر حافظ برتر از شعر شاعران دیگر است یا شهرت حافظ صرفاً اتفاقی بوده است داوری او را منصفانه تلقی کند.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

نتایج به‌دست آمده بیانگر آن است که کاربرد زبان علم در آثار تحقیقی ذکرشده دارای اشکالاتی مانند قاعده‌کاهی معنایی، قاعده‌کاهی زمانی، قاعده‌کاهی سبکی، قاعده‌افزایی، نقل از متون ادبی برای تقویت نقش ادبی زبان، تشبیه، کنایه، واژه‌های مبهم، حشو و داوری ارزشی است. در اثر پورنامداریان (۱۳۶۸) کنایه و داوری ارزشی مشاهده نمی‌شود.

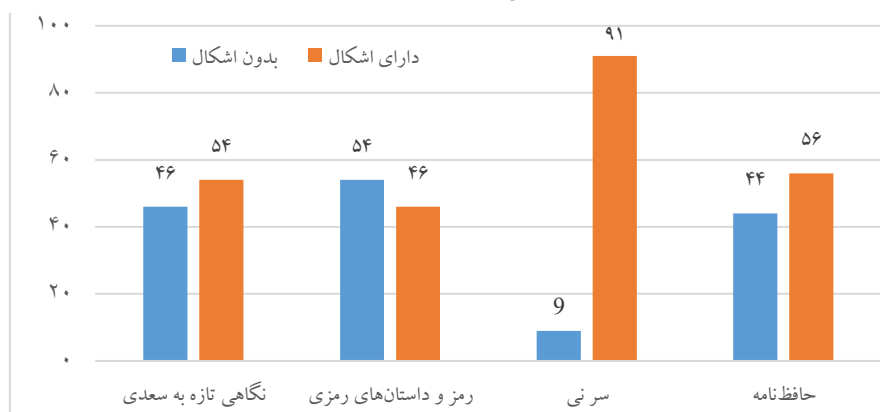
در جدول ۱-۶ بسامد کاربرد هر یک از اشکالات ثبت شده است. در ردیف اول مقابل هر اثر جملاتی که دارای این اشکالات هستند، مشخص شده است؛ یعنی اگر در یک جمله ۴ بار قاعده‌کاهی معنایی به کار رفته باشد، فقط ۱ بار محاسبه شده است. در ردیف دوم، مجموع همه اشکالات، بدون توجه به جمله، قابل مشاهده است. ۴۵ جمله از ۸۳ جمله در اثر مؤید شیرازی (۱۳۶۳)، ۷۳ جمله از ۱۵۹ جمله در اثر پورنامداریان (۱۳۶۸)، ۳۴۲ جمله از ۳۷۷ جمله در اثر زرین کوب (۱۳۷۸) و ۸۶ جمله از ۱۵۳ جمله در اثر خرمشاهی (۱۳۸۰) دارای اشکالاتی در کاربرد زبان علم هستند.

در نمودار ۱-۶ درصد جملات بدون اشکال و دارای اشکال براساس اصول کاربرد زبان علم مشاهده می‌شود.

جدول ۱-۶. تعداد هر اشکال در جملات و در مجموع اشکالات در کتاب‌های برگزیده سال جمهوری اسلامی از ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۰

آثار	نقل از متون ادبی با هدف تقویت نقش ادبی									
	اشکالات	قاعده‌گذاری معنایی	قاعده‌گذاری زمانی	قاعده‌گذاری سبکی	قاعده‌افزایی	تشبیه	کنایه	واژه‌های مبهم	حشو	داوری ارزشی
نگاهی تازه به سعدی	جمله	۱۷	۱۳	۲	۰	۴	۲	۶	۱۳	۸
	مجموع	۳۱	۱۸	۲	۰	۴	۲	۲۳	۱۸	۱۴
رمز و داستان‌های رمزی	جمله	۱۳	۲۳	۰	۲	۴	۳	۵	۴۶	۰
	مجموع	۲۳	۲۷	۰	۲	۴	۳	۶	۷۴	۰
سر نی	جمله	۴۷	۱۸۲	۲	۲۷	۱۵	۱	۲۱	۱۶۷	۳
	مجموع	۶۹	۲۷۸	۲	۳۳	۱۹	۱	۳۱	۳۲۰	۳
حافظ‌نامه	جمله	۱۶	۶	۷	۱۱	۱۲	۴	۶	۳۳	۲۶
	مجموع	۲۴	۹	۸	۱۱	۱۲	۴	۹	۳۷	۳۲

نمودار ۱-۶. درصد جملات بدون اشکال و دارای اشکال در کتاب‌های برگزیده سال جمهوری اسلامی از ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۰

اشکالات مختلف شناسایی شده مکرراً در این آثار مشاهده می‌شود و نمی‌توان این قبیل کاربردها را مواردی استثنایی و کم‌اهمیت دانست. بسیاری از این کاربردها نقش ادبی زبان را تقویت می‌کند؛ یعنی با کاربردهایی مانند انواع قاعده کاهی‌ها و قاعده افزایی زبان اثر علمی به گونه ادبی شباهت پیدا می‌کند. علاوه بر این، بسیاری از این اشکالات در فرایند انتقال پیام، که در نگارش علمی باید با صراحت و سرعت منتقل شود، اخلاص ایجاد می‌کنند، مانند حشو و واژه‌های مبهم. این قبیل کاربردهای موجود در آثار تألیف شده درباره آثار ادبی، که جنبه‌هایی مهم از فرهنگ ایران هستند، سبب می‌شود که این گزارش - های علمی از غرض خود، که شناساندن این آثار ادبی برجسته به مخاطبان مختلف است، تا حدودی فاصله بگیرند.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Mohammadmehdi
Zamani

<https://orcid.org/0000-0003-0772-6552>

Somaye Aghababaei

<https://orcid.org/0000-0003-0961-6015>

Ne'matollah Iranzade

<https://orcid.org/0000-0003-4937-3468>

منابع

- آشوری، داریوش. (۱۳۸۶). *علم و زبان علمی (بازاندیشی زبان فارسی: ده مقاله)*. تهران: مرکز.
- اخوان ثالث، مهدی. (۱۳۸۱). *زمستان*. تهران: زمستان.
- انوری، حسن. (۱۳۸۲). *فرهنگ بزرگ سخن*. تهران: سخن.
- باطنی، محمدرضا. (۱۳۷۲). استفاده از اشتقاق در واژه‌سازی علمی. *مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم، به کوشش علی کافی* (۲۳۳-۲۳۵). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- پورنامداریان، تقی. (۱۳۶۸). *رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی (چاپ سوم با اضافات و اصلاحات)*. تهران: علمی و فرهنگی.

چاوشی، مهسا. (۱۳۹۰). کارکرد استعاره دستوری در زبان علم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.

حافظ، شمس‌الدین محمد. (۱۳۸۲). دیوان حافظ. تصحیح محمد قزوینی و قاسم غنی. تهران: زوار. حق‌شناس، علی محمد. (۱۳۷۲). در جست‌وجوی زبان علم. مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم، به کوشش علی کافی (۱۳-۶). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

خانلری، پرویز. (۱۳۶۵). تاریخ زبان فارسی. تهران: نو. خرمشاهی، بهاء‌الدین. (۱۳۸۰). حافظ‌نامه (ویرایش دوم). تهران: علمی و فرهنگی. داوری آشتیانی، حسین. (۱۳۷۲). دانش زبانی و زبان دانش. مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم، به کوشش علی کافی (۶۱-۵۰). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

رضویان، حسین و مبارکی، ساجده. (۱۳۹۲). استعاره دستوری: شاخصی نو در تمایز زبان ادب و علم. پژوهش زبان و ادبیات فارسی، ۱۱ (۳۱)، ۲۴-۱.

رفیعی، عادل و صحرایی، رضامراد. (۱۳۹۲). زبان فارسی زبان علم. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.

زریاب‌خویی، عباس. (۱۳۶۳). نظریاتی درباره‌ی وضع لغات علمی و فرهنگی. نشر دانش، ۵ (۲۶)، ۸۰-۷۷.

زرین‌کوب، عبدالحسین. (۱۳۷۸). سرنی: نقد و شرح تحلیلی و تطبیقی مثنوی. تهران: علمی. سروش، عبدالکریم. (۱۳۶۸). علم چیست، فلسفه چیست؟ (ویراست سوم). تهران: صراط. سروش، عبدالکریم. (۱۳۷۳). تفرج صنع (ویراست دوم). تهران: صراط. سعدی، مصلح‌الدین عبدالله. (۱۳۱۶). کلیات (تصحیح محمدعلی فروغی). تهران: بروخیم. سعدی، مصلح‌الدین عبدالله. (۱۳۵۹). بوستان (تصحیح غلامحسین یوسفی). تهران: خوارزمی. شریعت، محمدجواد. (۱۳۷۲). نقد و تحلیل واژگان و ترکیب‌های نو. مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم، به کوشش علی کافی (۳۷۱-۳۶۲). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

صفوی، کورش. (۱۳۸۷). درآمدی بر معنی‌شناسی. تهران: سوره مهر. صفوی، کورش. (۱۳۹۰). از زبان‌شناسی به ادبیات (جلد اول: نظم). تهران: سوره مهر. صفوی، کورش. (۱۳۹۲). معنی‌شناسی کاربردی. تهران: همشهری. فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۶). شاهنامه (تصحیح جلال خالقی مطلق). تهران: دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.

- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۷۲). ساختمان دستوری و تحلیل معنایی اصطلاحات علمی و فنی و... مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم، به کوشش علی کافی (۳۶۱-۲۶۸). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- فلیک، اووه. (۱۳۹۴). درآمدی بر تحقیق کیفی (ترجمه هادی جلیلی). تهران: نی.
- مولوی، جلال‌الدین محمد. (۱۳۸۸). غزلیات شمس تبریز. تهران: سخن.
- مؤید شیرازی، جعفر. (۱۳۶۲). شناختی تازه از سعدی همراه با متن مصحح و معرب اشعار عربی سعدی و ترجمه.... شیراز: نوید شیراز.
- یوشیج، نیما. (۱۳۸۶). مجموعه کامل اشعار نیما یوشیج (گردآوری، نسخه‌برداری و تدوین سیروس طاهباز). تهران: نگاه.
- یاکوبسن، رومن. (۱۳۸۱). زبان‌شناسی و شعرشناسی (ترجمه مریم خوزان و حسین پاینده) (ویراست دوم) (۷۱-۸۰)، تهران: نی.
- یورگنسن، مارین و فیلیپس، لوئیس. (۱۳۹۲). نظریه و روش در تحلیل گفتمان (ترجمه هادی جلیلی). تهران: نی.

References

- Akhavan Sales, M. (2002). *Zemestan*. Tehran: Zemestan. [In Persian]
- Anvari, H. (2003). *Farhang-e Bozorg-e Sokhan*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Ashouri, D. (2007). *Science and the Scientific Language* (4th ed.). Tehran: Markaz. [In Persian]
- Bateni, M. (1993). The use of derivation in scientific word formation. In Ali Kafi (Ed.), *Proceedings of the Seminar on Persian Language and the Language of Science* (pp. 223-235). Tehran: Markaz-e Nashr-e Daneshgahi. [In Persian]
- Bloomfield, L. (1935). Linguistic aspects of science. *Philosophy of Science*, 2(4), 499-517.
- Bloor, M., & Bloor, T. (2018). Systemic functional linguistics. In J. Flowerdew and J. E. Richardson (Eds.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (pp. 151-164). London and New York: Routledge.
- Chavoushi, M. (2011). *The function of grammatical metaphor in the language of science* [Master's thesis, Allameh Tabataba'i University]. [In Persian]

- Davari Ashtiyani, H. (1993). Linguistic knowledge and the language of knowledge, In Ali Kafi (Ed.), *Proceedings of the Seminar on Persian Language and the Language of Science* (pp. 50-61). Tehran: Markaz-e Nashr-e Daneshgahi. [In Persian]
- Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis* (2nd ed.). Abingdon, Oxon: Routledge.
- Farshidvard, Kh. (1993). Grammatical structure and semantic analysis of scientific and technical terms. In Ali Kafi (Ed.), *Proceedings of the Seminar on Persian Language and the Language of Science* (pp. 268-361). Tehran: Markaz-e Nashr-e Daneshgahi. [In Persian]
- Ferdowsi, A. (2007). *Shahnameh* (Edited by Jalal Khaleghi-Motlagh). Tehran: Encyclopaedia Islamica. [In Persian]
- Flick, U. (2015). *An Introduction to Qualitative Research* (8th ed.) (Trans. Hadi Jalili). Tehran: Ney. [In Persian]
- Flowerdew, J. (2018). Critical discourse studies and context. In J. Flowerdew and J. E. Richardson (Eds.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (pp. 165-178). London and New York: Routledge.
- Hafez, Sh. (2003). *Divan of Hafez* (Edited by Mohammad Ghazvini & Ghasem Ghani). Tehran: Zavvar. [In Persian]
- Halliday, M. A. K. (2004). *The Language of Science* (edited by J. J. Webster). London: Continuum.
- Halliday, M. A. K. & Webster, J. J. (eds.) (2009). *Continuum Companion to Systemic Functional Linguistics*. London: Continuum.
- Haqshenas, A. (1993). In search of the language of science. In Ali Kafi (Ed.), *Proceedings of the Seminar on Persian Language and the Language of Science* (pp. 1-16). Tehran: Markaz-e Nashr-e Daneshgahi. [In Persian]
- Jakobson, R. (2002). Linguistics and Poetics (Trans. Maryam Khozan & Hossein Payandeh). In *Linguistics and Literary Criticism* (2nd ed.) (pp. 71-80). Tehran: Nei. [In Persian]
- Jorgensen, M. & Phillips, L. (2013). *Discourse Analysis: Theory and Method* (2nd ed.) (Trans. Hadi Jalili). Tehran: Nei. [In Persian]
- Khanlari, P. (1986). *Tarikh-e Zabān-e Fārsi*. Tehran: Now. [In Persian]
- Khorramshahi, B. (2001). *Hafez-Nameh* (2nd ed.). Tehran: Elmi va Farhangi. [In Persian]
- Moayyad Shirazi, J. (1983). *A New Understanding of Sa'di, with Critical and Annotated Texts of Sa'di's Arabic Poems and Translation*. Shiraz: Navid-e Shiraz. [In Persian]

- Molavi (Rumi), J. (2009). *Ghazaliyat-e Shams Tabrizi*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Youshij, N. (2007). *Collected Poems of Nima Youshij* (Compiled and edited by Siros Tahbaz). Tehran: Negah. [In Persian]
- Pournamdarian, T. (1989). *Symbol and Allegorical Stories in Persian Literature* (3rd ed., with additions and corrections). Tehran: Elmi va Farhangi. [In Persian]
- Rafiei, A. & Sahraei, R. (2013). *Persian Language as the Language of Science*. Tehran: Center for Scientific Policy Research. [In Persian]
- Sa'di, M. (1937). *Kolliyat* (Edited by Mohammad Ali Foroughi). Tehran: Boroukhim. [In Persian]
- Sa'di, M. (1980). *Bustan* (Edited by Gholamhossein Yousofi). Tehran: Khwarazmi. [In Persian]
- Safavi, K. (2008). *An Introduction to Semantics*. Tehran: Soroush-e Mehr. [In Persian]
- Safavi, K. (2011). *From Linguistics to Literature* (Vol. 1) (Verse). Tehran: Soroush-e Mehr. [In Persian]
- Safavi, K. (2013). *Applied Semantics*. Tehran: Hamshahri. [In Persian]
- Shari'at, M. (1993). Critique and analysis of neologisms and new compounds. In Ali Kafi (Ed.), *Proceedings of the Seminar on Persian Language and the Language of Science* (pp. 362-371). Tehran: Markaz-e Nashr-e Daneshgahi. [in Persian]
- Soroush, A. (1989). *What is Science, What is Philosophy?* (10th ed., 3rd revision). Tehran: Serat. [In Persian]
- Soroush, A. (1994). *Tafarroh-e Son'* (3rd ed., 2nd revision). Tehran: Serat. [In Persian]
- Zarrinkoub, A. (2007). *Serr-e Ney: Analytical and Comparative Critique of the Masnavi*. Tehran: Elmi. [In Persian]
- Zaryab Khoi, A. (1984). Ideas on the Formation of Scientific and Cultural Terms. *Nashr-e Danesh*, 5(26), 77-80. [In Persian]

استناد به این مقاله: زمانی، محمدمهدی، آقابابایی، سمیه و ایرانزاده، نعمت‌الله. (۱۴۰۴). کاربرد زبان علم در

پژوهش‌های ادبی فارسی (آثار برگزیده از کتاب سال در سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۰). *علم زبان*، ۱۲(۲۲)، ۸۰-۳۹. doi:

10.22054/ls.2022.58014.1423

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Argument Structure of Persian Possessive Verbs in the Mirror of the Agreement and Case-Marking Systems

Fatemeh Bahrami •

Associate Professor, Department of
Linguistics, Faculty of Letters and Human
Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran,
Iran

Abstract

Despite being transitive, possessive verbs are characterized by a lower level of transitivity due to their non-action nature. As a result, the semantic roles of the arguments of such verbs, which pertain to the possessor and the possessed rather than the agent and patient, significantly impact their transitivity. This reduced transitivity is evident in the encoding of grammatical relations. Specifically, the present research demonstrates that in Persian, the possessive verbs *dāštan* ‘to have’ and *budan* ‘to be’ treat their subject and object as non-prototypical arguments, employing different strategies in the agreement and case-marking systems. Consequently, the syntactic structure mirrors the semantic markedness of these arguments.

- This work is based upon research funded by Iran National Science Foundation (INSF) under project No.4023483

*Corresponding Author: f_bahrami@sbu.ac.ir

How to Cite: Bahrami, F. (2025). Argument Structure of Persian Possessive Verbs in the Mirror of the Agreement and Case-Marking Systems. *Language Science Studies*, 12(21), 81-120. doi: [10.22054/lis.2024.79135.1643](https://doi.org/10.22054/lis.2024.79135.1643).

Notably, despite their synonymous meanings and equivalent argument structures, *dāštan* ‘to have’ and *budan* ‘to be’ exhibit divergent behaviors in terms of grammatical relations. The explanation lies in the non-prototypical semantic roles of syntactic arguments, allowing either argument the potentiality to occupy the syntactic subject position. Additionally, the two hierarchies of the agreement and case-marking systems, which operate in opposing directions, influence each verb’s preferred strategy for marked encoding. Partial agreement of the verb with the subject (i.e., according to person, but not to number) also serves as a complementary tool for reflecting the marked structure.

1. Introduction

Although in modern Persian the relationship between possessor and possessed is expressed with the verb *dāštan* ‘to have’, in the not-so-distant past, the verb *budan* ‘to be’ also expressed the same relationship. In this article, we will firstly determine, through a brief historical review, which element is the subject in both constructions and what the role of the accommodating construction with “râ” is. And in the next step, by determining the syntactic relations of the possessor and the possessed, we will examine and determine the functional correspondence and distinction between these two possessive constructions, what syntactic-semantic goals this present alternation pursues, and how case-marking and agreement systems have been operated.

2. Literature Review

The literature review can be presented in two parts: 1) views on the function of “râ” as one of the most important case markers in Persian and 2) opinions on the agreement system of Persian. The outcome of reviewing the opinions indicates that, contrary to the initial impression, “râ” does not necessarily indicate the object, nor does verbal agreement definitively indicate the subject.

3. Methodology

We will follow three main discussions in order: 1) determining the syntactic role of the possessor and the possessed by referring to the evolutionary phases of the possessive constructions, 2) how and why syntactic relations alternate in the two possessive constructions, and 3) the relationship between the genitive case and “râ” marking in Persian possessive constructions.

4. Results

In comparing the two possessive constructions *budan* ‘to be’ and *dāštan* ‘to have’, it was found that the presence of “râ” is obligatory for the verb *budan* ‘to be’ and optional for *dāštan* ‘to have’; but in both, “râ” is only accompanied by the possessor.

The main challenge was that grammarians did not agree on the role of the noun accompanied by “râ” in possessive constructions, some considering it the subject while others the object.

By resorting to agreement, we determined that although there is little evidence that a verb has a full agreement with the possessed, no example was ever found showing that the agreement is definitely established with the possessor, and all the available evidence was in cases where both the possessor and the possessed were third-person.

Therefore, the assumption of partial agreement with the possessed (plural), not necessarily a full agreement with the possessor (singular), can also be justified. So, according to the agreement, the possessed must be in the subject position, and the possessor, the element accompanied by “râ”, has the object position.

However, the accompaniment of the possessor with “râ” (even if optional) in *dāštan* ‘to have’ possessive constructions, as a property in the early period of Modern Persian, while the verb also agrees with the possessor, not only made the assumption of subjecthood of the possessor still possible, but was also reinforced by evidence from non-possessive constructions where the subject is accompanied by “râ”, and thus the initial argument was challenged again.

5. Conclusion

The author’s assumption was that the dual behavior of both possessor and possessed, both in the verbal agreement and being marked with “râ”, could arise from the fact that the syntactic roles of these elements have gradually shifted over time. In fact, in Persian, both possessive constructions, before getting the stable stage, adopted an intermediate status, which caused them to simultaneously tend towards both copulative and eventive structures; That is, while they are copulative and therefore the focus of the construction is on the possessed as the subject, they also give preference to the possessor in some regards and highlight it.

The prominence of the possessor in both possessive verbs *budan* ‘to be’ and *dāštan* ‘to have’ depends on specific semantic and discorsal factors such as animacy, familiarity, and topicalization, which is also confirmed historically. Certainly, the prominence of the possessor in *dāštan* ‘to have’ is much greater, and it is such that in Contemporary

Persian, the possessor in *dāštan* ‘to have’ has been able to play a role as a full-fledged subject, and “râ” appears alongside the possessed, and these constructions are eventive and no longer copulative.

Regarding the how and why of the alternation of syntactic relations in possessive predicates, relying on semantic roles and their effect on organizing the syntactic structure of the sentence, we showed that the possessor and the possessed, are macro-roles that have distanced themselves from the two unmarked poles and are located in an almost intermediate position, while indeed inclined towards the undergoer pole. Also, the immediate juxtaposition of the semantic role of the possessed with the patient, as well as the possessor with the possessed, allows syntactic relations to change over time as a result of this close association.

Then, we followed this diachronic change, first in the transformation of the possessive noun phrase to the copulative construction of *budan* ‘to be’ and then in the transition of the copulative construction of *budan* ‘to be’ to *dāštan* ‘to have’. This perspective can also be generalized to the evidence of the accommodation of the subject with “râ” in non-possessive sentences. They are generally passive sentences and the formal subject is actually the same as the semantic object, and in a way, the illusoriness of the subject in passive sentences is marked through “râ” marking. And in the few cases where the subject of a transitive or intransitive verb is also accompanied by “râ”, the analogy is at work. After a short time, “râ” returns to its original role, which is the non-nominative (oblique) case marker, and is no longer used beside the subject.

Also, the developments of possessive construction in Persian, considering the evidence of the three early, middle, and late periods in Modern Persian, the evolution of the case marking in possessive construction, and the relationship between the dative/genitive case and “râ” marking were discussed.

Keywords: possessive predicate, (macro) semantic roles, privileged syntactic argument, case marking, agreement, genitive case, râ marking.

ساخت موضوعی افعال ملکی در آینه نظام حالت‌نمایی و مطابقه فارسی

دانشیار زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

فاطمه بهرامی *

چکیده

افعال ملکی به‌رغم دوظرفیتی بودن، در مراتب بالای گذرایی نیستند؛ زیرا غیرکنشی بودن فعل و به تبع آن، نقش معنایی موضوع‌ها که نه بر کنشگر و کنش‌پذیر، که بر مالک و مملوک دلالت دارند، از میزان گذرایی چنین افعالی به‌شدت می‌کاهد. بازتاب این وضعیت در رمزگذاری روابط دستوری مشهود است؛ جستار حاضر نشان می‌دهد که در فارسی دو فعل ملکی «داشتن» و «بودن» فاعل و مفعول خود را به عنوان موضوع‌های غیرسرنمونی تلقی کرده و آن‌ها را به گونه‌ای متفاوت در نظام حالت و مطابقه وارد می‌کنند و به این ترتیب، نشان‌داری معنایی موضوع‌ها در آینه ساخت نحوی منعکس می‌گردد. با توجه به این که سازمان‌بندی روابط دستوری در دو جمله متناظر ملکی نظیر «لقمان سه پسر داشت» و «لقمان را سه پسر بود» متفاوت است، ضروری می‌نماید تفاوت رفتاری این دو فعل مترادف از نظر معنا و متناظر از نظر ساخت موضوعی، اما نامتناظر از نظر روابط دستوری تبیین شود. پاسخ را می‌توان در نقش‌های معنایی غیرسرنمون موضوع‌های نحوی یافت که اجازه می‌دهد هر یک از دو موضوع به صورت بالقوه امکان قرار گرفتن در جایگاه فاعل نحوی را بیابند. هم‌چنین، تأثیر سلسله‌مراتب نظام‌های مطابقه و حالت‌نمایی که در جهت معکوس عمل می‌کنند، موجب می‌شود هر کدام از این افعال، یکی از ابزارهای مطابقه یا حالت‌نمایی را به عنوان راهکار ترجیحی برای رمزگذاری نشان‌دار ساخت برگزینند. رمزگذاری ناقص موضوع‌ها نیز می‌تواند ابزار مکملی برای نشان‌دار کردن ساخت باشد.

کلیدواژه‌ها: محمول ملکی، (فرا)نقش‌های معنایی، فاعل نحوی ترجیحی، حلت‌نمایی، مطابقه، حالت اضافی، «را» نشانی.

* نویسنده مسئول: f_bahrami@sbu.ac.ir

این اثر تحت حمایت مادی «بنیاد ملی علم ایران» (INSF) برگرفته شده از طرح شماره ۴۰۲۳۴۸۳ انجام شده است.

۱. مقدمه

گرچه در فارسی امروز رابطه میان مالک^۱ و مملوک^۲ با فعل «داشتن» بیان می‌شود، در گذشته نه چندان دور، فعل «بودن» نیز همین رابطه را افاده می‌کرده است.

(۱) الف. لقمان سه پسر داشت.

ب. لقمان را سه پسر بود.

باوجود تناظر معنایی جملات (۱ الف و ب)، بازنمایی روابط دستوری میان اجزای آن‌ها یکسان نیست. گروه اسمی آغازین یعنی «لقمان» در (۱ ب) با «را» همراه شده و در (۱ الف) فاقد این نشانه است که علی‌الظاهر نشان می‌دهد، باید نقش نحوی «لقمان» در (۱ الف) فاعل و در (۱ ب) مفعول باشد. از دیگر سو در هر دو جمله، فعل صرف سوم شخص مفرد دارد که ظاهراً با «لقمان» در حکم فاعل مطابقت دارد. با این مقدمه، برآن خواهیم بود با مرور مختصر تاریخی، در وهله اول، مشخص نماییم فاعل در هر دو ساخت کدام است و اساساً سازه هم‌آیند با «را» چه نقشی دارد. در گام بعد، با تعیین روابط نحوی مالک و مملوک، تناظر و تمایز کارکردی میان این دو ساخت ملکی را بررسی و مشخص کنیم، این تناوب فعلی کدام اهداف نحوی - معنایی را دنبال می‌کند و حالت‌نمایی و مطابقت چگونه به خدمت درآمده‌اند. به این ترتیب، نوشته حاضر دو هدف اصلی دارد: نخست، تعیین فاعل / نهاد در جملات متناظر ملکی و دوم، بررسی نحوه تعامل روابط نحوی و اهداف معنایی میان موضوع‌ها و محمول ملکی. در هدف دوم، به رابطه حالت اضافی و نشان‌داری با «را» نیز توجه می‌شود.

پس از مرور مطالعات در بخش دوم، روابط نحوی فاعل و مفعول بررسی می‌شود؛ سپس تبیینی برای چرایی این روابط مطرح می‌کنیم که مشتمل بر سه زیربخش خواهد بود: ملاحظات در زمانی دارد و تبیین‌های نقش‌گرایانه رده‌شناختی و توضیحی در انگاره دستور نقش و ارجاع ارائه می‌شود. در بخش چهارم جمع‌بندی بحث مطرح می‌شود.

1. possessor
2. possessee/ possessed

۲. پیشینه پژوهش

پیشینه مطالعات در دو بخش قابل طرح است؛ نظرات پیرامون کارکرد «را» به عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر حالت‌نما در فارسی و دیدگاه‌های پیرامون مطابقه.

صدیقیان (۱۳۵۴: ۳۴۷) از «را»ی تعلق نام می‌برد که ناظر بر حضور آن در ساخت‌های ملکی است و در جمله‌هایی می‌آید که فعل «بودن» حاضر باشد، و بتوان با حذف «را» و جایگزینی فعل با «داشتن» همان مفهوم را از آن دریافت کرد. صدیقیان (۱۳۵۴: ۳۵۱) هم چنین به استعمال «را» در کنار انواع نهاد اشاره دارد که یکی از انواع آن، همراهی نهاد با «را» در «داشتن» ملکی است، هم‌چون مثال‌های زیر:

(۲) تو را با من چه کینه در دل
سمک عیار
داری؟

(۳) صاحب کرامات را بدین درگاه
اسرارالتوحید
بسی منزلت ندارد.

اما فرشیدورد (۱۳۸۳: ۲۲۲) معتقد است در «بودن» ملکی، سازه قرین با «را» مفعول است، که احتمالاً ملاک هر دو نفر در تعیین فاعل و مفعول (به‌ویژه در مثال‌های ۲ و ۵) بر اساس مطابقه است و در بخش سوم، پیرامون آن بحث خواهیم کرد:

(۴) یکی از ملوک فارس را انگشتی
گلستان
گرانمایه بود.

(۵) شما را خبر نبود.
سمک
عیار

غلامرضایی (۱۳۹۴: ۱۵۵ و ۳۴-۳۵) هم‌رأی با صدیقیان، سازه هم‌آیند «را» را در هر دو فعل ملکی، نهاد (فاعل) می‌داند. خصوصاً در مثال (۶) تردیدی نیست که اسم همراه با «را» صرفاً می‌تواند نهاد باشد:

(۶) ایشان را با اهل هنر آمیغی داشتندی. معارف بهاء‌ولد

(۷) تسمیات را اندر حق معانی تأثیری نباشد. کشف المحجوب

به هر حال فارغ از این که سازه هم‌آیند «را» را فاعل یا مفعول بدانیم، علاوه بر تناظر معنایی، نوعی تقارن ساختاری میان افعال ملکی برقرار است؛ و آن این که در جملات (۲) و (۶) برای فعل «داشتن» نیز اسم آغازین با «را» همراه می‌شود. متعاقباً، شاهدی مضاعف بر تناظر ساختاری جملات ملکی «بودن» و «داشتن» خواهیم داشت.

دبیرمقدم (۱۳۶۹: ۱۲۱) تنوعات کاربردی «را» را متوجه تعامل نحو و کلام می‌داند و معتقد است در فارسی امروز، اسمی که «را» می‌پذیرد، جزئی از مبتداست و حوزه کلام مبتداسازی را هدایت می‌کند. او (۱۳۶۹: ۱۴۲) به سابقه نقش‌نمایی «را» برای مفعول‌های غیرصریح، بهره‌ور و صریح اشاره می‌کند و از فرایند تاریخی تبدیل مفعول بهره‌ور به فاعل بهره‌ور سخن به میان می‌آورد که ضمن آن، هم‌آیی «را» با موضوع‌های بهره‌ور فاعلی، از بین رفته است. پس دو نکته برجسته است: تبیین تنوعات کارکردی «را» ذیل نقش واحد «مبتداسازی»؛ و حضور «را» در کنار مفعول بهره‌ور که میل به «فاعلیت» دارد. دبیرمقدم (۱۳۹۹ [۱۴۰۱]: ۲۲۷-۲۷۴) در بررسی ساختارهای دارای فاعل غیرفاعلی^۱ که یکی از وجوه اشتراک اصلی آن‌ها نقش‌های معنایی تجربه‌گر^۲، بهره‌ور/زیان‌ور^۳ و مالک برای سازه فاعل غیرفاعلی است، به ساخت‌های ملکی «بودن» به عنوان ساختار کهن نمونه این مجموعه اشاره می‌کند و با استناد به آراء استسن^۴ (2009: 49-50) در فاعل‌نمایی افتراقی و بارزدال و اسمیترمن^۵ (2013: 21) پیرامون ساخت فاعل‌های غیرفاعلی در زبان هندواروپایی مادر، و ضمن ارائه شواهد تاریخی از فارسی باستان و میانه (دبیرمقدم، ۱۳۹۹ [۱۴۰۱]: ۲۴۳-۲۴۵) «را» را در کنار مالک، حالت‌نشانی غیرفاعلی و مملوک را فاعل فاعلی قلمداد می‌کند که

1. oblique subject constructions
2. experiencer
3. benefactive/malefactive
4. Stassen, L.
5. Barðdal, J., & Smitherman, T.

فعل ربطی «بودن» با آن مطابقه دارد. دبیرمقدم (۱۳۹۹ [۱۴۰۱]: ۲۵۹) معتقد است مالک در واژگان حالت غیرفاعلی دریافت کرده و طبق سلسله مراتب رابطه‌های دستوری^۱ کینان و کامری^۲ (۱۹۷۷) موضوع دوم، یعنی مملوک در دسترس‌ترین گزینه برای دریافت حالت ساختاری فاعلی در نحو است.

از جمله دیگر مطالعات در مورد «را» عبارتند از صادقی (۱۳۴۹)، حاجتی (۱۳۵۸)، نجفی (۱۳۶۶)، لمبتون^۳ (۱۹۵۳ [۱۹۸۴])، برونر^۴ (۱۹۷۷)، لازار^۵ (۱۹۸۲)، کریمی^۶ (۱۹۸۹)، شکوهی و کیپکا^۷ (۲۰۰۳)، رابرتس^۸ (۲۰۰۵)، رحیمیان و حاجیانی^۹ (۲۰۰۹)، بهرامی (۱۳۹۲)، معزی‌پور (۱۳۹۷) و دبیرمقدم^{۱۰} (۲۰۱۸) که به بحث حاضر، ارتباط مستقیم ندارند.

افرادی چون بهار (۱۳۹۳، ج ۱: ۳۸۶)، صدیقیان (۱۳۶۶)، وحیدیان کامیار (۱۳۸۴) و غلامرضایی (۱۳۹۴) به عدم مطابقه فعل و فاعل اشاراتی دارند. صدیقیان به فراوانی عدم مطابقه در فارسی اشاره کرده و معتقد است این امر، برخاسته از قاعده زبانی نامکشوف و نه صرفاً کاربرد سبکی خاص است (صدیقیان، ۱۳۶۶: ۲۵). در فارسی هم برای فاعل جمع می‌توان فعل مفرد داشت و هم برای فاعل مفرد، فعل جمع. رواج و تنوع عدم مطابقه فاعل و فعل و به ویژه عدم مطابقه از حیث شمار، مؤید آن است که تشخیص فاعل (نهاد) در ساخت‌های ملکی که عموماً مطابقه شمار در آن‌ها رعایت نشده، صرفاً متکی بر مطابقه قطعی نیست.

وحیدیان کامیار (۱۳۸۴) به عدم مطابقه فعل با نهاد در شمار و شخص، و نیز به امکان مطابقه فعل با غیرنهاد، یعنی متمم و مضاف‌الیه اشاره دارد و مراد او از متمم و مضاف‌الیه،

-
1. hierarchy of grammatical relations
 2. Keenan, E. L., & Comrie, B.
 3. Lambton, A.
 4. Brunner, C.
 5. Lazard, G.
 6. Karimi, S.
 7. Kipka, P.
 8. Roberts, J.
 9. Rahimian, J., & Hajiani, F.
 10. Dabir-Moghaddam, M.

سازه‌های پسایند صفات مبهم نظیر برخی، بسیاری و مانند آن است که از نظر نگارنده این سطور کماکان نوعی مطابقه با نهاد محسوب می‌شود. غلامرضایی (۱۳۹۴: ۱۵۵) به مطابقت نکردن نهاد با فعل در جمله‌ای که او متشکل از «نهاد + را + بودن» می‌داند، اشاره می‌کند:

(۸) سلجوق را چهار پسر بودند [= بود]. راحة الصدور و آية السرور

مثال فوق از هر دو جنبه مورد نظر ما، اهمیت دارد؛ نخست، هم‌آیی نهاد با «را» در «بودن» ملکی و دوم، عدم مطابقه فعل با نهاد بلکه با مسند (هر دو به اعتقاد غلامرضایی) و این دو رفتار، صحنه بر آن است که در جملات ملکی، تشخیص هیچ کدام از دو سازه فاعلی و مفعولی (یا به بیانی دیگر نهاد/مسندالیه و مسند) چندان صریح و شفاف نیست. ضمناً یادآور می‌شود که غلامرضایی نه تنها جملات حامل «بودن» ملکی، بلکه جملات با «داشتن» ملکی را نیز اسنادی می‌داند و هر دو فعل مذکور را در زمره افعال ربطی قرار می‌دهد (غلامرضایی، ۱۳۹۴: ۳۴-۳۵). این منظر او را که تلویحاً تناظر دیگری میان دو ساخت ملکی برقرار می‌کند، در بخش بعد دنبال خواهیم کرد. دیگر افرادی چون طاهری (۱۳۸۷)، نوروزی و قربانی (۱۳۹۴) نیز به عدم مطابقه نهاد با فعل اشاراتی داشته‌اند که نکته‌ای ورای مطالب پیش گفته ندارد.

ماحصل مرور آراء آن که برخلاف تصور اولیه، نه الزاماً «را» نشانگر مفعول است و نه مطابقه فعلی قطعاً فاعل را مشخص می‌کند.

۳. بحث و بررسی

به ترتیب سه بحث اصلی را دنبال خواهیم کرد: تعیین نقش نحوی مالک و مملوک با استناد به مراحل تکوینی این ساخت‌ها، چگونگی و چرایی تناوب روابط نحوی در دو ساخت ملکی، و رابطه میان حالت اضافی و حالت نشانی با «را» در ساخت‌های ملکی فارسی.

۱-۳. روابط نحوی مالک و مملوک در محمول ملکی

تناوب ساخت‌های ملکی مشابه آن‌چه در مثال‌های (۱) از نظر گذشت، در دیگر زبان‌های هندواروپایی هم چون انگلیسی نیز یافت می‌شود:

- (9) a. The book is John's.
b. John has a book.

از نظر لاینز^۱ (1968: 388-391) فعل «بودن» دو کارکرد اصلی دارد: وجودی^۲ و گزاره‌ای^۳ و کارکرد گزاره‌ای همان است که ساخت اسنادی^۴ به دست می‌دهد. او مفهوم ملکی «بودن» را در زمره کارکرد گزاره‌ای می‌داند و تناظر آن با «داشتن» را چنین به بحث می‌گذارد: (9 a) جمله‌ای اسنادی است با نقش نهاد برای the book و نقش گزاره^۵ برای John. در حالی که در جمله (9 b) رابطه فاعلی برای John مطرح است و a book بخشی از گزاره (در مقام مفعول) محسوب می‌شود. پس مشارکین در دو ساخت ملکی، نقش‌های دستوری متفاوتی دارند: در (9 a) مملوک، نهاد است و در (9 b) مالک.

لاینز (1968: 392) می‌گوید جملات ملکی «داشتن» (9 b) ساخت‌هایی متأخرترند که از جملات ملکی اسنادی (9 a) حاصل می‌آیند؛ زیرا هر دو نوع جملات ملکی^۶ از نظر معنایی، متناظر و دگرگفت^۷ ساخت‌های وصفی‌اند^۸ (عبارات 9') و خود تأویلی^۹ از عبارت John's book محسوب می‌شوند که به ساخت «بودن» ملکی نزدیک‌تر است.

- (9') a. The book which is John's

1. Lyons, J.
2. existential
3. predicative
4. copulative
5. predicate
6. possessive sentence
7. paraphrase

۸. کارکرد وصفی (attributive) اسم یا صفت در مقابل کارکرد گزاره‌ای یا محمولی (predicative) آن قرار دارد؛ در این معنا که اگر اسم یا صفت در مقام مسند در جمله اسنادی ایفای نقش کند، دارای نقش محمولی (گزاره‌ای) است و اگر وابسته یک هسته اسمی شود، کارکرد وصفی دارد؛ مانند کارکرد محمولی و وصفی صفت به ترتیب در «هوا سرد است» در مقابل «هوای سرد» و کارکرد محمولی و وصفی اسم به ترتیب در «آن مرد معلم است» در مقابل «مرد معلم».

9. transformation

b. The book which John has

شواهد تاریخی مؤید این نظر است. زبان‌های بسیاری فعل «داشتن» ملکی ندارند و در بسیاری از زبان‌های هندواروپایی دارای آن، نیز معنای مالکیت به صورت تکوینی از فعلی در معنای «به چنگ آوردن»^۱ و «نگهداشتن»^۲ حاصل شده است. کما این که در فارسی «داشتن» در معنای «در تصرف گرفتن، در قبضه گرفتن و رهان کردن، در دست گرفتن، نگهداشتن» به کار رفته و دهخدا (۱۳۳۳: ۸۴) شواهدی از چنین کاربردهایی از شاهنامه به دست داده است.

پس تاکنون دو نتیجه اصلی حاصل شد: ساخت ملکی اسنادی «بودن» قدیمی‌تر از ساخت ملکی «داشتن» است؛ و در «بودن»، مملوک و در «داشتن» مالک، نهاد است. گرچه لاینز خود تصریح نمی‌کند، اما نظر او مبنی بر تغییر نهاد/فاعل در انگلیسی در وهله اول، با توسل به فاعل آغازین بودن این زبان و در وهله دوم با مطابقت فعل تأیید می‌شود، که فی‌المثل نشان می‌دهد در (10 a) مملوک و در (10 b) مالک نهاد است:

(10) a. Three books are John's.

b. John has three books.

در عبارت‌های وصفی متناظر در مثال (9') نیز، در (9' a) «کتاب» در بند موصولی هم‌آیند، نهاد و در (9' b) مفعول است. درواقع، تغییر فاعل در پی تغییر ساخت از اسنادی به رخدادی^۳ واقع می‌شود؛ زیرا گفتیم ساخت اسنادی از عبارت‌های اسمی ملکی مشتق می‌شود و در آن، مملوک هسته گروه و عنصر محوری است. پس، در تبدیل به جمله اسنادی، مملوک جایگاه نهادی می‌گیرد، اما در ساخت‌های رخدادی، این مالک است که در مقام عاملیت رخداد، محوریت یافته و نقش فاعل را می‌پذیرد.

1. grasp

2. hold

۳. ساخت رخدادی (eventive) در مقابل ساخت اسنادی (copulative) مطرح است که گرچه بهترین نمونه آن در جملات حامل فعل جمله‌کنشی (action) مطرح است، اما الزاماً به این دسته محدود نمی‌شود و مراتبی دارد. چنان‌که فعلی مانند «دوست داشتن» نه بر کنش که بر حالت روان‌شناختی دلالت دارد ولی بالاتر دید غیراسنادی (رخدادی) است.

هرچند در زبان‌هایی نظیر انگلیسی در تکوین جملات ملکی «بودن» به «داشتن»، ساخت اسنادی به رخدادی تغییر می‌یابد، اما کماکان مستدل خواهد بود که از منظر غلامرضایی (۱۳۹۴) در مورد اسنادی بودن هر دو ساخت ملکی «بودن» و «داشتن» در فارسی دفاع کنیم؛ چراکه افعال ملکی نه بر رخداد، بلکه بر وضعیتی دال بر مالکیت اشاره می‌کنند. هرچند مجال تفصیل بحث نیست، مجهول‌ناپذیری «داشتن» و عدم امکان صرف آن به صورت استمراری، دو دلیل قاطعی است که نشان می‌دهد این فعل هم‌چون همتای متناظر خود (بودن) چندان رخدادی نیست و مفهوم بیان وضعیت دارد و این یعنی می‌توان ساخت ملکی «داشتن» را نیز اسنادی دانست، در این معنا که مملوک را به مالک اسناد می‌دهد. از طرفی، دلیل تفاوت انگلیسی و فارسی که در یکی «داشتن» ملکی، رخدادی و در دیگری اسنادی است، به میزان تمایل این دو زبان برای حفظ رفتار نحوی فعل «داشتن» در معنای اصلی خود (به چنگ آوردن و نگه‌داشتن) برمی‌گردد. انگلیسی علی‌رغم تغییر معنایی «داشتن»، رفتار نحوی آن را به عنوان فعل کنشی محفوظ داشته، ولی فارسی، رفتار نحوی فعل را منطبق با کارکرد جدیدش اسنادی کرده است؛ گویی که «داشتن» ملکی در فارسی دستوری‌تر شده باشد.

اکنون پرسش آن است که آیا اساساً تناوب نهاد و تغییر آن از مملوک به مالک، در فارسی نیز مطرح است؟ خصوصاً آن‌که در مواردی هم‌چون مثال‌های (۱۱) سازه آغازین در هر دو جمله یکسان و از قضا مالک است؛ از طرفی، ما نظر غلامرضایی را مبنی بر این‌که در فارسی (تا پیش از رسیدن به ساخت‌های «داشتن» ملکی امروزی)، هر دو ساخت ملکی کماکان اسنادی‌اند، پذیرفتیم و بنابراین چنین انتظار می‌رود که مملوک، نهاد باشد. موضوع از این نظر بغرنج است که فعل ظاهراً با همان مالک (رضا) مطابقت دارد.

(۱۱) الف. رضا را فرزندان بسیار بود.

ب. رضا فرزندان بسیار داشت.

در پیگیری بحث باید در کنار ترتیب سازه‌ای، به مطابقت نظر کنیم. شواهد فارسی نشان می‌دهد، جایگاه آغازین الزاماً تعیین‌کننده نهاد نیست و به واسطه ترتیب سازه‌ای آزاد،

می‌توان هر کدام از مشارکین مالک و مملوک را در ابتدا قرار داد و حتی فعل نیز می‌تواند میان این دو واقع شود:

(۱۲) حکم	او را	(۱) ست.	تاریخ بیهقی
مملوک	مالک	فعل	
(۱۳) سمرقند را	چهار در	بود.	المسالک و الممالک
مالک	مملوک	فعل	
(۱۴) دو خاصیت	است	روژه را.	کیمیای سعادت
مملوک	فعل	مالک	

گرچه در جملات (۱۲) و (۱۴) هم چون زبان انگلیسی جمله به مملوک مبتدا شده، اما شواهدی نظیر مثال (۱۳) نیز که جمله با مالک آغاز شود، فراوان وجود دارد. مضاف بر این، اشاره کردیم، مطابقه در فارسی خود بحثی چالش‌انگیز است و تحت تأثیر عواملی چون جان‌داری و غیره مشمول تنوعاتی می‌گردد که می‌تواند امر مطابقه میان نهاد و فعل را معطل گذارد و یا مطابقه ناقص برقرار کند. این انعطاف چنان است که حتی برای فاعل جان‌دار نیز قطعیتی در برقراری مطابقه شمار نیست (به‌ویژه نک. بهار، ۱۳۹۳، ج ۱ و صدیقیان، ۱۳۶۶) و بنابراین، در مواردی هم چون مثال (۱۱) نمی‌توان به قطع یقین، نهاد را از طریق مطابقه بازشناخت؛ چرا که هر دو فرض برقراری مطابقه کامل با «رضا» یا مطابقه ناقص (مطابقه شخص و نه شمار) با «فرزندان» محتمل است. بنابراین، صرف آن که مطابقه فعل در مثال (۱۱ الف) جمع نیست و به صورت مفرد آمده، اثباتی قطعی بر نهاد بودن «رضا» نیست. در عوض، اگر شاهی باشد که مطابقه کامل فعل با مملوک را نشان دهد، قطعاً مؤید نهاد بودن آن است. دست کم مثال‌های (۵)، (۸) [برای سهولت دسترسی تکرار می‌شوند] و نیز مثال‌های (۱۵) و (۱۶)، تردیدی نمی‌گذارد^۱ که در فارسی نظیر سایر

۱. دبیرمقدم (۱۳۹۹: ۱۴۰۱): ۲۴۵-۲۴۴ در مثال‌های (۲۹-۳۳) شواهدی از فارسی نو آورده که مطابقه «بودن» با مملوک را نشان می‌دهد.

زبان‌های هم‌خانواده، در ساخت‌های اسنادی ملکی «بودن»، مملوک نقش نهاد دارد. منطقی است در ساخت‌های اسنادی که درواقع مبتنی بر عبارت‌های وصفی‌اند، مملوک، نهاد و مالک در مقام گزاره واقع شود.

(۵) شما را خبر نبود. سمک عیار

(۸) سلجوق را چهار پسر بودند. راحه الصدور و آیه السورور

(۱۵) ... و یحیی را پسران بودند. تاریخ برامکه

(۱۶) جرم شما را بود. کشف الاسرار

پس نیازی نیست طبق نظر غلامرضایی (۱۳۹۴: ۱۵۵) قائل به بی‌نظمی بیشتری در مطابقه فارسی باشیم که در جملاتی مشابه (۸) مطابقه نه با نهاد بلکه با مسند برقرار شود، آن‌هم بدون آن که دلیلی برای این وضع نامتعارف در بین باشد^۱؛ چرا که به لحاظ رده‌شناختی در سلسله‌مراتب مطابقه برای زبان‌های فاعلی - مفعولی برقراری مطابقه با فاعل، مقدم بر مفعول است؛ بدین معنا که انتظار نمی‌رود فعل نمایه مفعولی بپذیرد، مگر آن که پیش از آن شناسه فاعلی داشته باشد (Croft, 2003: 146). به‌واقع آن‌چه غلامرضایی مسند و بخشی از گزاره تلقی کرده، خود نهاد است که از قضا با فعل مطابقه دارد، ولی به لحاظ ترتیب سازه‌ای در جایگاه بی‌نشان خود نیست.

سلسله‌مراتب مطابقه (Croft, 2003: 146)

۱. نگارنده بر آن است که تمام بی‌نظمی‌های مطابقه در فارسی مترتب بر عدم مطابقه یا مطابقه ناقص میان نهاد/فاعل و فعل است و هیچ موردی از مطابقه میان غیرفاعل و فعل وجود ندارد؛ جز بحثی که در مورد واژه‌بست‌های مفعولی در فارسی مطرح است و آن هم نیاز به شرح و بسطی دارد که موضوع آن از بحث مطابقه به افراد خارج است و از ابعاد دیگری، همچون تناوب نظام مطابقه باید به آن پرداخت. حتی مواردی که وحیدیان کامیار (۱۳۸۴) و برخی دیگر تحت عنوان مطابقه با متمم و مضاف‌الیه مطرح می‌کنند، نوعی مطابقه فاعلی است که مجال بحث آن در این نوشتار نیست و خود فرصتی دیگر می‌طلبد.

فاعل < مفعول صریح > سایر مفعول‌ها

تاکنون، تنها دو به تعمیم کلی رسیدیم: حضور «را» برای فعل «بودن» اجباری و برای «داشتن» اختیاری است؛ و «را» در هر دو ساخت، تنها در هم‌نشینی مالک واقع می‌شود.^۱

در بخش دوم معلوم شد برخی دستوریان، اسم هم‌نشین «را» را نهاد/فاعل و بعضی مفعول می‌دانند. اگر به استناد آنچه در بحث مطابقه گفتیم، مملوک را نهاد بدانیم، پس مالک یعنی سازه هم‌نشین «را» در جایگاه مسند/مفعولی است و این ظاهراً پایان مناقشه است. زیرا گرچه کمتر شواهدی (مثال‌های ۵، ۸، ۱۵ و ۱۶) می‌توان یافت که فعل با مملوک مطابقه کامل داشته باشد؛ اما هرگز مثالی یافت نشد که نشان دهد، مطابقه به قطع یقین با مالک برقرار شده است.

از سوی دیگر، حضور «را» در هم‌نشینی فاعل در ساخت‌های غیرملکی که برخی از آن‌ها اتفاقاً حامل فعل کنشی و لازم است (و تردیدی در تشخیص فاعل ندارد)، قطعیت نظر در مورد نقش سازه هم‌آیند با «را» را در ساخت‌های ملکی به عنوان مسند/مفعول با چالش مواجه می‌کند. در مثال‌های زیر «را» قطعاً در کنار فاعل است:

(۱۷) تو را به طلب خورشیدشاه باید رفتن. سمک عیار

(۱۸) خواجه را ببايد دانست. تاریخ بیهقی

هم‌چنین در مثال‌های زیر که فعل جمله کنشی مجهول است، شاهد هم‌نشینی «را» با نایب فاعل هستیم:

(۱۹) او را به قلعت غزنین نشانده آید. تاریخ بیهقی

(۲۰) وی را به سزاتر بازگردانیده شود. تاریخ بیهقی

۱. در مورد «داشتن» هم‌نشینی مالک با «را» در ساخت‌های متقدم‌تر، همچون مثال‌های (۲)، (۳) و (۶) مدنظر است که هنوز به ساخت‌های کنونی هم‌چون «این خانه را داشتم، ولی یکی دیگر هم خریدم» نرسیده‌ایم.

(۲۱) معتمدی را از درگاه عالی فرستاده آید. تاریخ بیهقی

پس اگر «را» اجازه حضور در کنار فاعل را دارد، در ساخت‌های ملکی نیز، سازه هم‌نشین با «را» (مالک) نمی‌تواند به طور قطع مانع از تلقی آن به عنوان نهاد باشد؛ و مناقشه هم‌چنان باقی است. گفتیم دبیرمقدم (۱۳۹۹ [۱۴۰۱]: ۲۴۶) بر آن است که مالک، فاعل غیرفاعلی و مملوک فاعل فاعلی است و بنابراین، چنین نتیجه می‌گیرد که ساخت‌های مذکور توأمان دارای دو فاعل است: یکی در ساحت صرف و نشان‌دار با «را»، و دیگری در ساحت نحو و دارای مطابقه با فعل. در جستار حاضر، سعی نگارنده بر چگونگی روند تحول فاعل نحوی است.

دوگانگی رفتار مالک و مملوک چه در بحث مطابقه و چه در موضوع نشان‌داری با «را»، می‌تواند برخاسته از آن باشد که نقش نحوی سازه‌ها در این جملات در طول زمان جابجا شده است. در این معنا که در آغاز مملوک نقش نهادی داشته و تدریجاً، زمینه تغییر فاعل از مملوک به مالک احتمالاً ابتدا در ساخت‌های ملکی «بودن» فراهم و سپس، در تناوب ملکی «داشتن» ایجاد شده است. فراوانی مطابقه ناقص با مملوک در «بودن» ملکی شاهدهی بر این مدعاست که مملوک از موضع چندان استواری برای اشغال جایگاه نهادی برخوردار نبوده و بنابراین، برخی و نه همه رفتارهای نهادی را در خود نمایان کرده است. فرض نگارنده آن است که اگر در انگلیسی، به محض جایگزینی «بودن» با «داشتن» ساختار جمله از اسنادی به رخدادی تغییر یافت و به تبع آن نقش مملوک از نهاد به مفعول و نقش مالک از مسند (به عنوان بخشی از گزاره) به فاعل بدل شد، در فارسی هر دو ساخت ملکی، تا پیش از رسیدن به مرحله تثبیت، وضعیت بینابینی اتخاذ کردند که موجب شد توأمان به هر دوشق ساخت اسنادی و رخدادی از جنبه‌هایی متمایل شوند؛ یعنی در عین حال که اسنادی‌اند و بنابراین، توجه ساخت کماکان معطوف به مملوک به عنوان نهاد است، به مالک نیز از جنبه‌هایی رجحان داده و آن را برجسته می‌کند و کم‌کم نقش فاعلی به مالک انتقال می‌یابد. طبیعتاً زمینه این برجستگی مالک در تناوب «داشتن» ملکی قوت یافت و در فارسی متأخرتر چنان تثبیت و قطعی شد که «داشتن» ملکی را تماماً رخدادی کرد و در پی

آن، «را نشانی» از مالک به مملوک منتقل شد. در ادامه انگیزه‌های نحوی در دفاع از فرض مطروحه را دنبال می‌کنیم.

۲-۳. چرایی تناوب روابط نحوی در محمول‌های ملکی

نقش معنایی موضوع‌های هر محمول یکی از اصلی‌ترین انگیزه‌ها در سازمان‌دهی ساختار جمله است. تمامی نقش‌های معنایی را می‌توان ذیل دو فرانش ۱ حامل کنش^۲ (من‌بعد: حامل) و متحمل کنش^۳ (من‌بعد: متحمل) گنجانده. ون‌لین^۴ (1996: 287) معتقد است تعامل میان ساخت منطقی محمول و بازنمایی نحوی آن از طریق فرانش‌ها ممکن می‌شود و رابطه میان جایگاه‌های موضوع در ساخت منطقی و اعطای فرانش معنایی به آن‌ها تابع سلسله‌مراتب زیر است.

شکل ۱: پیوستار نقش‌های معنایی از نظر ساخت منطقی موضوع‌ها (Pavey, 2010: 118)

more agent-like (Actor) ← → more patient-like (undergoer)

arg. of DO	1 st arg. of do' (x, ...)	1 st arg. of predicate' (x,y)	2 nd arg. of predicate' (x,y)	single arg. of state predicate' (x)
عامل	مؤثر ^۵	تجربه‌گر	حواس/هدف ^۶	کنش‌پذیر ^۸
	مصرف‌کننده ^۹	مالک	مملوک	
	خالق ^{۱۰}	مکان ^{۱۱}	کنش‌رو ^{۱۲}	
	مشاهده‌گر ^{۱۳}	غیره	غیره	
	غیره			

1. macrorole
2. actor
3. undergoer
4. Van Valin, R. D.
5. effector
6. sensation
7. target
8. patient
9. consumer
10. creator
11. location
12. theme
13. observer

موضوع محمول^۱ DO (عامل) بی‌نشان‌ترین فرانشی حامل و کنش‌پذیر بی‌نشان‌ترین موضوع در قطب متحمل است. هر چه در گزینش فرانشی‌ها به جایگاه‌های میانی نزدیک شویم، از انتخاب بی‌نشان فاصله گرفته‌ایم. تنها زمانی انتخاب موضوع نشان‌دار برای فرانشی‌ها امکان‌پذیر است که موضوع‌های مراتب بالاتر (بی‌نشان‌تر) در بند حاضر نباشند. حامل و متحمل می‌توانند به عنوان دو موضوع فعل متعدی عمل کنند و یا هر یک به تنهایی موضوع فعلی لازم باشند. در واقع، این دو همان فاعل و مفعول منطقی و نه فاعل و مفعول نحوی هستند. تعداد فرانشی‌ها با مفهوم سنتی گذرایی^۲ مرتبط است، اما میان گذرایی نحوی (سنتی) و گذرایی فرانشی تفاوت است. گذرایی نحوی، وابسته به تعداد موضوع‌های نحوی در بند است، اما گذرایی فرانشی براساس تعداد فرانشی‌ها و میزان گرایش هر کدام به یکی از دو قطب پیوستار نقش‌های معنایی تعریف می‌شود. بنابراین، گذراترین محمول آن است که دو فرانشی به عنوان عامل و کنش‌پذیر داشته باشد و با دور شدن فرانشی‌ها از این دو قطب، میزان گذرایی محمول کاهش می‌یابد.

ون‌ولین به جای مفهوم سنتی فاعل، اصطلاح «موضوع نحوی ترجیحی»^۳ را به کار می‌برد که همان موضوعی خواهد بود که نسبت به سایر موضوع‌های بند در مراتب بالاتری از سلسله‌مراتب زیر واقع باشد.

شکل ۲: سلسله‌مراتب گزینش موضوع نحوی ترجیحی (Pavey, 2010: 149)

$\text{arg. of DO} > 1^{\text{st}} \text{ arg. of do' (x, ...)} > 1^{\text{st}} \text{ arg. of pred' (x, y)} > 2^{\text{nd}} \text{ arg. of pred' (x,y)} > \text{arg. of pred' x}$

به این ترتیب، حالت بخشی با روابط دستوری ارتباط ندارد، بلکه به فرانشی‌ها وابسته است و برای زبان‌های فاعلی-مفعولی تابع دو قاعده زیر است:

۱. DO به عاملیت موضوع و ارادی بودن کنش اشاره دارد و به بیان دیگر agent بودن موضوع را نشان می‌دهد.

2. transitivity

3. Privileged Syntactic Argument

الف. بالاترین موضوع مرکزی در سلسله مراتب فرانشی، حالت فاعلی می پذیرد؛

ب. موضوع فرانشی دیگر، حالت مفعولی می پذیرد (VanValin, 2005: 108).

طبق ملاحظات فوق، مالک و مملوک، فرانش‌هایی هستند فاصله‌دار از دو قطب بی‌نشان و در موضعی تقریباً متمایل به قطب متحمل. گرچه مالک به دلیل موضع بالاتر موضوع نحوی ترجیحی قلمداد می‌شود، اما مجاورت بلافصل نقش‌های معنایی مملوک و مالک به‌ویژه آن‌که هیچ‌کدام فرانش بی‌نشان نیستند، مجال تغییر روابط نحوی در طی زمان را فراهم می‌آورد.

با این‌که هر دو موضوع مملوک و مالک در ساخت اسنادی ملکی «بودن» حاضرند و مالک در سلسله مراتب موضوع نحوی ترجیحی در جایگاه بالاتری است، اما گفتیم، جملات ملکی تأویلی از عبارت‌های اسمی ملکی اند^۱، و در عبارات وصفی رابطه مالک و مملوک به صورت اضافه بیان می‌شود و مملوک هسته سازه و مالک وابسته آن است؛ پس «بودن» ملکی می‌تواند به عنوان محمولی ایستا و تک موضوعی با تنها یک فرانش معنایی (مملوک) عمل کند و مملوک به عنوان تنها گزینه برای موضوع نحوی ترجیحی (یا همان نهاد) گزینش می‌شود. به این ترتیب، نه تنها پیشتر با شواهدی از مطابقت کامل فعل با مملوک، نقش نهادی مملوک اثبات شد، بلکه اکنون به لحاظ نظری نیز چرایی این مسأله تبیین می‌گردد.

از سوی دیگر، علی‌رغم ارتباط تنگاتنگ جملات اسنادی «بودن» و عبارات وصفی ملکی زیربنایی، نمی‌توان از نظر دور داشت که به موازات تغییر ساختار نحوی از عبارت وصفی به جمله اسنادی، فضای استقلال مالک و خارج شدن آن از رابطه وابستگی با مملوک فراهم می‌آید و این زمینه ساز گذرا شدن فعل ولو در مراتب پایین است که اجازه می‌دهد مالک و مملوک طبق سلسله مراتب شکل‌های (۱ و ۲) به ترتیب به عنوان دو فرانش

۱. اختیاری بودن فعل اسنادی در فارسی باستان تأیید مضاعفی بر ادعای لاینز (1968) مبنی بر اشتقاق ساخت‌های اسنادی ملکی از عبارت‌های اسمی در زبان‌های هندواروپایی است.

حامل و محمول بازتعریف شوند. این موضع جدید باعث می‌شود، مالک به دلیل بالاتر بودن جایگاهش در سلسله مراتب موضوع نحوی ترجیحی، در جایگاه فاعل بنشیند؛ این ادعا به‌ویژه با آنچه در بخش پیشینه به نقل از دبیرمقدم (۱۳۶۹: ۱۴۲) در مورد فرایند تاریخی تبدیل مفعول بهره‌ور به فاعل بهره‌ور و حذف «را» در طی آن مطرح گردید، تأیید می‌شود. یعنی تا پیش از رسیدن به مرحله‌ای که مفعول بهره‌ور تماماً در مقام فاعل بهره‌ور ظاهر شود، طبق قاعده حالت‌بخشی ون‌ولین (2005: 108) مملوک نهاد است و با فعل مطابقه می‌کند و مالک مفعول است و با «را» نشان‌دار می‌شود. درواقع، هم‌آیی مالک با «را» و مطابقه ناقص فعل با مملوک بیانگر مرحله گذار در انتقال تدریجی نقش نهادی از مملوک به مالک است. به این ترتیب، وضعیت میانه این ساخت‌ها و گذرایی پایین محمول موجب شده که زبانی نظیر فارسی در نحو جملات ملکی «بودن» نیز همین موضع میانه را منعکس نماید تا درنهایت، در جملات متناظر ملکی «داشتن»، نقش فاعلی تماماً به مالک واگذار گردد. به بیان دیگر، در عین حال که در جملات ملکی «بودن» مطابقه فعل با مملوک برقرار می‌شود، اما عموماً مطابقه ناقص است و نسبت به شمار التفاتی ندارد؛ و همین امر باعث شده هرگاه مالک و مملوک هر دو سوم‌شخص باشند (که عموماً چنین است)، مطابقه ناقص با مملوک جمع، حمل بر مطابقه کامل با مالک مفرد شود و این امر از نظر ساختاری خود تسهیل‌گر انتقال نقش نهادی از مملوک به مالک بوده و اتفاقاً بر همین وجه است که دستوریان سهواً مالک را به عنوان نهاد رایی تلقی کرده‌اند. بااین‌حال، در ساخت ملکی «داشتن» که متعاقب آن حاصل آمده، به دلیل گذراتر بودن فعل، نقش نهادی تماماً به مالک واگذار شده و مطابقه همواره با مالک برقرار است و جز اندک مواردی آن‌هم به صورت اختیاری، خبری از حضور «را» در کنار مالک نیست تا در فارسی امروز به کلی «را» از کنار مالک حذف شده و برعکس در کنار مملوک حضور یافته تا مالک را در مقام فاعل و مملوک را در مقام مفعول بازشناسد. جدول زیر، مراحل جابجایی نقش دستوری مالک و مملوک در ساخت‌های ملکی فارسی را نشان می‌دهد:

جدول ۱: تناوب مطابقه و حالت‌نمایی در جملات ملکی فارسی

فعل ملکی	مطابقه (کامل یا ناقص)	نشان‌داری با «را»	نوع ساخت	مثال
بودن	مملوک	مالک	اسنادی	سلجوق را چهار پسر بودند.
مرحله گذار	مالک	مالک (اختیاری)	اسنادی	تو را با من چه کینه در دل داری؟
داشتن	مرحله تثبیت	مالک	رخدادی	(من) سال‌هاست این خانه را دارم.

این گفته در راستای دیدگاه کرافت^۱ (۱۴۷-۱۴۶: ۲۰۰۳) مبنی بر عملکرد معکوس دو سلسله‌مراتب مطابقه و حالت‌نمایی است؛ در این معنا که فاعل اولین گزینه برای مطابقه با فعل است و مفعول (ها) اولین گزینه برای نشان‌داری با عناصر حالت‌نما. نتیجه که اگر اسمی با فعل مطابقه کرد، یعنی در جایگاه فاعلی نشست، و منطقی نیست هم‌زمان با حالت‌نمای «را» نشان‌دار شود؛ چراکه مطابقه در وهله نخست برای فاعل مطرح است و اگر فاعل مطابقه پذیرفت، نیازمند نشان‌داری مضاعف با حالت‌نما (آن‌هم حالت‌نمای فاعلی یا همان «رای» نهادی^۲) نیست و قَلت شواهدی از این دست، نشان از دوره گذار دارد.

منظر فوق، برای شواهدی که پیشتر، از هم‌آیی «را» با فاعل (نک مثال‌های ۱۷-۲۱) مطرح شد نیز قابل تعمیم است، گرچه در ظاهر نقضی بر این استدلال به حساب می‌آید. مثال‌های (۱۹-۲۱) تماماً جملات مجهول‌اند و فاعلِ صوری، همان مفعول است و به نوعی تمام‌عیار نبودنِ فاعل در جملات مجهول از طریق هم‌آیی با «را» نشان‌دار شده است.^۳

۱. Croft, W.

۲. در این باره، فرض نظام افتراقی مطابقه و حالت‌نمایی محتمل است؛ در این معنا که طبق آن چه کامری (۱۹۷۸) مطرح می‌کند، در چنین ساخت‌هایی که مالک توأمان مطابقه و حالت‌نشانی با «را» دارد، مفروض بداریم که دو نظام مطابقه و حالت‌نمایی به صورت افتراقی عمل می‌کنند؛ پس مطابقه تابع نظام فاعلی-مفعولی، و حالت‌نمایی تابع نظام کنایی-مطلق است. این که چنین موضعی تا چه اندازه قابل دفاع خواهد بود، خود بحث دیگری می‌طلبد، اما به هر حال نظام افتراقی خود گویای دوران گذار هر زبان خواهد بود که مؤید ادعای ماست.

۳. این مسئله نیز مجدداً در بحث پیش‌گفته در پانویس (۱) قابل طرح است.

صدیقیان (۱۳۵۴: ۳۴۹) نقل قولی شفاهی از مرحوم مهرداد بهار می‌آورد که به حدس ایشان در مورد چرایی همراهی فاعل با «را» اشاره دارد و مضمون آن مؤید فرض نگارنده است:

شاید آمدنِ «را» بعد از نهاد، نشان فاعلِ صوری در جمله‌هایی با فعل ماضی متعدی در فارسی میانه باشد که در آن فعل به صیغه مجهول برده شده و به مفعول منطقی نسبت داده می‌شده است.
(صدیقیان، ۱۳۵۴: ۳۴۹ به نقل از مهرداد بهار).

و به بیان صدیقیان (۱۳۵۴: ۳۴۹) احتمالاً به صورت قیاسی دامنه این هم‌نشینی در وهله اول برای فاعل افعال متعدی و سپس، برای افعال لازم گسترش یافت. از آن جا که رمزگذاری هر دو موضوع فاعل و مفعول با «را» در تمایز آنها راهگشا نبود، این کاربرد، دیری نپایید و کماکان «را» به مثابه نشانگر انواع مفعول متمایز ماند، تا تمام نقش‌های غیرفاعلی را در تقابل با نقش فاعلی نشان دهد و عملکرد معکوس سلسله‌مراتب مطابقه و حالت‌نمایی، به عنوان راهکاری مطلوب و اقتصادی پابرجا بماند. در تکمیل بحث، انگیزه کاربردشناختی-گفتمانی تناوب ساخت ملکی «بودن» و «داشتن» و رابطه میان حالت‌نمای اضافی و حالت‌نمایی با «را» را دنبال خواهیم کرد.

۳-۳. تعامل حالت اضافی و حالت‌نشانی با «را» و کارکرد آن‌ها

می‌دانیم که ایجاد ساخت ملکی «داشتن» منجر به حذف ساخت ملکی «بودن» نشد، بلکه هر کدام کارکرد معنایی ویژه خود را یافت. جدول زیر روند تغییرات تدریجی ساخت ملکی در فارسی جدید را نشان می‌دهد:

جدول ۲: امکانات بیان رابطهٔ ملکی در فارسی

امکانات بیان رابطهٔ ملکی			دوره‌های فارسی جدید
عبارت وصفی اضافی	جمله ملکی «بودن»	جمله ملکی «داشتن»	
علی را کتاب (با «را» اصطلاحاً فک اضافه)	علی را کتاب است.	-	متقدم
علی را کتاب کتاب علی	علی را کتاب است. کتاب از آن علی است.	علی را کتاب دارد. علی کتاب دارد. علی آن کتاب را دارد.	میانی
کتاب علی	کتاب برای علی است. کتاب مال/واسهٔ علیه.	علی کتاب دارد.	متاخر

لاینز (1968: 393) انگیزه تناوب ساخت ملکی و جایگزینی «داشتن» با «بودن» را ناشی از دو عامل می‌داند: الف. قرار دادن اسمی در جایگاه فاعل ساختاری که جاندار باشد و ب. قرار دادن اسمی در جایگاه مبتدا که جاندار باشد. جان‌داری مترتب بر سلسله‌مراتب زیر است:

شکل ۳: سلسله‌مراتب جان‌داری (Dixon, 1994: 85)

1st person, 2nd person
3rd person
personal name/ kin term
human
animate
inanimate

طبق دیدگاه دبیرمقدم (۱۳۶۹) که معتقد است «را» نشانگر سازه مبتدایی است و هم‌سو با نظر لاینز، می‌توان به این جمع‌بندی دست یافت که در بدو امر انگیزهٔ نشان‌گذاری مالک با «را» مبتداساختن آن (انگیزهٔ ب) و نه الزاماً قرار دادن آن در جایگاه نهاد (انگیزهٔ الف) بوده است؛ زیرا غالباً مالک جاندار است و حتی اگر هر دو مالک و مملوک جاندار باشند، مالک عموماً در مرتبه بالاتری واقع است. همین امر اجازه داده در جملات (۵)، ۸،

۱۵ و ۱۶) مطابقه با مملوک برقرار شود و مالک با «را» هم آیند باشد. مبتداسازی «را» در مورد مثال‌های (۲۱-۱۷) نیز صادق است که حاوی افعال کنشی‌اند و سازهٔ فاعل یا نایب فاعل همراه با «را» به کار رفته است. اختیاری بودن «را» در این دست مثال‌های اخیر شاهدی بر این مدعاست که «را» نمی‌تواند نشانگر فاعلی باشد و گرنه حضور اجباری داشت. در مثال‌های (۲۳-۲۲) اختیاری بودن «را» در کنار فاعل تأیید می‌کند که «را» نقش کاربردشناختی و نه نحوی دارد.

(۲۲) من بیايد شد به سيستان. تاريخ سيستان

(۲۳) تو و ياران دل قوی بايد داشت. تاريخ سيستان
افزون بر نقش جان‌داری در مبتداسازی مالک، می‌توان به تأثیر معرفگی در تناوب‌های ساخت ملکی فارسی نیز اشاره داشت که در دوره متأخر نیز به طرز بارزی مشهود است. در فارسی امروز ساخت ملکی «داشتن» عمدتاً با مملوک اسم‌جنس یا غیر مشخص همراه است و گرچه گاه مملوک معرفه نیز می‌پذیرد، اما برای مملوک در بالاترین مرتبه معرفگی، قطعاً تنها ساخت اسنادی «بودن» استفاده می‌شود.

(۲۴) الف. من کتاب دارم.

ب. من اين کتاب را دارم.

ج. اين کتاب مال من /برای من است.

مملوک (این کتاب) در هر دو مثال (۲۴ ب و ج) معرفه است، اما میزان معرفگی آن در جمله (۲۴ ج) بالاتر است. زیرا پاره‌گفت (۲۴ ب) تنها در موقعیتی مفروض است که فی‌المثل شخص با دیدن یک عنوان کتاب در قفسهٔ کتابفروشی آن را بر زبان بیاورد که قطعاً «این کتاب» نه به آن مصداق موجود در قفسه، بلکه به مصداق دیگری دلالت دارد که از نظر عنوان و محتوا با کتاب حاضر یکسان است؛ اما بالعکس پاره‌گفتار (۲۴ ج) وقتی به کار می‌رود که دقیقاً همان مصداق موجود در موقعیت کنونی مورد نظر باشد؛ مانند

وقتی که شخص به کتاب خود روی میز کار دوستش اشاره کند و پاره گفت (۲۴ ج) را به زبان آورد.

در انگلیسی نیز وضعیت مشابه است:

- (25) a. The book is John's.
b. *A book is John's.
c. John has a book.
d. *John has the book. (Lyons, 1968: 389-390)

می توان نتیجه گرفت اسم جنس بودن نهاد/ مملوک در ساخت های اسنادی قدیم (مثل «شما را خبر نبود») آن را از نظر معناشناختی و اطلاعاتی نسبت به مالک در اولویت پایین تری قرار می داده و همین امر موجب شده، برخلاف ترتیب بی نشان که نهاد (مملوک) در آغاز است، غالباً مالک به عنوان سازه مبتدایی جایگاه آغازین را اشغال کند. پس، به واقع آنچه غلامرضایی (۱۳۹۴: ۱۵۵) در مثال (۸) با استناد به ترتیب سازه ای در ساخت اسنادی، مسند و بخشی از گزاره تلقی کرده، خود نهاد است که از قضا با فعل نیز مطابقت دارد، ولی به لحاظ ترتیب در جایگاه بی نشان خود نیست؛ چراکه مالک (سلجوق) نسبت به مملوک (چهار پسر) در بالاترین مرتبه معرفگی واقع است، و مالک را مبتدا می کند. اثبات قطعی تأثیر معرفگی و تعامل آن با جان داری در تغییر ترتیب سازه ای بی نشان و حتی برقراری مطابقت ناقص با مملوک، نیازمند بررسی پیکره های فارسی در بازه دست کم چند قرن منتهی به دوره متأخر است که فراوانی هر دو ترتیب سازه ای را دقیقاً به دست دهد و متأسفانه، مجال چنین جست و جویی برای نگارنده فراهم نبود.

کینان^۱ (1976) در مطالعه ای بین زبانی، برای مفهوم فاعلیت ۳۰ مشخصه معرفی می کند که در دو دسته ویژگی های رفتاری و رمزگذاری^۲ قرار می گیرند. مشخصه های فاعلی با گستردگی متفاوتی اعمال می شوند و حتی ممکن است بر بیش از یک گروه اسمی در سطح بند توزیع شوند. پس فاعلیت، مفهومی مدرج و چندعاملی^۳ است و از نظر تاریخی

1. Keenan, E.
2. behavioral and coding properties
3. multifactorial

نیز، می‌توان تغییر تدریجی میزان فاعلیت یک گروه اسمی را شاهد بود. از پیروان این دیدگاه می‌توان به کامری^۱ (۱۹۷۸)، کول^۲ و همکاران (۱۹۸۰) و استیوال و مای‌هیل^۳ (۱۹۸۸) اشاره کرد. کول و همکاران نظریه‌ای مطرح ساختند مبنی بر آن که ویژگی‌های فاعل می‌تواند به تدریج از یک گروه اسمی به گروه اسمی دیگر منتقل شود، به نحوی که در نهایت، گروه اسمی دوم به فاعلی تمام‌عیار در آن ساخت تبدیل گردد. بنابراین، در ساخت‌های ملکی می‌توان تغییر نهاد/فاعل از مملوک به مالک را انتظار داشت. زیرا گرچه مملوک هسته ساخت ملکی است، اما اساساً مالک در مرتبه بالاتر جان‌داری است.

باوجوداین، بحث مهم دیگر چنان‌که در جدول (۲) مشهود است، به چگونگی تناوب حالت اضافی و حالت‌نشانی با «را» در ساخت ملکی فارسی مربوط است. به گفته هیگ^۴ (۲۰۰۸) در زبان‌های ایرانی قدیم حالت‌های مفعول غیرصریح^۵ و اضافی^۶ دو حالت متمایز بوده‌اند که در زبان‌هایی هم‌چون اوستایی محفوظ مانده‌اند، اما در فارسی باستان حالت دستوری مفعول غیرصریح به کل از میان رفت و کارکرد دستوری حالت اضافی به هر دو حالت نحوی گسترش یافت. به همین دلیل است که متخصصان فارسی باستان گاه از این حالت ادغامی، با عنوان gen./dat. یاد می‌کنند. به نظر هیگ (۲۰۰۸: ۴۷) حالت اضافی چندکارکردی است که مسامحاً می‌توان آن را نقش‌نمای حالت برای تمام مفعول‌ها به‌عنوان حالت‌نمای غیرفاعلی^۷ در تقابل با نقش فاعلی دانست. پس حالت اضافی حالتی ساختاری است نه معنایی. از نظر بنونیست^۸ (۱۹۶۸) نظر به تعدد کارکرد این حالت‌نمایی، کارکرد مرکزی حالت اضافی، شامل بازنمایی نقش معنایی بهره‌ور و سایر گستره‌های شعاعی آن یعنی نقش‌های معنایی مالک و پذیرا^۹ می‌شود. کنت^{۱۰} (۱۹۵۳: ۸۰-۸۱) نیز تا یازده کاربرد برای حالت اضافی برمی‌شمرد. هیگ (۲۰۰۸: ۵۸) معتقد است تمامی این تنوعات

1. Comrie, B.

2. Cole, P.

3. Estival, D., & Myhill, J.

4. Haig, G.

5. dative

6. genitive

7. oblique

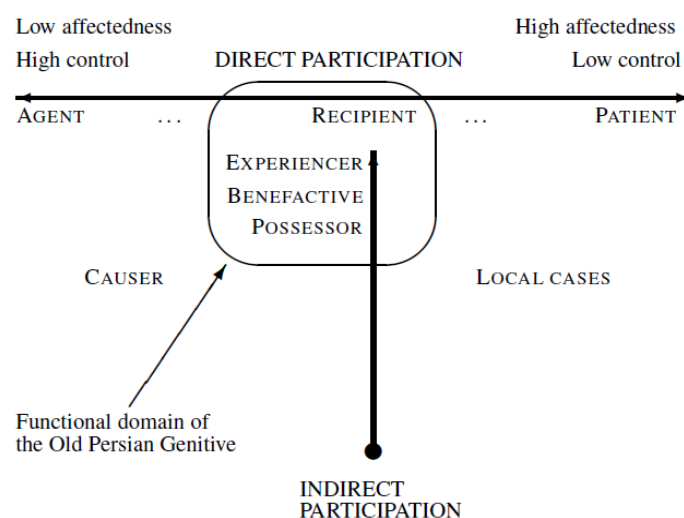
8. Benveniste, E.

9. recipient

10. Kent, R.

کارکردی زیر چتر نقشی واحد با عنوان بیان مشارکت غیرصریح^۱ قابل تجمیع‌اند. به نظر هیگ، در تمامی کارکردهای اضافی، هستانی دارای درک، یعنی موجودی ذی‌شعور که نه کنشگر و نه کنش‌پذیر است، از فعل منتفع می‌شود یا چنین به نظر می‌آید که منتفع شده. او معتقد است مفهوم مشارکت غیرصریح تلویحاً بیانگر دریافت ذهنی است؛ یعنی خودآگاهی به منافع و مصالح شخصی؛ بنابراین، در مراتب بالای مشارکت غیرصریح، عموماً موجود انسانی این نقش را عهده‌دار است. این دیدگاه هیگ، یادآور موضع لاینز (1968: 393) است که پیشتر در مورد نقش جان‌داری و فاعلیت از نظر گذشت. هیگ (2008: 60) نقش‌های حالت اضافی در فارسی باستان را در تطبیق با منظر خود به صورت زیر ارائه می‌دهد:

شکل ۴: کارکرد حالت اضافی در فارسی باستان برگرفته از هیگ (2008: 61)

هیگ تبدیل گروه اسمی از مشارکت غیرمستقیم به مشارکت مستقیم را نه تنها امری محتمل، بلکه روندی کاملاً طبیعی در زبان می‌داند که اجازه می‌دهد کارکرد عام حالت اضافی در بیان نقش غیرفاعلی به نقش فاعلی نیز گسترش یابد:

1. indirect participation

زنجیره گسترش نقش مشارک غیرمستقیم به مشارک مستقیم (Haig, 2008: 70)
بهره‌ور < مالک < کنشگر

قربان معنایی نقش‌های مالکیت و کنشگری بارها در آثار مختلف بیان شده است (Palancar, 2002: 225-227). به واقع، وجه اشتراک مرکزی میان بهره‌ور، مالک و کنشگر، مشخصه ذی‌شعوری^۱ یا به بیان عام‌تر ویژگی [+human] است. پس جان‌داری تقریباً همیشگی مالک که آن را در مرتبه بالاتری نسبت به مملوک قرار می‌دهد، فضای تغییر نهاد از مملوک به مالک را به دست می‌دهد.

اما در تعیین رابطه حالت اضافی و نقش‌نمایی با «را» موضوع را با این یادآوری پی می‌گیریم که در هر دو ساخت ملکی «داشتن» و «بودن» «را» در هم‌نشینی مالک واقع می‌شود و البته اشاره داشتیم حضور آن در کنار مالک برای فعل «داشتن» اجباری نیست و اتفاقاً در غالب موارد بدون «را» است. ابوالقاسمی (۱۳۸۵: ۲۸۷) تصریح می‌کند «در فارسی میانه rāy برای نشان دادن کسی یا چیزی به کار می‌رود که کار برای آن انجام می‌گیرد» و این یعنی همان بازنمایی نقش معنایی بهره‌ور که هیچک (2008: 70) معتقد است می‌تواند از مشارک غیرمستقیم به مشارک مستقیم (یعنی کنشگر) تبدیل شود و مسیر میانی در این تبدیل را نقش مالک می‌داند و گفتیم در جملات ملکی فارسی نیز «را» بیانگر مالک است. از طرفی، ابوالقاسمی (۱۳۸۵: ۵۰) اشاره می‌کند که در فارسی دری، گاهی رابطه میان مضاف و مضاف‌الیه با «را» نشان داده می‌شود؛ هم‌چون مثال زیر:

(۲۶) قامت شده خم غضنفران را (=قامت غضنفران) خاقانی

در مثال فوق، حالت‌نمایی با «را» جایگزین حالت اضافی ملکی است که کماکان پس از عنصر مالک نشسته است؛ یعنی نقش معنایی گسترش‌یافته از بهره‌ور، با «را» همراه شده و بنابراین می‌توان به این تعمیم دست یافت که میان حالت‌نمایی اضافی و نشان‌گذاری با «را» در فارسی هم تناسب کارکردی وجود دارد و هم طبق الگوی هیچک (2008) می‌توان

1. sentence

انتظار داشت در هر دو راه کار، رابطه نحوی نهادی/فاعلی و نقش معنایی کنشگری برای مالک برجسته شود. «را» نشانی به مالک استقلال نحوی می دهد و آن را از رابطه اضافی با هسته مملوک خارج می کند. برجستگی کنشگر، به ویژه برای فعل «داشتن» محرز است، زیرا این فعل، پیش از رسیدن به معنای مالکیت، در معنای اصلی خود در مفهوم «در قبضه گرفتن» و «به چنگ آوردن» به کار می رود که نقش فاعل را در حد اعلا کنشگری برجسته می سازد. بنابراین، «داشتن» در معنای مالکیت نیز می تواند تلویحاً متضمن مراتبی (هرچند تخفیف یافته) از کنشگری فاعل باش. پس، برای اولویت بخشی فاعل، نیاز مبرمی به نشان گذاری با «را» ندارد و به راحتی می تواند از حضور آن فارغ شود. این امر خصوصاً طبق دو اصل اقتصاد و تصویر گونگی به عنوان دو انگیزه اصلی سهولت پردازشی تقویت می شود. گرچه نشان داری با «را» در وهله اول با هدف استقلال مالک از مملوک به کار رفته و به مالک مجال داده بنا به مختصات کنشگری، جایگاه خود را در مقام فاعل بازتعریف کند، اما چون تمایل اهل زبان بر حفظ تمایز صوری موضوع های فاعلی و مفعولی است و عموماً «را» نقش نمای غیر فاعلی شناخته می شود، هم آیی «را» با مالک در جملات ملکی «داشتن» هم چون مثال های (۲ و ۳ و ۷) دیری نمی پاید و باز «را» را به عنوان نقش نمای حالت غیر فاعلی متمایز می شود.

بحث تکمیلی متوجه اجباری و اختیاری بودن «را» در جملات ملکی «بودن» و «داشتن» است. گفتیم، «بودن» بنا به اسنادی بودنش، چندان قوتی در ایجاد جایگاه نحوی فاعل برای نقش معنایی بهره ور ندارد و رابطه نحوی اساساً از طریق حالت اضافی میان مالک و مملوک ایجاد می شود که به مملوک نقش نهادی می دهد؛ و نشان داری با «را»، اجازه می دهد که کانون توجه در این ساخت از مملوک به مالک انتقال یابد. بنابراین، چون حضور «را» در کنار مالک تنها ابزار این انتقال است، حذف آن امکان پذیر نخواهد بود. این تحلیل هم چنین توضیح می دهد که چرا در ساخت های ملکی «بودن» هم چون مثال های (۱۲ و ۱۳ و ۱۴) سازه هم آیند با «را» می تواند در هر سه موضع آغازی، میانی و پایانی قرار گیرد؛ زیرا مادامی که نقش نحوی با ابزار صوری رمز گذاری شود، دستور فارسی محدودیتی بر ترتیب سازه ای اعمال نمی کند. درواقع، طبق آن چه پیشتر، در اثنای همین بخش، به نقل از لاینز

(393: 1968) اشاره کردیم حضور «را» در کنار مالک «بودن» به منظور برجستگی آن از حیث جان‌داری است که به تدریج زمینه‌ساز تغییر موضع آن به جایگاه فاعلی خواهد شد. از سویی دیگر «داشتن» ملکی، با اتکاء به معنای اصلی خود، حامل معنای کنشگری برای موضوع فاعلی خود ولو در سطح تخفیف‌یافته‌تر هست و نقش مالک که در موضع میانی پیوستار هیگ (70: 2008) واقع شده، به راحتی می‌تواند توسط محتوای معنایی «داشتن» در موضع فاعلی بازنمایی شود. بنابراین، اعطای جایگاه فاعلی به نقش معنایی مالک بدون ابزار صوری تحقق‌پذیر است؛ خصوصاً که ترجیح فارسی بر تقابل‌دهندگی نقش غیرفاعلی توسط «را» است. به هر حال در این مرحله گذار، حضور اختیاری «را» جنبه کاربردی مبتداسازی دارد (دبیرمقدم، ۱۳۶۹ و Lyons, 1968: 393)؛ و چون مبتداسازی از ارکان حیاتی در دستوری بودن جمله نیست، حضور «را» در کنار فاعل/مالک «داشتن» (مثال‌های ۶ و ۷) و غیبت آن در بسیاری دیگر از مثال‌ها، نظیر جمله (۲۷) تبیین می‌شود:

(۲۷) تو و یاران دل قوی باید داشت. تاریخ سیستان

البته برای این مشاهده توضیح موازی دیگری نیز طبق دیدگاه کامری (1978) مفروض است که می‌گوید گاه زبان در مطابقه از نظام فاعلی-مفعولی و در حالت‌نمایی از نظام کنایی-مطلق تبعیت می‌کند و این امر وابسته به نقش معنایی مشارکین در رخداد است، مادامی که هیچ کدام از دو موضوع نتوانند به عنوان موضوع سرنمون کنشگر و کنش‌پذیر تلقی شوند. پس، می‌توان چنین فرض کرد که مالک، فاعل است با دو نشان‌گذاری موازی در دو نظام مختلف. به هر حال این فرض نیز مؤید مطالب پیش گفته است و منافاتی ندارد، گرچه نگارنده به آن ورودی نداشته است (نک. دبیرمقدم ۱۸۲-۲۲۳: ۱۴۰۲؛ 2018).

با توسل به نقش مبتداسازی «را»، هم‌چنین می‌توان حضور اختیاری آن در کنار فاعل جملات غیرملکی، هم‌چون مثال (۲۲) را توضیح داد؛ و حتی توضیح داد چرا در تمام جملاتی که «را» حضور اختیاری دارد، همواره تمایل بر قراردادن سازه «را»یی در آغاز، یعنی جایگاه مبتدا، است.

(۲۸) من ببايد شد به سيستان. تاريخ سيستان

نادر بودن مثال‌هایی نظیر (۵، ۸، ۱۵، ۱۶) هم‌چنین نشان می‌دهد که تنها وقتی مملوک به طرز بارزی هم در سلسله‌مراتب جان‌داری و هم از حیث مبتدایی بر مالک پیشی گیرد، مطابقه کامل می‌پذیرد و رجحان مطابقه ناقص روند انتقال نقش فاعلی از مملوک به مالک را تسریع و تسهیل می‌کند.

۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در مقایسه دو ساخت ملکی «بودن» و «داشتن» محرز شد حضور «را» برای فعل «بودن» اجباری و برای «داشتن» اختیاری است؛ اما در هر دو، «را» تنها هم‌نشین مالک است. اصلی‌ترین مناقشه آن بود که دستوریان، در مورد نقش اسم هم‌آیند با «را» در ساخت‌های ملکی اتفاق نظر نداشتند و برخی آن را نهاد/فاعل و برخی دیگر، مفعول می‌دانستند. با توسل به مطابقه نشان دادیم، گرچه کمتر شواهدی می‌توان یافت که فعل با مملوک مطابقه کامل داشته باشد؛ اما هرگز مثالی یافت نشد که نشان دهد، مطابقه به قطع و یقین با مالک برقرار شده و تمام شواهد موجود در زمره مواردی بودند که بنا به سوم شخص بودن هر دو عنصر مالک و مملوک، می‌توان فرض مطابقه ناقص با مملوک (جمع) را نیز موجه دانست و نه الزاماً مطابقه کامل با مالک (مفرد). پس به استناد مطابقه، مملوک باید در جایگاه نهادی باشد، و مالک که همان سازه هم‌نشین با «را» است، جایگاه مسند/مفعولی دارد.

اما هم‌نشینی مالک با «را» (ولو به صورت اختیاری) در «داشتن» ملکی در دوران متقدم، آن‌هم در حالی که با فعل نیز مطابقه دارد و بر سر فاعل بودن آن در بین دستوریان اتفاق نظر حاصل است، نه تنها فرض نهاد بودن مالک را کماکان محتمل می‌داشت، بلکه با شواهدی از ساخت‌های غیرملکی که فاعل با «را» همراه شده، تقویت می‌شد و به این ترتیب استدلال اولیه در چالش دوباره قرار گرفت. فرض نگارنده آن بود که دوگانگی رفتار هر دو عنصر مالک و مملوک چه در بحث مطابقه و چه در موضوع نشان‌داری با «را»، می‌تواند برخاسته از آن باشد که نقش نحوی سازه‌ها در این جملات در طول زمان به تدریج جابجا

شده است. در این معنا که در ساخت‌های ملکی، در آغاز مملوک نقش نهادی برعهده داشته و به مرور زمان، انگیزه تغییر فاعل از مملوک به مالک احتمالاً ابتدا در خود ساخت‌های ملکی «بودن» و سپس، در تناوب ملکی «داشتن» ایجاد شده است. حتی فراوانی مطابقت ناقص به جای مطابقت کامل با مملوک شاهدی بر این مدعاست که مملوک از موضع چندان استواری برای اشغال جایگاه نهادی برخوردار نبوده و بنابراین، برخی و نه همه رفتارهای نهادی را در خود نمایان کرده است. به واقع، در فارسی هر دو ساخت ملکی، تا پیش از رسیدن به مرحله تثبیت، وضعیت بینابینی اتخاذ کردند که موجب شد توأمان به هر دوشق اسنادی و رخدادی بودن از جنبه‌هایی متمایل شوند؛ یعنی در عین حال که اسنادی‌اند و بنابراین توجه ساخت معطوف به مملوک به عنوان نهاد است، به مالک نیز از جنبه‌هایی رجحان داده و آن را برجسته کنند. برجستگی مالک در هر دو فعل ملکی «بودن» و «داشتن» به عوامل معناشناختی و گفتمانی ویژه‌ای هم‌چون جان‌داری، معرفگی و مبتدا شدن وابسته است که از حیث تاریخی نیز تأیید می‌شود. قطعاً برجستگی مالک در تناوب «داشتن» ملکی به مراتب بیشتر است و چنین است که در فارسی امروز، مالک در «داشتن» توانسته در مقام فاعل تمام‌عیار ایفای نقش کند و «را» در کنار مملوک ظاهر شود و این ساخت‌ها دیگر رخدادی و نه اسنادی‌اند.

اما در چگونگی و چرایی تناوب روابط نحوی در محمول‌های ملکی با اتکا به نقش‌های معنایی و تأثیر آنها در سازمان‌دهی ساختار نحوی جمله نشان دادیم، دو موضوع مالک و مملوک، فرانش‌هایی هستند که از دو قطب بی‌نشان فاصله گرفته و در موضعی تقریباً میانی و البته متمایل به قطب متحمل جای گرفته‌اند؛ هم‌چنین مجاورت بلافصل نقش معنایی مملوک با کنش‌پذیر، و نیز مالک با مملوک اجازه می‌دهد روابط نحوی، به تبع این هم‌نشینی در طی زمان دستخوش تغییر گردد. سپس، چگونگی این تغییر در زمانی را ابتدا در انتقال عبارت اسمی ملکی به ساخت اسنادی «بودن» و سپس در انتقال ساخت اسنادی «بودن» به «داشتن» دنبال کردیم. این منظر، برای شواهدی از هم‌آیی «را» با فاعل در جملات غیرملکی نیز قابل تعمیم است. زیرا عموماً جملات مجهول هستند و فاعل صوری درواقع، همان مفعول است و به نوعی تمام‌عیار نبودن فاعل در جملات مجهول از طریق هم‌آیی با

«را» نشان‌دار شده است و در معدود مواردی که فاعل فعل متعدی یا لازم نیز با «را» همراه شده، عامل هم‌نشینی قیاس است که پس از اندک زمانی، دوباره «را» به نقش اصلی خود یعنی نشان‌گذاری حالت‌های غیرفاعلی بازگشته و دیگر در کنار فاعل به کار نرفته است. در مسیر تحولات ساخت ملکی در فارسی با توجه به شواهد سه دوره متقدم، میانی و متأخر در فارسی جدید، چگونگی تحول حالت‌نمایی در ساخت ملکی و رابطه میان حالت اضافی و نشان‌گذاری با «را» بحث شد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Fatemeh Bahrami

<http://orcid.org/0000-0002-0944-9707>

منابع

- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۸۵). *دستور تاریخی زبان فارسی*. تهران: سمت.
- محمد بن منثور. (۱۳۹۹). *اسرارالتوحید*. ویرایش زینب یزدانی. تهران: تیرگان.
- بهار، محمد تقی. (۱۳۸۹). *تاریخ سیستان*. تهران: اساطیر
- بهار، محمد تقی. (۱۳۹۳). *سبک‌شناسی*، جلد اول. تهران: زوآر.
- بهرامی، فاطمه. (۱۳۹۲). *بررسی دستوری ورده‌شناختی نمایه‌سازی مفعول در زبان فارسی*. رساله دکتری، دانشگاه اصفهان.
- ابوالقاسم بن غسان. (۱۳۹۳). *تاریخ برامکه*. تهران: اساطیر.
- ابوالفضل بیهقی. (۱۳۹۶). *تاریخ بیهقی*. تهران: مهتاب.
- حاجتی، عبدالخلیل. (۱۳۵۸). فعل لازم و «را» در زبان فارسی. *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی تربیت معلم*، ۵، ۱۸۵-۲۱۱.
- دبیرمقدم، محمد. (۱۳۶۹). پیرامون «را». *زبان‌شناسی*، ۷ (۱)، ۱-۶۰.
- دبیرمقدم، محمد. (۱۳۹۹ [۱۴۰۱]). *زبان‌شناسی نظری*. تهران: سمت.
- دبیرمقدم، محمد. (۱۳۹۲ [۱۴۰۲]). *ورده‌شناسی زبان‌های ایرانی*. تهران: سمت.

- خاقانی شروانی. (۱۴۰۴). دیوان. تهران: زوار.
- محمد بن سلیمان راوندی. (۱۳۸۶). *راحه‌الصدور و آیه‌السرور در تاریخ آل سلجوق*. تهران: اساطیر.
- فرامرز بن خداداد ارجانی. (۱۴۰۳). *سمک عیار*. ویرایش پرویز ناتل خانلری. تهران: آگاه
- صادقی، علی‌اشرف. (۱۳۴۹). «را» در زبان فارسی امروز. *زبان و ادب فارسی: نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز*، ۹۳، ۲۲-۹.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۳۳). *لغت‌نامه دهخدا*. جلد اول. تهران: دانشگاه تهران.
- صدیقیان، مهین. (۱۳۵۴). «را» حرف نشانه نهاد. *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران* ۴-۳، ۳۵۱-۳۴۵.
- صدیقیان، مهین. (۱۳۶۶). فاعل مفرد، فعل جمع. *نشر دانش*، ۳۹، ۲۴-۲۹.
- طاهری، حمید. (۱۳۸۷). جستاری در دستگاه مطابقه زبان فارسی بر اساس تحلیل زبان کتاب «فرار از مدرسه». *زبان و ادب فارسی: نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز*، ۲۰۷، ۱۱۸-۱۰۳.
- غلامرضایی، محمد. (۱۳۹۴). *سبک‌شناسی نثر پارسی از قرن چهارم تا قرن سیزدهم*. تهران: سمت.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۸۳). *فعل و گروه فعلی و تحول آن در زبان فارسی*. تهران: سروش.
- رشیدالدین میبیدی. (۱۳۹۳). *کشف الاسرار و عدة الابرار* (ویرایش بهروز ثروتیان). تهران: بین‌الملل.
- علی بن عثمان هجویری. (۱۴۰۰). *کشف‌المحجوب* (چاپ سیزدهم). تهران: سروش
- امام محمد غزالی. (۱۴۰۳). *کیمیای سعادت*. تهران: نگاه.
- سعدی. (۱۴۰۳). *گلستان* (چاپ هفدهم) (ویرایش غلامحسین یوسفی). تهران: خوارزمی.
- سلطان بهاء ولد (۱۳۹۹). *معارف* (چاپ هشتم). تهران: هروی.
- معزی‌پور، فرهاد. (۱۳۹۷). «را» نشانه مبتدای ثانویه؟. *دستور*، ۱۴، ۱۲۸-۷۵.
- نجفی، ابوالحسن. (۱۳۶۶). «را» پس از فعل. *نشر دانش*، ۷(۶)، ۱۹-۱۸.
- نوروزی، حامد و قربانی جویباری، کلثوم. (۱۳۹۴). دو منشأ مختلف برای عدم انطباق شناسه فعل و نهاد در فارسی نو. *نشریه ادب و زبان*، ۱۸ (۳۷)، ۲۶۴-۲۸۳.
- وحیدیان کامیار، تقی. (۱۳۸۴). *مطابقت فعل با نهاد، متمم، مضاف‌الیه*. *نامه فرهنگستان*، ۲۵، ۳۲-۴۱.

References

- Abolghassemi, M. (1996). *A Historical Grammar of the Persian Language*. Tehran: Samt. [In Persian]
- Bahar, M. T. (2014). *Stylistics* (Vol. 1). Tehran: Zavvar. [In Persian]

- Bahrani, F. (2014). *A Grammatical and Typological Analysis of Object Indexation in Persian* [Doctoral Dissertation. University of Isfahan]. [In Persian]
- Barðdal, J., & Smitherman, T. (2013). The quest for cognates: A reconstruction of oblique subject constructions in Proto-Indo-European. *Language Dynamics and Change*, 3, 28-67. <https://doi.org/10.1163/22105832-13030101>
- Benveniste, E. (1968). Mutations of linguistic categories. In W. Lehman & Y. Malkiel (Eds.), *Directions for Historical Linguistics: A Symposium* (pp. 83-94). Austin: University of Texas Press.
- Brunner, C. (1977). *A Syntax of Western Middle Iranian*. New York, Delmar: Caravan Books.
- Cole, P., Herbert, W., Hermon, G., & Sridhar, S. N. (1980). The acquisition of subjecthood. *Language*, 56, 719-743.
- Comrie, B. (1978). Ergativity. In W. P. Lehmann (Ed.), *Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language*, (pp. 329-94). Austin: University of Texas Press.
- Croft, W. (2003). *Typology and Universals* (2nd ed.). University of Manchester: Cambridge.
- Dabir-Moghaddam, M. (1990). On Postposition ra in Persian. *Iranian Journal of Linguistics*, 7(1), 2-60. [In Persian]
- Dabir-Moghaddam, M. (2004). *Theoretical Linguistics*. Tehran: Samt. [In Persian]
- Dabir-Moghaddam, M. (2013). *Typology of Iranian Languages*. Tehran: Samt. [In Persian]
- Dabir-Moghaddam, M. (2018). Non-canonical subject construction in endangered Iranian Languages: Further investigation into the debates on the genesis of ergativity in Iranian Languages. In S. Gholami (Ed.), *Endangered Iranian Languages* (pp. 9-40). Wiesbaden: Reichert Verlag.
- Dehkhoda, A. A. (1954). *Dehkhoda Dictionary* (Vol. 1). Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Dixon, R. M. W. (1994). *Ergativity*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511611896>
- Estival, D., & Myhill, J. (1988). Formal and functional aspects of the development from passive to ergative systems. In M. Shibatani (Ed.), *Passive and Voice* (pp. 441-492). Amsterdam: Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.16.15est>

- Farshidvard, K. (2004). *Verb and Verb Phrase and Its Development in Persian*. Tehran: Soroush. [In Persian]
- Gholamrezaei, M. (2015). *Stylistics of Persian Prose from the Fourth to the Thirteenth Century*. Tehran: Samt. [In Persian]
- Haig, G. L. J. (2008). *Alignment Change in Iranian Languages: A Construction Grammar Approach*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110198614>
- Hajti, A. K. (2006). Intransitive Verb and “Râ” in Persian. *Journal of Faculty of Literature and Human Sciences in Teacher Training University*, 5, 185-211. [In Persian]
- Karimi, S. (1989). *Aspects of Persian syntax, specificity and the theory of grammar* [Doctoral Dissertation. University of Washington].
- Keenan, E. L. (1976). Toward a universal definition of “subject”. In C. Li (Ed.), *Subject and Topic* (pp. 303-333). New York: Academic.
- Keenan, E. L., & Comrie, B. (1977). Noun phrase accessibility and universal grammar. *Linguistic Inquiry*, 8, 63-100.
- Kent, R. G. (1953). *Old Persian: Grammar, Text, Lexicon*. New Haven: American Oriental Society
- Lambton, A. (1953[1884]). *Persian Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lazard, G. (1982). Le morpheme ra en Persan et les relations actanciennes, *Bulletin de la Societe de Linguistique de Paris*, 73(1), 177-208.
- Lyons, J. (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lazard, G. (1982). Le morpheme ra en Persan et les relations actanciennes, *Bulletin de la Societe de Linguistique de Paris*, 73(1), 177-208.
- Moezzi-pour, F. (2018). “Ra” a secondary topic marker?. *Grammar*, 14, 75-128. [In Persian]
- Najafi, A. (1987). Postverbal “Ra”. *Science Expansion*, 7(6), 18-19. [In Persian]
- Norouzi, H., & Ghorbani-Juybari, K. (2015). Two different origins for the disagreement of the verb and subject in New Persian. *Journal of Literature and Language*, 18(37), 264-283. [In Persian]
- Palancar, E. (2002). *The Origin of Agent Markers*. Berlin: Akademie Verlag. <https://doi.org/10.1075/sl.29.2.12mal>

- Pavey, E. L. (2010). *The Structure of Language: An Introduction to Grammatical Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511777929>
- Rahimian, J., & Hajiani, F. (2009). Semantic-pragmatic function of râ in Persian: a diachronic and synchronic study. *Journal of Indo-European Studies Monograph*, 56, 399-420.
- Roberts, J. (2005). Râ in Persian and information structure. Available on <https://rrg.caset.buffalo.edu/>
- Sadeghi, A. A. (1970). "Râ" in the Contemporary Persian. *Journal of the Faculty of Literature and Humanities of Tabriz University*, 93, 9-22. [In Persian]
- Seddighian, M. (1975). "Râ" as a subject marker. *Journal of the Faculty of Literature and Humanities of University of Tehran*, 3-4, 345-351. [In Persian]
- Seddighian, M. (1987). Singular subject, plural verb. *Science Expansion*, 39, 24-29. [In Persian]
- Shokouhi, H., & Kipka, P. (2003) A discourse study of Persian râ. *Lingua*, 113(10), 953-966. [https://doi.org/10.1016/S0024-3841\(02\)00145-6](https://doi.org/10.1016/S0024-3841(02)00145-6)
- Stassen, L. (2009). *Predicative Possession*. Oxford: University Press.
- Taheri, H. (2008). A Survey on the Persian Agreement system based on the language analysis of the book "Escaping from the School". *Journal of the Faculty of Literature and Humanities of Tabriz University*, 207, 103-118. [In Persian]
- Vahidian-Kamyar, T. (2005). The Agreement of the verb with the subject, complement, and Possessor. *Nāmeḥ-ye Farhangestān*, 25, 32-41. [In Persian]
- Van Valin, R. D. (1996). Role and Reference Grammar. In K. Brown & J. Miller (Eds.), *The Concise Encyclopedia of Syntactic Theories* (pp. 281-294). Oxford: Pergamon.
- Van Valin, R. D. (2005). *Exploring the Syntax-Semantics Interface*. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511610578>

استناد به این مقاله: بهرامی، فاطمه. (۱۴۰۴). ساخت موضوعی افعال ملکی در آینه نظام حالت‌نمایی و مطابقه فارسی.

علم زبان، ۱۲ (۲۲)، ۱۲۰-۸۱. doi: 10.22054/lj.2024.79135.1643

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Incorporating Complex Predicates in Coastal Baluchi

Abdolkhalil Tabasideh

MA in Linguistics, Chabahar Maritime University, Chabahar, Iran

Nahid Yarahmadzahi*

Assistant Professor of Linguistics, Chabahar Maritime University, Chabahar, Iran

Mehdi Safaie-Qalati

Assistant Professor of Linguistics, Chabahar Maritime University, Chabahar, Iran

Abstract

This study investigates the incorporation of complex predicates in the Coastal Baluchi dialect spoken in Chabahar, focusing on the structural components and formation of these predicates. Initially, complex predicates were collected from the first volume of Jahandide's *Baluchi to Persian Dictionary*. Using semi-structured interviews, the data were analyzed descriptively based on the intuitions and judgments of 30 native dialect speakers. The analysis results indicate that Coastal Baluchi employs incorporation processes in the formation of complex predicates. In this predicate type, the direct object or a reduced prepositional phrase merges with the verb, losing certain grammatical markers while allowing the verb to retain its lexical identity and semantic clarity. Further analysis reveals two main distinctions

*Corresponding Author: n.yarahmadzahi@cmu.ac.ir

How to Cite: Tabasideh, A., Yarahmadzahi, N. & Safaie-Qalati, M. (2025). Incorporating Complex Predicates in Coastal Baluchi. *Language Science Studies*, 12(21), 121-152. doi: [10.22054/ls.2025.81496.1674](https://doi.org/10.22054/ls.2025.81496.1674).

between Persian and Coastal Baluchi regarding incorporation: first, although the preposition is omitted, the incorporated noun retains its oblique marker; second, the presence of subject enclitics does not render the incorporating compound verbs ungrammatical. These findings suggest that Coastal Baluchi may be in a transitional phase, exhibiting both incorporating and non-incorporating structural features

1. Introduction

Iran is home to diverse ethnic groups, each with distinct languages and dialects. These languages make a focus for linguists aiming to document and describe their unique features. Baluchi, a Northwestern Iranian language, is one of these languages, though it has received relatively limited scholarly attention. Coastal Baluchi, the southernmost dialect of this language, is spoken along the Makoran coast in Sistan and Baluchestan Province of Iran, southwestern Baluchistan province of Pakistan, and parts of Oman and the UAE.

Although there has been one study on the verbal components of compound verbs in Baluchi (Rabani Irandegani, 2020), no studies have specifically addressed incorporating compound verbs in this language, particularly in the Coastal variety. Consequently, this study focuses on analyzing and describing the types of incorporating compound verbs found in Coastal Baluchi spoken in southern Iranian Baluchestan. The analysis is based on the structural components and features of these verbs, forming the primary research objective.

Research Questions

1. Do incorporating compound verbs exist in Coastal Baluchi (based on the characteristics outlined in the works of Dabir-Moghaddam (1997) and Shaghaghi (2007))?

2. If such verbs do exist, what are their formation patterns and characteristics in Coastal Baluchi?

2. Literature Review

Aside from Rabani Irandegan's (2020) thesis, there are no other studies available on the types of compound verbs in Coastal Baluchi. Rabani Irandegani extracted 162 verbs from the first volume of the Baluchi-Persian dictionary compiled by Jahandideh (2018) and conducted a descriptive-analytical study of the collocations associated with these verbs, focusing on their structural characteristics, the type of infinitives they form, their multi-component nature, and the presence of Iranian or non-Iranian elements in their components. The findings indicated that the majority of collocations involve the verb *kardan* 'to do', predominantly used in the construction of transitive infinitives with non-active elements (nouns, adjectives, adverbs, prepositions) of Iranian origin. However, the study did not examine the lexical component of these verbs or address incorporating compound verbs.

With the increase in educational attainment among citizens, the lack of teaching for native languages, the influence of mass media, and the penetration of modern information technology, many local languages and dialects in Iran, including Coastal Baluchi, have been unwittingly affected by standard Persian. Today, we witness that many words and grammatical patterns from the official language have replaced authentic vocabulary and other grammatical structures in Baluchi. Given that there are no formal educational programs for the Baluchi language, the continuation of this trend may eventually lead to the transformation or, in more severe cases, the extinction of the language. Thus, gathering, recording, and documenting its vocabulary and grammatical structures has become increasingly important.

Moreover, despite being influenced by Persian, Baluchi is among those Iranian languages that have undergone minimal changes over different periods due to the geographical and cultural conditions in the region of Baluchistan, retaining many characteristics of ancient and middle Iranian languages (Aranski, 1999: 132-136). Therefore, examining it can pave the way for studies in the realm of Old, Middle, and Modern Iranian languages and dialects.

3. Methodology

This descriptive, qualitative, and analytical study aims to collect linguistic data on the Coastal Baluchi dialect and analyze it to investigate the formation of compound incorporating verbs in this language variety. First, the target data, which includes compound verbs in Coastal Baluchi, was extracted from the first volume of the *Baluchi-Persian Dictionary* (Jahandide, 2018) and organized alphabetically. A purposive sample of 30 native Coastal Baluchi speakers from Chabahar (15 women and 15 men, aged 30-65) participated in the study. The participants, whose education levels varied, confirmed the dialect authenticity of the collected data during interviews.

To address the research questions, three linguistic tests were conducted: (1) restructuring of infinitive components, (2) insertion of enclitic pronouns within the compound verbs, and (3) omission of simple verbs in the second clause based on the presence of an incorporating verb in the first clause. During semi-structured interviews, participants answered the test questions with the researcher guidance. Their responses were compared against incorporation criteria set by Dabir-Moghaddam (1997) and Shaghaghi (2007), with the findings used to address the study's questions.

4. Results and Conclusion

This study on the structure of incorporating complex predicates in Coastal Baluchi demonstrates notable similarities and minor differences compared to the findings of Dabir-Moghaddam (1997). In Coastal Baluchi, as highlighted in his research, the explicit object, when attached to the transitive verb, loses all grammatical markers, thereby converting the transitive verb into an intransitive one. The attached noun typically represents a gender noun and is referentially indefinite, maintaining semantic clarity alongside its non-attached counterpart.

Similar to Persian, the omission of the independent verb in the second clause, contingent upon the presence of the incorporating compound verb in the first, is not feasible in this dialect. Furthermore, some prepositional phrases with locative adverbial roles are affected by the attachment process, leading to the omission of the preposition while retaining the non-agentive state marker /-a/ on the noun. This differs from Persian, where the attached noun loses its grammatical markers, indicating that the incorporating structures in Baluchi preserve some features of non-attached verbs, suggesting a transitional phase in their evolution.

Shaghaghi (2007) proposed tests to differentiate combinational compound verbs from incorporating ones, showing that while the presence of affixed pronouns does not render the sentences awkward, these constructions exhibit lower acceptability and frequency among speakers. This further supports the notion that incorporating structures in Baluchi function differently from those in Persian.

Overall, the incorporating complex predicates in Coastal Baluchi exhibits all eight characteristics identified by Shaghaghi and Dabir-Moghaddam. Future research could expand to other Baluchi dialects and explore comparative studies with other Iranian languages.

Limitations in spatial and resource access highlight the need for larger, collaborative studies to enhance the generalizability of these findings.

Keywords: complex predicates, coastal Baluchi, incorporation, combination.

----- دوفصلنامه علمی علم زبان -----

دوره ۱۲، شماره ۲۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، ۱۲۱-۱۵۲

ls.atu.ac.ir

DOI: [10.22054/ls.2025.81496.1674](https://doi.org/10.22054/ls.2025.81496.1674)

افعال مرکب انضمامی در بلوچی ساحلی چابهار

دانش آموخته کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی، دانشگاه دریانوردی چابهار،
چابهار، ایران

عبدالخلیل تباسیده

استادیار رشته زبان‌شناسی، دانشگاه دریانوردی چابهار، چابهار، ایران

ناهید یاراحمدزهی*

استادیار رشته زبان‌شناسی، دانشگاه دریانوردی چابهار، چابهار، ایران

مهدی صفایی قلاتی

چکیده

مسئله پژوهش حاضر بررسی و توصیف انواع فعل مرکب انضمامی در بلوچی ساحلی رایج در جنوب بلوچستان ایران، بر اساس اجزای ساختاری و شیوه تشکیل آنهاست. به این منظور، ابتدا افعال مرکب بلوچی ساحلی از جلد اول فرهنگ لغت بلوچی - فارسی جهان‌دیده گردآوری شده و سپس، با استفاده از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته، با کمک مشارک‌انی از این گونه زبانی بررسی و تحلیل شده‌اند. نتایج به دست آمده نشان داده که افعال حاصل از فرایند انضمام در بلوچی ساحلی لازم هستند و پس از انضمام، فعل هویت واژگانی و شفافیت معنایی خود را حفظ می‌کند. در این گونه از بلوچی نیز همانند فارسی، برخی از گروه‌های حرف اضافه‌ای با نقش قید مکان به فعل منظم شده و در نتیجه این امر، حرف اضافه حذف می‌شود. با این حال، ساخت‌های انضمامی در بلوچی در دو ویژگی اصلی با ساخت‌های انضمامی در فارسی تفاوت نشان داده و مانند فعل‌های غیرانضمامی عمل می‌کنند؛ به این ترتیب که به رغم حذف حرف اضافه، نشانگر حالت غیرفاعلی a- همچنان همراه اسم باقی می‌ماند و نیز حضور ضمیرهای پی‌بستی فاعلی در میان اجزای فعل مرکب انضمامی باعث بدساختی جملات نمی‌شود. این امر می‌تواند نشانه‌ای بر وجود نوعی دوره گذار از ساخت‌های غیرانضمامی به انضمامی در این زبان باشد.

کلیدواژه‌ها: فعل مرکب، بلوچی ساحلی، ترکیب، انضمام.

۱. مقدمه

در جغرافیای ایران اقوام زیادی زندگی می کنند که هر کدام زبان و گویش های مخصوص خود را دارند و بالطبع، مطالعه و بررسی علمی این زبان ها برای توصیف و تبیین ویژگی هایشان مورد توجه زبان شناسان است. بلوچی از شاخه شمال غربی زبان های ایرانی، یکی از این زبان های دارای گویشور در ایران است که به نظر می رسد نسبت به سایر زبان ها کمتر مورد مطالعه قرار گرفته است. یکی از گویش های این زبان که از لحاظ جغرافیایی جنوبی ترین آنها محسوب می شود، بلوچی ساحلی نام داشته و در امتداد سواحل مکران و نواحی مجاور آن در استان سیستان و بلوچستان، ایالت بلوچستان در جنوب غربی پاکستان و همچنین، در بخش هایی از کشورهای عمان و امارات متحده عربی رایج است.

با وجود مطالعه صورت گرفته درباره جزء فعلی افعال مرکب در زبان بلوچی (ربانی ایرندگان، ۱۳۹۹)، درباره وجود افعال مرکب انضمامی^۱ در این زبان به ویژه در گونه ساحلی هیچ پژوهشی انجام نشده است. براین اساس، بررسی و توصیف انواع فعل مرکب انضمامی در بلوچی ساحلی رایج در جنوب بلوچستان ایران، بر مبنای اجزای ساختاری و ویژگی های آنها به عنوان مسأله پژوهش حاضر انتخاب شده است.

از آنجا که در زمینه فعل مرکب در زبان بلوچی پژوهش جامعی وجود ندارد و باتوجه به اینکه این زبان متعلق به خانواده زبان های ایرانی است، مبنای نظری پژوهش حاضر را بر آثاری بنا می نهیم که در زمینه فعل مرکب و انضمام در زبان فارسی انجام شده است. باتوجه به آنچه ذکر شد، پژوهش حاضر در پی دست یافتن به پاسخ هایی علمی به این پرسش ها است: آیا در بلوچی ساحلی فعل مرکب انضمامی (بر اساس ویژگی های ذکر شده در آثار دبیرمقدم (۱۳۷۶) و شقاقی (۱۳۸۶) وجود دارد؟ در صورت وجود این گونه افعال، الگوی تشکیل و ویژگی های آنها در بلوچی ساحلی چه هستند؟

1. incorporating compound verbs

۲. مبانی نظری

فعل مرکب (ترکیبی و انضمامی) در زبان فارسی از موضوعاتی است که پژوهشگران درباره آن اتفاق نظر نداشته و آن را بر اساس رویکردهای نظری متفاوتی بررسی کرده‌اند (ارکان، ۱۳۸۵؛ منصوری، ۱۳۸۶؛ البرزی ورکی، ۱۳۷۷). عده‌ای نیز منکر وجود آن شده‌اند (علی محمدی، ۱۳۹۱؛ مشکین‌نامه، ۱۳۸۹؛ دبیران، ۱۳۹۴). پژوهشگران خارجی نیز، درباره فرایند انضمام و انواع آن نظریات و رویکردهای مختلفی مطرح کرده‌اند. برخی از آنها انضمام را فرایندی نحوی و برخی فرایندی ساخت‌واژی معرفی کرده‌اند. در ادامه، به بعضی رویکردهای این پژوهشگران درباره انضمام اشاره می‌شود و سپس، چون دیدگاه نظری پژوهش حاضر مبتنی بر آثار دبیرمقدم (۱۳۷۶) و شقاقی (۱۳۸۶) است، نظریات ایشان به‌طور مفصل‌تر مطرح می‌گردد.

میتون^۱ (1984) با مطالعه تعداد زیادی از زبان‌های دنیا، چهار نوع انضمام را با زبایی^۲ مختلف شناسایی کرده است. در نوع نخست، یک ستاک^۳ اسمی و یک ستاک فعلی با هم ترکیب می‌شوند و ماحصل این ترکیب یک فعل لازم انضمامی است. اسم منضم می‌تواند رابطه معنایی تنائی^۴ همچون پذیرنده^۵، مکان^۶ یا ابزار^۷ با فعل داشته یا شیوه عمل آن را نشان دهد. این اسم فاقد نشانه معرفگی و شمار و نیز غیرارجاعی^۸ است. در این نوع انضمام، ظرفیت فعل کاهش یافته، ساختار موضوعی دچار تغییر شده و فعل لازم می‌شود. در این نوع انضمام، مفعول مستقیم ویژگی‌های دستوری خود را از دست می‌دهد و به فعل متعدی منضم می‌شود. در نوع دوم نیز که همانند نوع نخست است، یک فعل متعدی با مفعول صریح خود ترکیب می‌شود، اما گذرایی آن تغییری نمی‌کند. در این نوع از انضمام، ساختار موضوعی بدون کاهش ظرفیت فعل دستخوش تغییر شده و موضوع غیرفاعلی^۹

1. Mithun, M.

2. productivity

3. stem

4. thematic

5. theme

6. location

7. instrument

8. non-referential

9. oblique

جایگاه مفعول صریح را اشغال می‌کند. به عبارت دیگر، در این نوع انضمام فعل متعدی باقی می‌ماند. در نوع سوم انضمام، فعل انضمامی دارای یک نند ضمیری متناظر با فاعل یا مفعول (عامل^۱ یا پذیرنده) است. زبان‌هایی که دارای انضمام نوع اول و دوم باشند، انضمام نوع سوم را هم نشان می‌دهند. در این نوع از انضمام، اسم می‌تواند اطلاعات کهنه^۲ و جدید^۳ را عرضه نماید. آرایش سازه‌های^۴ جمله در این زبان‌ها بر اساس اهمیت آنها در گفتمان چیده می‌شود؛ به گونه‌ای که اطلاعات جدید معمولاً در ابتدای جمله ظاهر می‌شوند. در نوع چهارم انضمام که باز هم در زبان‌های بومی آمریکا دیده می‌شود، ترکیب ستاک اسم با فعل باعث تحدید سیطره آن می‌گردد. در این نوع انضمام ستاک اسمی به فعل منضم می‌گردد تا سیطره یا دامنه فعل را محدود سازد، اما ستاک مرکب با یک گروه اسمی همراه است؛ به طوری که هویت اسم منضم شده را تعیین می‌کند و پس از تعیین هویتش، این اسم عام و منضم به همراه فعل می‌تواند بدون همراهی گروه اسمی بیرونی^۵ در بخش‌های بعدی گفتمان ظاهر شود. از نظر میتون (1984)، اسم منضم واجد نقش تتا و فاقد حالت^۶ است؛ چراکه نقش نحوی مستقلی در جمله به عهده ندارد. از این رو، وی انضمام را در تمام زبان‌های دنیا فرایندی صرفی، ولی دارای معادل نحوی می‌داند.

روزن^۷ (1989) انضمام را قاعده‌ای ساخت‌وازی به شمار می‌آورد که قبل از نحو در واژگان عمل می‌کند. وی دو نوع فرایند انضمام را برمی‌شمارد: الف - ریشه اسمی با ریشه فعلی ترکیب می‌شود و ساختار موضوعی فعل تغییر می‌کند؛ به گونه‌ای که فعل مرکب به دست آمده یک موضوع کمتر از فعل ساده دارد؛ ب - ریشه اسمی با ریشه فعلی ترکیب می‌شود، اما در ساختار موضوعی آن تغییری ایجاد نمی‌شود؛ به عبارتی، فعل ساده و فعل مرکب به دست آمده از آن دارای موضوعات یکسانی هستند.

-
1. agent
 2. old
 3. new
 4. constituent order
 5. external noun phrase
 6. case
 7. Rosen, S. T.

میلر^۱ (1993) در بررسی‌های خود در زمینه فعل مرکب متوجه شد که این نوع فعل از انضمام هسته متمم اسمی فعل به آن ساخته می‌شود. این متمم معمولاً مفعول صریح یا فاعل غیرمفعولی است.

دبیرمقدم (۱۳۷۶) دو فرایند ترکیب و انضمام را در تولید فعل مرکب دخیل می‌داند. از نظر وی افعال مرکب از اضافه کردن عناصر غیرفعلی، همانند اسم، صفت، اسم مفعول، گروه حرف اضافه‌دار و قید به صورت واژگانی شده فعل ساده تشکیل می‌شوند. هرچند که دیدگاه دبیرمقدم (۱۳۷۶) محدود به چارچوب نظری خاصی نیست، ولی وی همسو با روزن (1998) و اسپنسر^۲ (1995) بر این باور است که انضمام در زبان فارسی فرایندی ساخت‌وازی بوده و دارای دو صورت انضمام مفعول صریح و انضمام گروه حرف اضافه‌ای است.

دبیرمقدم (۱۳۷۶: ۲۹-۳۲) انضمام مفعول صریح را این‌گونه توصیف می‌کند: «برای تحقق چنین فرایندی مفعول صریح نشانه‌های دستوری وابسته به خود را (که می‌تواند شامل حرف نشانه «را»، حرف تعریف نکره - ی، نشانه جمع، ضمیر ملکی متصل و ضمیر اشاره باشد) از دست می‌دهد و به فعل منضم می‌شود. ماحصل فرایند انضمام به لحاظ ساختی، فعل مرکب لازم است و از نظر معنایی یک کل و واحد معنایی است».

دبیرمقدم (۱۳۷۶) معتقد است فرایند انضمام، تنها فعل مرکب لازم ایجاد می‌کند، اما نتیجه فرایند ترکیب، ساخت فعل مرکب لازم از صفت و فعل، و فعل مرکب متعدی از اسم و فعل است. به باور وی فعل‌های مرکب انضمامی، از کنار هم گذاشتن مفعول (بدون نشانه‌های دستوری وابسته به خود) با فعل تشکیل می‌شوند و دارای پنج مشخصه هستند که آنها را از سایر فعل‌ها متفاوت می‌سازد. در فعل‌های انضمامی امکان حذف فعل، ارجاع ضمیری و حذف اسم وجود ندارد. اسمی که با فعل یک واحد معنایی شکل می‌دهد، اسم جنس^۳ و غیرارجاعی است و گستره معنایی فعل را محدود می‌سازد. وی معتقد است وجود ترکیب‌هایی مانند کتاب‌فروشی، چای‌خوری و غذاخوری حجتی بر این است که فرایند

1. Miller, D. G.

2. Spencer, A.

3. generic noun

ساخت‌واژه بر برون‌داد انضمام عمل کرده و از فعل‌های کتاب‌فروختن، چایی‌خوردن و غذا/خوردن اسامی مذکور را به وجود آورده است. دبیرمقدم تصریح می‌کند که بین دو بخش فعل مرکب، قید قرار نمی‌گیرد، اما مشخصه‌های فعل، از جمله زمان، نشانه نفی و وجه به جزء فعلی در فعل مرکب متصل می‌شوند و فعل کمکی نشانه آینده، در میان دو جزء فعلی و غیرفعلی قرار می‌گیرد. به نظر او فعل مرکب انضمامی همیشه دارای یک جفت غیرانضمامی است، مانند غذا/خوردن و غذا/را خوردن. این در حالی است که فعل مرکب ترکیبی مانند هوا/خوردن جفت غیرترکیبی به صورت هوا/را خوردن ندارد. فرایند انضمام همواره فعل لازم به دست می‌دهد، اما حاصل فرایند ترکیب گاهی فعل لازم و گاهی متعدی است. انضمام دارای شفافیت معنایی است، در حالی ترکیب اغلب دچار گسترش استعاره^۱ می‌شود. دبیرمقدم برای اثبات وجود فرایند انضمام در فارسی شواهدی ارائه می‌کند از جمله اینکه:

حذف فعل ساده مستقل در دومین بند همپایه بر مبنای وجود فعل منضم در بند اول امکان‌پذیر نیست، زیرا فعل مرکب انضمامی سازه معنایی جدیدی به حساب می‌آید:

(۱) الف. من هم غذا را پختم و هم سبزی را.

ب. * من هم [غذا پختم] و هم سبزی را.

از نظر دبیرمقدم (۱۳۷۶)، اسمی که به همراه فعل آمده و فعل مرکب انضمامی ساخته است، نه تنها به لحاظ معنایی یک کل معنایی واحد و جدید را به دست می‌دهد، بلکه این اسم، غیرارجاعی و اسم جنس بوده و صرفاً حوزه معنایی فعل را محدود می‌کند:

(۲) الف. مینا زهر را به حسن داد.

ب. مینا به حسن زهر داد.

در جمله ۲ الف عمل تحویل دادن زهر به حسن و در جمله ۲- ب عمل مسموم کردن حسن مدنظر است. تفاوت معنایی میان این دو ساخت ناشی از حضور فعل انضمامی در جمله ۲ ب است.

شقاقی (۱۳۸۶) فرایند انضمام، مشخصات، ساختار، مقوله و انواع آن را توصیف می‌کند، و جوه تمایز فعل مرکب انضمامی با فعل مرکب ترکیبی را بیان می‌کند و فعل‌های مرکب (انضمامی و ترکیبی) را به شکل پیوستاری از انواع پیش‌نمونه^۱ و بینابینی دسته‌بندی می‌نماید. وی نتیجه‌گیری می‌نماید که فرایند انضمام یکی از فرایندهای واژه‌سازی است که در نتیجه آن در زبان فارسی اسم، صفت، قید و فعل ساخته می‌شود. تنوع ساختی فعل‌های مرکب نشانگر این موضوع است که در صورت افزایش بسامد وقوع، اسم، صفت و قید با فعل در هم می‌آمیزند؛ یعنی سازه غیرفعلی به فعل منضم می‌شود. عناصری که به فعل منضم می‌شوند ممکن است در جمله دارای نقش‌های گوناگونی باشند. بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که مفعول دارای بیشترین تعداد و به عبارتی دیگر، پیش‌نمونه این ساختار است. شقاقی (۱۳۸۶) مشخصه‌های زیر را برای فعل‌های مرکب انضمامی فارسی برمی‌شمارد:

۱- اسم (یکی از موضوع‌های فعل متعدی) به فعل منضم شده و از تعداد موضوع‌های آن کاسته می‌شود؛

۲- اسم منضم فاقد هرگونه نشانه دستوری از قبیل مشخصگر^۲، معرف، حالت و غیره است؛

۳- اسم منضم شده معمولاً اسم جنس و از نظر ارجاعی نامشخص است.

۴- ساخت انضمامی قابل‌گسترش است. درحالی‌که فعل مرکب ترکیبی قابل‌گسترش نیست و نمی‌توان سازه‌ای در میان دو جزء کلمه مرکب وارد کرد.

۵- هر ساخت انضمامی دارای جفت غیرانضمامی یا نحوی است؛

۶- فرایند انضمام، فعل لازم می‌سازد؛

۷- اسم منضم شده به فعل، نقش تئایی دارد، اما اسم به کاررفته در ترکیب فاقد چنین نقشی است؛

1. prototype

2. specifier

۸- فعل انضمامی، هویت واژگانی شفاف دارد، یعنی هر جزء به طور مجزا معنای خاص خود را دارد؛

۹- فرایند انضمام زایاست و فرایند ترکیب از زایایی کمتری برخوردار است.

شقاقی (۱۳۸۶) برای تشخیص فعل مرکب انضمامی از فعل مرکب ترکیبی آزمون قلب^۱ سازه‌های مصدری و ضمیرهای پی‌بستی تأکیدی و مفعولی را نیز معرفی می‌کند. بر اساس آزمون قلب سازه‌های مصدری، اجزای فعل مرکب انضمامی را می‌توان در ساخت اضافه‌ای به کار برد که صورت مصدری عنصر فعلی در آن نقش مضاف را بر عهده دارد؛ در صورتی که فعل مرکب ترکیبی در چنین ساختاری کاربرد ندارد و ساخت اضافه حاصل بدساخت خواهد بود.

ساخت‌های حاصل از فعل مرکب انضمامی: اختلاف انداختن < انداختن اختلاف؛ بار بردن < بردن بار، نفس کشیدن < کشیدن نفس.

ساخت‌های حاصل از فعل مرکب ترکیبی: ادامه‌دادن < *دادن ادامه؛ دست‌انداختن < *انداختن دست؛ تشریف‌بردن < *بردن تشریف.

بر اساس آزمون ضمیرهای پی‌بستی، حضور این نوع ضمائر تأکیدی و مفعولی در میان اجزای فعل مرکب انضمامی باعث بدساخت شدن این ساخت‌ها می‌شود، زیرا ضمیر ساخت ارجاعی دارد و در صورت اتصال به عنصر غیرفعلی، به آن هم نقش ارجاعی می‌دهد، مثال: الف) *علی خانه را ارثش برد. ب) *علی ارثش برد.

پژوهش حاضر، با علم به وجود نظرات غیرهمسو که اعتقاد دارند فعل مرکب انضمامی در فارسی وجود ندارد، مبتنی بر رویکرد نظری و شاخص‌های ذکرشده توسط دبیرمقدم (۱۳۷۶) و شقاقی (۱۳۸۶) است و به بررسی و شناسایی افعال مرکب انضمامی از طریق رویکرد نظری و شاخصه‌های ذکرشده توسط ایشان در بلوچی ساحلی می‌پردازد. این مشخصه‌ها شامل سه آزمون (قلب سازه‌های مصدری، حضور ضمیرهای پی‌بستی و حذف

1. inversion

فعل ساده مستقل در دومین بند همپایه بر مبنای وجود فعل منضم در بند اول) به همراه هشت عدد از مشخصه‌هایی است که در ذیل نظریات شقاقی (۱۳۸۶) ذکر شده‌اند.

۳. پیشینه پژوهش

در زمینه انواع فعل مرکب در بلوچی ساحلی به جز پایان‌نامه ربانی ایرندگان (۱۳۹۹)، پژوهش دیگری در دسترس نیست. ربانی ایرندگان (۱۳۹۹) تعداد ۱۶۲ فعل از جلد اول فرهنگ بلوچی - فارسی تألیف جهان‌دیده (۱۳۹۶) استخراج کرده و با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی همکردهای مرتبط با این افعال از نظر ساخت‌وازی، نوع مصدری که شکل می‌دهند، دو یا چندجزئی‌بودن و وجود عناصر ایرانی یا غیرایرانی در اجزای همکردها پرداخته است. نتایج پژوهش ایشان بیانگر این است که بیشترین تعداد همکردها مربوط به عنصر فعلی کردن است که بیشتر در ساخت مصدرهای متعدی با عناصر غیرفعلی (اسم، صفت، قید، حروف اضافه) با اصالتی ایرانی به کار می‌رود. در این پژوهش به مقوله واژگانی جزء غیرفعلی این افعال و موضوع افعال مرکب انضمامی پرداخته نشده است.

باتوجه به افزایش میزان تحصیلات شهروندان، تدریس نشدن زبان‌های بومی، تأثیر رسانه‌های ارتباط جمعی و نفوذ فناوری نوین اطلاعات، بسیاری از زبان‌ها و گویش‌های محلی در ایران از جمله بلوچی ساحلی، خواسته یا ناخواسته تحت تأثیر زبان معیار فارسی قرار گرفته‌اند. امروزه، بیش از گذشته شاهد آن هستیم که بسیاری از واژه‌ها و الگوهای دستوری واژگانی و حتی آوایی زبان رسمی کشور، جایگزین واژه‌های اصیل و سایر الگوهای دستوری بلوچی شده‌اند. باتوجه به این که برای زبان بلوچی هیچ‌گونه برنامه آموزشی رسمی وجود ندارد، ادامه این روند ممکن است در نهایت، به دگرگونی^۱ و در موارد شدیدتر به نابودی^۲ این زبان منجر شود؛ از این رو گردآوری و ثبت و ضبط واژه‌ها و ساختار دستوری آنها اهمیتی دوچندان می‌یابد. علاوه بر آن، با توجه به اینکه زبان بلوچی با وجود تأثیراتی که از زبان فارسی پذیرفته، از آن دسته از زبان‌های ایرانی است که طی دوره‌های مختلف، بنابر شرایط جغرافیایی و فرهنگی حاکم بر اقلیم بلوچستان، کمتر

1. language shift

2. language loss

دستخوش تغییر شده و ویژگی‌های بیشتری از زبان‌های ایرانی باستان و میانه را در خود حفظ کرده است (ارانسکی^۱، ۱۳۷۸: ۱۳۲-۱۳۶)، با بررسی آن می‌توان مسیر را برای مطالعات در حوزه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی باستان، میانه و نو هموار ساخت.

۴. روش

هدف از پژوهش حاضر که از نوع توصیفی، کیفی و تحلیلی است، جمع‌آوری داده‌های زبانی گویش بلوچی ساحلی و سپس، توصیف و تحلیل آنها برای بررسی چگونگی تشکیل فعل مرکب انضمامی در این گونه زبانی است. در این پژوهش، ابتدا داده‌های هدف که افعال مرکب زبان بلوچی ساحلی هستند، به کمک شم زبانی یکی از نگارندگان که خود گویشور بلوچی ساحلی است، از جلد اول فرهنگ لغت بلوچی - فارسی (جهان‌دیده، ۱۳۹۶) استخراج و بر اساس حروف الفبا مرتب شدند. در ادامه، تعداد سی نفر از گویشوران بلوچی ساحلی (۱۵ نفر زن و ۱۵ نفر مرد در رده سنی ۳۰ تا ۶۵) با روش نمونه‌گیری هدفمند در دسترس به عنوان مشارک پژوهش انتخاب شدند. ۵ نفر از آنان دارای سواد تا مقطع ابتدایی، ۵ نفر دارای تحصیلات تا مقطع دیپلم و بقیه بی سواد بودند. همه آنها اهل و ساکن شهرستان چابهار هستند و زبان مادری‌شان بلوچی ساحلی است. برای صحت‌سنجی و کسب اطمینان بیشتر، داده‌های گردآوری شده از طریق مصاحبه توسط پژوهشگر در اختیار مشارکان پژوهش قرار گرفت تا تعلق آنها به گویش بلوچی ساحلی تأیید شود. در ادامه، برای پاسخ به سؤال‌های این پژوهش، آزمون‌های قلب سازه‌های مصدري، آوردن ضمیرهای پی‌بستی در میان اجزای فعل‌های مرکب انضمامی و حذف فعل ساده مستقل در دومین بند همپایه بر مبنای وجود فعل منضم در بند اول انجام شده است. در فرایند مصاحبه نیمه ساختاریافته^۲، سؤالات آزمون‌های موردنظر در اختیار مشارکان قرار گرفته و از آنها خواسته شده با راهنمایی پژوهشگر به سؤالات آزمون پاسخ دهند. در ادامه، پاسخ مشارکان به این آزمون‌ها با شاخصه‌های انضمام که دبیرمقدم (۱۳۷۶) و شقاقی (۱۳۸۶) مطرح کرده‌اند، مقایسه و نتایج حاصل برای پاسخ به سؤال‌های پژوهش استفاده شده است.

1. Oranskii. I. M.

2. semi-structured interview

۵. یافته‌ها

دبیرمقدم (۱۳۷۶) بر این باور است که انضمام در زبان فارسی فرایندی ساخت‌واژی است و دارای دو صورت انضمام مفعول صریح و انضمام گروه حرف‌اضافه‌ای است. در ادامه، نتایج بررسی داده‌های بلوچی ساحلی ارائه می‌شوند.

۵-۱. انضمام مفعول صریح

برای پاسخ به سؤال‌های پژوهش، مبنی بر وجود فعل مرکب انضمامی در بلوچی ساحلی و ویژگی‌های ساختاری آن، مشارکان در سه آزمون زبانی در قالب مصاحبه شرکت کردند. در ادامه، پاسخ‌های مشارکان به این آزمون‌ها با شاخصه‌های فعل مرکب انضمامی مطرح‌شده توسط دبیرمقدم (۱۳۷۶) و شقاقی (۱۳۸۶) مقایسه شدند.

۵-۱-۱. آزمون قلب سازه‌های مصدری

یکی از راه‌های تشخیص فعل مرکب انضمامی از فعل مرکب ترکیبی استفاده از آزمون قلب سازه‌های مصدری است. اگر اجزای فعل مرکب انضمامی در ساخت اضافه به کار بروند، صورت مصدری عنصر فعلی می‌تواند در آن نقش مضاف را برعهده بگیرد، اما این امکان برای فعل مرکب ترکیبی وجود نداشته و ساخت اضافه به‌دست‌آمده بدساخت خواهد بود. قابل ذکر است ترتیب مضاف و مضاف‌الیه در بلوچی ساحلی برعکس ترتیب آنها در فارسی است، نخست مضاف‌الیه و پس از آن مضاف می‌آید و کسرۀ اضافه بین آنها قرار می‌گیرد.

برای تشخیص وجود فعل مرکب انضمامی از فعل مرکب ترکیبی در بین داده‌های بلوچی ساحلی، این داده‌ها در دو گروه در قالب آزمون قلب سازه‌های مصدری در اختیار مشارکان قرار داده شد تا به کمک شَمّ زبانی خود خوش‌ساختی یا بدساختی آنها را مشخص نمایند.

(۳) الف

as dʒanag < as-e dʒanag

آتش زدن < *زدن آتش

(ب)

zahre-e grag < zahr grag

قه‌ر کردن < *کردن قه‌ر

(ج)

drang dajag < drang-e dajag

قراردادن < * دادن قرار (استعاره از گذاشتن)

(۴) الف

jan fʊedag < jan-e fʊedag

بدن شستن < شستن بدن (حمام کردن)

(ب)

negan patʃag < negan-e patʃag

نان پختن < پختن نان

(ج)

varag gradag < varage-e gradag

غذا پختن < پختن غذا

مشارکان مصدرهای گروه اول را بدساخت و مصدرهای گروه دوم را خوش ساخت تشخیص دادند. پاسخ مشارکان مبنی بر خوش ساختی ساخت‌های اضافه گروه دوم نشانگر انضمامی بودن این ساخت‌ها است؛ در صورتی که این امکان برای گروه اول که فعل‌های مرکب ترکیبی هستند، وجود ندارد و ساخت اضافه حاصل از آن بدساخت خواهد بود.

۵-۱-۲. آزمون حضور ضمیرهای پی‌بستی فاعلی

حضور ضمیرهای پی‌بستی تأکیدی و مفعولی در میان عناصر فعل مرکب انضمامی موجب بدساخت شدن آنها می‌شود، زیرا ضمیر نقش ارجاعی دارد و در صورت اتصال به عنصر

غیرفعلی به آن هم نقش ارجاعی می‌دهد (شقایق، ۱۳۸۶). برخلاف زبان فارسی، در بلوچی ساحلی ضمیرهای پی‌بستی تأکیدی و مفعولی وجود ندارند. به همین دلیل، برای به‌کارگیری این آزمون در مثال‌های بلوچی از ضمیرهای پی‌بستی مطابقهٔ فاعلی استفاده شد. ضمیرهای پی‌بستی حتی اگر به مفعول ارجاع نداشته باشند و مرجع آنها فاعل باشد، اگر در ساخت انضمامی بین جز غیرفعلی و فعل قرار بگیرند، چون نقش ارجاعی دارند، بنابر نظر شقایق (۱۳۸۶) می‌بایست به عنصر غیرفعلی نقش ارجاعی داده و سبب بدساختی شوند. به همین دلیل، ترکیب‌های بلوچی ساحلی زیر به دو شکل بدون ضمیرهای پی‌بستی مطابقهٔ فاعلی در جملات الف مثال‌های ۱ تا ۳ و به همراه ضمیرهای پی‌بستی مطابقهٔ فاعلی (ی / i) در جملات ب مثال‌های ۱ تا ۳ در اختیار مشارکان پژوهش قرار داده شد تا خوش ساختی یا بدساختی آنها قضاوت شود.

(۵) الف

bahram -a kah tʃet
چید علف ح‌غف^۱ - بهرام
بهرام علف چید.

ب ؟

bahram -a kah -i tʃet
چید پ‌ب‌ف^۲ - علف ح‌غف - بهرام
* بهرام علف چید.

(۶) الف

mahnaz -a warag wart
مهناز ح‌غف - غذا خورد
مهناز غذا خورد.

۱. حالت غیرفاعلی

۲. پی‌بست فاعلی

ب *

mahnaz	-a	warag	-i	wart
مهناز	ح غ ف -	غذا	پ ب ف -	خورد

* مهناز غذا خورد.

(۷) الف

danjal	-a	riʃ	sat
دانیال	ح غ ف -	ریش	تراشید

دانیال ریش تراشید.

ب ؟

danjal	-a	riʃ	-i	sat
دانیال	ح غ ف -	ریش	پ ب ف -	تراشید

* دانیال ریش تراشید.

مشارکان جملات الف در مثال‌های ۵ تا ۷ را خوش ساخت تشخیص دادند و نظر قریب به اتفاق آنها درباره جملات ب مثال‌های ۵ تا ۷ این بود که این جملات بدساخت نیستند، اما کاربرد ندارند. ترجیح همه مشارکان این بود که در گفتار خود به جای جملات ب این مثال‌ها جملات الف را به کار ببرند. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که حضور ضمیرهای پی‌بستی تأکیدی و فاعلی میان عناصر فعل مرکب انضمامی اگرچه موجب بدساخت شدن آنها نمی‌شود، اما ساخت‌هایی را به وجود می‌آورد که بسامد کمی دارند و انتخاب اول گویشوران نیستند.

۳-۱-۵. آزمون حذف فعل ساده در بندهای همپایه

طبق نظر دبیرمقدم (۱۳۷۶: ۲۶)، در زبان فارسی حذف فعل ساده مستقل در دومین بند همپایه بر مبنای وجود فعل منضم در بند اول امکان‌پذیر نیست؛ زیرا فعل مرکب انضمامی سازه معنایی جدیدی به حساب می‌آید.

به کمک مثال‌های زیر امکان حذف فعل ساده مستقل در دومین بند همپایه بر مبنای وجود فعل منضم در بند اول را در داده‌های بلوچی ساحلی بررسی کرده‌ایم.

(۸) الف

man ham warag -a grast -uen ham shir -a
حغف - شیر هم اشم - پخت حغف - خوراک هم من

من هم غذا را پختم و هم شیر را.

ب *

man ham warag grast -uen ham shir -a
حغف - شیر هم اشم - پخت خوراک هم من
* من هم غذا پختم و هم شیر را.

(۹) الف

ajan ham ap -a wart ham tfa -a
حغف - چای هم خورد حغف - آب هم آنها
آنها هم آب را خوردند و هم چای را.

ب *

ajan ham ap wart ham tfa -a
حغف - چای هم خورد آب هم آنها
* آنها هم آب خوردند و هم چای را.

(۱۰) الف

ma ham mahig -a grien ham madag -a
حغف - میگو هم می گیریم حغف - ماهی هم ما
ما هم ماهی را می گیریم و هم میگو را.

ب *

ma ham mahig grien ham madag -a
حغف - میگو هم می گیریم ماهی هم ما
* ما هم ماهی می گیریم و هم میگو را.

موارد ب از مثال‌های ۸ تا ۱۰ به دلیل حذف فعل ساده مستقل در دومین بند همپایه بر مبنای وجود فعل منضم در بند اول، بدساخت هستند. بنابراین، در بلوچی ساحلی نیز، امکان حذف فعل ساده مستقل در دومین بند همپایه بر مبنای وجود فعل منضم در بند اول وجود ندارد.

۵-۱-۵. مشخصه‌های هشت گانه افعال مرکب انضمامی

از منبع مورد مطالعه ترکیب‌هایی به دست آمدند که بر اساس شمّ زبانی نگارندگان دارای ویژگی‌های فعل‌های مرکب انضمامی بودند؛ یعنی از ترکیب اسم و فعل حاصل شده و لازم هستند. در این بخش، با کمک قضاوت زبانی مشارکان پژوهش از طریق کاربرد این فعل‌ها در قالب جملات، چگونگی بروز ویژگی‌های هشت گانه فعل‌های مرکب انضمامی ذکر شده توسط دبیرمقدم (۱۳۷۶) و شقاقی (۱۳۸۶) در این افعال بررسی می‌شود.

یک - اسم (یکی از موضوع‌های فعل متعدی) به فعل منضم شده و از تعداد موضوع‌های آن کاسته می‌شود.

(۱۱)

mat	pa	tfokk	-an	warag	-a	gradit
مادر	برای	فرزند	جمع -	غذا	ح غ ف -	می‌پزد

مادر برای فرزندان غذا را می‌پزد.

(۱۲)

mat	pa	tfokk	-an	warag	gradit
مادر	برای	فرزند	جمع -	غذا	می‌پزد

مادر برای فرزندان غذا می‌پزد.

gradag (پختن) فعلی متعدی است و به مفعول صریح نیاز دارد، اما در جمله (۸) مفعول صریح به فعل منضم می‌شود و تعداد موضوعات فعل کاهش یافته و به فعل لازم تبدیل می‌شود.

(۱۳)

man	dar	-a	borr	-ituen
من	چوب	ح غ ف -	برید	اشم -

من چوب را بریدم.

(۱۴)

man	dar	borr	-ituen
من	چوب	برید	اشم -

من هیزم بریدم.

borrag (بریدن) فعلی متعدی و نیازمند مفعول صریح است، اما در جمله (۱۰) با منضم شدن مفعول صریح به فعل، از تعداد موضوع‌های فعل کاسته شده است.

دو- اسم منضم فاقد هرگونه نشانه دستوری از قبیل مشخصگر، معرف، حالت و غیره است.

(۱۵)

marjam	tamorsjahag	-a	newis	-it
مریم	فیلم‌نامه	ح غ ف -	نویس	اشم ^۱ -

مریم فیلم‌نامه را می‌نویسد.

(۱۶)

marjam	tamorsjahag	newis	-it
مریم	فیلم‌نامه	نویس	اشم ^۳ -

مریم فیلم‌نامه می‌نویسد.

در جمله ۱۵ tamorsjahag (فیلم‌نامه) به‌عنوان مفعول صریح به کاررفته و دارای نشانه دستوری مفعول صریح -a (را) است، اما در جمله ۱۶ به فعل منضم شده و نشانه دستوری را از دست می‌دهد.

سه - اسم منضم شده معمولاً اسم جنس و از نظر ارجاعی نامشخص است.

(۱۷)

dawud	tamor	tʃar	-it
داود	فیلم	نگاه کردن	۳ش م -

داود فیلم می بیند.

tamor (فیلم) اسم جنس است و ارجاع مشخصی ندارد.

چهار- ساخت انضمامی قابل گسترش است، درحالی که فعل مرکب ترکیبی قابل گسترش نیست و نمی توان سازه ای در میان دو جزء کلمه مرکب وارد کرد.

(۱۸)

dawud	tamor	-ie	tʃar	-it
داود	فیلم	نکره -	نگاه کردن	۳ش م -

داود فیلمی می بیند.

پنج - هر ساخت انضمامی دارای یک جفت غیرانضمامی یا نحوی است.

(۱۹)

rue3na	pa	dilgueʃi	ketab	wan	-it
روژنا	با	دقت	کتاب	خوان	۳ش م -

روژنا بادقت کتاب می خواند.

(۲۰)

rue3na	pa	dilgueʃi	ketab	-a	wan	-it
روژنا	با	دقت	کتاب	ح غ ف -	خوان	۳ش م -

روژنا بادقت کتاب را می خواند.

شش - فرایند انضمام، فعل لازم می سازد.

(۲۱)

a	pohl	-a	band	-it
او	پل	ح غ ف -	بستن	۳ش م -

او پل را می سازد.

(۲۲)

a	pohl	band	-it
او	پل	بستن	۳ش م -

او پل می سازد.

bandag (بستن) فعل متعدی است و به مفعول صریح نیاز دارد، اما در جمله ۲۲ مفعول صریح به فعل منضم شده و تعداد موضوعات فعل کاهش یافته و bandag به فعلی لازم تبدیل شده است.

هفت - اسم منضم شده به فعل نقش تتایی دارد، اما اسم به کاررفته در ترکیب فاقد چنین نقشی است.

(۲۳)

amin	dzan	ger	-it
امین	زن	گرفتن	۳ش م -

امین زن می گیرد.

(۲۴)

amin	kostig	ger	-it
امین	کشتی	گرفتن	۳ش م -

امین کشتی می گیرد.

در جمله ۲۳ dzan (زن) به عنوان اسم منضم شده به فعل دارای نقش تتایی پذیرا است، اما در جمله ۲۴ kostig (کشتی) چنین نقشی ندارد.

هشت - فعل انضمامی، هویت واژگانی شفاف دارد، یعنی هر جزء به طور مجزا معنای خاص خود را دارد.

(۲۵)

ahi	ap	wart
او	آب	خورد

او آب خورد.

(۲۶)

ahi	sawgend	wart
او	سوگند	خورد

او سوگند خورد.

در جمله ۲۵، هر دو جزء ap (آب) و wart (خورد) دارای معنای شفاف و خاص خود هستند، اما در جمله ۲۶ فعل مرکب ترکیبی sawgend wart (سوگند خورد) دچار گسترش معنایی شده و دارای معنای استعاری است.

پاسخ مشارکان نسبت به خوش ساخت بودن این جملات و نیز، نوع ارجاع آنها نشان می دهد که این ساخت ها مشخصه های انضمام از نظر دبیرمقدم (۱۳۷۶) و شقاقی (۱۳۸۶)، شامل کاهش موضوعات فعل، تبدیل شدن فعل متعدی به لازم، هویت واژگانی شفاف، ازدست دادن نشانه های دستوری مفعول صریح و ارجاع نامشخص آن را دارند.

۵-۲. انضمام گروه حرف اضافه ای

در زبان بلوچی حروف اضافه به دو صورت پیش اضافه^۱ و پس اضافه^۲ به کار می روند. حروف اضافه ای مانند guen (با)، pa (به، برای)، tfa (از) و man (در) پیش اضافه های زبان بلوچی و حروف اضافه a (در) و sar (روی) پس اضافه های آن هستند. پس اضافه a نشانه مفعول صریح و غیرصریح است (دبیرمقدم، ۱۳۹۲: ۲۲۲-۲۲۸). در بلوچی ساحلی نیز، به مانند فارسی، برخی از گروه های حرف اضافه ای با نقش قید مکان تحت تأثیر فرایند

1. preposition
2. postposition

انضمام قرار می گیرند و در اثر فرایند انضمام، حرف اضافه حذف می شود. جملات ب در مثال های ۲۷ و ۲۸ این نوع انضمام را در برابر جفت های غیرانضمامی آنها (۲۷ – ۲۸ الف) نشان می دهند:

(۲۷) الف

man	tʃat	-a	kapt
به	چاه	ح غ ف -	افتاد

به چاه افتاد.

(ب)

tʃat	-a	kapt
چاه	ح غ ف -	افتاد

به چاه افتاد.

در جمله ۲۷ الف man (به) به همراه tʃat (چاه) گروه حرف اضافه ای تشکیل داده است و در جمله ۲۷ ب حرف اضافه man تحت تأثیر فرایند انضمام حذف شده است.

(۲۸) الف

man	zer	-a	boɖɖ	-et	-ant
در	دریا	ح غ ف -	غرق شدن	گذشته -	۳ش ج -

در دریا غرق شدند.

(ب)

zer	-a	boɖɖ	-et	-ant
دریا	ح غ ف -	غرق شدن	گذشته -	۳ش ج -

در دریا غرق شد.

در جمله ۲۸ الف man (در) به همراه zer (دریا) گروه حرف اضافه ای را تشکیل داده اند و در جمله ۲۸ ب حرف اضافه man متأثر از فرایند انضمام حذف شده است.

بر اساس شواهد بالا، در بلوچی اسم در گروه حرف اضافه دارای حالت غیرفاعلی است و با حذف حرف اضافه، نشانگر حالت غیرفاعلی a- همچنان همراه اسم باقی می ماند. این موضوع با ویژگی های انضمام در زبان فارسی که در آنها اسم منضم شده نشانه های دستوری خود را از دست می دهد، در تناقض است. بر این مبنا، به طور قطعی نمی توان حذف شدن حرف اضافه را در این فرایند، انضمام گروه حرف اضافه ای به فعل در نظر گرفت.

۶. نتیجه گیری

پژوهش حاضر که به بررسی ساخت فعل مرکب انضمامی در بلوچی ساحلی پرداخته و در مقایسه با پژوهش دبیرمقدم (۱۳۷۶)، نشان دهنده شباهت های زیاد و تفاوت های اندک در نتایج به دست آمده است. در بلوچی ساحلی، مطابق با پژوهش دبیرمقدم (۱۳۷۶)، مفعول صریح به عنوان یکی از موضوعات فعل متعدی با منضم شدن به فعل تمام نشانه های دستوری خود را از دست داده و فعل متعدی را به لازم تبدیل می کند. اسم منضم شده معمولاً اسم جنس و از نظر ارجاعی نامشخص است. فعل مرکب انضمامی در بلوچی ساحلی دارای شفافیت معنایی و نیز یک جفت غیرانضمامی است.

همانند نتایج به دست آمده از پژوهش دبیرمقدم (۱۳۷۶) درباره انضمام در فارسی، در بلوچی ساحلی نیز، حذف فعل ساده مستقل در دومین بند همپایه بر مبنای وجود فعل منضم در بند اول امکان پذیر نیست.

در این گونه از بلوچی نیز، به مانند فارسی برخی از گروه های حرف اضافه ای با نقش قید مکان تحت تأثیر فرایند انضمام قرار گرفته و در اثر این فرایند حرف اضافه حذف می شود، اما با وجود این، اسم در گروه حرف اضافه حالت غیرفاعلی خود را حفظ می کند. به عبارت دیگر، با وجود حذف حرف اضافه، نشانگر حالت غیرفاعلی a- همچنان همراه اسم باقی می ماند. این موضوع با ویژگی های انضمام در زبان فارسی که در آنها اسم منضم شده نشانه های دستوری خود را از دست می دهد، در تناقض است. این اولین تفاوت مشاهده شده میان ساخت های انضمامی در بلوچی ساحلی و زبان فارسی است و بر این مبنا، به طور قطعی نمی توان حذف شدن حرف اضافه در این فرایند را انضمام گروه حرف اضافه ای به فعل در نظر گرفت. نتیجه احتمالی دیگری که می توان از این تفاوت گرفت این است که

ساخت‌های انضمامی گروه حرف‌اضافه به فعل در بلوچی ساحلی، حداقل یکی از ویژگی‌های فعل‌های غیرانضمامی را حفظ کرده‌اند؛ شاید به این دلیل که این ساخت‌ها نشانگر یک مرحله گذار هستند. طبق نظر دبیرمقدم (۱۳۹۲)، زبان بلوچی در ساخت‌ها و ویژگی‌های دیگر مانند نظام مطابقه و حالت هم در مرحله گذار بوده و ساخت‌هایی دارد که در آن آمیزه‌ای از نظام‌های مطابقه و حالت قدیم و جدید به‌طور هم‌زمان وجود دارند. شقاقی (۱۳۸۶) برای تشخیص فعل مرکب انضمامی از فعل مرکب ترکیبی آزمون قلب سازه‌های مصدری و ضمیرهای پی‌بستی را معرفی می‌کند. نتایج تحلیل نشان داد که حضور ضمیرهای پی‌بستی فاعلی در میان اجزای فعل مرکب انضمامی اگرچه باعث بدساختی جملات نمی‌شود، اما ساخت‌های حاصل از آن طبق شَمّ زبانی مشارکان پژوهش درجه مقبولیت کمتر و بسامد پایینی داشته و انتخاب اول آنها نیستند. این امر دومین موردی است که نشان می‌دهد ساخت‌های انضمامی در بلوچی ساحلی کاملاً همانند ساخت‌های انضمامی در فارسی عمل نمی‌کنند. این موضوع هم می‌تواند شاهد دیگری باشد دال بر گذار بلوچی ساحلی از ساخت‌های غیرانضمامی به انضمامی.

همچنین، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که فعل مرکب انضمامی در بلوچی ساحلی تمام هشت ویژگی ذکرشده در آثار شقاقی (۱۳۸۶) و دبیرمقدم (۱۳۷۶) برای این نوع فعل‌ها را دارند: کاهش موضوعات فعل به دلیل انضمام یکی از موضوعات به آن، فاقد نشانه دستوری بودن اسم منضم‌شده، از نظر ارجاعی نامشخص و اسم جنس بودن اسم منضم‌شده، قابل گسترش بودن ساخت انضمامی، داشتن جفت غیرانضمامی یا نحوی، تبدیل فعل متعدی به فعل لازم، نقش تتایی داشتن اسم منضم‌شده و داشتن هویت واژگانی و معنایی شفاف. به این ترتیب، نتایج این پژوهش را می‌توان در راستای تأیید نتایج این دو پژوهشگر دانست. با توجه به اینکه پژوهش حاضر تنها به بررسی ساخت فعل مرکب در بلوچی ساحلی پرداخته است، پژوهش‌های آتی می‌توانند به بررسی ساخت فعل مرکب در سایر گویش‌های زبان بلوچی بپردازند تا از این رهگذر یافته نظری پژوهش حاضر در بوه نقد قرار گرفته یا تقویت شود. علاوه بر آن، می‌توان ساخت فعل مرکب در بلوچی را با دیگر زبان‌های ایرانی مقایسه کرد. در پایان، محدودیت‌های مکانی پژوهش حاضر و محدودیت

دسترسی به پیکره‌های زبانی و منابع مکتوب زبان بلوچی باعث شد حجم نمونه داده‌های پژوهش کوچک باشد و نمونه‌ها به شیوه نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شوند. در مقیاس‌های بزرگ‌تر و با همکاری بین دانشگاهی و بین مؤسسه‌ای می‌توان چنین محدودیت‌هایی را از پیش رو برداشت تا نتایج و یافته‌ها قابلیت تعمیم بیشتری داشته باشند.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

ORCID

Abdolkhalil Tabasideh <https://orcid.org/0009-0001-3334-2010>

Nahid Yarahmadzahi <https://orcid.org/0000-0003-4601-0557>

Mehdi Safaie-Qalati <http://orcid.org/0000-0003-0191-2717>

منابع

- ارانسکی، ی. م. (۱۳۷۸). *زبان‌های ایرانی* (ترجمه علی‌اشرف صادقی). تهران: انتشارات سخن.
- ارکان، فائزه. (۱۳۸۵). فرایند انضمام اسم: رویکرد نحوی یا صرفی؟. *زبان و زبان‌شناسی*، ۴(۱)، ۶۶-۴۵.
- البرزی ورکی، پرویز. (۱۳۷۷). نقدی بر مقاله فعل مرکب در زبان فارسی از دکتر محمد دبیرمقدم. *مجله پژوهش*، ۵، ۸۹-۶۹. <https://ensani.ir/fa/article/209007>
- جهان‌دیده، عبدالغفور. (۱۳۹۶). *فرهنگ بلوچی - فارسی*. تهران: انتشارات معین.
- دیران، علیرضا. (۱۳۹۴). *بازنگری در افعال کمکی فارسی: دیدگاهی نو در ساخت افعال*. انتشارات دانشگاه اصفهان.
- دبیرمقدم، محمد. (۱۳۷۶). فعل مرکب در زبان فارسی. *مجله زبان‌شناسی*، ۱۲(۲-۱)، ۴۶-۲.
- دبیرمقدم، محمد. (۱۳۹۲). *رده‌شناسی زبان‌های ایرانی* (جلد اول). تهران: سمت.
- ربانی ایرندگان، ام‌سلمه. (۱۳۹۹). بررسی همکرد در فعل‌های مرکب در زبان بلوچی بر اساس فرهنگ بلوچی فارسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه ولایت ایرانشهر.
- شقایق، ویدا. (۱۳۸۶). انضمام در زبان فارسی. *دستور*، ۳، ۳-۳۹.

- علی‌محمدی، بهرام. (۱۳۹۱). نقدی بر افعال مرکب در زبان فارسی: بررسی ساختارهای کمکی. *مجله زبان‌شناسی فارسی*، ۴(۲)، ۶۸-۴۵.
- مشکین‌نامه، منصور. (۱۳۸۹). پژوهشی در افعال مرکب فارسی. تهران: پژوهشکده زبان‌شناسی.
- منصوری، مهرزاد. (۱۳۸۶). انضمام در زبان فارسی. *زبان و زبان‌شناسی*، ۳(۶)، ۱۲۵-۱۴۳.
- https://lsi-linguistics.ihcs.ac.ir/article_1651.html

References

- Alborzi Varki, P. (1998). A critique of the article "Compound verb in Persian" by Dr. Mohammad Dabirmoghaddam. *Pazhohesh Journal*, 5, 69-89. [In Persian] <https://ensani.ir/fa/article/209007>
- Alimohammadi, B. (2012). A critique of compound verbs in Persian: An analysis of auxiliary structures. *Journal of Persian Linguistics*, 4(2), 45-68. [In Persian]
- Arkan, F. (2006). The process of noun incorporation: A syntactic or morphological approach?. *Language and Linguistics*, 4(1), 45-66. [In Persian]
- Dabiran, A. (2015). *A Reconsideration of Persian Auxiliary Verbs: A New Perspective on Verb Construction*. Isfahan University Press. [In Persian]
- Dabir-Moghaddam, M. (1997). Compound verbs in Persian. *Journal of Linguistics*, 12(1-2), 2-46. [In Persian]
- Dabir-Moghaddam, M. (2013). *Typology of Iranian Languages* (Vol. 1). Tehran: SAMT. [In Persian]
- Jahandidah, A. (2017). *Baluchi-Persian Dictionary*. Tehran: Moin Publications. [In Persian]
- Mansouri, M. (2007). Incorporation in the Persian language. *Language and Linguistics*, 3(6), 125-143. [In Persian] https://lsi-linguistics.ihcs.ac.ir/article_1651.html
- Miller, D. G. (1993). *Complex Verb Formation*. Netherlands: John Benjamins Publishing Company.
- Meshkinnameh, M. (2010). *A study of compound verbs in Persian*. Tehran: Linguistics Research Institute. [In Persian]
- Mithun, M. (1984). The evolution of noun incorporation. *Language*, 60(4), 848-895. <https://doi.org/10.2307/413800>
- Oranski, I. M. (1999). *Iranian Languages* (A. A. Sadeghi, Trans.). Tehran: Sokhan Publications. (Original work published in Russian) [In Persian]

- Rabbani Irandegan, O. (2020). *An analysis of co-occurrence in compound verbs in the Baluchi language based on the Baluchi-Persian dictionary* [Master's thesis, University of Velayat, Iranshahr]. [In Persian]
- Rosen, S. T. (1989). Two types of noun incorporation: a lexical analysis. *Language*, 65, 294–317. <https://doi.org/10.2307/415334>
- Shaghaghi, V. (2007). Incorporation in the Persian language. *Dastoor*, 3, 3-39. [In Persian]
- Spencer, A. (1995). Noun incorporation in Chukchi. *Language*, 71(3), 439-489. <https://doi.org/10.2307/416217>

استناد به این مقاله: تباسیده، عبدالخلیل، یاراحمدزهی، ناهید، صفایی قلاتی، مهدی. (۱۴۰۴). افعال مرکب انضمامی در بلوچی ساحلی چابهار. *علم زبان*، ۱۲(۲۲)، ۱۵۲-۱۲۱. doi: 10.22054/l.s.2025.81496.1674

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Grammaticalization of Superior Comparative in Persian

Shadi Davari*

PhD in General Linguistics, MA student in Old Iranian Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

Comparison is a mental process through which two or more phenomena are being compared based on their differences or similarities. Cross-linguistically, comparison is most commonly expressed through morphological possibilities, however, different syntactic constructions encode the concept as well. The present contribution bore an attempt to present the various morphological and syntactic constructions encoding the grammatical concept of superior comparative in Persian as the most prototypical of all comparative constructions based on Heine's (1997) eightfold classification of source event schemata of which the comparison representations are derived. The Persian data showed that in addition to the eight source schemata namely, action, location, source, goal, polarity, sequence, similarity, and topic, expressing this grammatical concept, Persian employs seven more source schemata, to be specific, body-term, definite, genitive, animal, double predicate, idiomatic, and modal for indicting superior comparative. The main observation made in this research was that the evolution of grammatical categories through grammaticalization proceeds from lexical, open-class, and concrete sources, to grammatical, closed-class, and abstract forms as what has

*Corresponding Author: shadi_davari@atu.ac.ir

How to Cite: Davari, Sh. (2025). Grammaticalization of Superior Comparative in Persian. *Language Science Studies*, 12(22), 153-180. doi: [10.22054/ls.2025.81932.1679](https://doi.org/10.22054/ls.2025.81932.1679).

occurred in the path of emerging superior comparative constructions through lexical sources in Persian.

1.Introduction

Language structure is the product of our interaction with the world around us. The way we build discourses and develop linguistic categories can immediately be derived from the way we experience our environment and use that experience in specific communication. The domain of superior comparative bears the semantic function of assigning a graded position on a predicative scale to two (possibly complex) objects. The present contribution bears an attempt to portray the different linguistic forms encoding different comparative concepts in Persian. The main claim made in this paper is that, like other grammatical expressions, comparative markers in Persian tend to be derived from other, more concrete, entities, in particular a limited number of conceptual source structures referred to as event schemas introduced by Heine (1997). The goals of the present study are as follows: 1. Cognitively, to identify the main source schemas for “comparative construction” in Persian. 2 .Introducing unstudied schemas and subschemas in Persian in order to extend the treasury of source schemas responsible for developing comparative constructions cross- linguistically. The study identified superior comparative construction in Persian emerging through 15 event schemas, 8 out of 15 are similar to the above- mentioned Heine’s typological and cognitive proposal and 7 more, which seem to be Persian language specific namely, body-term, definite, genitive, animal, double predicate, idiomatic, and modal event schemas.

Research Questions

- 1 .Based on the idea that language is a cognitive entity and a historical product which must be explained with reference to the cognitive forces and schemas that have shaped it, what are the main source schemas for development of comparative construction in Persian?
- 2 .Is there any pool of possible conceptual sources for the expression of comparison in Persian which has not been formulated in Heine’s (1997) cognitive framework?

2. Literature Review

Unfortunately, there is not any published research available on superior comparative construction in Persian based on grammaticalization. An unpublished draft on the same subject by Davari & Naghzguy-Kohan (2016) has been shared in their personal websites in Academia.edu. Furthermore, Davari & Karbalaei-Mohammadi have an accepted abstract on the same subject for ICIL9 (2020). However, it should be mentioned that Imani (1400, 1402) has published 2 articles on superlative comparative in Persian based on the same framework which is different from the present topic.

3. Methodology

This study draws heavily on published texts and daily dialogues of Persian speakers. Reporting on a cognitive- typological study of comparative constructions in Persian, the project initially follows the cognitive framework of Heine (1997). Based on Heine`s model, a comparative construction compares two referents with respect to a gradable property, but where one of the referents has the property to a higher degree. A comparative construction must allow a way to express the PREDICATE (some gradable property concept word, usually called adjective), the COMPAREE (the first referent to be compared), and the STANDARD (the other referent to which the first referent is compared). In addition, comparative constructions typically have a COMPARATIVE STANDARD MARKER (i.e. a marker that is closely associated with the standard), and often they also include a COMPARATIVE DEGREE MARKER (a marker that is closely associated with the predicate and occurs only or primarily in comparative constructions or other constructions expressing comparison or similar notions). Following Heine (1997: 109), we consider comparison as a universal domain whose genesis in grammar can be accounted for by reference to a limited number of conceptual structures called “event schemas”. These schemas encompass the essential attributes of recurrent stereotyped events in basic human daily cognition, perceptions, and experiences. They are propositional in nature and relate to ontological domains such as action, location, source, goal etc. Heine (1997: 112) introduces eight event schemas

from which various comparative constructions in the languages of the world may develop. Heine (1997) argues that most of the comparative constructions to be found in the languages of the world can be traced back to the above small set of source schemas. These schemas represent more concrete domains in contrast to the more abstract domain of comparison.

4. Results

The analysis indicates that, similar to other languages of the world, the comparative constructions in Persian are derived through a limited number of more concrete source structures referred to as event schemas. The Persian data showed that in addition to the eight source schemata brought in by Heine (1997), namely, action, location, source, goal, polarity, sequence, similarity, and topic, expressing this grammatical concept, Persian employs seven more source schemata, to be specific, body-term, definite, genitive, animal, double predicate, idiomatic, and modal for indicating superior comparative. The main observation made in this research was that the evolution of grammatical categories through grammaticalization proceeds from lexical, open-class, and concrete sources to grammatical, closed-class, and abstract forms as what has occurred in the path of emerging superior comparative constructions through lexical sources in Persian.

5. Conclusion

The analysis indicates that, similar to other languages of the world, the comparative constructions in Persian are derived through a limited number of more concrete source structures referred to as event schemas. The main observation made in this research was that the evolution of grammatical categories through grammaticalization proceeds from lexical, open-class, and concrete sources to grammatical, closed-class, and abstract forms as what has occurred in the path of emerging superior comparative constructions through lexical sources in Persian.

Keywords: comparative construction, grammaticalization, cognitive approach, event schemata, Persian.

دستوری شدگی «ساخت برتر» در فارسی

دانش‌آموخته دکتری زبان‌شناسی، دانشجوی کارشناسی ارشد زبان‌های باستانی
ایران، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

شادی داوری *

چکیده

فرایند «مقایسه»، عملکردی ذهنی است که از رهگذر آن، دو یا چند هستار به منظور کشف شباهت‌ها و تفاوت‌های میان‌شان به بوته آزمایش کشیده می‌شوند. بر اساس مطالعات، بیان «مقایسه» به‌عنوان ساختی دستوری، در زبان‌های دنیا غالباً بر عهده ساخت‌های صرفی است، با وجود این در بسیاری از زبان‌های دنیا ساخت‌های نحوی فراوانی نیز، بیان این مفهوم دستوری را بر عهده دارند. در این مقال برآن بودیم تا بر اساس انگاره شناختی طرحواره‌های رویداد هاینه، الگوهای زبانی بیان «ساخت برتر» در فارسی را به نمایش بگذاریم. ساخت «برتر»، یکی از زیرساخت‌های مفهوم مقایسه، ساختی است که از رهگذر آن، «بیش» یا «کم» بودگی یک هستار در دارابودن صفتی مشخص، نسبت به هستاری دیگر رمزگذاری می‌شود. در این انگاره، هشت طرحواره رویداد منبع از جمله کنش، مکان، منبع، هدف، قطبیت، توالی، تشبیه و مبتدا برای بیان ساخت «برتر» معرفی شده‌اند. داده‌های فارسی حاکی از آنند که در بیان مفهوم «برتری» در فارسی، تمام هشت طرحواره رویداد منبع از سوی گویشوران به خدمت گرفته می‌شوند. علاوه بر آن، مشاهده گردید که هفت طرحواره منبع دیگر یعنی اندام‌واژه، معرفه، اضافی، حیوانات، محمول دوگانه، اصطلاحی و وجهی که در دیگر زبان‌های دنیا مستند نشده‌اند، در فارسی بیان ساخت برتر را بر عهده دارند. این پژوهش نشان می‌دهد که مفهوم دستوری «برتری» حاصل دستوری‌شدگی ساخت‌های فوق‌الذکر است، چرا که در این روند تحول، آنگونه که بسیاری از نظریه‌پردازان دستوری‌شدگی بر آن معتقدند، ساختی مشتمل بر چند واژه (که می‌تواند معانی واژگانی داشته باشند) برای بیان مفهومی دستوری و غیرواژگانی به خدمت گرفته می‌شود.

کلیدواژه‌ها: دستوری‌شدگی، ساخت برتر، رویکرد شناختی، طرحواره‌های رویداد، فارسی.

۱. مقدمه

دستور، نظامی پویا از مقولاتِ همواره در حال تکوین و محدودیت‌های دگرسان‌پذیر است که به‌طور دائمی و تحت‌تأثیر فرایندهای شناختی دخیل در روند کاربرد زبان در حال دگرگونی است. فرایند پیدایش و تکوین ساخت‌های دستوری از منابع واژگانی دستوری‌شدگی^۱ نام دارد. پژوهش پیش‌رو با اتخاذ چنین نگاهی به دستور زبان می‌کوشد توصیفی شناختی از معماری فرایند ذهنی «مقایسه^۲» و به‌طور مشخص، ساخت دستوری «برتر^۳» از زیرمجموعه‌های «ساخت‌های مقایسه‌ای^۴» در فارسی ارائه کند.

در این پژوهش، از الگوی شناختی هاینه^۵ (۱۹۹۷) در مطالعه دستوری‌شدگی «ساخت‌های مقایسه‌ای» به‌عنوان ساختی دستوری از منابع عینی و ملموس واژگانی پیروی شده است. در این الگوی شناختی، پیدایش بسیاری از ساخت‌های زبانی، محصول تعامل بشر با محیط پیرامون خود و به‌کارگیری تجارب به‌دست‌آمده از این تعاملات در ارتباطات زبانی است. در این اندیشه، ساخت‌های برتر نیز، به‌عنوان حوزه‌ای جهانی بر اساس همین الگوی شناختی و بر مبنای تعداد مشخصی از ساخت‌های طرحواره‌ای که هاینه (۱۹۹۷) آنها را «طرحواره‌های رویداد» نامیده، پا به عرصه وجود گذارده‌اند. این طرحواره‌ها، آن دسته از حوزه‌های عینی را به نمایش می‌گذارند که به‌عنوان منبع واژگانی برای حوزه مفهومی انتزاعی «مقایسه» و نیز «برتری»، که فرایندی ذهنی است، به خدمت گرفته می‌شوند.

هاینه (۱۹۹۷) بر این باور است که در تبیین این تغییر زبانی که نهایتاً به پیدایش ساخت‌های دستوری «برتر» منتهی می‌شود، فرایند دستوری‌شدگی دخیل است. طی این فرایند، آنگونه که در پژوهش هاینه و همکاران (۱۹۹۱) استدلال شده است، نشان داده می‌شود که تکوین کلیه واحدهای دستوری در زبان‌های دنیا از منابع واژگانی محقق می‌شود. این پژوهش سه هدف را دنبال می‌کند: دروهله اول می‌کوشد منابع واژگانی ساخت‌های دستوری‌شده برتر در فارسی را بر اساس طرحواره‌های رویداد هاینه (۱۹۹۷) معرفی نماید.

-
1. grammaticalization
 2. comparison
 3. superior comparative
 4. comparative constructions
 5. Heine, B.

به عنوان اهداف دوم و سوم، این پژوهش بر آن است تا بررسی کند آیا فارسی در بیان ساخت برتر، مجهز به طرحواره‌های رویدادی، افزون بر طرحواره‌های رویداد هاینه هست یا خیر؟ و در صورت مثبت بودن جواب، کدام منابع واژگانی در تکوین این طرحواره‌ها که ویژه زبان فارسی هستند دخیل اند؟ داده‌های پژوهش حاضر از میان متون مکتوب و نیز، مکالمات روزمره فارسی‌زبانان گردآوری شده‌اند. این پژوهش، شامل بخش‌های زیر است: در ادامه به پیشینه مطالعات در حوزه ساخت برتر در فارسی اشاره می‌کنیم. بخش سوم به ارائه چارچوب نظری پژوهش و بخش چهارم به ارائه و تحلیل داده‌ها اختصاص خواهند یافت. در بخش پنجم نیز، نتایج پژوهش ارائه خواهند گردید.

۲. پیشینه پژوهش

اگرچه ساخت برتر به عنوان مقوله‌ای جهانی از سوی برخی از زبان‌شناسان مطرح دنیا از جمله اندرسن^۱ (1983)، اولتان^۲ (1972)، استسن^۳ (1985) و هاینه (1997) به دقت واکاوی شده است، اما متأسفانه، این حوزه در میان زبان‌شناسان ایرانی، توفیق چندانی نداشته است. تنها مطالعاتی که می‌توان در مورد ساخت برتر در زبان فارسی با رویکرد دستوری‌شدگی به آنها اشاره کرد، پیش‌نویس منتشر نشده‌ای از داوری و نغزگوی کهن است که در سال 2016 در صفحه شخصی ایشان منتشر شده است^۴. اثر دیگر چکیده پذیرفته شده‌ای از داوری و کربلایی محمدی در نهمین کنگره زبان‌شناسی ایرانی در سال ۲۰۲۰ است^۵. البته در حوزه مقایسه ساخت عالی^۶، می‌توان به دو مقاله از ایمانی (۱۴۰۰؛ ۱۴۰۲) اشاره نمود. ایمانی (۱۴۰۲) با پیروی از رویکرد شناختی هاینه و استفاده از طرحواره‌های پیشنهادی او به تحلیل ساخت عالی در فارسی پرداخته و علاوه بر طرحواره‌های پیشنهادی هاینه، پنج طرحواره و سه زیر طرحواره برای صورت‌بندی این ساخت در فارسی پیشنهاد کرده است.

1. Anderson, P. K.

2. Ultan, R.

3. Stassen, L.

4. <https://tums.academia.edu/ShadiDavari>

5. <https://titus.uni-frankfurt.de/icil9/program.htm>

6. superlative

۳. روش

پژوهش حاضر در تحلیل ساخت دستوری برتر در فارسی، از انگاره شناختی هاینه (1997) پیروی نموده که بر اهمیت مفاهیم غیرزبانی (از جمله مفاهیم مکانی) در تحلیل ساخت دستوری برتر تأکید دارد. مطالعات حوزه ساخت برتر نشان داده‌اند که این ساخت بر موقعیت‌هایی دلالت دارد که در آن، دو مرجع غیرزبانی وارد چالش مقایسه می‌شوند که دارای یک ویژگی قابل‌اندازه‌گیری در درجات مختلف هستند و از رهگذر ابزارهای زبانی، بیش یا کم‌بودگی این ویژگی رمزگذاری می‌شود. هاینه (1997: 109) اصلی‌ترین انواع مفاهیم مقایسه را در جدول (۱) ارائه داده است که همان‌طور که مشاهده می‌شود، یکی از این انواع «ساخت برتر» است که موضوع جستار پیش روست:

جدول (۱): انواع مفاهیم مقایسه

مفهوم	مثال
الف. مطلق ^۱	نازنین باهوش است.
ب. برابری ^۲	نازنین به باهوشی شرمین است.
ج. برتر ^۳	نازنین از شرمین باهوش‌تر است.
د. کمتر ^۴	نازنین کمتر از شرمین باهوش است (نازنین به باهوشی شرمین نیست).
ه. عالی	نازنین باهوش‌ترین دختر خانواده است.
و. برین ^۵	نازنین بی‌نهایت باهوش است.
ز. مفرط ^۶	نازنین بیش از حد باهوش است.

هاینه (1997: 110) پنج مؤلفه اصلی در یک ساخت برتر متعارف را به‌لحاظ نحوی به شرح زیر معرفی می‌کند:

-
1. positive
 2. equative
 3. superior comparative
 4. inferior comparative
 5. elative
 6. excessive

جدول (۲): مؤلفه‌های ساخت برتر بر اساس پژوهش هاینه (1997: 110)

مؤلفه‌های ساخت برتر				
مقایسه‌شونده ^۱	محمول (صفت) ^۲	نشانه برتری ^۳	نشانه استاندارد ^۴	استاندارد ^۵

۱-۳. طرحواره‌های رویداد: ابزار تحلیل ساخت‌های برتر

هاینه (1997: 111) بر این باور است که با وجود ابزار بسیار متفاوتی که برای بیان مفهوم ساخت برتر به خدمت گرفته می‌شود، آن منابع مفهومی که به پیدایش این ساخت‌ها منتهی می‌شوند، بسیار محدود و مشخص‌اند. بنابراین، می‌توان چنین استنتاج نمود که برای شرح و توضیح این ساخت‌ها، دانشی در خصوص طرحواره‌های منبع ضروری به نظر می‌رسد. طرحواره‌ها فرمول‌هایی زبانی بر اساس منابع عینی هستند که به منظور ارائه توصیف‌های انتزاعی از اطلاعات مرتبط با طراحی داده‌ها ارائه می‌شوند. طرحواره‌ها در صورت کلی شامل مفاهیم اصلی و روابط اصلی میان این مفاهیم هستند.

در واقع، یک طرحواره مفهومی همان جرقهٔ اولین است که با نخستین رویارویی و بدون جزئیات کافی برای توصیف کلی داده‌ها به ذهن نویسنده رسیده و مخاطب نیز، توصیف کلی داده را با همین نخستین رویارویی قابل تعمیم دریافت می‌کند. در رویکرد هاینه، این طرحواره‌ها، حامل ویژگی‌های حیاتی رویدادهایی هستند که به صورت کلیشه‌ای و قالبی در تجارب روزمرهٔ انسان اتفاق می‌افتد و دائماً در روند شناخت، دریافت و ادراک بشری دخیل‌اند. بر این اساس، هاینه (1997: 112)، هشت طرحوارهٔ رویداد را که به نظر می‌رسد منابع واژگانی ساخت دستوری برتر را در زبان‌های دنیا شکل می‌دهند در جدول (۳) به نمایش می‌گذارد. در این جدول، مقادیر «X» و «Z» در ساخت برتر به ترتیب به «مقایسه‌شونده» و «استاندارد» دلالت دارند، به دلیل محدودیت واژه‌های ارائه‌شده، توضیح این طرحواره‌ها به هنگام تحلیل داده‌ها ارائه می‌گردد.

-
1. comparee
 2. predicate
 3. degree marker
 4. marker of standard
 5. standard

جدول (۳): طرحواره‌های رویداد منبع در ساخت دستوری برتر (Heine, 1997: 112)

نام طرحواره	طرحواره منبع
کنش ^۱	X is Y surpasses Z
مکان ^۲	X is Y at Z
منبع ^۳	X is Y from Z
هدف ^۴	X is Y to Z
قطبیت ^۵	X is Y, Z is not Y
توالی ^۶	X is Y, then Z
شباهت ^۷	X is Y (like) Z
مبتدا ^۸	X and Z, X is Y

۴. یافته‌ها

پس از معرفی هشت طرحواره رویداد که از سوی هاینه (1997) به عنوان منابع واژگان تکوین انواع ساخت برتر در میان زبان‌های دنیا قلمداد می‌شوند، اینک به تحلیل انواع ساخت برتر در فارسی با توجه به طرحواره‌های رویداد منبع می‌پردازیم. در این تحلیل و تحلیل‌های مشابه دیگر ساخت‌های زبانی که بر مبنای انگاره‌های نظری جهانی استوار هستند، لازم است آگاه باشیم که شاید تمام اجزای انگاره بر داده‌های ما منطبق نشود. در چنین مواردی مجاز به داده‌سازی نیستیم؛ یعنی مجاز نیستیم فقط داده‌هایی را ارائه بدهیم که بر تمامی زوایای انگاره انطباق می‌یابند و یا داده‌ها را به نحوی با کل طرحواره نظری منطبق کنیم. به بیان دیگر، رویکرد ما به موضوع انطباق داده‌ها با بخش‌های انگاره نظری بهتر است رویکرد سرنمون^۹ باشد. این رویکرد که نخستین بار از سوی راش^{۱۰} در دهه 70

-
1. action
 2. location
 3. source
 4. goal
 5. polarity
 6. sequence
 7. similarity
 8. topic
 9. prototype theory
 10. Roch, E.

میلادی معرفی گردید، نظریه‌ای در خصوص مقوله‌بندی در علوم شناختی است که بر اساس آن، میزان تعلق یک عضو به یک مقوله مفهومی، بر اساس شباهت‌های خانوادگی، میزانی مدرج است. بدین معنا که برخی اعضا، به لحاظ میزان وابستگی، نسبت به اعضای دیگر، مرکزی‌تر محسوب می‌شوند؛ به عبارتی دیگر، شباهت بیشتری را نشان می‌دهند. عضو سرنمون در مرکز تعاریف مقوله‌ای قرار می‌گیرد و دیگر اعضا به میزان شباهتی که به این عنصر دارند، از آن دور یا به آن نزدیک می‌شوند. در واقع، در این رویکرد که نگاهی خلاف نگاه کلاسیک همه یا هیچ به مقوله‌ها دارد، فهم عضویت مقولات در قالب شبکه‌ای از ارتباطات دور یا نزدیک با مقوله مرکزی یا عضو سرنمون میسر می‌شود. از این رو، در پژوهش حاضر نیز با اتخاذ چنین رویکردی، شواهدی که هاینه برای طرحواره‌های رویداد مطرح نموده به عنوان اعضای سرنمون هر طرحواره در نظر گرفته شده و شواهد فارسی در صورت دارا بودن شباهت‌های اصلی و بنیادی به این شواهد جزو این طرحواره در نظر گرفته می‌شوند.

۱-۴. طرحواره رویداد «کنش» در فارسی

هاینه (1997: 112) بر این باور است که در این طرحواره، مقایسه‌شونده غالباً کنشگر است و در ساخت برتری که طرحواره کنش را به خدمت می‌گیرد، افعالی با معنای «برتری یافتن» چون *surpasses, defeat, win over, exceed* به کار می‌روند. بر اساس پژوهش هاینه (1997: 112) اگرچه ساخت‌های متنوعی از این طرحواره در زبان‌های دنیا مستند شده‌اند، اما رایج‌ترین ساخت نحوی برای طرحواره کنش شامل توالی دو بند یا دو محمول است، در حالی که اول مقایسه‌شونده و بعد از آن، استاندارد ظاهر می‌شود. استسن (1985: 43) بر این موضوع تأکید می‌ورزد که تمایزات میان صورت‌های ساخت برتری که بر اساس طرحواره کنش پا به عرصه وجود می‌گذارند، از اهمیت بالایی برخوردار نیست، بلکه آنچه حائز اهمیت است، حضور یک فعل متعدی «برتری‌دهنده» در این ساخت است که اسم دارای نقش استاندارد در ساخت برتر را به عنوان مفعول خود برمی‌گزیند. الگوهای زیر، این طرحواره را به تصویر می‌کشند:

X is Y surpasses Z.
X is T to surpass Z.
Z is Y (but X exceeds.
X surpasses Z (at) Y-ness.

شواهد فارسی حاکی از آنند که افعال بسیاری با مفهوم «برتری» در فارسی وجود دارند که از آن میان می‌توان به افعال و عبارات «برتری‌دهنده» از جمله برتری داشتن، ارجحیت داشتن، پیروز بودن (شدن)، بردن، اولویت داشتن، اولویت دادن، پیشی گرفتن، پیشی جستن، پیش افتادن، غالب آمدن، عقب گذاشتن، عقب ماندن، گوی سبقت را ربودن، سبقت جستن، تفوق یافتن، تفوق داشتن، تقدم داشتن، رجحان داشتن، ترجیح دادن، جلو زدن، نرسیدن، حریف نشدن و جز آن اشاره نمود که از رهگذر طرحواره رویداد کنش، معنای «برتری» را به تصویر می‌کشند. شواهد زیر، که به دلیل کمبود فضا، به طور محدود ارائه شده‌اند، استفاده از طرحواره رویداد کنش به منظور بیان مفهوم «برتری» را از سوی گویشوران فارسی به نمایش می‌گذارد:

(۱) چند دلیل برای اینکه موکت‌ها نسبت به فرش برتری دارند.

(۲) جستجو برای واکسن جدید بر تحقیقات پزشکی در خصوص رادیوداروها ارجحیت خواهد داشت.

(۳) پیشگیری، امری معقول‌تر از درمان است و نسبت به آن اولویت دارد.

(۴) شاعران رضوی فارسی‌سرا گوی سبقت را از ادیبان عرب ربوده‌اند.

(۵) پیشی گرفتن فیلم «جان ویک» از "انتقام جویان.

۲-۴. طرحواره رویداد «مکان»

بر اساس پژوهش هاینه (1997: 115)، مشخصه بارز طرحواره رویداد مکان، حضور حروف اضافه‌ای است که معنای مکانی را در ساخت، رمزگذاری می‌کنند، به طوری که

گویا مقایسه‌شونده و استاندارد در مکانی مشخص کنار هم قرار می‌گیرند و در این مکان با هم مقایسه می‌شوند. هاینه (1997: 114) این طرحواره را با فرمول $X \text{ is } Y \text{ at } Z$ نمایش داده‌است. هاینه (1997: 114) بر این باور است که در این فرمول، حرف اضافه at نماینده عناصر مختلفی از مقوله حروف اضافه با معنای مکانی از جمله $in, on, above, by$ و جز آن باشد و این معنا از مجموعه فرمول استنباط می‌شود:

X has property Y, and if X is placed in the same location as X, X has more of Y than Z does.

هاینه (1997: 115) علاوه بر فرمول بالا، شاهی از نمونه پیچیده‌تری از این طرحواره را در زبان کاوائیسو^۱ (از زبان‌های خانواده اوتو آرتک) به نقل از زیگموند^۲ و همکاران (1990:62) ارائه می‌دهد که معنای تحت‌اللفظی آن این است: «خانه من در کنار طرف دیگر خانه تو خوب است»، که در واقع، معنای ساخت برتر را رمزگذاری می‌کند؛ یعنی «خانه من بهتر از خانه توست».

6) n+ ga-ya kahni=ni h+?+-t kwiiya- gapi- su=
ika kahni-

me- ACC³ house= my good- NOM⁴ other:side- beside-
EMPH⁵=its house-

a= mi.
ACC your

‘My house is better than yours.’

هاینه (1997: 115) به این موضوع اشاره می‌کند که طرحواره مکان در برخی مطالعات به‌عنوان واژه پوششی برای سه طرحواره منبع، هدف و مکان به کار رفته است، از این رو

1. Kawaiisu
2. Zigmond, M. L.
3. accusative
4. nominative
5. emphatic

که در ساخت نحوی این سه طرحواره، استاندارد (Z) می‌تواند یا منبع باشد و با حرف اضافه «از» (from) همراه شود، یا هدف باشد و با حرف اضافه «به» (to) همراه شود و یا مفهومی ساکن را از رهگذر حروف اضافه «در»، «روی»، «کنار» و جز آن (at, on, beside, etc) رمزگذاری نماید. آنچه در ذات این سه طرحواره مشترک است، این حقیقت است که هر سه، هستار استاندارد را در قالب روابطی به تصویر می‌کشند که ماهیت مکانی دارند. شواهد زیر، بر مبنایی مکانی و حضور حرف اضافه‌های مکانی، مفهوم ساخت برتر را در فارسی به نمایش می‌گذارند^۶:

(۷) خون بر شمشیر پیروز است (حرف اضافه مکانی «بر»);

(۸) کنار شما من خیلی کوتاهم (حرف اضافه مکانی «کنار»);

(۹) بنز بغل بی‌ام و خداست (حرف اضافه مکانی «بغل»).

(۱۰) همیشه شوهری می‌خواستم که بالادست شوهرخواهرم باشه (حرف اضافه مکانی «بالا»).

نکته قابل ذکر در خصوص این طرحواره آن است که برخی از افعالی که معنای «برتری» را در فارسی رمزگذاری می‌کنند، همواره با حروف اضافه مکانی به کار می‌روند؛ از این رو، این ساخت‌ها را می‌توان از دسته طرحواره‌های تلفیقی و متشکل از دو طرحواره «کنش» و «مکان» قلمداد نمود.

۶. در شاهد ۶ حرف اضافه مکانی «بر» مفهوم «بالای» مکانی را رمزگذاری می‌کند که بر برتری دلالت دارد، در شاهد ۷، حرف اضافه مکانی «کنار» و متمم آن «شما»، بیان مبنای مقایسه‌هستار قد را میان دو هستار «من» و «شما» بر عهده دارد. در شاهد ۸، بار دیگر، حرف اضافه مکانی «بغل»، مبنای مقایسه بین «بنز» و «بی‌ام» را رقم می‌زند و واژه «خدا»، برتری «بنز» را به تصویر می‌کشد و نهایتاً در شاهد ۹، حرف اضافه مکانی «بالا دست»، «بالای» مکانی را نشان می‌دهد که بر برتری دلالت می‌کند.

۳-۴. طرحواره رویداد «منبع»

بر اساس پژوهش هاینه (1997: 116)، در طرحواره رویداد منبع، مقایسه‌شونده نقش دستوری ازپیش‌تعریف‌نشده ندارد، ولی استاندارد به‌صورت گروه قیدی «ازی»^۱ رمزگذاری می‌شود. اگرچه آمار دقیقی در دست نیست، اما به نظر می‌رسد این طرحواره در فارسی، همچون دیگر زبان‌های دنیا، احتمالاً پرکاربردترین طرحواره در بیان ساخت برتر باشد.

(۱۱) شوهر من از نظر هیکل از من سرت‌ره، ولی من ازش خوشگل‌ترم.

(۱۲) سپنتا از آیهان باهوش‌تره.

۴-۴. طرحواره رویداد «هدف»

هاینه (1997: 116) بر این باور است که در این طرحواره، استاندارد، به‌عنوان مفعول غیرمستقیم ایفای نقش می‌کند و در برخی از زبان‌ها می‌تواند حالت «بهی»^۲، یا «بهره‌ور»^۳ داشته باشد. در زبان‌هایی که مثل فارسی، حالت دستوری از میان رفته‌است، این طرحواره در حضور حرف اضافه «به» یا «تا» شکل می‌گیرد. هاینه (1997: 116) بر آن است که این طرحواره در زبان انگلیسی و در ساخت *X is superior/inferior to Y* به‌طور مشخص وجود دارد و در آن، یک نشانه جهت‌ی^۴ یا نشانه حالت «بهی» (در اینجا to) برای رمزگذاری استاندارد به خدمت گرفته می‌شود. می‌توان این طرحواره را در کنار طرحواره رویداد مکان و طرحواره رویداد منبع، یکی از سه طرحواره‌ای دانست که بر مفهوم بنیادین «مکان» استوارند. از این سه طرحواره، بیشترین شواهد ساخت برتر در زبان‌های دنیا متعلق به طرحواره منبع و پس از آن، طرحواره رویداد مکان است. شواهد طرحواره رویداد منبع، کمترین بسامد را در این میان دارا هستند. داده‌های فارسی نشان می‌دهند که در این

1. ablative adverbial phrase

2. dative

3. benefactive

4. directional

طرحواره، افعالی به خدمت گرفته می‌شوند که مفهوم «برتری» را رمزگذاری می‌کنند. به بیان دیگر، این طرحواره با طرحواره رویداد «کنش»، طرحواره‌ای تلفیقی را به نمایش می‌گذارد:

(۱۳)

ترجیح می‌دهد پدیر اوستاد را هر کس شناخته ست بیاض و سواد را
(در این شاهد، فعل «ترجیح دادن»، طرحواره «کنش» را نیز رقم می‌زند).

(۱۴) یک تار موی پدر به بهترین شوهر می‌ارزد (در این شاهد، فعل «ارزیدن»
طرحواره رویداد «کنش» را نیز رقم می‌زند).

(۱۵) چرا امام علی (ع) فرمود من اگر وزیر شما باشم بهتر است تا امیر شما.

۴-۵. طرحواره رویداد «قطبیت»

هاینه (1997: 117) معتقد است که در طرحواره قطبیت، دو کیفیت متضاد، همنشینی پادنهشت و سراسر ضدونقیضی را باهم به نمایش می‌گذارند. استسن (44: 1985) در تعریف این طرحواره چنین اظهار می‌دارد که در این نوع از ساخت برتر، اسم‌های موجود، عموماً از سوی همپایگی دو بند تقابلی^۱ تحت تأثیر قرار می‌گیرند. یکی از این بندها شامل مقایسه‌شونده و بند دیگر، شامل استاندارد است. میان این دو بند، توازی ساختار برقرار است، به طوری که نقش دستوری مقایسه‌شونده در بند خود در توازی با نقش دستوری استاندارد در بند دیگر است. در نتیجه، این نوع از ساخت برتر، حاوی دو بند وابسته است که به گونه‌ای به هم وابسته‌اند که درجه‌بندی میان دو هستار، مقایسه‌شونده و استاندارد، در این ساختار، میسر می‌شود. به باور استسن (44: 1985)، گزاره‌هایی که در این طرحواره به خدمت گرفته می‌شوند، ساختار «تقابلی» دارند. هاینه (1997: 117) «طرحواره قطبیت» را شامل دو زیرطرحواره می‌داند که یکی ساختار مفهومی تضاد دارد و دیگری، ساختار مفهومی مثبت - منفی. ساختار مفهومی تضاد به این شرح است:

1. adversative

X has property p while Z has the opposite property q.

در حالی که ساخت مفهومی مثبت - منفی چنین است:

X has property p while Z lacks p

این دو زیرطرحواره نشان می‌دهند که قطبیت، مفهومی گسسته است و ساختارهای مقایسه به صورت حضور یا عدم حضور ویژگی صورت‌بندی می‌شوند. با وجود این، معمولاً مفاهیم قطبیت در تهیه قالب‌هایی زبانی برای رمزگذاری مفهوم کلی «نابرابری»^۱ به خدمت گرفته می‌شوند و برخی از شواهدی از این طرحواره که در بیان مقایسه استفاده کرده‌اند، ساختار متعارفی نه از مفهوم تضاد و نه از مفهوم مثبت - منفی به نمایش می‌گذارند. داده‌های فارسی حضور این طرحواره به نسبت کم‌پسامد را بیشتر در زیرطرحواره تضاد نشان می‌دهند؛ یعنی شرایطی که تحقق یک بند، تقریباً در تضاد با تحقق بند دیگر قرار می‌گیرد و از این رهگذر، گویا بند قابل تحقق به بند دیگر ترجیح داده می‌شود. مشاهده می‌شود که تناقض موجود در شواهد ارائه شده به همراه حرف ربط تقابلی در این مختصر، نوعی از درجه‌بندی را بین دو گزاره به نمایش می‌گذارند که گزاره پس از حرف ربط به صورت مقایسه شونده ادراک می‌گردد:

(۱۶) می‌میرم، ولی سوار هواپیما نمی‌شوم.

(۱۷) من بمیرم بهتره تا واکسن کرونا ساخت پوتین رو بزنم.

(۱۸) ترجیح می‌دم درد بکشم، ولی آمپول بی‌حسی نزنم.

(۱۹) تا آخر عمر مجرد می‌مونم، اما با این ازدواج نمی‌کنم.

۶-۴. طرحواره رویداد «توالی»

هاینه (1997: 117) مبنای این طرحواره را حضور دو گزاره می‌داند که اولی بر دومی تقدم زمانی دارد و از این رهگذر مفهوم برتری بیان می‌گردد. ساختار این طرحواره، به این صورت است:

X has property Y, and then Z follows (i.e., Z has less of Y than X has

به باور هاینه (1997: 117)، طرحواره توالی طرحواره‌ای بسیار نادر است و شواهد اندکی در زبان‌های دنیا از این طرحواره برای بیان مفهوم برتری در دست است. این طرحواره برخلاف طرحواره «مکان» که مقایسه‌شونده (X) و استاندارد (Z) را در ارتباطی مکانی با یکدیگر به تصویر می‌کشد، ارتباط این دو را در قالبی زمانی بیان می‌کند، تا جاییکه هاینه (1997: 58) این طرحواره را طرحواره «زمانی» می‌نامد. استنتاجی که در زیرساخت این طرحواره وجود دارد این است که «آنچه زودتر می‌آید، به نسبت آنچه بعداً می‌آید، مقدار بیشتری از ویژگی Y را دارد». جالب اینجاست که هاینه (1997: 118) ساخت متعارف برتر در انگلیسی را با تسامح، پیرو طرحواره رویداد «توالی» می‌داند. به باور او، ساخت *X is Y-er than Z* در انگلیسی، می‌تواند برخاسته از ساخت *X is Y-er, then Z is Y* باشد که در آن می‌توان *than* را بازمانده تاریخی *then* دانست. این تقدم زمانی برای مقایسه‌شونده و تأخر زمانی برای استاندارد در شواهد فارسی می‌تواند از سوی قید «اول» و حرف اضافه «بعد» رمزگذاری شود، از جمله در شواهد زیر:

(۲۰) اول شرمین خوشگله بعد شراره.

(۲۱) توی دست و دلبازی، اول بابام بعد عموم.

۷-۴. طرحواره رویداد «شباهت»

روح این طرحواره استوار بر مبنای حضور حرف اضافه‌ای است که بر مفهوم شباهت دلالت دارد. در طرحواره رویداد شباهت، ارتباطی با درون‌مایه شباهت یا برابری^۱ میان مقایسه-شونده و استاندارد برقرار می‌شود. نکته قابل توجه در مورد این طرحواره این است که اگرچه این طرحواره، طرحواره‌ای نسبتاً غیررایج برای بیان مفهوم برتری است، اما بدون شک، اصلی‌ترین انگاره مفهومی برای رمزگذاری مفهوم برابری است، از جمله ساخت *Rob is as smart as his father* در انگلیسی. انتظار می‌رود که رخداد این طرحواره با دو نوع مختلف از مفاهیم مقایسه (برابری و برتری) در زبان میسر نباشد، بلکه بیشتر چنین مشاهده می‌شود که هرگاه هم ساخت برابری و هم ساخت برتر در زبانی مشخص بر مبنای طرحواره شباهت یا به عرصه وجود گذارند، این ساخت برتر است که بر اساس ساخت «برابری» تولید می‌شود. به دیگر بیان، زبان‌هایی که طرحواره شباهت را برای بیان مفهوم برتری به خدمت می‌گیرند، قطعاً از این طرحواره برای بیان «برابری» نیز استفاده می‌کنند و اگر ساختی با مفهوم برتری با این طرحواره در زبانی مستند گردید، بی‌شک باید برای آن ساخت هم‌تایی با مفهوم شباهت یافت. مؤلفه مشترک در این طرحواره، وجود حرف اضافه‌ای با مفهوم شباهت مثل *like* و *as* در انگلیسی است. ساختار بنیادین این طرحواره به صورت زیر است:

$$X \text{ is } Y \text{ (like) } Z: X \text{ is } Y\text{-er compared to } Z$$

اگرچه این طرحواره از اساس برای بیان مفهوم برابری به خدمت گرفته می‌شود، اما در زبان فارسی نیز شواهدی از حضور این طرحواره مستند شده‌اند با این تفاوت که در بیان برتری، فعل جمله منفی است. شواهد زیر این طرحواره را در فارسی نشان می‌دهند:

(۲۲) امین مثل کیان باهوش نیست.

(۲۳) شهین به اندازه فریده با مطالعه نیست.

1. equation

۸-۴. طرحواره رویداد «مبتدا»

هاینه (1997: 120) اذعان می‌دارد که در طرحواره رویداد مبتدا، گروه‌های اسمی مقایسه‌شونده و استاندارد در ترکیبی عاطفی به صورت مبتدا در آغاز جمله ظاهر می‌شوند و بندی که پس از این دو گروه اسمی هویدا می‌شود، صفتی مطلق را به مقایسه‌شونده نسبت می‌دهد؛ حال آنکه مفهوم رمزگذاری شده نهایی، مفهوم برتری است. هاینه (1997: 120) ساخت *As regards David and Bob, David is tal (er)* در انگلیسی را تا حدودی تابع طرحواره مبتدا می‌داند. این طرحواره بهصورت فرمول زیر صورت‌بندی می‌شود:

$$X \text{ and } Z, X \text{ is } Y > X \text{ is } Y\text{-er than } Z$$

شواهد زبان فارسی حاکی از آنند که گروه‌های اسمی مبتداشده در واقع، به همراه حرف اضافه‌های «بین»، «از بین» و «میان» و در قالب یک گروه حرف اضافه‌ای در ابتدای جمله پدیدار می‌شوند.

(۲۴) بین کیان و اتابک، کیان باهوشه.

(۲۵) از بین ارکیده و زنبق، زنبق قشنگه.

۹-۴. طرحواره‌های رویداد ویژه فارسی برای بیان ساخت «برتر»

پس از ارائه شواهدی از بیان ساخت برتر در فارسی بر مبنای هشت طرحواره رویداد ارائه‌شده از سوی هاینه (1997)، اینک به طرحواره‌هایی اشاره می‌کنیم که به نظر می‌رسد ویژه زبان فارسی باشند و از این رو، در پژوهش هاینه به آنها اشاره نشده است.

۹-۴-۱. طرحواره رویداد «اضافی»

طرحواره رویداد اضافی همانگونه که از نام آن پیداست، بر اساس نوعی ساخت اضافی پا به عرصه وجود می‌گذارد که این ترکیب هسته و اضافه در جمله، مفهوم ساخت برتر را رمزگذاری می‌کند. در مثال (۳۹) گروه اضافی «پیروز میدان»، در واقع، برتر بودن مقایسه‌شونده (پرسپولیس) را به استاندارد (استقلال) نشان می‌دهد. همان‌طور که شواهد

پژوهش ایمانی (۱۴۰۲) در خصوص این طرحواره در بیان ساخت عالی نیز نشان می‌دهد، در بیان ساخت برتر از رهگذر ساخت اضافه، واژه‌های مشخص و ثابتی شرکت می‌کنند که می‌توان گفت به صورت اصطلاحی به کار می‌روند. همچنین، می‌توان مشاهده نمود که طرحواره اضافی، ترکیبی با طرحواره «مبتدا» را نیز به نمایش می‌گذارد.

(۲۶) در جدال پرسپولیس و استقلال، پرسپولیس پیروز میدان بود.

۴-۹-۲. طرحواره رویداد «معرفه»

طرحواره رویداد «معرفه» تلفیقی از طرحواره رویداد مبتدا و رمزگذاری معرفگی است. در این طرحواره نیز، دو گروه اسمی به همراه حرف اضافه‌های «بین»، «از بین»، «میان» و یا «از میان» در قالب یک ساخت عطفی مبتدا می‌شوند، اما تفاوت این طرحواره با طرحواره «مبتدا» در این است که در طرحواره معرفگی، صفت به صورت معرفه در جمله ظاهر می‌شود. مثال (۳۸) شاهدی از این طرحواره در فارسی است. در مثال (۳۹)، مقایسه‌شونده خود بخشی از یک ساخت برتر یعنی مقایسه میان جنس ارزان و گران است؛ یعنی لازم است به صورت «گرونتر» یا در اصل «آن چه گرانتر است» - یعنی به صورت بند موصولی - ظاهر شود، ولی با صورت صفت مطلق معرفه حاضر شده و از آن، معنای برتر برداشت می‌شود. لازم به یادآوری است که این معرفه‌بودگی صفت می‌تواند به خود صورت صرفی برتر هم تسری پیدا کند و صورت «گرونتر» در ساخت «همیشه گرونتره بهتر نیست» را نیز ایجاد نماید. در این طرحواره همچنین، می‌توان مشاهده نمود که مثلاً در شاهد (۳۸) ترکیبی با طرحواره «مبتدا» به تحقق پیوسته است. برای این طرحواره، فرمول زیر را می‌توان ارائه داد که در آن N نماینده هسته و G نماینده وابسته در فارسی است:

$$X \text{ and } Z, X \text{ (or } Z) \text{ is NG}$$

(۲۷) بین کیان و آروین، مهربونه کیانه.

(۲۸) همیشه گرونه بهتر نیست.

۴-۹-۳. طرحواره رویداد «اندام‌واژه»

لازم به ذکر است که اندام‌واژه‌ها در قالب ساخت‌های اصطلاحی به رمزگذاری مفهوم برتر می‌پردازند. به بیان دیگر، حضور اندام‌واژه‌ها در یک ساخت به‌منظور بیان مفهوم برتری، ساختی غیرشفاف با معنایی ترکیب‌ناپذیر را رقم می‌زند. از این رو، می‌توان این طرحواره را طرحواره‌ای آمیخته متشکل از طرحواره اندام‌واژه و طرحواره اصطلاحی دانست. برای این طرحواره، فرمول زیر را می‌توان ارائه داد که در آن، BO نشان‌دهنده «اندام‌واژه» است.

X is (not) BO to Z

در ادامه، به اندام‌واژه‌ها و طرحواره‌های رویداد ساخته‌شده از آنها اشاره می‌کنیم.^۱

- اندام‌واژه پا:

(۲۹) فلان عالم و دانشمند انقدر بزرگوار و دانا و فهیم است که تو حتی به گرد پای او هم نمی‌رسی، چه رسد به اینکه اسم دانشمند روی خودت بگذاری!

- اندام‌واژه روی:

(۳۰) هیتلر در جنایتکاری روی چنگیزخان مغول را سفید کرد.

- اندام‌واژه انگشت:

(۳۱) تو انگشت کوچیکه اونم نمی‌شی.

۱. ایمانی (۱۴۰۲) نیز به برخی از این اندام‌واژه‌ها در طرحواره‌های ساخت عالی در فارسی اشاره کرده است.

- اندام‌واژه سر:

(۳۲) امروز دخترعموم بم [بهم] گفت یه کم انصاف داشته باش، شوهرت ازت سره، قبول کن، خیلی دلم شکست بخدا، شوهرم ازم سر نیس.

- اندام‌واژه مو:

(۳۳) خدایی یک تار موی امیرعبداللہیان می‌ارزه به کل هیکل ظریف.

۴-۹-۴. طرحواره رویداد «حیوانات»

در طرحواره رویداد حیوانات، مفهوم برتری با به خدمت گرفتن هستارهای حیوانی رمزگذاری می‌شود. شواهدی که در این جستار برای این طرحواره گردآوری شده همگی در قالب اصطلاح و ضرب‌المثل هستند. به عبارتی، این موارد از دسته طرحواره‌های اصطلاحی هستند، اما چون به طور مشخص از هستارهای حیوانی برای بیان مفهوم برتری استفاده کرده‌اند، ترجیح دادیم آنها را در طرحواره جداگانه‌ای دسته‌بندی کنیم. این طرحواره را می‌توان از اقسام طرحواره‌های تلفیقی نیز به شمار آورد. از این رو، نمی‌توان ساخت این طرحواره‌ها را با فرمولی مشخص به نمایش گذاشت، چون این شواهد تک‌به‌تک به خاطر سپرده می‌شوند:

(۳۴) اگر تو کلاغی، من بچه کلاغ‌ام^۱.

(۳۵) خر که جو دید کاه نمی‌خوره^۲.

۱. وقتی کسی بخواد به دیگری بگوید که درست است که تو زرنک و باهوشی، ولی من از تو باهوش‌تر و زرنک‌ترم، از این ضرب‌المثل استفاده می‌شود.

۲. در این ضرب‌المثل، مقایسه‌ای بین جو (مقایسه‌شونده) و کاه (استاندارد) صورت گرفته است و زمانی به کار می‌رود که بخواهیم از برتری مقایسه‌شونده نسبت به استاندارد صحبت کنیم.

۴-۹-۵. طرحواره رویداد «محمول دوگانه»

در طرحواره رویداد محمول دوگانه، دو محمول یا صفت با هم مقایسه می‌شوند. این طرحواره، در واقع، مشتمل بر دو گزاره فرضی است که در هر یک، هستاری مشخص از رهگذر صفت، توصیف شده و در نهایت، مقایسه بین صفات ارائه شده در رابطه با آن هستار مشخص به انجام رسیده است. برای این طرحواره فرمول زیر را می‌توان پیشنهاد نمود که در آن N اسم حامل دو صفتی است که در ساخت برتر مقایسه می‌شوند و Y و Y' هم صفاتی هستند که مقایسه می‌شوند:

N is more Y than Y'

(۳۶) این فیلم بیشتر خنده‌داره تا ترسناک.

(۳۷) شیما بیشتر وسواسیه تا تمیز.

۴-۹-۶. طرحواره رویداد «اصطلاحی»

طرحواره رویداد اصطلاحی، ساختی را به تصویر می‌کشد که در فارسی، نوعی اصطلاح یا ضرب‌المثل است که معنای برتری را از رهگذر عبارتی بیان می‌کند که معنای ترکیب‌پذیر ندارد. از این رو، باید متذکر شویم که به لحاظ منحصر به فرد بودن این مثال‌ها - که بیشتر جنبه فرهنگی و اجتماعی دارند و احتمالاً فقط در زبان فارسی و فقط از سوی گویشوران این زبان با فرهنگ منحصر به فرد خود به کار گرفته می‌شوند - این شواهد همگی به خاطر سپرده می‌شوند. نکته قابل تأمل در شواهد این طرحواره آن است که غالب این شواهد، طرحواره‌های تلفیقی را به نمایش می‌گذارند. به عبارت دیگر، در این شواهد اصطلاحی، معنای ساخت برتر از آمیختگی دو طرحواره شکل گرفته است. این شواهد را بدون فرمول و طرحواره ارائه می‌دهیم و تأکید می‌کنیم که این شواهد همگی به خاطر سپرده می‌شوند:

(۳۸) (صد) رحمت به دزد سرگردنه (در این شاهد، طرحواره رویداد هدف

نیز، به کار رفته است).

۳۹) قوزبالاقوز (در این شاهد، طرحواره اندام‌واژه و طرحواره مکان نیز، به کار رفته است).

۴۰) آنچه تو از رو می‌خوانی، من از برم^۱.

۷-۹-۴. طرحواره رویداد «وجهی»

هاینه (1997) در توصیف ساختار دستوری‌شده افعال وجهی که از زیرمجموعه‌های افعال معین هستند، به طرحواره ارزیابی اشاره می‌کند و این مفهوم را از انواع مفاهیمی می‌داند که از سوی افعال معین رمزگذاری می‌شوند. این مسئله به این معناست که عبارتی که به عنوان ارزیابی مطرح می‌شود می‌تواند از ساخت برتر برخوردار باشد (مثل بهتر است) و نه دو عبارت اسمی، بلکه دو گزاره را با هم مقایسه می‌کند. از همین روست که مشاهده می‌شود که مفهوم ارزیابی اساساً مبین مفهوم برتری است و به ارزیابی و مقایسه دو وضعیت می‌پردازد. اگر چه در این میان، معمولاً تنها وضعیتی که در جایگاه مقایسه‌شونده قرار دارد، بیان می‌شود و ممکن است وضعیت استاندارد اصلاً مطرح نشود. از این رو، می‌توان چنین برداشت نمود که درک مفهوم برتری مقایسه‌شونده نسبت به استاندارد از رهگذر طرحواره ارزیابی، تنها در متن و گفتمان، محقق می‌گردد. برای این طرحواره، فرمول زیر را می‌توان ارائه داد:

It is better to do X than to do Z

۴۱) بهتره بری (تا بمونی).

۴۲) عاقلانه‌تر اینه که همه چیز رو بهش بگم (تا این که نگم).

۱۰-۴. نمودار طرحواره‌های رویداد ساخت برتر در فارسی

پس از ارائه طرحواره‌های بیان ساخت برتر در فارسی، اینک تمام طرحواره‌ها و شواهد مرتبط با آنها را در جدول (۴) به نمایش می‌گذاریم:

۱. این ضرب‌المثل زمانی به کار می‌رود که بخواهیم به کسی بفهمانیم فهم ما از مسئله‌ای از فهم او بهتر است.

جدول (۴): طرحواره‌های رویداد ساخت برتر در فارسی

طرحواره رویداد	مثال
۱. طرحواره رویداد «کنش»	جاریم توی آشپزی حریف من نیست.
۲. طرحواره رویداد «مکان»	عراق در حد و اندازه فوتبال ایران نیست.
۳. طرحواره رویداد «منبع»	فریده از سیما قدبلندتره.
۴. طرحواره رویداد «مقصد»	یک تار موی منصوریان شرف دارد به شفر.
۵. طرحواره رویداد «قطبیت»	ترجیح میدم گشنه بمونم، ولی غذای بیمارستان رو نخورم.
۶. طرحواره رویداد «توالی»	تو خوش خطی، اول مامانم بعد بابام.
۷. طرحواره رویداد «شباهت»	علیرضا مثل کیان مسئولیت‌پذیر نیست.
۸. طرحواره رویداد «مبتدا»	بین شرمین و مینا، شرمین با احساسه.
۹. طرحواره رویداد «اضافی»	امروز استقلال پیروز میدان دربی می‌شود یا پرسپولیس؟
۱۰. طرحواره رویداد «معرفه»	بین تو و خواهرت، تو دست‌ودلبازه‌ای.
۱۱. طرحواره رویداد «اندام‌واژه»	خیلی به شوهرش سره.
۱۲. طرحواره رویداد «حیوانات»	اگه تو کلاغی، من بچه کلاغ‌ام.
۱۳. طرحواره رویداد «محمول دوگانه»	بیشتر ترسوئه تا عاقل.
۱۴. طرحواره رویداد «اصطلاحی»	صد رحمت به علی.
۱۵. طرحواره رویداد «وجهی»	درستش اینه که حقیقت رو بگی.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

در این جستار و با استفاده از رویکرد شناختی هاینه (1997) کوشیدیم نشان دهیم که مفهوم دستوری «برتری» مفهومی است که رمزگذاری آن در زبان‌های دنیا از رهگذر کنار هم قرار گرفتن ساخت‌های مختلف و مشخص‌زبانی در قالب الگوهایی انتزاعی محقق می‌گردد. این الگوها دستوری‌شدگی اجزای واژگانی حاضر در ساخت‌زبانی «برتر» را به نمایش می‌گذارند، چرا که غالباً از معانی عینی و ملموس خود تهی شده تا بتوانند مفهومی دستوری را بیان نمایند. به بیان دیگر، در روندی تاریخی در شالوده درونی اجزای ساخت، ارتباطات داخلی مستحکم‌تری پدیدار می‌گردد تا به جای بیان معانی واژگانی مستقل و دور از هم، تنها یک مفهوم دستوری یکپارچه را از رهگذر ساختی پیچیده و چندجزئی رمزگذاری کنند. داده‌های این پژوهش حاکی از آنند که فهم دستور ساخت‌های برتر، تنها از طریق ساختاری مشخص، یکنواخت و یکدست‌زبانی میسر نیست، بلکه به این منظور باید کل منابع مفهومی

حامل معنای برتری را در نظر گرفت. بر این اساس، مشاهده گردید که زبان فارسی در بیان مفهوم برتری از حداقل پانزده الگوی انتزاعی یا طرحواره رویداد بهره می‌گیرد. از این میان، هشت الگو (کنش، مکان، منبع، مقصد، قطبیت، توالی، شباهت و مبتدا) از سوی هاینه (۱۹۹۷) در رابطه با زبان‌های دنیا معرفی شده‌اند و هفت الگو (اضافی، معرفه، اندام‌واژه، حیوانات، محمول دوگانه، اصطلاحی و وجهی) الگوهایی هستند که به نظر می‌رسد ویژه زبان فارسی باشند. این حقیقت حاکی از آن است که گویشوران فارسی در رمزگذاری ساخت برتر از خلاقیت زبانی فراوانی بهره جسته و حداکثر تجارب زیستی خود را در بیان این ساخت به خدمت گرفته‌اند. این موضوع شاید اشاره‌ای به ماهیت بنیادی مفهوم ساخت برتر در ذهن بشر داشته باشد. به بیان دیگر، هرچه در رمزگذاری یک مفهوم دستوری انتزاعی، منابع عینی بیشتری استفاده شوند که حاصل تعامل انسان با محیط پیرامون خویش هستند، شاید بتوان به اهمیت وجودی مفهوم مذکور در میان گویشوران زبان پی برد.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

ORCID

Shadi Davari

 <https://orcid.org/0000-0002-0679-6885>

منابع

- ایمانی، آوا. (۱۴۰۰). تحلیلی رده‌شناختی از ساخت مقایسه‌ی عالی در زبان فارسی. *نشریه پژوهش‌های زبان‌شناسی*، ۱۳(۱)، ۱۶۳-۱۸۰. <https://doi.org/0.2205/jlr.2022.40875.2201>
- ایمانی، آوا. (۱۴۰۲). طرحواره‌های ساخت مقایسه‌ی عالی در زبان فارسی. *جستارهای زبانی*، ۱۴(۲)، ۲۹۲-۲۶۱. <https://doi.org/10.29252/LRR.14.2.8.292-261>
- داوری، شادی و مهرداد نغزگوی کهن. (۱۳۹۶). *افعال معین در فارسی: رویکرد دستوری‌شدگی*. تهران: نویسه پارسی.

References

- Anderson, P. K. (1983). *Word Order Typology and Comparative Construction*. (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistics Science. 25.) Amsterdam: John Benjamins.

- Davari, Sh., & Naghzguy-Kohan, M. (2017). *Auxiliary Verbs in Persian: A Grammaticalization Account*. Tehran: Nevise-Parsi. [In Persian]
- Davari, Sh., & Naghzguy-Kohan., M. (2016). Comparative Construction in Persian: A Cognitive- Typological Account. (An unpublished draft, 2016). https://www.academia.edu/38387684/Comparative_Construction_in_Persian_A_Cognitive_Typological_Account_co_author_Dr_Mehrdad_Naghzguy_Kohan_An_unpublished_draft_August_2016.
- Davari, Sh, &. Karbalaee-Mohammad, K. (2020). Phrasal and clausal superior comparative construction in Persian. In *The Ninth International Conference on Iranian Linguistics (ICIL 9)* (p. 4). Institut für Iranistik, Österreichische Akademie der Wissenschaften: Vienna. <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://titus.unifrankfurt.de/icil9/icil9abstractbooklet2020.pdf&ved=2ahUKEwjX2v2EloKQAxViVEEAHejQMpkQFnoECCgQAQ&usq=AOvVaw2brZek7PfEuCKTxqtjMlZp>.
- Heine, B., Claudi, U., & Hünemeyer, F. (1991). *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. Chicago: University of Chicago Press.
- Heine, B (1997). *Cognitive Foundations of Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Imani, A. (2022). A typological study of superlative comparison in Persian. *Journal of Researches in Linguistics*, 13(1), 163-180. [In Persian] <https://doi.org/0.2205/jlr.2022.40875.2201>
- Imani, A. (2023). The superlative comparison schemas in Persian. *Language Related Research*, 14(2), 261-292. [In Persian] <https://doi.org/10.29252/LRR.14.2.8>
- Stassen, L. (1985). *Comparison and Universal Grammar*. Oxford: Basil Blackwell.
- Ullan, R. (1972). Some features of basic comparative constructions. *Working Papers on Language Universals (Stanford)* 9, 117-62.
- Zigmond, M. L., Booth, C. G. & Munro, P. (1990). *Kawaiisu: A Grammar and Dictionary with Texts*. Berkley: University of California Press.

استناد به این مقاله: داوری، شادی. (۱۴۰۴). دستوری شدگی «ساخت برتر» در فارسی. علم زبان، ۱۲(۲۲)، ۱۵۳-۱۸۰.

doi: 10.22054/lr.2025.81932.1679

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Evaluating the Effectiveness of Safavi's Systematic Translation Criticism Model in Criticism of Rewritings (Case Study: Mirza- Razai's Rewriting of Kalila wa Dimna)

Ayyub Badavam*

Lecturer, Farhangian University, Shahid Beheshti Campus, Gonbad-e Kavus, Iran

Abstract

Classic literary texts are a reflection of a nation's beliefs, culture, and worldview. These texts often present challenges for modern readers due to the complexities of language and historical nuances. As a result, rewritings play a pivotal role in conveying their meanings to contemporary audiences, making the examination and critique of such rewritings an essential area of study. This research aims to evaluate the applicability of Kourosh Safavi's systematic translation criticism model, originally designed for interlingual translations, to intralingual translations (rewritings). Moreover, To achieve this objective, the rewriting text was initially compared and contrasted with the original text. Subsequently, it was evaluated based on Safavi's proposed criteria (lexical addition, lexical omission, semantic elevation, semantic degeneration, enhancement or reduction of verse). The data collected for each criterion was then extracted and analyzed using a componential analysis. The findings reveal that Safavi's model is

*Corresponding Author: a.badavam@birjand.ac.ir

How to Cite: Badavam, A. (2025). Evaluating the Effectiveness of Safavi's Systematic Translation Criticism Model in Criticism of Rewritings (Case Study: Mirza- Razai's Rewriting of Kalila wa Dimna). *Language Science Studies*, 12(22), 181-210. doi: [10.22054/ls.2025.82745.1689](https://doi.org/10.22054/ls.2025.82745.1689).

entirely applicable to the criticism of rewritings, suggesting its potential as a universal tool for the scholarly evaluation of any intralingual translation.

1. Introduction

Classic literary texts reflect the beliefs, culture, and worldview of a nation, yet their linguistic and historical complexities often make them challenging for contemporary readers to comprehend. In this context, rewriting emerges as an effective method for conveying the meanings of these texts to modern audiences. Rewriting not only simplifies texts but also restructures them to suit the reading capabilities of today's readers. However, a lack of attention to the nuances of rewriting and insufficient academic criticism can lead to alterations or distortions of the original message. This research emphasizes the importance of evaluating and critiquing rewritings as representations of original texts, as poorly executed rewritings can fail in their primary function of accurately transmitting the original meanings and worldviews to non-specialist literary audiences. Roman Jakobson views rewriting as a type of intralingual translation, requiring the interpretation and expression of a message from one sign system to the same sign system. The main goal in both translation and rewriting processes is the accurate and complete transfer of the original text's concepts to the new text. These processes demand a full command of both source and target languages, familiarity with specialized terminology, and a deep understanding of the original text's writing style.

2. Literature Review

Safavi (1992), in his article "Translation and the Problem of Automatization," discusses the mechanisms and possibilities of rendering automatized structures within the framework of lexical, phrasal, and syntactic information in both intralingual and interlingual translations. He explores the methods and limitations of semantic and formal equivalence, demonstrating that semantic equivalence is possible when an automatized structure in the target language has a

similar meaning, whereas formal equivalence is based on literal translation, often leading to a reduction in cultural and semantic information. Safavi ultimately emphasizes the transmission of practical and semantic information. In another article, "A Model of Multi-Criteria Intralingual Translation Criticism," Safavi (2003) introduces intralingual criteria that can be effective in scientific translation criticism. These criteria include lexical addition or omission, semantic elevation or degradation, and order addition or omission. According to Safavi, in scientific translation criticism, intralingual criteria should be distinguished from extralingual criteria. Previous research indicates that few studies have examined the applicability of Safavi's multi-criteria intralingual model to the criticism of intralingual translations (rewritings).

3. Methodology

This research aims to evaluate the applicability of Kourosh Safavi's systematic translation criticism model, originally designed for interlingual translations, to intralingual translations (rewritings). The research adopts a descriptive-analytical approach and employs purposive sampling. To achieve this objective, 30 pages from the original text of *Kalila wa Dimna* (pages 61-87 and 186-190) were selected. This purposive selection aimed to enable a deeper and more comprehensive analysis of linguistic correspondences between the original text and its rewriting. The rationale for choosing these specific pages was their linguistic diversity and suitability for precise comparison between the original text and its rewriting. After sampling, Mirza-Rezaei's rewritten text was compared with the original text. The rewritten text was evaluated based on Safavi's proposed criteria: lexical addition, lexical omission, semantic elevation, semantic degradation, order addition, and order omission. The data collected for each criterion were extracted and analyzed using componential analysis. To extract the components of the lexical units in the original text, which are rich in Arabic vocabulary, dictionaries of the very language, especially those close to the author's

era, were utilized. For extracting the components of lexical units in the rewritten texts, contemporary dictionaries such as Dehkhoda (1963), Safarzadeh (2019), and Sadri-Afshar et al. (2008) were used.

4. Results and Discussion

The findings of this study indicate that Kourosh Safavi's systematic translation criticism model is fully applicable and practical for the criticism of rewritings. A detailed examination of each criterion is provided below:

1. Lexical Addition: This criterion refers to the addition of lexical units within a combination, influenced by the translator's choices along the syntagmatic axis. This addition does not necessarily lead to an increase in meaning and may only result in changes in sentence structure or stylistic variation, such as in the example where *šabāngāh be šahr rasid jost* 'He sought out the city at dusk...' in the original is rendered as *be hangām =e šab be šahr rasid. Mard be donbale jāi gašt* 'At night he arrived in the city. The man searched for a place' in the rewriting. In some cases, lexical addition leads to redundancy, such as the presence of *čašm* 'eye' and *guš* 'ear' in the rewriting when the meaning is already implicit in the main verb. In other examples, lexical addition may indeed lead to an increase in information in the rewritten text but can also reflect the imposition of the rewriter's own perspective.
2. Lexical Omission: This criterion is the inverse of lexical addition and occurs when the translator omits one or more lexical units from the original author's choices during the rendition. Such omissions can lead to a reduction in structural information, as seen in the omission of the word *Baqam*, which pertains to Indian botany. In another instance, the omission of *sakanāt* 'stillness' from the phrase *harakāt o sakanāt* 'movements and stillness' indicates the rewriter's lack of understanding of the connection between this phrase and other sentences, leading to a loss of literary nuance.
3. Semantic Elevation: This criterion arises when the translator, in seeking an equivalent, selects a target language unit that does not

match the emotional charge of the source language unit. For example, the word *bozorgmaneš* ‘magnanimous’, which in the original text means ‘ambitious’, is changed to *konjkāvtar* ‘more curious’ in the rewriting, carrying a more elevated emotional charge and transforming the original text's negative view of Dimna's character into a positive one. In another example, the use of *delbar* ‘beloved’ instead of *mard* ‘man’ by the female barber implies the imposition of the rewriter's own perspective.

4. Semantic Degradation: This criterion is the inverse of semantic elevation, where the emotional charge of a word's meaning shifts towards the negative. In this situation, a word is used to refer to a concept that is inferior to its original meaning. For instance *xelʔat* ‘robe of honor’, which in the original text refers to ‘a magnificent garment bestowed by kings upon nobles’, is degraded to *lebāse zibā va bāarzeš* ‘beautiful and valuable clothing’ in the rewriting. This semantic degradation can result from a disregard for the political and social characteristics of the original author's era. Similarly, the word *mojāmelat* ‘courtesy’, meaning ‘good conduct’, is altered to *čarb zabāni* ‘flattery’ in the rewriting, which carries a negative connotation.

5. Order Addition and Order Omission: Based on the analysis conducted in this research, the rewriter did not utilize order addition. Conversely, under the criterion of order omission, the rewriter omitted literary and linguistic nuances from the original text. For example, in the couplet *az xatar, xizad xatar, zirā ke sud dah čehel bar nabandad gar betarsad az xatar bāzārgān* ‘Danger arises from danger, for the profit is fortyfold; if a merchant fears danger, he will not profit’, the rewriter simplified the perfect homonymy and the concept of “fortyfold profit,” thereby losing some literary and semantic subtleties. Moreover, in the couplet *man hamčo xār o xākam to āftāb o abr golhā vo lālehā daham gar tarbiat koni* ‘I am like a thorn and dust; you are the sun and cloud; I will yield flowers and tulips if you cultivate me’, the rewriter eliminated literary devices and lexical congruity by omitting *xār* ‘thorn’ and substituting *dāne* ‘seed’ for *lāle* ‘tulip’, which distorts the original message.

5. Conclusion

This research demonstrates that Kourosh Safavi's systematic translation criticism model, initially designed for interlingual translation criticism, is a highly effective tool for critically analyzing intralingual translations (rewritings) as well. By meticulously examining lexical and semantic criteria, this framework enables a scientific and comprehensive evaluation of rewritings. Given the significance of rewritings in transmitting literary heritage to contemporary audiences, employing such scientific models for their criticism is crucial to prevent distortion and a decline in the quality of these works. This study also emphasizes that by incorporating additional explicit criteria, this framework can be further developed for more precise and comprehensive analyses of translations, thereby opening new avenues for research in the field of literary criticism.

Keywords: Kalila wa Dimna, rewriting criticism, message transfer, translation criticism, Kourosh Safavi.

بررسی کارایی طرح نقد نظام‌مند ترجمه کورش صفوی در نقد بازنویسی‌ها (مطالعه موردی: بازنویسی کلیله و دمنه میرزا رضایی)

ایوب بادوام* مدرس دانشگاه فرهنگیان واحد شهید بهشتی، گنبد کاووس، ایران

چکیده

متون ادبی بازتاب باورها، فرهنگ و جهان‌بینی گذشته یک ملت است. دشواری در درک و فهم این متون سبب بازنویسی آنها شده تا مفاهیم به خوانندگان امروزی به سادگی منتقل شود. از این رو، بررسی و نقد بازنویسی‌ها، به عنوان نماینده متون اصلی، از اهمیت بالایی برخوردار است. هدف پژوهش حاضر این است که مشخص کند طرح نقد نظام‌مند ترجمه کورش صفوی که برای نقد ترجمه‌های بین‌زبانی مطرح شده است، چه میزان برای نقد ترجمه‌های درون‌زبانی (بازنویسی‌ها) قابل اجرا است. برای نیل به این هدف، در گام اول، متن بازنویسی با متن اصلی مقابله و مقایسه شده و طبق ملاک‌های ذکر شده صفوی (افزایش واژگانی، کاهش واژگانی، ترفیع معنایی، تنزل معنایی، نظم‌افزایی یا نظم‌کاهی) سنجیده شده است. سپس، مجموعه اطلاعات هر یک از ملاک‌ها از طریق تحلیل مؤلفه‌ای، استخراج و تحلیل شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد طرح کورش صفوی برای نقد بازنویسی‌ها کاملاً قابل اجرا است؛ به طوری که می‌توان این طرح را برای نقد علمی هر ترجمه درون‌زبانی اجرا کرد.

کلیدواژه‌ها: کلیله و دمنه، نقد بازنویسی، انتقال پیام، نقد ترجمه، کورش صفوی.

۱. مقدمه

امروزه برای بخش بزرگی از جامعه، خواندن و درک متون ادبی کلاسیک، دشوار است. متونی که بازتاب فرهنگ، باورها و جهان‌بینی گذشته یک ملت است. یکی از روش‌های مؤثر برای انتقال فرهنگ و گذشته یک ملت بازنویسی متون است. بازنویسی «بازگویی و بازنوشتن اثری است با حفظ ویژگی‌های اثر بدون اندکی دخل و تصرف در آن. فقط زبان را ساده‌تر می‌کنند و آن را متناسب توان خواننده می‌نمایند» (هاشمی‌نسب، ۱۳۷۱: ۴۳). به عبارت دیگر، بازنویسی «به زبان امروزی درآوردن متون کهن ادب فارسی به گونه‌ای است که کهنگی و دشواری زبان قدیم از آنها گرفته شود» (پایور، ۱۳۸۸: ۳۳). یاکوبسن^۱ (1959: 233) بازنویسی را نوعی ترجمه می‌داند. او سه نوع ترجمه را معرفی می‌نماید:

۱. ترجمه درون‌زبانی^۲؛

۲. ترجمه بین‌زبانی^۳؛

۳. ترجمه بین‌نشانه‌ای^۴.

«ترجمه بین‌نشانه‌ای» تفسیر و بیان پیام از نظام نشانه به نظام نشانه‌ای دیگر است. ساختن فیلم از روی رمان را می‌توان ترجمه بین‌نشانه‌ای دانست. «ترجمه بین‌زبانی» همان معنای معمول ترجمه که معرف حضور همه است و «ترجمه درون‌زبانی» درک پیام در یک زبان و بیان آن با واژه‌ها و عبارات دیگر در همان زبان است.

هدف اصلی در ترجمه و بازنویسی، انتقال دقیق و کامل مفاهیم متن اصلی به متن جدید است. هر دو فعالیت نیازمند تسلط کامل بر زبان مبدأ و مقصد، آشنایی با اصطلاحات تخصصی و درک سبک نگارشی متن اصلی هستند. به بیان دیگر، مترجم و بازنویس باید با درک عمیق از معنای واژه‌ها، عبارات و ساختارهای زبانی، معادل‌های دقیق و مناسبی را در زبان مقصد ارائه دهند.

1. Jakobson, R.

2. Intralingual Translation

3. Interlingual Translation

4. Intersemiotic Translation

کم‌اطلاعی از بازنویسی و ظرایف آن از یک طرف و کم‌توجهی به این متون در پژوهش‌ها از طرف دیگر، سبب می‌شود پیام و مجموعه اطلاعات موجود در متن اصلی، با متن بازنویسی شده متفاوت باشد. این بدین معناست که نه تنها پیام متن اصلی، به درستی منتقل نمی‌شود، بلکه ممکن است با تغییر و گاه با تحریف همراه شود. به تبع آن، متون بازنویسی، به عنوان نماینده متون اصلی، در انجام وظیفه انتقال مفاهیم، فرهنگ و جهان‌بینی متن اصلی به خوانندگان غیرحرفه‌ای ادبیات ناموفق خواهند بود. بنابراین، بررسی بازنویسی‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

در این پژوهش، منظور از «پیام»، مجموعه‌ای از اطلاعات است که از سوی گوینده به مخاطب منتقل می‌شود (ر.ک صفوی، ۱۳۹۱: ۴۱). هر ساخت زبانی چه در متن اصلی، چه در متن بازنویسی شده، از مجموعه‌ای اطلاعات برخوردار است (ر.ک صفوی، ۱۳۹۱: ۴۴). معادل‌یابی «صوری»، بازگردانی تحت‌اللفظی متن اصلی و معادل‌یابی «معنایی» در اصل انتخاب کلیشه‌ای از پیش موجود در زبان مقصد است (صفوی، ۱۳۹۱: ۳۲).

«بخشی از اطلاعات معنایی عناصر زبانی که در چهارچوب نظام زبان قابل بررسی‌اند، می‌توانند تحت عنوان اطلاعات معنایی درون‌زبانی مطرح شوند. این دسته از اطلاعات به روابط معنایی یک عنصر زبان با دیگر عناصر هم‌طبقه موجود در آن زبان وابسته است»

(صفوی، ۱۳۹۱: ۴۶).

علاوه‌براین، اطلاعات «برون‌زبانی» مجموعه‌ای از اطلاعات فرهنگی، اجتماعی و ... است که نمی‌توان در قالب نظام زبان بررسی کرد و به همین دلیل، برای آنها برجسب موانع برون‌زبانی در نظر گرفته شده است (صفوی، ۱۳۹۱: ۵۳) که در این پژوهش عموماً به اطلاعات معنایی درون‌زبانی پرداخته شده است. یکی از شیوه‌هایی که در استخراج اطلاعات معنایی هم‌زمانی یا درزمانی یک واژه، بسیار کارساز است، تحلیل مؤلفه‌ای است.

«خصیصه معنایی»^۱ واحد تقابلی و کمینه مفهوم^۲ واژه است. تحلیل مفاهیم از طریق مؤلفه‌های معنایی، تحلیل مؤلفه‌ای^۳ نامیده می‌شود (ر.ک صفوی، ۱۳۸۴: ۱۱۲). «خنثی‌شدگی معنایی»^۴، خنثی شدن تقابل میان نشانه‌های زبان است (ر.ک صفوی، ۱۳۸۴: ۵۲). «نشانه زبانی»^۵، طبق نظر سوسور، رابطه دال^۶ و مدلول^۷ است (ر.ک صفوی، ۱۳۸۴: ۱۱۶-۱۱۷). فرایند «خنثی‌شدگی معنایی» در کاربرد واژه بی‌نشان^۸ نیز امکان طرح می‌یابد؛ «برای نمونه تقابل میان «مرد» و «پسر» که در «مهمانی مردانه» یا «لباس مردانه» حفظ شده است، در ترکیبی چون «دستشویی مردانه» یا «آرایشگاه مردانه» خنثی می‌گردد» (صفوی، ۱۳۸۴: ۵۲).

مبنای تحلیل مؤلفه‌ای به این دیدگاه بازمی‌گردد که مفهوم هر واژه شامل مجموعه‌ای از مؤلفه‌های معنایی خاصی است که همگانی بوده و از طریق آن معنی هر واژه قابل درک است (لاینز، ۱۳۹۱: ۳۱۷). تحلیل مؤلفه‌ای مبنایی برای تشخیص ویژگی‌های مشترک و متفاوت متن اصلی و معادل‌های متون بازنویسی‌شده کلیله و دمنه است.

بازنویسانی که دست به بازنویسی کتاب کلیله و دمنه زده‌اند، بسیار هستند. در این پژوهش بازگردانی حمید میرزارضایی که در انتشارات شیرمحمدی چاپ گردیده (۱۳۹۸)، بررسی شده است. دلیل انتخاب این بازنویسی این بوده است که این کتاب به صورت کامل و برای رده سنی بزرگسال بازنویسی شده است و از طرف دیگر، چندین سال از انتشار آن می‌گذرد (چاپ اول در سال ۱۳۹۰ بوده است) و چندین بار نیز (بیش از ۷ نوبت) تجدید چاپ شده است. همچنین، در سر صفحه این کتاب عبارت «بهترین ترجمه کلیله و دمنه به نثر روان» قید شده است.

-
1. semantic feature
 2. concept
 3. componential analysis
 4. semantic neutralization
 5. linguistic sign
 6. signifier
 7. signified
 8. unmarked

مسأله اصلی مقاله آن است که طرح نقد نظام‌مند ترجمه که صفوی برای نقد ترجمه‌های بین‌زبانی مطرح کرده است (۱۳۸۲)، چقدر برای نقد ترجمه‌های درون‌زبانی (بازنویسی‌ها) قابل اجراست؟

۲. پیشینه پژوهش

در زمینه نقد و بررسی متون ترجمه، صفوی (۱۳۷۱) در مقاله‌ای با عنوان «ترجمه و مسأله خودکارشدگی» به چگونگی و امکانات برگردان ساخت‌های خودکارشده در چهارچوب اطلاعات واژگانی، گرویی و نحوی در دو بخش درون‌زبانی و برون‌زبانی پرداخته است. او در این مقاله، روش‌ها و محدودیت‌های معادل‌یابی معنایی و معادل‌یابی صوری را بررسی کرده است. معادل‌یابی معنایی زمانی ممکن است که ساخت خودکارشده در زبان مقصد معادلی با معنی مشابه داشته باشد. در مقابل، معادل‌یابی صوری بر ترجمه تحت‌اللفظی مبتنی است که اغلب به کاهش اطلاعات فرهنگی و معنایی منجر می‌شود. نهایتاً، مقاله بر انتقال اطلاعات کاربردی و معنایی تأکید دارد و نشان می‌دهد که ترجمه ساخت‌های خودکارشده نیازمند درک عمیق اطلاعات زبانی (درون‌زبانی و برون‌زبانی) و فرهنگی است. روش‌هایی که مترجمان برای انتقال این ساختارها به کار می‌گیرند، در چند مرحله شامل تشخیص ساخت، درک کاربرد و انتخاب بین معادل‌یابی معنایی یا صوری توضیح داده می‌شود.

صفوی (۱۳۸۲) در مقاله‌ای دیگر با عنوان «طرح چند ملاک درون‌زبانی در نقد نظام‌مند ترجمه» به معرفی چند ملاک درون‌زبانی اشاره می‌کند که به اعتقاد وی می‌توانند در نقد علمی ترجمه کارایی داشته باشند. وی معتقد بود در برگردان متنی، اگر واژه‌ای حذف شده باشد یا واژه‌ای به متن افزوده شده باشد، می‌تواند ملاکی درون‌زبانی تلقی گردد؛ درحالی‌که اگر مترجم نگرش خاصی را بر متن ترجمه‌شده تحمیل کرده باشد، آنگاه ملاکی که در نقد باید در نظر گرفت، ملاکی برون‌زبانی است. افزایش یا کاهش واژگانی، ترفیع یا تنزل معنایی، نظم‌افزایی و نظم‌کاهی ملاک‌های معرفی شده هستند. تحقیقات به‌عمل آمده از داده‌های اطلاعاتی، در بررسی کارایی «طرح چند ملاک درون‌زبانی در نقد

نظام‌مند ترجمه» و همچنین، در نقد و بررسی ترجمه‌های درون‌زبانی و بین‌زبانی بر اساس آن هیچ پژوهشی صورت نگرفته است.

۳. روش

پژوهش‌اضر بر پایه مقاله «طرح چند ملاک درون‌زبانی در نقد نظام‌مند ترجمه» (۱۳۸۲) کورش صفوی انجام شده است. وی در این مقاله، به معرفی چند ملاک درون‌زبانی (افزایش یا کاهش واژگانی، ترفیع یا تنزل معنایی، نظم افزایی و نظم کاهی) پرداخته است (۱۳۹۱: ۱۸۳-۱۸۷). صفوی در این مقاله معتقد است به هنگام نقد علمی ترجمه باید ملاک‌های درون‌زبانی را از ملاک‌های برون‌زبانی متمایز ساخت و در دو مقوله جدا از یکدیگر مورد بحث و بررسی قرار داد. بنا بر نظر وی، بازنویس پس از کشف انتخاب‌های نویسنده متن اصلی، خود در مقام نویسنده قرار می‌گیرد و انتخاب‌های نویسنده زبان اصلی را به انتخاب‌هایی از زبان امروز برمی‌گرداند. در گام اول، در این پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، ۳۰ صفحه از متن اصلی از صفحات ۶۱ تا ۸۷ و ۱۸۶ تا ۱۹۰ انتخاب شد. انتخاب هدفمند این بخش‌ها امکان تحلیل عمیق‌تر و جامع‌تری از تطبیق‌های زبانی بین متن اصلی و بازنویسی را فراهم کرده است. صفحات انتخابی به دلایلی نظیر تنوع زبانی و قابلیت تطبیق دقیق میان متن اصلی و متن بازنویسی، مناسب تشخیص داده شده‌اند. بعد از نمونه‌گیری، متن اصلی با متن بازنویسی (بازنویسی میرزازضایی) مقابله و مقایسه و طبق ملاک‌های ذکرشده صفوی (افزایش یا کاهش واژگانی، ترفیع یا تنزل معنایی، نظم افزایی یا نظم کاهی) سنجیده شده است. سپس، مجموعه اطلاعات هر واحد از منظر هریک از ملاک‌ها از طریق تحلیل مؤلفه‌های معنایی، استخراج و تحلیل شده است. برای استخراج هر یک از مؤلفه‌های واحدهای زبانی متن اصلی که مملو از واژه‌های عربی است، غالباً از لغت‌نامه‌های این زبان، به‌ویژه لغت‌نامه‌هایی نزدیک به عصر نویسنده متن اصلی، بهره برده شده است. برای استخراج مؤلفه‌های واحدهای زبانی متون بازنویسی نیز، از لغت‌نامه‌های معاصر مانند دهخدا (۱۳۴۲)، صفرزاده (۱۳۹۸) و صدری افشار و همکاران (۱۳۸۷) استفاده شده است.

۴. طرح چند ملاک درون‌زبانی در نقد نظام‌مند ترجمه صفوی

ملاک‌هایی که صفوی در طرح خود معرفی کرده است، از قرار زیر است:

«افزایش واژگانی»، «کاهش واژگانی»، «ترفع معنایی» یا «تنزل معنایی»، «نظم‌افزایی» و «نظم‌کاهی» که در ادامه با بهره‌گیری از این ملاک‌ها به نقد متن بازنویسی پرداخته شده است. همان‌طور که اشاره شد، ملاک‌های درون‌زبانی معیارهایی هستند که بدون در نظر گرفتن عوامل برون‌زبانی (مانند تحمیل نگرش خاص مترجم بر متن) قابل بررسی‌اند. در زیربخش‌های بعدی، هریک از این ملاک‌ها تعریف شده و با ارائه نمونه‌هایی از متن بازنویسی‌شده مطالعه شده، کاربست آنها تشریح می‌گردد.

۴-۱. افزایش واژگانی

منظور از «افزایش واژگانی»، افزودن واحدهای واژگانی بر ترکیبی است که از انتخاب‌های مترجم بر روی محور هم‌نشینی^۱ جا گرفته است» (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۳)؛ به عبارت دیگر، برای یک واحد زبانی متن اصلی، دو یا چند واحد زبانی در متن بازنویسی آورده‌اند. البته باید توجه داشت هر افزایش واژگانی، به لحاظ معنایی، اطلاعاتی به انتخاب‌های نویسنده متن اصلی نمی‌افزاید. در این مورد می‌توان به نمونه (۱) اشاره کرد:

(۱)

متن اصلی: «زاهد شبانگاه به شهر رسید، جایی جست...»

(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۵).

متن بازنویسی شده: «این بگذاشت تا مرد پارسا به هنگام شب به شهر رسید.

مرد به دنبال جایی گشت...»

(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۷۲).

1. syntagmatic axis

شاید مترجم به هنگام برگردان نمونه (۱) احساس کرده باشد که جمله‌ای نظیر «شبانگاه به شهر رسید، جست...» در زبان امروز مطلوب نمی‌نماید؛ در چنین شرایطی، وی از افزایش واژگانی‌ای بهره گرفته است که الزاماً افزایش معنایی نیست. ممکن است در این حالت، متن بازنویسی در مقایسه با متن اصلی تنها به تغییر در ساختار جملات یا تنوع بیان منجر شوند بدون آن که مجموعه اطلاعات متن اصلی دچار تغییر شود. این امر به‌ویژه در متون ادبی و هنری اهمیت دارد، جایی که روانی و تنوع زبان می‌تواند تأثیر عمیقی بر احساسات خواننده بگذارد. یا در نمونه (۲) بازنویس صرفاً با افزایش واژگانی متن را دچار حشو کرده است:

(۲)

متن اصلی: «چون زن کفشگر بازرسید خواهرخوانده را بینی بریده یافت، تنگ دل شد و عذرخواهی کرد و او را بگشاد و خود را بر ستون بست، و او بینی در دست به خانه رفت. و این همه را زاهد می‌دید و می‌شنود»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۷).

متن بازنویسی شده: «وقتی زن کفاش از راه رسید بینی رفیقش را بریده دید. ناراحت شد و از او عذرخواهی کرد. او را باز کرد و خود را بر ستون بست. زن خون‌گیر نیز بینی در دست به خانه اش برگشت تمامی این اتفاقات را مرد پارسا به چشم و گوش می‌دید و می‌شنید»
(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۷۳).

در نمونه (۲)، مفهوم «چشم» و «گوش»، در فعل جمله نهفته است و به همین دلیل، حضور این واحدهای زبانی در متن بازنویسی حشو می‌نماید. اگر از اصطلاح مؤلفه‌های معنایی^۱ برای بیان این نکته بهره گرفته شود، می‌توان مدعی شد که یکی از مؤلفه‌های معنایی «دیدن» [+چشم] است و همچنین، فعل «شنیدن» از مؤلفه معنایی [+گوش] برخوردار

1. semantic components

است. در مقابل می‌توان به نمونه (۳) اشاره کرد که افزایش واژگانی به افزودن اطلاعاتی به متن بازنویسی منتهی شده است:

(۳)

متن اصلی: «چند/ان که خلق بیارامید زن حجام بیامد و گفت مرد را چندین منتظر چرا می‌داری؟ اگر بیرون خواهی رفت زودتر باش و اگر نه خبر کن تا باز گردد»

(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۶).

متن بازنویسی شده: «مدتی که گذشت زن خونگیر آمد و به زن کفاش خبر داد که چرا دلبر خود را بر در منتظر گذاشته‌ای؟ اگر می‌خواهی با او بروی زودتر برو وگرنه به او خبر بده تا باز گردد»

(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۷۳).

شاید بازنویس به هنگام برگردان مثال (۳) بر اساس اطلاعاتی که از کل حکایت (زاهد و دزد جامه) درباره «مرد» به دست آورده، به این نتیجه رسیده باشد که منظور از آنچه از زبان «زن حجام» روایت شده، طبق متن اصلی «دوست زن حجام» است؛ از این رو، «دلبر» را معادل «مرد» قرار داده و واژه «خود» را نیز به متن بازنویسی افزوده باشد؛ این در حالی است که یکی از مؤلفه‌های معنایی واحد زبانی «دلبر» [+زن] (ر.ک صدری افشار و همکاران: ۱۳۸۷، ذیل دلبر) است؛ اما واحد زبانی «دوست» از نظر جنسیت، خنثی است و یک واژه بی‌نشان محسوب می‌شود. «می‌توان گفت که واژه بی‌نشان از توزیع^۱ وسیع‌تری برخوردار است و کاربرد آن نسبت به صورت متقابل خود، خنثی است» (صفوی، ۱۳۹۹: ۲۶).

از طرف دیگر، واژه «مرد» را در اینجا می‌توان نشانگر نگرش «زن حجام» به عنوان راوی به «دوست زن کفشگر» دانست که با انتخاب عبارت «دلبر خود» به جای آن می‌توان نشانگر نوعی نگرش دانست که از سوی بازنویس، به متن بازنویسی، تحمیل شده است.

«در چنین شرایطی ملاکی این چنین که شاید بتوان آن را «انتقال نگرش» نامید، در قالب ملاک‌های برون‌زبانی قابل طبقه‌بندی است. این انتقال نگرش را می‌توان به انواعی نظیر «انتقال نگرش سیاسی»، «انتقال نگرش فرهنگی»، «انتقال نگرش روانی» و جز آن طبقه‌بندی کرد که بحث در این موارد از محدوده نوشته حاضر خارج است»

(صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۳).

یا در نمونه (۴) واژه «خواهرخوانده» با افزایش واژگانی از سوی بازنویس به «رفیقش» برگردانده شده است:

(۴)

متن اصلی: «چون زن کفشگر بازرسید خواهرخوانده را بینی بریده یافت، تنگ دل شد و عذرخواهی کرد و او را بگشاد و خود را بر ستون بست، و او بینی در دست به خانه رفت. و این همه را زاهد می‌دید و می‌شنود.»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۷).

متن بازنویسی شده: «وقتی زن کفاش از راه رسید بینی رفیقش را بریده دید. ناراحت شد و از او عذرخواهی کرد. او را باز کرد و خود را بر ستون بست. زن خون‌گیر نیز بینی در دست به خانه اش برگشت تمامی این اتفاقات را مرد پارسا به چشم و گوش می‌دید و می‌شنید»
(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۷۳).

برای هر فارسی‌زبانی مسلم است که «خواهرخوانده» و «رفیق» بار معنایی و عاطفی یکسانی ندارند. «خواهرخوانده»، «دختر یا زنی که کسی او را به خواهری بپذیرد و خواهر خود بنامد» (عمید، ۱۳۸۸: ذیل خواهرخوانده). به عبارت دیگر، واحد زبانی «خواهرخوانده» از مؤلفه معنایی [+زن] برخوردار است؛ اما واحد زبانی «رفیق» نسبت به این مؤلفه، خنثی است (انوری، ۱۳۸۳: ذیل رفیق؛ صدری افشار و همکاران، ۱۳۸۷: ذیل رفیق).

از طرف دیگر، به نظر می‌رسد نویسنده متن اصلی با انتخاب این واژه در محور همنشینی، قصد انتقال این پیام را به مخاطب خود داشته است که «زن کفشگر»، «زن حجام» را صرفاً به ظاهر، خواهر خود خوانده است؛ چرا که با یک عذرخواهی ساده، او را از بند رها می‌کند و خود را به ستون می‌بندد. با تمامی این اوصاف، متن بازنویسی با افزایش واژگانی‌ای مواجه است که در ترکیب حاصل از انتخاب‌های نویسنده متن اصلی وجود ندارد و به نوعی تغییر نگرش متن اصلی نیز تلقی می‌شود.

۲-۴. کاهش واژگانی

«کاهش واژگانی» را می‌توان «عکس ملاک افزایش واژگانی به حساب آورد و آن در شرایطی مطرح می‌شود که مترجم در برگردان خود واحد یا واحدهایی را از انتخاب‌های نویسنده متن زبان مبدأ حذف کرده باشد» (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۴). می‌توان نمونه (۵) را ذکر کرد:

(۵)

متن اصلی: «[صیاد] بترسید و از بیم خون در تن وی چون شاخ بقم شد و پوست بر اندام وی چون زعفران شاخ گشت»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۱۸۹).

متن بازنویسی شده: «ترسید و از بیم مو به تنش سیخ شد و پوستش زرد گشت»

(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۱۷۰).

«بقم»، درخت بزرگی است که در سواحل هندوستان می‌روید. گل این درخت، بسیار زرد است (عقیلی علوی شیرازی، ۱۳۶۰: ۲۳۲). بازنویس این واژه را در متن بازنویسی حذف کرده است. وی با این کاهش واژگانی، اطلاعاتی را حذف کرده است که از سوی نویسنده متن اصلی انتخاب شده بودند. اطلاعاتی که مربوط به بوم‌شناسی هند است. در این شرایط نمی‌توان از بازنویس انتظار داشت که بتواند در برگردان خود اطلاعات ساختاری

موجود را به طور کامل به دست دهد. به همین دلیل است که در نمونه (۵)، بازنویس برگردان خود را به هسته مرکزی پیام متن محدود کرده است و هنرآفرینی نویسنده متن اصلی را در ارائه چنین اطلاعاتی نادیده گرفته است.

(۶)

متن اصلی: «شیر را دل تنگ یافت آتش گرسنگی او را بر باد تند نشانده بود و فروغ خشم در حرکات و سکانات وی پدید آمده، چنانکه آب دهان او خشک ایستاده بود و نقض عهد را در خاک می جست»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۸۶-۸۷).

متن بازنویسی شده: «وقتی شیر را دید، او بسیار دلتنگ بود و از شدت گرسنگی به خود می پیچید. وجود خشم در تمامی حرکات شیر مشهود بود آب دهانش خشک شده بود و از شدت خشم و سپس عصبانیت پنجه در خاک می کشید»
(میرزارضایی، ۱۳۹۸: ۸۳).

در مثال (۶)، به نظر می رسد بازنویس ارتباط عبارت «حرکات و سکانات» را با جملات دیگر متوجه نشده و معطوف (سکانات) را از گروه اسمی حذف نموده است.

«در گذشته... آنچه نمود جنبشی داشت و باعث تغییر وضع بدن می شد به «حرکات» و آنچه نمود خفته داشت اما ظاهر و مرئی بود به «سکانات» تعبیر می کردند. وقتی که نصرالله منشی در کلیله و دمنه می گوید: «فروغ خشم در حرکات و سکانات او [شیر] پدید آمده چنان که آب دهان او خشک ایستاده بود و نقض عهد را در خاک می جست»، به همین تقسیم نظر دارد. هر جنبشی را که در اعضای بدن پدید آید به حرکات تعبیر می کند، مثل پنجه در خاک کشیدن؛ و آنچه را فاقد جنبش، اما قابل حس و رؤیت

است، مثل رنگ به رنگ شدن، رخساره یا حالت چشم یا خشک شدن
آب دهان به سکناات»

(هاشمی نژاد، ۱۳۸۶: ۱۰).

۳-۴. ترفیع معنایی

ممکن است مترجم در معادل‌یابی انتخاب‌های نویسنده، واحدی را از زبان مقصد انتخاب کند که به لحاظ بار عاطفی هم‌تراز واحد استفاده‌شده در زبان مبدأ نیست (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۵). در این مورد می‌توان نمونه (۷) را ذکر کرد:

(۷)

متن اصلی: «و در میان اتباع او دو شگال بودن یکی را کلیله نام بود و دیگر
را دمنه، و هر دو دهای تمام داشتند. و دمنه حریص‌تر و بزرگ‌منش‌تر بود.»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۶۱)

متن بازنویسی‌شده: «در میان پیروان او، دو شغال زندگی می‌کردند که یکی
از آنها «کلیله» و دیگری «دمنه» نام داشت. هم کلیله و هم دمنه از زیرکی و
دانایی و هوشمندی سرشاری برخوردار بودند. دمنه حریص‌تر و کنجکاو‌تر
بود»

(میرزاضایی، ۱۳۹۸، ۵۸).

یکی از معانی واژه «بزرگ‌منش»، «جاه‌طلب» (دهخدا، ۱۳۴۲: ذیل بزرگ‌منش) است که به نظر می‌رسد این معنی با پیش‌داوری آینده‌نگرانه منفی برهمن، به عنوان راوی داستان، نسبت به شخصیت دمنه همسو است. واژه «منش» از دو جزء تشکیل شده که جزء اول، از ریشه man به معنای اندیشیدن است (حسن‌دوست، ۱۳۹۵، ذیل منش) به اقتضای همین معنا، دمنه گفتگوی خود را با پرسش آغاز می‌کند. این پرسش مقدمه‌ای است برای زیرسؤال بردن نظام سلسله‌مراتبی که کل متن اصلی بسیار به آن پایبند است؛ درحالی‌که در متن بازنویسی‌شده به «کنجکاو» برگردانده شده است که به لحاظ بار عاطفی رفیع‌تر

می‌نماید و آن نگاه منفی که در متن اصلی وجود دارد نه تنها در واژه جایگزین اثری دیده نمی‌شود، بلکه آن نگاه، مثبت شده است.

(۸)

متن اصلی: «ای خواهر، اگر شفقتی خواهی کرد زودتر مرا بگشای و دستوری ده تا ترا بدل خویش ببندم و دوست خویش را عذری خواهم در حال بازآیم»

(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۶).

متن بازنویسی شده: «ای خواهر چه می‌گویی! اگر می‌خواهی کمکی به من بکنی اجازه بده تا من تو را به جای خود بر این ستون ببندم به نزد دلبرم می‌روم و از او عذرخواهی می‌کنم. بعد از رفتنش سریع بر خواهم گشت»
(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۷۳).

در مثال (۸)، به نظر می‌رسد بازنویس در معادل‌یابی انتخاب‌های نویسنده متن اصلی، واحدی را برگزیده است که به لحاظ بار عاطفی هم‌تراز با واحد استفاده شده در متن اصلی نیست. واژه «دلبر»، واحد انتخابی بازنویس، نسبت به واژه «دوست»، واحد انتخابی نویسنده، بار عاطفی بیشتری دارد.

۴-۴. تنزل معنایی

تنزل معنایی فرایندی برخلاف ترفیع معنایی است و بار عاطفی مفهوم واژه به سمت منفی حرکت می‌کند (صفوی، ۱۳۸۳: ۶). به عبارت دیگر، در «تنزل معنایی» واژه برای اشاره به مفهومی به کار می‌رود که از مفهوم اصلی خود نازل‌تر به شمار می‌آید و در نتیجه، معنای واژه، منفی و ناخوشایند جلوه می‌کند. در این مورد می‌توان به نمونه (۹) اشاره کرد:

(۹)

متن اصلی: «زاهدی را پادشاهی کسوتی داد فاخر و خلعتی گران مایه»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۴).

متن بازنویسی شده: «پادشاهی به مردی زاهد و پارسا یک لباس زیبا و با
ارزش هدیه کرد»
(میرزارضایی، ۱۳۹۸: ۷۲).

«خلعت» یعنی «جامه و جز آن که بزرگی، مر کسی را پوشاند» (نفیسی، ۱۳۵۵، ذیل خلعت). به عبارتی، «جامه و زیور و سلاح که سلاطین و امرا به کسی دهند و بنا به نوشته صاحب آندراج کم از سه پارچه نباشد دستار و جامه و کمر بند. خلعت‌هایی که به افراد مختلف می‌داده‌اند، متناسب با شغل آنها و در درگاه‌های سلاطین به گونه‌های متفاوت بوده است.» (انوری، ۱۳۵۵: ۳۵) بنابراین، می‌توان گفت بعضی از خلعت‌ها لباس هستند، ولی هر لباسی، خلعت نیست. از طرف دیگر، «هر که را با خلعت ببندد دلیل کنند که این مقرب ملک است و مکرم ملک. تا اکرام ملک علت گردد نواخت و خلعت را، نه خلعت علت گردد اکرام را» (مستملی، ۱۳۶۳: ۳/۱۳۶۳). بنابراین، می‌توان مؤلفه [تقرب به پادشاه] را یکی از مؤلفه‌های این واحد زبانی در متن اصلی دانست؛ به سخن دیگر، نویسنده بازنویس واژه «خلعت» را که به نظر می‌رسد نشانگر یکی از ویژگی‌های سیاسی و اجتماعی زمانه نویسنده متن اصلی است، بدون توجه به این ویژگی‌ها، معادل‌یابی کرده است که می‌توان آن را نوعی تنزل معنایی در معادل‌یابی در نظر گرفت.

(۱۰)

متن اصلی: «نادانی، تقدیم نمودن ملاطفت در مواضع مخاصمت و بکار
داشتن مناقشت، بجای مجاملت»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۴).

متن بازنویسی شده: «نادانی در جایی که باید دشمنی به خرج دهد، مهربانی کند و در جایی که باید چرب‌زبانی کند، مجادله و جر و بحث کند»
(میرزارضایی، ۱۳۹۸: ۷۸).

واژه «مجاملت» به معنای نیک‌رفتاری است (ابن‌منظور، ۱۱/۱۴۱۶: ۱۲۶؛ جوهری، ۱۳۷۶/۴: ۱۶۶۲؛ دهخدا، ۱۳۴۲: ذیل مجاملت). در متن بازنویسی، این واژه به «چرب‌زبانی» برگردانده شده است که به معنای «تملق» (دهخدا، ۱۳۸۳، ذیل چرب‌زبانی) است. در چنین شرایطی، بازنویس از افزایش واژگانی بهره گرفته است و افزایش واژگانی به افزودن اطلاعاتی به متن بازنویسی منتهی شده است که همین افزایش، منجر به تنزل معنایی گردیده است.

۵-۴. نظم‌افزایی

«گاهی مترجم به هنگام برگردان متن زبان مبدأ، به‌ویژه متون ادبی از شگردهای نظم‌آفرینی در زبان مقصد بهره می‌گیرد (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۶). این شگردها می‌توانند قافیه، وزن و دیگر عناصر شعری باشند که به روانی متن بازنویسی کمک کند. این روش نه تنها به حفظ زیبایی‌های زبانی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند احساسات و معانی عمیق‌تری را نیز منتقل نماید. این امر به‌ویژه در ترجمه شعر و نثرهای ادبی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند، زیرا هر کلمه و ساختار زبانی می‌تواند بار معنایی خاصی داشته باشد. از این رو، مترجم باید با دقت و حساسیت به انتخاب واژه‌ها و ساختارهای زبانی بپردازد تا بتواند روح اثر اصلی را به‌درستی منتقل کند. البته با بررسی‌های صورت گرفته در محدوده پژوهش، بازنویس از نظم‌افزایی بهره نبرده است.

۶-۴. نظم‌کاهی

گاهی مترجم به هنگام برگردان متن زبان مبدأ، نظم‌آفرینی‌های متن زبان مبدأ را نادیده گرفته است (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۷). ممکن است در فرایند بازنویسی برخی از ظرافت‌های ادبی و زبانی نیز از بین بروند. این موضوع به‌ویژه در متون ادبی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند.

این مسأله نیازمند مهارت‌های خاصی است که تنها با تجربه و تمرین به دست می‌آید و مترجم باید همواره در جستجوی راه‌هایی باشد تا بتواند این تعادل را برقرار کند.

(۱۱)

متن اصلی: «از خطر خیزد خطر، زیرا که سود ده چهل / برنبدد گر بترسد از
خطر بازارگان»

(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۶۷).

متن بازنویسی شده: «اگر خطر کنی و بزرگی یابی چهل برابر سود کرده‌ای
و اگر بترسی و خطر نکنی همواره سقوط خواهی کرد»
(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۶۳).

مینوی در تعلیقات کلّیه و دمنه خطر را به دو معنی دانسته است: «اولی حال و وضعی که در آن امکان صدمه و گزند بجان شخص باشد؛ دومی قدر و مقام و ارزشی که از مال و منال یا از داشتن فضایل نفسانی و اخلاق حسنه حاصل آید» (نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۶۷). این دو واژه در بیت صنعت جناس تام را به وجود آورده است. البته در این شرایط نمی‌توان از بازنویس انتظار داشت که بتواند در برگردان خود اطلاعات ساختاری موجود را به‌طور کامل به دست دهد. به همین دلیل است که در نمونه (۱۱) بازنویس برگردان خود را به بخشی از این اطلاعات محدود کرده است و هنرآفرینی شاعر را در ارائه چنین اطلاعاتی نادیده گرفته است. از طرف دیگر، سود «ده چهل» یعنی از هر ده تا چهل تا سود بردن یا به عبارتی، سود چهار برابر؛ این درحالی است که در متن بازنویسی، صحبت از چهل برابر شده است. به نظر می‌رسد تأکید بازنویس در برگردان این بیت غالباً انتقال هسته مرکزی پیام آن بوده است.

(۱۲)

متن اصلی: «من همجو خار و خاکم تو آفتاب و ابر / گل ها و لاله ها دهم ار
تربیت کنی»

(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۶۸)

متن بازنویسی شده: «من مثل خاک هستم و پادشاه همچون آفتاب و ابر
است. گل و دانه ها را من می رویانم تا پادشاه به دست خود تربیت کند»
(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۶۵).

از منظر زیباشناختی، در بیت بین خار و خاک جناس، همچنین بین خار و خاک و بین آفتاب و ابر و بین گل و لاله تناسب وجود دارد. همچنین، علاوه بر صنعت تشبیه، لف و نشر مرتب هم در بیت به کار رفته است؛ گل با خار و لاله با خاک ارتباط می یابد که به نظر می رسد بازنویس به این ارتباطات واژگانی توجه نکرده است و واژه «خار» را در متن بازنویسی حذف کرده است و واژه «دانه» را جایگزین واژه «لاله» کرده است و صنعت لف و نشر بیت را در متن بازنویسی از بین برده است. به طور کلی، بازنویس برخی از این صنایع ادبی بیت را نادیده گرفته است و از انتقال آن چشم پوشیده است تا مفهوم بیت را در قالب جمله ای متداول در زبان امروز به دست دهد، اما به نظر می رسد هسته مرکزی پیام این بیت به درستی انتقال نیافته باشد. پیام بیت این است که اگر به من توجه کنی، برای تو از من سود خواهد رسید.

۵. بحث و نتیجه گیری

آثار ادبی بازتاب فرهنگ و جهان بینی تاریخی یک ملت است. با توجه به ماهیت پیچیده و چندوجهی این متون ادبی، بازنویسی به عنوان روشی تأثیرگذار، بیان مفاهیم پیچیده را برای مخاطبان امروزی تسهیل می کند و بدین ترتیب، شکاف بین روایت های تاریخی و درک معاصر را پر می کند. در نتیجه، ارزیابی و نقد این بازنویسی ها، به عنوان تصویری از آثار اصلی، اهمیت قابل توجهی دارد.

برای نقد علمی هر متنی، نیاز به ابزار و معیارهای صریح است. این پژوهش به دنبال بررسی این موضوع بود که آیا می‌توان از طرح نقد نظام‌مند ترجمه کورش صفوی، که به‌عنوان الگویی برای نقد علمی ترجمه‌های بین‌زبانی ارائه شده، برای نقد ترجمه‌های درون‌زبانی (بازنویسی‌ها) نیز استفاده کرد. برای تحقق این هدف، مرحله نخست تحلیل تطبیقی بین متن بازنویسی و همتای اصلی آن (بازنویسی میرزارضایی) با استفاده از معیار و ملاک‌های مشخص شده صفوی بود؛ «افزایش واژگانی»، «کاهش واژگانی»، «ترفع معنایی» یا «تنزل معنایی»، «نظم‌افزایی» و «نظم‌کاهی». نتایج حاکی از آن است که چهارچوب صفوی برای ارزیابی متون بازنویسی در واقع بسیار کاربردی است، تا جایی که می‌تواند برای نقد علمی این متون استفاده شود.

هم متون ترجمه و هم متون بازنویسی، بر انتقال مجموعه اطلاعات متن اصلی تمرکز دارند و هر دو متن تلاش می‌کنند که پیام متن اصلی را حفظ کنند و تا حد امکان از تحریف آن جلوگیری نمایند. همچنین، هر دو نیاز به تسلط بر سبک‌ها و مطالعات هم‌زمانی و در زمانی معنایی واحدهای زبانی و به‌طور کل درک عمیق از متن اصلی و زبان مقصد دارند. شاید بتوان گفت این تسلط در فرایند بازنویسی متون ادبی، اهمیت بالایی دارد.

با توجه به اینکه معادل‌گزینی در بازنویسی، درون زبان صورت می‌پذیرد، متن بازنویسی را می‌توان با ملاک «کاهش یا افزایش واژگانی» سنجید تا روشن شود به چه میزان تفاوت واحدهای زبانی متن اصلی و متن بازنویسی شده، می‌تواند پیام متن اصلی را تحت تأثیر قرار بدهد. همچنین، با تحلیل مؤلفه‌ای هم‌زمانی واحدهای زبانی متن اصلی و متن بازنویسی شده و مقایسه تحلیل دو مقطع زمانی با یکدیگر، می‌توان متون بازنویسی شده را با ملاک «ترفع یا تنزل معنایی» سنجید.

صفوی در بخش پایانی مقاله خود بر این نکته تأکید کرده است که «نمی‌توانیم ادعا کنیم آنچه در این مختصر مطرح شد تنها ملاک‌هایی به حساب می‌آیند که به دلیل صراحت در تعیین برای نقد علمی ترجمه مناسب می‌نمایند» (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۹). او در چگونگی تعیین ملاک‌های درون‌زبانی می‌گوید:

«مسئلاً با اندکی دقت و حوصله می‌توان به ملاک‌های درون‌زبانی دیگری دست یافت که تابع ویژگی‌های نقد علمی ترجمه باشند. این ملاک‌ها باید از دو خصیصه برخوردار باشند. نخست این که به‌صراحت در گزارش منتقد بیانجامند. دوم این که جامع باشند؛ یعنی به گونه خاصی از ترجمه و گونه خاصی از زبان مبدأ و مقصد محدود نشوند»

(صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۹).

از این رو، شاید بتوان با افزودن چند ملاک صریح دیگر، در تکمیل ملاک‌های وی گام برداشت و امکان بررسی‌های دقیق‌تر و جامع‌تر ترجمه‌ها به‌ویژه ترجمه‌های درون‌زبانی فراهم آورد و به تبع آن زمینه‌های پژوهشی جدیدی را فراروی پژوهشگران قرار داد. از جمله ملاک‌های قابل طرح، می‌توان به «تخصیص معنایی^۱»، «توسیع معنایی^۲» و ... اشاره کرد.

به هر روی، با توجه به اینکه معمولاً ترجمه‌های درون‌زبانی نماینده آثار ادبی کلاسیک در بین مخاطبان امروز محسوب می‌شوند و به نقد علمی این متون چندان پرداخته نشده، این گونه نقدها ضروری به نظر می‌رسد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Ayyub Badavam <https://orcid.org/0009-0006-9915-7818>

منابع

- ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۶). *لسان‌العرب*. (مصحح امین محمد عبدالوهاب و محمد صادق عبیدی). بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- انوری، حسن. (۱۳۵۵). *اصطلاحات دیوانی دوره غزنوی و سلجوقی*. تهران: طهوری.

-
1. semantic narrowing
 2. semantic widening

- انوری، حسن. (۱۳۸۳). *فرهنگ روز سخن*. تهران: سخن.
- پایور، جعفر. (۱۳۸۸). *بازنویسی و بازآفرینی در ادبیات*. تهران: کتابدار.
- جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۳۷۶). *الصحاح* (ج ۱-۶). بیروت: دارالعلم للملایین.
- حسن دوست، محمد. (۱۳۹۵). *فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی* (ج ۱-۵). تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۴۲). *لغت‌نامه*. تهران: دانشگاه تهران.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۸۳). *امثال و حکم*. تهران: امیر کبیر.
- صدری افشار، غلامحسین، حکمی، نسرین و حکمی، نسترن. (۱۳۸۷). *فرهنگ معاصر فارسی امروز*. تهران: فرهنگ معاصر.
- صفرزاده، بهروز. (۱۳۹۸). *فرهنگ فارسی آموز دهخدا بر مبنای پیکره فارسی امروز*. تهران: دانشگاه تهران.
- صفوی، کورش. (۱۳۷۱). ترجمه و مسأله خودکارشدگی. مجموعه مقالات دومین کنفرانس بررسی مسائل ترجمه، به کوشش کاظم لطفی پور ساعدی، عباسعلی رضایی (صص. ۶۵-۲۱). تبریز: دانشگاه تبریز.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۲). طرح چند ملاک درون‌زبانی در نقد نظام‌مند ترجمه. *مطالعات ترجمه*، ۱ (۳)، ۱۸۷.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۳). نگاهی به نظریه حوزه‌های معنایی از منظر نظام واژگانی زبان فارسی. *علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، ۲۱ (۴۰)، ۱۱-۱.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۴). *فرهنگ توصیفی معنی‌شناسی*. تهران: فرهنگ معاصر.
- صفوی، کورش. (۱۳۹۱). *نوشته‌های پراکنده (دفتر سوم) زبان‌شناسی و ترجمه‌شناسی*. تهران: علمی.
- صفوی، کورش. (۱۳۹۹). *نوشته‌های پراکنده (دفتر اول) معنی‌شناسی*. تهران: علمی.
- عقبلی علوی شیرازی، محمدحسین بن محمدهادی. (۱۲۶۰). *مخزن الأدویه*. (تحقیق احمد کبیر و عجیب احمد). کلکته: بی نا.
- عمید، حسن. (۱۳۸۸). *فرهنگ عمید شامل واژه‌های فارسی و لغات عربی و اروپایی مصطلح در زبان فارسی و اصطلاحات علمی و ادبی*. تهران: آسیم.
- لایتز، جان. (۱۳۹۱). *درآمدی بر معنی‌شناسی زبان (ترجمه کورش صفوی)*. تهران: علمی.
- مستملی، اسماعیل بن محمد. (۱۳۶۳). *شرح‌التعرف لمذهب التصوف* (تصحیح ابوبکر محمد بن ابراهیم روشن کلابادی). تهران: اساطیر.

- میرزا رضایی، حمید. (۱۳۹۸). *کلیده و دمنه* (ج ۱). تهران: شیرمحمدی.
- نصرالله منشی، ابوالمعالی. (۱۳۸۷). *کلیده و دمنه* (مصحح مجتبی مینوی طهرانی). تهران: جامی.
- نقیسی، علی اکبر. (۱۳۵۵). *فرهنگ نقیسی* (مصحح محمدعلی فروغی). تهران: خیام.
- هاشمی نژاد، قاسم. (۱۳۸۶). *مبانی متون تاریخ دیگر: جست و جویی در بازیافتن منابع نمایش در ایران* (کارواژه‌های پایه در نمایش حرکات و سکناات). گلستان هنر، ۸(۳)، ۲۱-۷.
- هاشمی نسب، صدیقه. (۱۳۷۱). *کودکان و ادبیات رسمی ایران*. تهران: سروش.

References

- Aghili Alavi Shirazi, M. H. (1844). *Makhzan al-Adviyah* (The Storehouse of Medicaments). Calcutta: n.p. [In Persian]
- Amid, H. (2009). *Amid Dictionary*. Tehran: Asim. [In Persian]
- Anvari, H. (1976). *Divani Terms of the Ghaznavid and Seljuk Periods*. Tehran: Tahouri Library. [In Persian]
- Anvari, H. (2004). *Sokhan Contemporary Dictionary*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Dehkhoda, A. A. (1963). *Loghatnameh (The Dehkhoda Dictionary)*. Tehran: Tehran University. [In Persian]
- Dehkhoda, A. A. (2004). *Amsal o Hekam (Proverbs and Aphorisms)*. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Hasandoust, M. (2016). *An Etymological Dictionary of the Persian Language* (Vols. 1-5). Tehran: The Academy of Persian Language and Literature. [In Persian]
- Hasheminejad, G. (2007). The foundations of the texts of another history: A search for retrieving the sources of drama in Iran. *Golestan-e Honar*, 8(3), 7-21. [In Persian]
- Hasheminasab, S. (1992). *Children and the Official Literature of Iran*. Tehran: Soroush. [In Persian]
- Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. In R. A. Brower (Ed.), *On Translation* (pp. 232-239). Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Ibn Manzur, M. (1995). *Lisan al-Arab*. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Persian]
- Jawhari, I. (1997). *Al-Sihah* (Vols. 1-6). Beirut: Dar al-Ilm lil-Malayin. [In Persian]
- Lyons, J. (2012). *Linguistic Semantics: An Introduction* (K. Safavi, Trans.). Tehran: Elmi. [In Persian]
- Mirza Rezaei, H. (2019). *Kalila and Dimna* (Vol. 1). Tehran: Shirmohammadi. [In Persian]
- Mustamli, I. (1984). *Sharh al-Ta'arruf li-Madhhab al-Tasawwuf (Commentary on the Doctrine of the Sufis)*. Tehran: Asatir. [In Persian]
- Nafisi, A. A. (1976). *Nafisi Dictionary (Farhang-e Nafisi)*. Tehran: Khayyam. [In Persian]
- Nasrullah Munshi, A. (2008). *Kalila and Dimna*. Tehran: Jami. [In Persian]
- Payvar, J. (2009). *Rewriting and Re-creation in Literature*. Tehran: Ketabdar. [In Persian]
- Sadri Afshar, G., Hakami, N., & Hakami, N. (2008). *Contemporary Dictionary of Today's Persian*. Tehran: Farhang Moaser. [In Persian]
- Safarzadeh, B. (2019). *Dehkhoda's Persian Learner's Dictionary Based on the Corpus of Today's Persian*. Tehran: Tehran University, Dehkhoda Lexicon Institute. [In Persian]
- Safavi, K. (1992). Translation and the issue of automatization. In K. Lotfipour Saedi & A. Rezaei (Eds.), *Proceedings of the Second Conference on Translation Issues* (pp. 21-65). Tabriz: University of Tabriz. [In Persian]
- Safavi, K. (2003). Proposing some intra-lingual criteria in the systematic criticism of translation. *Translation Studies*, 1(3), 7-18. [In Persian]
- Safavi, K. (2004). A look at the theory of semantic fields from the perspective of the Persian lexical system. *Journal of Social Sciences and Humanities of Shiraz University*, 21(40), 1-11. [In Persian]
- Safavi, K. (2005). *A Descriptive Dictionary of Semantics*. Tehran: Farhang Moaser. [In Persian]

- Safavi, K. (2012). *Occasional Writings (Vol. 3): Linguistics and Translation Studies*. Tehran: Elmi. [In Persian]
- Safavi, K. (2020). *Occasional Writings (Volume 1): Semantics*. Tehran: Elmi Publications. [In Persian]

استناد به این مقاله: بادوام، ایوب. (۱۴۰۴). بررسی کارایی طرح نقد نظام‌مند ترجمه کورش صفوی در نقد بازنویسی‌ها (مطالعه موردی: بازنویسی کلیله و دمنه میرزا رضایی). *علم زبان*، ۱۲(۲۲)، ۱۸۱-۲۱۰. doi: 10.22054/l.s.2025.82745.1689

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Cognitive Description of the Vertical Dimension in Foundation of Space Image Schema, based on Cognitive Semantics

Nasser Hafezi-Motlagh

PhD student of Cognitive Linguistics,
Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad,
Iran

Mohammadreza
Pahlavannezhad*

Professor of Linguistics, Ferdowsi University
of Mashhad, Mashhad, Iran

Abstract

According to the embodied mathematics hypothesis, based on the cognitive linguistics' concepts, the origin of mathematics is human embodiment, and therefore mathematical Platonism and similar descriptions, which assume the existence of mathematics independent of humans, can only have a religious position and not a scientific one. In this research, due to the embodied mathematics, the role and effects of the vertical dimension in the formation of space image schema and its influences on language have been discussed. Considering the influence of the gravity on the space image schema

*Corresponding Author: pahlavan@um.ac.ir

How to Cite: Hafezi-Motlagh, N., & Pahlavannezhad, M. (2025). Cognitive Description of the Vertical Dimension in Foundation of Space Image Schema, based on Cognitive Semantics. *Language Science Studies*, 12(22), 211-244. doi: [10.22054/ls.2025.83181.1692](https://doi.org/10.22054/ls.2025.83181.1692).

and therefore the asymmetry in human physical perception of the height, not only the image schemas of space, force and container are influenced by the vertical dimension, but also the role of this dimension in the formation of metaphors and conceptual blending is prominent too. In this study, based on geometric data derived from the dimension of gravity in two-dimensional, three-dimensional, and four-dimensional structures, and based on the theoretical framework of cognitive semantics and the hypothesis of embodied mathematics, the reduction or increase of this geometric dimension and its effect on the image schema of space and its appearance in language and mathematics have been analyzed. The role of the vertical dimension in mathematical concepts can be described based on linguistic intuition, and examples of this effect have been discussed. Based on this analysis, reducing or increasing the spatial dimension is not only effective on the conceptual system, but also on the linguistic structure and related mathematical concepts.

1. Introduction

The achievements of cognitive sciences and its sub-branches, including cognitive linguistics, in order to open a window towards the human thought system, will become more important when they open new horizons to other sciences, based on the generalization commitment and cognitive commitment. Physical perception arising from embodiment and the formation of image schemas as an abstract infrastructure part of the human being thought and cognitive system and conceptual mappings and projections such as conceptual metaphors and conceptual blending and etc., not only pave the way for new ways to know the reflections of human thought, but also open new and innovative ways to the epistemology-based progresses of other sciences. On this basis, the hypothesis of embodied

mathematics presented by Lakoff and Nunez tends to identify the origin of mathematics and its place in human cognitive abilities. According to this hypothesis, mathematics, as we know, is not a transcendental and external being, but a physical and subjective phenomenon in which the traces of conceptual structures as discussed in cognitive sciences and cognitive linguistics can be observed. Therefore, the role of effective structures on the conceptualization system, including image schemas and metaphors and conceptual blending is also bold and plays a vital role in embodied mathematics. The formation of the space image schema and its subset concepts, including the dimension of height, which in English shows itself in the form of words such as up/down, is one of the basic structures in metaphorical mappings, which also appears in embodied mathematics. In this research, based on the hypothesis of embodied mathematics and while emphasizing the key points of conceptual systems such as image schemas, metaphors, and conceptual blending, the role of these items on the formation of embodied mathematics and the image schema of space is discussed. These concepts which are also essential elements in the mathematics used in physics, have been investigated based on the description and analysis of removal or increasing of a spatial dimension to the three dimensions of the real world. The effect of such a change on the formation of physical perception and image schemas, as well as embodied mathematics and language, has been discussed in hypothetical two-dimensional and four-dimensional worlds too. Following the relevant descriptions, the reduction or increasing of a spatial dimension is not only effective on the physical perception and the conceptualization of the space image schema, but also on the elements of the language, which verify the viewpoint of cognitive

linguistics, considering language as a window to the thought system, and the mathematical concepts made from it.

2. Theoretical Framework

In the present study, height dimension concept in geometry and mathematics has been discussed from the viewpoint of embodied mathematics hypothesis and based on embodied mind theory and conceptual structures like conceptual metaphor and conceptual integration.

The most famous example among the hypotheses that consider mathematics independent of humans and as a reality in the world is the idea known as mathematical Platonism. Mathematical Platonism and its similar assumptions consider the relation between human and mathematical concepts as discoveries, and they mainly believe that mathematical concepts are somehow embedded in the structure of reality and the content of the world (Ross, 1952: 176). On the other hand, there exist other hypotheses which consider mathematics to be a kind of human creation and like an emergent language, the latest of which is the hypothesis of embodied mathematics (Lakoff et al., 2000: 317). This group of hypotheses consider the relationship between man and mathematical concepts as inventions and mostly believe that mathematical concepts are man-made. The hypothesis of embodied mathematics, based on the framework of the second generation of Cognitive sciences and based on the theories presented in cognitive linguistics, considers this mathematical invention to be the result of human embodiment, and the conceptual structures arising from this embodiment, such as conceptual blending and conceptual metaphor as well. The research question raised in this article is based on the assumption that by preselection of belief in the hypothesis of embodied mathematics, how the mathematical

concepts and their formation will be based on embodiment, conceptual integration and metaphor?

Among the Large number of basic mathematical concepts that have been selected to be described in such a format, some concepts are more basic and have priority. Among these cases, some basic geometrical concepts such as dimension and especially the vertical dimension as the third dimension, have more special role for the reasons that will be explained. In this research, in order to answer the research question that is related to the height dimension description framework in the set of basic geometric concepts, the geometric concept of the third dimension is described based on embodiment, and conceptual structures based on embodiment such as blending and metaphor and based on the introspective and analytical method.

3. Discussion and Conclusion

The gravity force and its effect on space image schema and also figuration of different conceptual metaphors and blendings, is the reason of different conceptualizations in the three-dimensional world and hypothetical two- and four-dimensional universes. In the real world which has three dimension structure, different effects of this force on 3rd dimension perception and also on the meaning making in language can be seen. This fact is also correct about the geometric idea of height and can be traced in mathematical concepts.

As a matter of fact, these evidences can be interpreted as verification examples of embodied mathematics hypothesis and more than space image schema, can be discussed in other image schemas like force and container.

Not only the embodied mathematics hypothesis, but also the embodied mind theory could be subject of this verifications and

different appropriate language structures are matter of analytical description of this kind of conceptualization.

Keywords: image Schema, embodied mathematics, conceptual metaphor, conceptual blending, vertical dimension.

توصیف شناختی مفهوم بُعد ارتفاع در شکل‌گیری طرحواره تصویری فضا، مبتنی بر چارچوب معناشناسی شناختی

دانشجوی دکتری علوم شناختی - زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی،
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

ناصر حافظی مطلق ^{ID}

استاد زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی،
دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

محمدرضا پهلوان‌نژاد * ^{ID}

چکیده

بر اساس فرضیه ریاضیات جسمانی، خاستگاه ریاضیات بدنمندی انسان است. در این پژوهش، بر مبنای روش توصیفی - تحلیلی و بر پایه فرضیه ریاضیات جسمانی، نقش و اثر بُعد ارتفاع در شکل‌گیری طرحواره تصویری فضا و تأثیر آن بر زبان و مفهوم هندسی بُعد سوم در ریاضیات بررسی شده است. با توجه به تأثیرپذیری طرحواره تصویری فضا از نیروی جاذبه و لذا، عدم تقارن در ادراک جسمانی انسان از بُعد ارتفاع، نه فقط طرحواره تصویری فضا، نیرو و ظرف تحت تأثیر آن هستند، بلکه نقش آن در شکل‌گیری استعاره‌ها و آمیزه‌های مفهومی نیز پررنگ است. در این پژوهش، بر پایه داده‌های هندسی برآمده از بُعد اعمال نیروی جاذبه در ساختارهای دوبعدی، سه‌بعدی و چهاربعدی و بر اساس چارچوب نظری معناشناسی شناختی و فرضیه ریاضیات جسمانی، کاهش یا افزایش این بُعد هندسی و اثر آن بر طرحواره تصویری فضا و نمود آن در زبان و ریاضیات تحلیل شده است. بر اساس این تحلیل، کاهش یا افزایش بُعد فضایی نه فقط بر نظام مفهومی، که بر ساختار زبانی و مفاهیم ریاضی مرتبط با آن هم مؤثر است.

کلیدواژه‌ها: طرحواره تصویری، ریاضیات جسمانی، استعاره مفهومی، آمیزه مفهومی، بُعد ارتفاع.

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته علوم شناختی، گرایش زبان‌شناسی، در دانشگاه فردوسی مشهد است.

* نویسنده مسئول: pahlavan@um.ac.ir

۱. مقدمه

دستاوردهای علوم شناختی و زیرشاخه‌های آن، از جمله زبان‌شناسی شناختی، در جهت گشودن دریچه‌ای به سمت نظام اندیشهٔ انسانی زمانی اهمیت بیشتری می‌یابد که بر مبنای تعهد تعمیم^۱ و تعهد شناختی^۲ افق‌هایی نو به‌سوی سایر علوم می‌گشاید. ادراک جسمانی برآمده از بدنمندی^۳ و شکل‌گیری طرحواره‌های تصویری^۴ در حکم زیرساخت انتزاعی بخش نظام تفکر و شناخت انسانی است. بر این اساس نگاشت^۵‌ها و فرافکنی^۶‌های مفهومی نظیر استعارهٔ مفهومی^۷ و آمیزهٔ مفهومی^۸ و مواردی از این دست، هم راهگشای مسیرهایی جدید به شناخت بازتاب‌های اندیشهٔ انسانی هستند و هم راه‌های نوینی را به معرفت‌شناسی سایر علوم می‌گشایند. بر همین مبنای فرضیهٔ ریاضیات جسمانی^۹ که توسط لیکاف و نونیس^{۱۰} (۲۰۰۰) ارائه شده است، تلاش بر این دارد که خاستگاه ریاضیات و جایگاه آن را در قوای شناختی انسان شناسایی کند. از آنجا که طبق این فرضیه ریاضیات به آن صورتی که ما می‌شناسیم نه امری متعالی و بیرونی که امری جسمانی و درونی است، رد پای ساختارهای مفهومی به آن گونه که در علوم شناختی و زبان‌شناسی شناختی بحث می‌شود، در آن قابل رصد است. بنابراین، نقش ساختارهای مؤثر بر نظام مفهوم‌سازی از جمله طرحواره‌های تصویری و استعاره‌ها و آمیزه‌های مفهومی در ریاضیات جسمانی نیز پررنگ و کلیدی است. شکل‌گیری طرحوارهٔ تصویری فضا و مفاهیم درونی آن از جمله بُعد ارتفاع که در زبان فارسی خود را با صورت‌های واژگانی نظیر بالا/پایین نشان می‌دهد، یکی از ساختارهای اساسی در نگاشت‌های استعاره‌ای^{۱۱} است و در ریاضیات جسمانی نیز نمود پیدا می‌کند. در این پژوهش با مبنا قرار دادن فرضیهٔ ریاضیات جسمانی و ضمن تأکید بر

-
1. generalization commitment
 2. cognitive commitment
 3. embodiment
 4. image schema
 5. mapping
 6. projection
 7. conceptual metaphor
 8. conceptual blending
 9. embodied mathematics
 10. Lakoff, G., & Núñez, R.
 11. metaphoric mappings

زیرساخت‌های کلیدی نظام‌های مفهومی، نقش آنها بر شکل‌گیری ریاضیات جسمانی بحث شده و طرحواره تصویری فضا با تأکید بر نقش بُعد ارتفاع در آن و نیز، اثرگذاری این طرحواره بر ساخت‌دهی ریاضیات جسمانی - که به‌نوبه خود عنصری اساسی در ریاضیات کاربردی در علم فیزیک است - بررسی شده است. در ادامه، حذف بُعد فضایی یا افزایش آن به ابعاد سه‌گانه جهان واقعی به صورتی توصیفی و تحلیلی مطالعه شده است. همچنین، تأثیر چنین تغییری در شکل‌گیری ادراک جسمانی، طرحواره‌های تصویری، ریاضیات جسمانی و زبان در جهان‌های فرضی دوبُعدی و چهاربُعدی بحث شده است. بر اساس توصیفات مربوطه، کاهش یا افزایش بُعد فضایی نه فقط بر ادراک جسمانی و مفهوم‌سازی طرحواره تصویری فضا مؤثر است، که بر عناصر زبان گفتاری به‌منزله پنجره‌ای به سمت نظام اندیشه و همچنین، مفاهیم ریاضی بر ساخته از آن نیز بازنمود دارد.

۲. پیشینه پژوهش

در شرح تقابل دو رویکرد کلی مورد بحث یعنی ریاضیات متعالی و ریاضیات جسمانی، افلاطون^۱، فیلسوف یونانی سده پنجم و چهارم پیش از میلاد، بر این اعتقاد بود که اشیاء ریاضی مانند اعداد و پدیده‌های هندسی به شکل غیر فیزیکی و مستقل از انسان موجود هستند و وظیفه ریاضیات تنها کشف آنها است (صال‌مصلحیان، ۱۳۸۴: ۱۱۰؛ Livio, 2010: 21). به نظر می‌رسد افلاطون در این آراء، تحت تأثیر هندسه‌دانان پیش از خود از جمله فیثاغورس^۲ باشد (Livio, 2010: 17) که برای مفاهیم ریاضی مانند اعداد به نوعی جایگاه متعالی قائل بودند. فیثاغورس و پیروان او نوعی فرقه رازآمیز تشکیل دادند که شاکله اصلی آن اعتقاد به تقدس مفاهیم ریاضی از جمله اعداد بود (Mlodinow, 2010: 24-25). دیدگاه افلاطونی در ریاضیات مشهور به ریاضیات افلاطونی^۳، پیشگام یکی از مکاتب فلسفه ریاضی به نام واقع‌گرایی^۴ است.

1. Plato

2. Pythagoras

3. mathematical Platonism

4. realism

گاليله^۱، اخترشناس سده شانزدهم و هفدهم میلادی، ریاضیات را زبان طبیعت می دانست (Crane, 2015: 2). او که به اعتقاد بسیاری مبدع روش علمی است، معتقد بود کتاب طبیعت به زبان ریاضی نگاشته شده و فهم این کتاب بدون دانستن و کشف ریاضیات امکان پذیر نیست.

فرگه^۲، ریاضیدان و منطق دان آلمانی سده های نوزدهم و بیستم، با استفاده از مفاهیم فلسفی مطرح شده توسط امانوئل کانت^۳، در کتاب نقد عقل محض^۴، نظیر پیشینی و پسینی^۵، تحلیلی^۶ و تألیفی^۷، اعداد را که پایه مبانی حساب هستند، برخلاف نظر کانت، به صورت مفاهیم تحلیلی و پیشینی معرفی کرد و دیدگاه خود را که در زمره دیدگاه های افلاطونی قرار می گیرد، بنیان گذاشت (Frege, 1958: 118-119).

تگمارک^۸ (2015: 319-320)، فیزیکدان سوئدی - آمریکایی، جهان هستی را تجلی ساختارهای ریاضی می داند. او ضمن معرفی چهار نوع چندجهانی^۹، چندجهانی نوع چهارم را تنوع ساختارهای متفاوت ریاضی برمی شمرد که هر کدام از آنها امکان موجودیت یافتن در جهان هستی را دارند.

در مقابل عطیه^{۱۰}، ریاضیدان انگلیسی - لبنانی، معتقد بود که ریاضیات یک زبان تکاملی و مخلوق بشر است و اثربخشی آن نتیجه فرگشت مغز بشری در راستای تعامل با محیط فیزیکی است (Livio, 2010: 118).

لیکاف، زبان شناس شناختی و نویسنده، روان شناس شناختی، بر این اعتقاد هستند که ریاضیات بدنمند و برآمده از ادراک جسمانی انسان است (Livio, 2010: 8). فرضیه ریاضیات جسمانی در مقابل دیدگاه های مبتنی بر متعالی بودن ریاضیات، از جمله ریاضیات

-
1. Galilei, G.
 1. Frege, G.
 3. Immanuel Kant
 4. the critique of pure reason
 5. a posteriori
 6. analytic
 7. synthetic
 8. Tegmark, M.
 9. multiverse
 10. Atiyah, M.

افلاطونی قرار می‌گیرد که در آن ادعا بر این بود که ریاضیات خارج از ذهن انسان و به‌عنوان واقعیت وجود دارد.

لیکاف و نونیس چنین دیدگاهی را ریاضیات رمانتیک^۱ یا افلاطونی و یا متعالی^۲ نام گذاشته‌اند که در نقطه متضاد با فرضیه آنان قرار دارد. این نام‌گذاری برآمده از ایده افلاطون است که ریاضیات را پلی میان واقعیت جهان و حواس گمراه‌کننده انسان می‌داند. از دید لیکاف و نونیس، فضای رمانتیک ریاضیات مشتمل بر فرضیاتی نظیر انتزاعی و ناجسمانی است، این در حالی است که حقیقی بودن آن مبتنی بر وجود عینی آن به‌عنوان ساختاربخش این عالم و هر عالم ممکن دیگر، برآیند پنداشت ریاضیات به‌عنوان بخشی از عالم فیزیکی و نظایر آن است (Lakoff & Núñez, 2000: xv). در مقابل، فرضیه ریاضیات جسمانی بیان می‌دارد که دسترسی به ریاضیات متعالی و افلاطونی (اگر هم وجود داشته باشد) برای انسان ممکن نیست و ریاضیات شناخته‌شده توسط انسان ذهن - بنیاد بوده و لذا، تنها از مسیر علوم شناختی قابل دسترسی است. چنین ریاضیاتی برآمده از ادراک بدنمند بوده و از استعاره‌ها و آمیزه‌های مفهومی به‌عنوان جزئی از خود ریاضیات استفاده می‌کند. چنین ریاضیاتی حتی در صورت وجود ریاضیات متعالی و افلاطونی، نمی‌تواند جزئی از آن باشد (Lakoff & Núñez, 2000: 3).

به باور لیکاف و نونیس ریاضیات بخشی از انسان بودن ما است و از بدن‌ها، مغزها و تجربیات هرروزه ما برمی‌خیزد (Livio, 2010: 112). وورهیس^۳ (2004) در نقد ایده لیکاف و نونیس (2000) بیان می‌کند که حتی با پذیرش بدنمندی ریاضیات، نمی‌توان مدعی شد که انسان از دست‌یابی به ریاضیات متعالی ناتوان است. او این بحث را در راستای مقوله فراتر کوالیا^۴ در فلسفه ذهن و مسئله سخت آگاهی^۵ می‌داند.

1. romantic

2. transcendental

3. Voorhees, B.

4. qualia

5. the hard problem of consciousness

وینتر و یوشیمی^۱ (2020) فرضیه لیکاف و نونیس (2000) را از دید مابعدالطبیعه^۲ و معرفت‌شناسی^۳ خنثی و نامعتبر می‌دانند. به باور آنان استعاره‌های مفهومی اگرچه رسانای^۴ تفکر انتزاعی^۵ هستند، اما عنصر اساسی سازنده^۶ آن نیستند.

۳. چارچوب نظری: ذهن بدنمند و مؤلفه‌های آن

فلسفه ذهن جسمانی در نقطه مقابل دوگانه‌گرایی^۷ دکارت^۸ است که ذهن و بدن را جدا و دو جوهر مستقل از هم می‌پنداشت. نگاه دکارتی نقش جسمانیت در ذهن را نادیده می‌گیرد.

اگرچه جسمانیت و ذهن بدنمند مورد توجه فلاسفه، عصب‌شناسان و پژوهشگران مطرحی در سده بیستم میلادی نظیر مرلوپونتی^۹ و داماسیو^{۱۰} هم بوده است، اما می‌توان آغاز ارائه صورت‌بندی ساختاریافته آن در زبان‌شناسی را رویکرد جانسون^{۱۱} (176-2013: 178) دانست.

جانسون (2013: 41-42) طرحواره‌های تصویری را که برآمده از بدنمندی هستند، مسیری برای پیدایش معنی قلمداد می‌کند و این رویکرد در نقطه مقابل دیدگاه‌های صوری و تحلیلی پیشین نسبت به معنی است. از دید او ساختارهای گشتالتی^{۱۲} به‌عنوان قیدی بر معنی، زیرساخت ذهن جسمانی هستند. او با مطرح ساختن طرحواره مقیاس^{۱۳}، نقش امتداد قائم و بُعد ارتفاع را در نگاشت برآمده از همبستگی^{۱۴} ادراک بدنمند کمیت و ارتفاع

-
1. Winter, B., & Yoshimi, J.
 2. metaphysics
 3. epistemology
 4. conductive
 5. abstract thought
 6. constitutive
 7. dualism
 8. *Descartes*
 9. Merleau-Ponty, M.
 10. Damasio, A.
 11. Johnson, M.
 12. *gestalt*
 13. scale
 14. correlation

بررسی می‌کند، طرحواره مقیاس را دارای جهت‌مندی بیشتر یا کمتر قلمداد می‌کند و شباهت‌های آن با طرحواره مسیر را برمی‌شمرد.

به این ترتیب، الگوهای استنباط و استدلال نیز ماهیتی جسمانی و برآمده از نظام طرحواره‌ای دارند و نمی‌توان جایگاهی متعالی و خارج از ذهن انسان برای آنان قائل شد. از این بابت هر نوع استدلال ریاضی و منطقی و روش‌های استنباطی از بستر ادراک جسمانی و بدنمند برمی‌خیزد و چنین ادعایی در تضاد کامل با رویکرد فیلسوفان خردگرا^۱ است که سازوکار استنباطی ذهن انسان را مستقل از جسمانیت او می‌پنداشتند و برای آن جایگاهی متعالی قائل بودند.

نظریه ادراک جسمانی حدفاصلی بین عین‌گرایی^۲ محض و ذهن‌گرایی^۳ محض است و ضمن پذیرش وجود دنیایی در خارج از ذهن انسان، بر این باور است که فهم و درک محدود این دنیا جز از مسیر ادراک بدنمند امکان‌پذیر نیست (Johnson, 2013: 7).

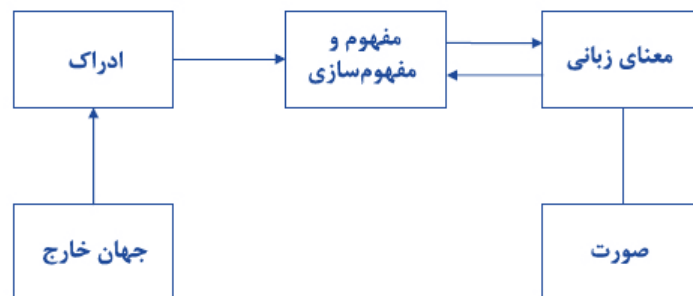
بر اساس نظریه ذهن بدنمند و مطابق با شکل ۱، جهان خارج از مسیر ادراک بدنمند سبب فهم و مفهوم‌سازی شده و این مفاهیم در مسیری دوسویه، معانی زبانی را شکل می‌دهند و یا از آن تأثیر می‌پذیرند. درنهایت، این معانی در قالب صورت^۴، بازنمود خواهد داشت. ساختار شکل ۱ را می‌توان به مفاهیم و نمادها و صورت‌های ریاضیاتی نیز تعمیم داد.

به‌عنوان مثال، نیروی جاذبه به‌عنوان یکی از اجزاء جهان خارج، از مسیر ادراک بدنمند انسان که صعود را مستلزم اعمال نیرویی برای غلبه بر جاذبه درک می‌کند، سبب مفهوم‌سازی خاصی خواهد شد که بخشی از طرحواره تصویری فضا را تشکیل می‌دهد. این مفهوم در معنای زبانی و صورت زبانی سبب شکل‌گیری واژه‌های بالا/پایین می‌شود. به این ترتیب، این مفهوم سبب می‌شود که در ریاضیات محورهای مختصات سه‌گانه شکل

1. rationalist
2. objectivism
3. subjectivism
4. from

بگیرند که بازنمایی سه بُعد مکانی جهان قابل درک هستند و محور عمودی بازنمود راستای اعمال جاذبه است.

شکل ۱- مفهوم سازی و ارتباط صورت و معنا در ذهن بدنمند (Evans, 2019: 7)

۱-۳. طرح‌واره‌های تصویری

مقوله‌ها و مقوله‌بندی طبق ادعای لیکاف (14: 2008) در مفهوم سازی و شکل گیری ساختار طرحواره‌ای - آن گونه که در نظریه مدلهای شناختی ایده آل مطرح می‌شوند - نقش اساسی دارند و این مقوله‌بندی برخلاف رویکردهای تحلیلی و صوری، کاملاً مدرج^۱ است و نمی‌توان آن را با دوگانه‌های ارسطویی همه‌یاهیچ تحلیل کرد.

لانگاکر^۲ (33: 2008) طرحواره‌های تصویری را ساختارهای پیش مفهومی پایه‌ای قلمداد می‌کند که از طریق ترکیب و نگاشت استعاری به مفاهیم پیچیده‌تر منجر می‌شوند. از دید او این طرحواره‌ها نقشی پایه و به عبارتی، همان جایگاه مفاهیمی کمینه در حوزه‌های خاص تجربه را دارند که نمونه آن مفاهیمی چون خط، زاویه^۳ و انحنا^۴ در فضا است.

از این دید، ساختارهای مفهومی دیگری مانند حوزه^۵، قالب^۶ و فضای ذهنی^۷ به ترتیب دارای نقش پایه‌ای کمتری نسبت به طرحواره‌های تصویری بوده و به شکل سلسله‌مراتبی

1. fuzzy

2. Langaker, R. W.

3. angle

4. curvature

5. domain

6. frame

7. mental space

در امتداد هم قرار می‌گیرند؛ به این شکل که حرکت از طرحواره تصویری به سمت فضای ذهنی سبب کاهش در انتزاع، افزایش عینیت و کاهش در پایه‌ای بودن مفهوم خواهد شد. طرحواره‌های تصویری به عنوان انتزاعی‌ترین شکل مفهوم‌سازی ذهن بدنمند، زیرساخت بازنمایی دانش در نظام مفهومی هستند. مهم‌ترین طرحواره‌های تصویری عبارت‌اند از: طرحواره فضا^۱، طرحواره ظرف^۲، طرحواره حرکت^۳، طرحواره تعادل^۴، طرحواره نیرو^۵، طرحواره وحدت و شمار^۶، طرحواره هویت و شناسایی^۷ و طرحواره وجود^۸ (Evans, 2019: 236).

جدول ۱ نشان‌دهنده مهم‌ترین طرحواره‌های تصویری و بازنمود آنها در زبان است. با توجه به شکل ۱، طرحواره تصویری فضا سبب مفهوم‌سازی جهات و ابعاد مکانی می‌شود و این مفاهیم در صورت زبانی، خود را به شکل واژه‌های متناظر با طرحواره فضا در جدول ۱ نشان می‌دهند. به همین ترتیب، آمیزه مفهومی خط - نقطه^۹ تناظر هر عدد با یک نقطه روی یک خط را مفهوم‌سازی می‌کند و اعمال آن به هر یک از محورهای مختصات سه‌گانه ریاضیاتی بازنمود ریاضی مفاهیم برآمده از طرحواره تصویری فضا است. لذا، بر روی محور مختصات مفاهیم بالا و پایین متناظر با اعداد متناظر با نقاط یک خط خواهند شد. اعداد مثبت محور عمودی، نمایش کمی صعود به بالا و غلبه بر جاذبه و اعداد منفی نیز، نمایش کمی نزول و سقوط هستند.

-
1. space image schema
 2. containment image schema
 3. locomotion image schema
 4. balance image schema
 5. force image schema
 6. unity/multiplicity image schema
 7. identity image schema
 8. existence image schema
 9. point- line

جدول ۱- مهم‌ترین طرحواره‌های تصویری و بازنمود آنها در زبان (Evans, 2019: 236)

ردیف	طرح‌واره تصویری	بازنمود در زبان فارسی
۱	فضا	بالا/پایین ^۱ ، جلو/ عقب ^۲ ، راست/ چپ ^۳ ، دور/ نزدیک ^۴ ، مرکز/ محیط ^۵ ، تماس ^۶ ، راستا ^۷ ، تعامد ^۸
۲	ظرف	ظرف ^۹ ، داخل/ خارج ^{۱۰} ، سطح ^{۱۱} ، خالی/ پر ^{۱۲} ، محتوی ^{۱۳}
۳	حرکت	تکانه ^{۱۴} ، مبدأ/مسیر/حرکت ^{۱۵}
۴	تعادل	محور ^{۱۶} ، تعادل ^{۱۷} ، تعادل دوکفه‌ای ^{۱۸} ، تعادل نقطه‌ای ^{۱۹} ، توازن ^{۲۰}
۵	نیرو	برخورد ^{۲۱} ، انسداد ^{۲۲} ، نیروی مخالف ^{۲۳} ، انشعاب ^{۲۴} ، حذف مانع ^{۲۵} ، فعال‌سازی ^{۲۶} ، جذب ^{۲۷} ، مقاومت ^{۲۸}

-
1. up/down
 2. front/back
 3. right/left
 4. far/near
 5. center/periphery
 6. contact
 7. straight
 8. verticality
 9. container
 10. in-out
 11. surface
 12. empty/full
 13. content
 14. momentum
 15. source-path-goal
 16. axis
 17. balance
 18. twin-pan balance
 19. point balance
 20. equilibrium
 21. compulsion
 22. blockage
 23. counterforce
 24. diversion
 25. removal of restraint
 26. enablement
 27. attraction
 28. resistance

ادامه جدول ۲-

ردیف	طرح‌واره تصویری	بازنمود در زبان فارسی
۶	وحدت و شمار	ادغام ^۱ ، جمع‌آوری ^۲ ، تفکیک ^۳ ، تکرار ^۴ ، جزء / کل ^۵ ، شمار / انبوه ^۶ ، پیوند ^۷
۷	هویت و شناسایی	برهم‌نهی ^۸ ، تطابق ^۹
۸	وجود	حذف ^{۱۰} ، فضای محدود ^{۱۱} ، چرخه ^{۱۲} ، شیء ^{۱۳} ، فرایند ^{۱۴}

۲-۳. استعاره مفهومی

نظریه استعاره‌های مفهومی از زمان ارائه در دهه هشتاد میلادی تاکنون، جایگاه خود را به عنوان یکی از عناصر اساسی نظام اندیشه انسانی و عنصری مهم در پژوهش‌های علوم شناختی تثبیت کرده است. استعاره‌های مفهومی، حاصل نگاشت حوزه‌ای مفهومی به حوزه مفهومی دیگر هستند (Evans, 2019: 300). از همین رو، ردپای آن را در فرضیه ریاضیات جسمانی نیز می‌توان دنبال کرد. به عنوان مثال، نمایش نقاط بر روی خطوط هندسی نوعی استعاره مفهومی است که بر اساس آن نقاط، متناظر با کمیت، بر روی خطوط هندسی مفهوم‌سازی می‌شوند. به عبارت دیگر، این استعاره بیان می‌دارد که اعداد، نقاطی بر روی خطوط هندسی هستند. محورهای مختصات که هر کدام نشان‌دهنده یک بُعد فیزیکی هستند در قالب همین استعاره جای می‌گیرند. به عبارت دیگر، هر بُعد فیزیکی با یک خط هندسی جهت‌دار به شکل استعاری مفهوم‌سازی شده و هر نقطه بر روی آن

-
1. merging
 2. collection
 3. splitting
 4. iteration
 5. part-whole
 6. count-mass
 7. link(age)
 8. superimposition
 9. matching
 10. removal
 11. bounded space
 12. cycle
 13. object
 14. process

نگاشت استعاری یک عدد است. مثال دیگر منطق نمادی^۱ است که بر مبنای ماهیت استعاری خود، استدلال برحسب محاسبات ریاضی را برحسب نمادها مفهوم سازی می کند. از سوی دیگر، تصویر اجزای نظام مفهومی انسان نیز در ریاضیات قابل رصد است. استعاره مفهومی «بیشتر بالاتر است» که برآمده از همبستگی ادراک بدنمند کمیت با ارتفاع است و از تجربه جسمانی ناشی می شود، در ریاضیات جسمانی خود را به شکل نگاشتی از طرحواره مقیاس و مدرج سازی بُعد ارتفاع بر روی محور مختصات عمودی نشان می دهد. از این رو، مدرج سازی محور مختصات عمودی به عنوان ابزاری برای سنجش کمیت، خود نوعی استعاره مفهومی است و یکی از زیرساخت های آمیزه های مفهومی مطرح در ریاضیات مانند هندسه تحلیلی و محورهای مختصات مدرج محسوب می شود.

۳-۳. آمیزه مفهومی

آمیزه مفهومی ترکیبی از دو ساختار شناختی مختلف است که تناظرهای ثابتی میان آنها برقرار است. بدیهی است که در آمیزه، هستی های جدید به وجود می آیند (Lakoff & Núñez, 2000: 48). به عبارت دیگر، ویژگی های گزینشی دو مفهوم باهم ترکیب می شوند و مفهوم سومی را تشکیل می دهند (Langacker, 2008: 36). شکل ۲ نشان دهنده شبکه ترکیبی شکل گیری آمیزه مفهومی است (Evans, 2019: 531).

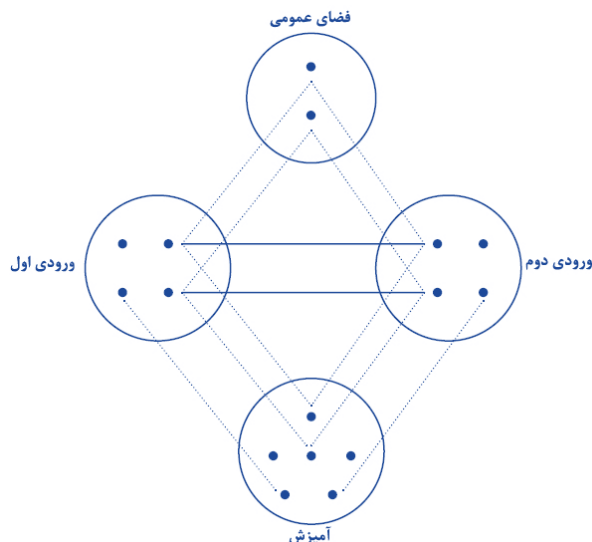
بر اساس شکل ۲، فضای عمومی^۲ حاوی ساختارهای مفهومی پایه، انتزاعی و طرحواره ای است که برای هر دو ورودی اول و دوم حالتی فراگیر دارد و شامل هر دو می شود. در فضای آمیزه^۳ مشخصه های دو ورودی به شکل پدید آیی و در چارچوب مشخصات فضای عمومی آمیخته شده و آمیزه مفهومی را تشکیل می دهند.

1. symbolic logic

2. generic space

3. blend

شکل ۲- دیاگرام شبکه ترکیبی در شکل‌گیری آمیزه مفهومی (Evans, 2019: 531)

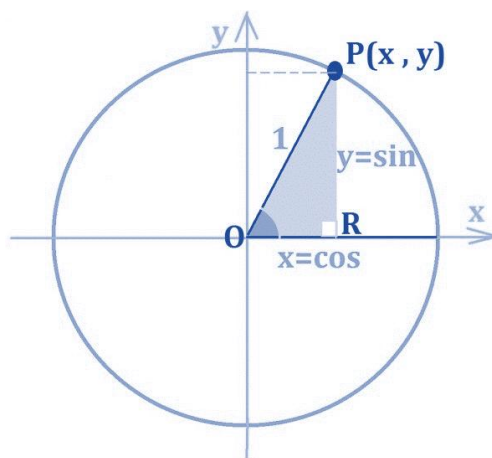

چنین ساختاری در فرضیه ریاضیات جسمانی نیز قابل رصد است. به عنوان مثال، در بخش اول، گزاره معادله ریاضی $x = y$ خط راستی است که از مبدأ مختصات می‌گذرد و دارای شیب ۱ است، ورودی اول خط راست، ورودی دوم مبدأ مختصات و فضای عمومی، معادله ریاضی است. در فضای آمیزش، مفهوم جدیدی به شکل پدیدآیی به وجود می‌آید که این مفهوم جدید در بخش دوم گزاره یعنی شیب ۱ (شیب عبارت است از نسبت عرض به طول هر نقطه از خط راست) بیان شده است. باید در نظر داشت که حتی در صورت حذف بخش دوم گزاره هم، پدیدآیی مفهوم آن از آمیزه مفهومی مذکور قابل استنتاج است. اگر مشخصات و تناظرهای ثابت یک آمیزه مفهومی خود برآمده از استعاره باشند، آمیزه مفهومی استعاری^۱ نامیده می‌شود. مانند آمیزه عدد - خط در ریاضیات که هر عدد را ضمن این که ماهیت استعاری دارد، متناظر با نقطه‌ای بر روی یک خط و یا محور مختصاتی مفهوم‌سازی می‌کند (Lakoff & Núñez, 2000: 60).

1. metaphoric blending

یک مثال از این نوع آمیزه‌های مفهومی، دایره واحد^۱ مثلثاتی (شکل ۳) است که مرکز آن بر مبدأ مختصات قرار گرفته و دارای شعاع واحد است. چنین دایره‌ای فقط یک شکل هندسی مدور نیست، بلکه هم‌زمان بیانگر یک ساختار جبری و عددی و علاوه بر آن، مفاهیم مثلثاتی نیز هست.

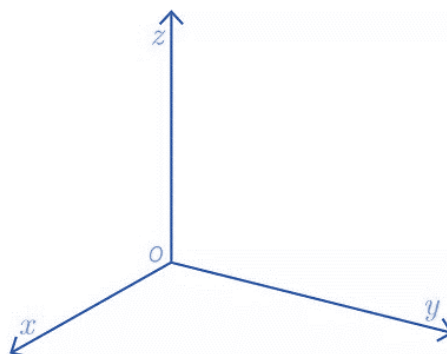
شکل ۳- دایره واحد مثلثاتی

در آمیزه مفهومی دایره مثلثاتی (شکل ۳)، بر اساس دیاگرام شکل ۲، ورودی اول یک ساختار هندسی است؛ یعنی دایره و ورودی دوم مشخصه‌هایی از محور مختصات دُو بُعدی است که برای دایره مذکور، مرکزی منطبق بر مبدأ مختصات و شعاعی برابر با یک را تعریف می‌کند. در بخش آمیزش، بر اساس مشخصات فضای عمومی هندسه تحلیلی، دایره مثلثاتی به شکل پدیدآیی ایجاد می‌شود و حاوی مشخصاتی است از جمله اینکه حرکت بر روی دایره مثلثاتی استعاره‌ای از تناوب و دوران است و بر همین اساس، مفاهیم استعاری جدیدی مانند زاویه، حرکت دَوَرانی، توابع مثلثاتی، بسامد^۲ و ... مفهوم‌سازی می‌شوند. مثال دیگر مختصات سه بُعدی (شکل ۴) است که دارای سه محور عمود بر هم بوده که هر کدام استعاره‌ای از یکی از ابعاد جهان سه بُعدی است.

1. unit circle
2. frequency

شکل ۴- محور مختصات سه‌بعدی

۴. روش پژوهش

داده‌های پژوهش حاضر داده‌های هندسی متناظر با بُعد اعمال نیروی جاذبه هستند. این داده‌ها مبتنی بر شناخت اولیهٔ انسانی از فضا و مکان هستند که با هندسهٔ اقلیدسی^۱ سازگار بوده و تصویر آن در ساختار سه‌بعدی عبارت است از بُعد ارتفاع که راستای اعمال نیروی گرانش هم هست و در شناخت فضا و مکان اهمیت ویژه‌ای دارد. داده‌های هندسی موردبحث در این پژوهش به شکل متناظر بر روی زبان گفتاری نیز نمود دارد. بر این اساس، در صورت تغییر ماهیت بنیادی فضای سه‌بعدی، به‌عنوان مثال با فرض کاهش یا افزایش یک بُعد، انتظار می‌رود ساختارهای مفهومی و تأثیر آنها هم بر ریاضیات و هم بر زبان طبیعی تغییری قابل‌رصد داشته باشد. این تغییرات در ادامه توصیف شده‌اند.

درک ابعاد فضایی بخشی از ادراک جسمانی انسان است و نقش بُعد ارتفاع که مسیر اعمال نیروی جاذبه نیز هست سبب شکل‌گیری مفاهیم ویژه‌ای خواهد شد که در زبان فارسی با واژه‌هایی نظیر بالا/پایین بازنمایی می‌شود. اثر نامتقارن بُعد ارتفاع به‌واسطهٔ وجود نیروی جاذبه در شکل‌گیری طرحوارهٔ فضا در نگاشت‌های استعاره‌ای نیز قابل‌رصد است. استعاره‌هایی نظیر «بیشتر بالاتر است» و یا واژه‌هایی مانند والا/پست، بلندمرتبه/ فرومایه از این دست هستند. بر این اساس و بر مبنای روش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر درون‌نگری و

1. Euclidean geometry

شم زبانی، در ادامه، بُعد ارتفاع و نقش آن شکل‌گیری طرح‌واره‌های تصویری تحلیل و توصیف شده است.

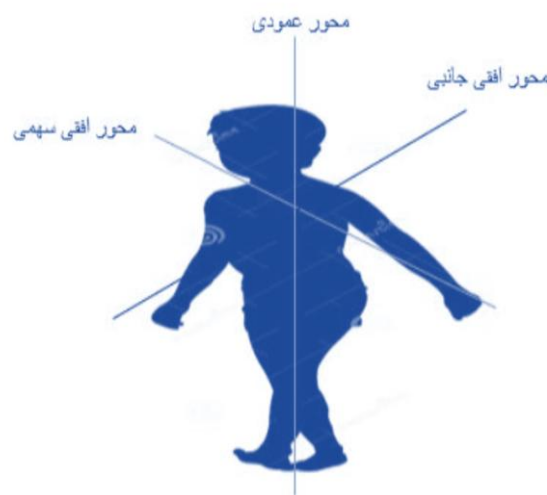
۵. تحلیل داده‌ها

آمیژه مفهومی محور مختصات که می‌تواند دارای یک یا دو یا سه بُعد و بیشتر باشد خود برآمده از ادراک جسمانی و طرحواره تصویری فضا است. در حقیقت فضای عینی جهان سه‌بُعدی را که پایه شکل‌گیری طرحواره تصویری فضا و یا بخشی از آن است می‌توان با یک نگاشت مفهومی به محورهای مختصات ریاضی تصویر کرد. این محورها دوه‌دو بر هم عمودند و خود این تعامد استعاره‌ای است از استقلال حرکت در مسیرهای فضایی عینی؛ به این صورت که همان‌گونه که صعود به قله یک کوه از دید مسافت طی‌شده، مستقل از حرکت افقی از یک شهر به شهر دیگر است و بالا رفتن عمودی سبب تغییر مسافت افقی نخواهد شد، ابعاد مختصاتی نیز بر هم عمود و از هم مستقل‌اند. بُعد ارتفاع که یکی از محورهای سه‌گانه محور مختصات سه‌بُعدی است، علاوه بر ارتفاع می‌تواند نشانگر عمق نیز باشد و استفاده از علائم مثبت برای ارتفاع و منفی برای عمق نیز استعاره‌ای است برای نمایش این دو واقعیت عینی که هم‌راستا، ولی در خلاف جهت هم هستند و هر دو از ادراک جسمانی استخراج می‌شوند.

۱-۵. جهان واقعی (سه‌بُعدی)

در جهان واقعی که دارای سه بُعد طول، عرض و ارتفاع است، وجود این سه بُعد نقشی اساسی در شکل‌گیری طرحواره تصویری فضا ایفا می‌کند و بر اساس فرضیه ریاضیات جسمانی این طرحواره در قالب آمیژه مفهومی استعاری (محور مختصات سه‌بُعدی) قابل توصیف است. این محور دارای سه محور عمود بر هم است. ادراک جسمانی انسان در قبال این سه بُعد یکسان نیست.

شکل ۵- محورهای آناتومیکی و هم‌ارزی آنها با محورهای مختصات (مطوری و همکاران: ۱۳۹۹)

مطابق شکل ۵، اگر محور افقی جانبی را هم‌ارز محور مختصات طولی، محور افقی سهمی را هم‌ارز محور مختصات عرضی و محور عمودی را هم‌ارز محور مختصات قائم در نظر بگیریم، بُعد طولی مفهومی متقارن دارد و این تقارن ناشی از محل قرار گرفتن چشمان انسان در مقابل صورت است که هستی‌های استقرار یافته بر محور طولی را متقارن مفهوم‌سازی می‌کند. در زبان فارسی واژه‌هایی نظیر راست/چپ بیانگر این مفهوم‌سازی طولی هستند. محور عرضی به دلیل محل قرارگیری چشم‌ها در مقابل صورت، نامتقارن مفهوم‌سازی می‌شود و بدیهی است که اگر موجودی دارای تقارن بینایی در امتداد محور عرضی باشد این بُعد را متقارن درک خواهد کرد. به بیان ساده‌تر، اگر نوع ایستادن یک شخص به شکلی باشد که چشم‌ها در امتداد محور عرضی قرار بگیرد، بدیهی است که اشیاء قرار گرفته در جلوی شخص دیده خواهند شد و اشیاء قرار گرفته در پشت خیر؛ لذا نوعی عدم تقارن دیداری بین بخش جلویی و پشتی برقرار است، اما در همین حالت دید شخص نسبت به اشیاء موجود در دو طرف و در امتداد محور طولی کاملاً متقارن و یکسان است.

پی‌آیند ادراک جسمانی انسان در رابطه با واژه‌هایی نظیر جلو/ عقب و یا روبرو/ پشت سر، نوعی مفهوم‌سازی نامتقارن در قبال هستی‌های استقرار یافته در بُعد عرضی نمایش می‌دهند. در نهایت، محور عمودی که مسیر اعمال نیروی جاذبه است به علت وجود همین نیرو، نامتقارن مفهوم‌سازی می‌شود و واژه‌های بالا/ پایین اشاره به ادراک نامتقارن بُعد ارتفاع در طرحواره فضا دارند. صعود به ارتفاع و یا افتادن در عمق که تجربه‌هایی بدنمند هستند، راستای اعمال نیروی جاذبه را بازنمایی می‌کنند؛ به این صورت که اولی نیازمند صرف نیرو و دومی بی‌نیاز از آن است. از این بابت است که برخی از خصوصیات اخلاقی یا جایگاه اجتماعی و نظایر آنها که نیازمند صرف تلاش درونی و یا اجتماعی هستند، در زبان به شکل استعاری با مفهوم بالا/ والا نگاشت می‌شوند و برعکس خصوصیات مذموم - که بر اساس تجربه انسانی عمدتاً در نهاد انسان موجود هستند و کسب آنها نه فقط نیازمند صرف نیرو نیست، بلکه به شکل خودکار کشتی شیب به سقوط در عمق دارند - نگاشتی به شکل مفاهیم پست/ فرومرتب/ فرومایه می‌گیرند. در بعضی از فرهنگ‌ها و ادیان آمیزه‌های مفهومی جهان پس از مرگ نیز از همین استعاره‌ها بهره گرفته‌اند؛ به صورتی که بهشت و معنویت در بالا و جهنم و دون‌مایگی در قعر تصویرسازی شده است. یک مثال از استعاره کلی «کسب معنویت صعود است»، مطلع «ما ز بالاییم و بالا می‌رویم» در یکی از غزل‌های دیوان شمس مولوی است. مثال‌های دیگری از استفاده استعاری بُعد ارتفاع در نظام مفهومی انسان و همچنین، در زبان فارسی محاوره‌ای عبارت‌اند از:

(۱) سکوی تدریس در کلاس درسی به مثابه جایگاه برتر معلم و مدرس در مفهوم‌سازی و تأکید بر مرتبه بالاتر فکری و علمی که بر اساس موقعیت فیزیکی بالاتر در ارتفاع، به جایگاه برتر و شایسته احترام در ذهن مخاطب اعم از دانش‌آموز، دانشجو و... تعبیر و تقویت می‌شود.

(۲) قرار گرفتن قهرمانان ورزشی بر روی سکوی اهدای مدال که ارتفاع بالاتر از منظر استعاری نشان‌دهنده جایگاه بالاتر ورزشی و توانمندی است.

- ۳) جاسازی و تعبیه اتاق و محل کار مدیران در طبقات بالاتر (اکثراً بالاترین طبقه) ساختمان سازمان، اداره، مؤسسه و ... بر اساس ادراک استعاری ارشدتر به مثابه بالاتر^۱.
- ۴) استفاده از واژه مافوق در زبان فارسی برای اشاره به رئیس یا مقام بالاتر که خود بر گرفته از زبان عربی است، به معنای آنچه بالاتر است.
- ۵) استفاده از صفت بالاتر و پایین تر برای واژه‌هایی مانند رده شغلی، پست اداری، جایگاه کاری، مرتبه سازمانی، رتبه علمی/آزمون، مقام مدیریتی و
- ۶) استفاده از واژه‌های بالا و پایین برای بیان رده ارزش استعلایی و توصیف عوالم خاکی و ماورایی.
- ۷) بهره‌گیری از واژه‌های والا و پست به منظور توصیف جایگاه اخلاقی.
- ۸) کاربرد واژه‌های فرادستان و فرودستان در شرح جایگاه مالی و وضعیت اقتصادی افراد.
- ۹) واژه‌های بلندمرتبه و فرومایه و نظایر آن در تعیین مواردی مانند جایگاه معنوی و اخلاقی و
- ۱۰) واژه‌های والامقام و دون پایه در تبیین مواردی نظیر جایگاه سیاسی و سازمانی و ... واضح است که بر اساس نظریه ذهن جسمانی در صورتی که ساختار آناتومیک بدن انسان متفاوت می‌بود و یا مشخصه‌های فیزیکی نیروی جاذبه در جهان واقعی تغییرات قابل توجهی داشت، مفهوم‌سازی طر حواره تصویری فضا و در نتیجه، تقارن و یا عدم تقارن ادراکی ابعاد فضایی و همچنین، نگاشت‌های استعاری و آمیزه‌های مفهومی ناشی از آن و صورت زبانی شکل گرفته بر این اساس بسیار متفاوت بود.

۲-۵. جهان دوبُعدی

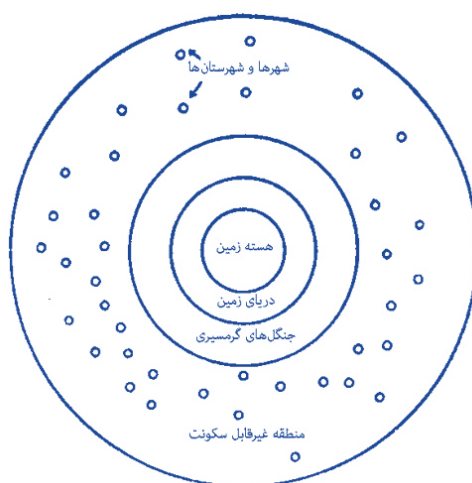
با فرض وجود جهان خیالی و انتزاعی دارای دو بُعد هندسی و وجود موجوداتی دوبُعدی که شبیه انسان عدم تقارن بینایی در جهت یکی از محورها دارند، مفهوم‌سازی هر دو بُعد نامتقارن است. بُعد طولی به علت عدم تقارن اندام بینایی و محور عرضی به علت مسیر اعمال

1. superior as higher

نیروی جاذبه. مثال گویایی از این مفهوم سازی^۱، مرجع (ابوت و بورگر^۲، ۱۴۰۰) است که توصیف دنیایی خیالی به نام تختستان^۳ را ارائه می دهد، محور عرضی مسیر اعمال نیروی جاذبه است و واژه های شمال/ جنوب، عدم تقارن بُعد عرضی را بازنمایی می کنند. در این دنیا، بُعد ارتفاع به آن شکل که در جهان سه بُعدی درک می شود وجود ندارد و از آنجا که حرکت از جنوب به سمت شمال مستلزم صرف انرژی و غلبه بر نیروی جاذبه است، ادراک بدنمند ساکنان این دنیا که ساختار بینایی نامتقارن نسبت به بُعد عرضی نیز دارند، از دو جهت نامتقارن است. بورگر (ابوت و بورگر، ۱۴۰۰) در کتاب گویستان^۴ که ادامه کتاب تختستان است، به رمزگشایی از ساختار جاذبه جهان دوبعدی مذکور پرداخته است تا استعاره شمال/ جنوب را بر اساس ساختار عینی جهان مذکور توصیف کند.

شکل ۶ نشان دهنده ساختار جهان دوبعدی گویستان به روایت بورگر است (ابوت و بورگر، ۱۴۰۰: ۲۶۲).

شکل ۶- ساختار جهان دوبعدی (ابوت و بورگر، ۱۴۰۰: ۲۶۲)

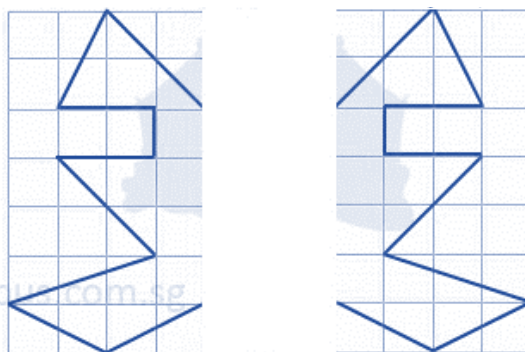

1. conceptualization
2. Abbot, E., & Burger, D.
3. flatland
4. sphereland

در صفحه قرصی شکل جهان دوبعدی شکل ۶، از آنجا که نواحی جنوبی غیرقابل سکونت هستند، شهرها و شهرستان‌های متمدن و مذکور در داستان در نواحی شمالی قرار دارند و راستای اعمال نیروی جاذبه به سمت هسته زمین است، لذا برای ساکنان این دنیا جهت جاذبه از سمت شمال به سوی جنوب است و واژه‌های شمال/ جنوب بازنمایی جهت اعمال نیروی جاذبه هستند. لذا، برای چنین موجوداتی در درک محور عرضی نوعی عدم تقارن ادراک ناشی از ادراک بدنمند جهان دوبعدی مذکور قابل توصیف است.

بر این اساس، می‌توان به شکل تعمیمی نتیجه گرفت که در چنین دنیایی، واژه‌های متناظر با مفاهیم شمال/ جنوب در استعاره‌های مربوط به جایگاه اجتماعی و خصوصیات اخلاقی استفاده شوند؛ به عنوان مثال «بیشتر شمالی تر است» و «اخلاق مداران شمالی هستند». ریاضیات جسمانی در چنین دنیایی دارای استعاره‌ها و آمیزه‌های مفهومی محدودتری از جهان سه بعدی است و مفاهیم دَوَران^۱ و انطباق مفهوم سازی محدودتری برای ساکنان آن دنیا دارند. به عنوان مثال، طبق شکل ۷، چارچوب‌های هندسی دوبعدی که وارون آینه‌ای هستند و در جهان سه بعدی بر اساس دَوَران در بُعد سوم دارای امکان انطباق هستند، در جهان دوبعدی امکان انطباق ندارند؛ زیرا دَوَران لازم برای انطباق آنها نیازمند بُعد سوم است که از دید ساکنان دنیای دوبعدی قابل درک نیست.

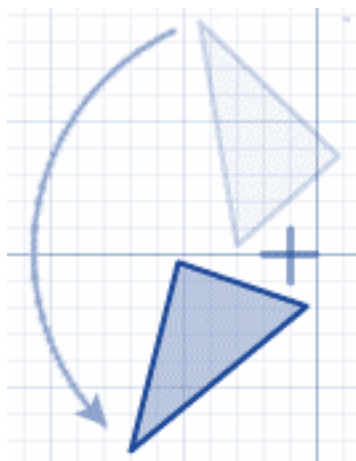
شکل ۷- چارچوب‌های هندسی دوبعدی وارون آینه‌ای

1. rotation

شایان ذکر است که مفهوم دَوَران در ریاضیات خود یک آمیزه مفهومی است که به شکل یک نگاشت، حوزه مبدأ مثلاً یک ساختار هندسی را به حوزه مقصد تصویر می‌کند. حوزه مقصد ضمن حفظ مشخصات ساختاری مبدأ، تنها از دید مثلثاتی و زوایا نسبت به محورهای مختصات، بر اثر نگاشت دَوَران تغییر کرده است. شکل ۸ نشان‌دهنده نوعی دَوَران در محور دوبعدی است که یک مثلث حول یک نقطه چرخانده شده است. این چرخش با یک تابع نگاشت ریاضی قابل بیان است که ضمن حفظ ساختار هندسی مثلث، تنها زاویه اجزاء آن را نسبت به محورهای مختصات تغییر داده است.

شکل ۸- دوران یک مثلث حول نقطه‌ای که با علامت + مشخص شده است در مختصات دوبعدی.

۳-۵. جهان چهاربُعدی

از آنجاکه برای انسان به واسطه تجربه بدنمند محدود به سه بُعد و زیستن در دنیایی سه بُعدی، امکان درک و تجربه جهان چهاربُعدی به شکل مستقیم و بی واسطه وجود ندارد، تنها گزینه ورود به تحلیل چنین فضایی تعمیم و مقایسه^۱ برآمده از خلاقیت و تخیل ریاضیاتی است. بر این اساس، با فرض دنیایی خیالی و انتزاعی دارای چهار بُعد مکانی به نام ابر حجمستان^۲

1. analogy

2. hyperspace land

که دارای ساکنانی چهاربُعدی با بینایی نامتقارن (شبیه انسان) است، مسیر اعمال نیروی جاذبه در راستای بُعد چهارم است که می‌توان آن را آبرارتفاع^۱ نامید. علت در نظر گرفتن بُعد چهارم به عنوان مسیر اعمال نیروی جاذبه برآمده از طرحواره تصویری دیگری به نام طرحواره ظرف است. از آنجا که ادراک انسان از نیروی جاذبه در دنیای واقعی محدود به ظرف محدودی از فضا است که انحنای مسیر اعمال نیروی جاذبه را بازنمایی نمی‌کند، لذا راستای جاذبه از دید ادراک بدنمند یک راستای خطی در مسیر محور عمودی در جهان سه‌بُعدی است. در حالت کلی و بر اساس علم فیزیک، راستای اعمال جاذبه به انحنای فضا بستگی دارد و لذا، همواره خطی نیست. این در حالی است که در ظرف محدود فضای زیستی انسان بر روی سیاره زمین، راستای اعمال این نیرو به جز در موارد محدود استثنا، در امتداد یک خط راست هم‌جهت با محور مختصات عمودی درک می‌شود. بر اساس تعمیم می‌توان گفت موجودات انسان گونه دنیای چهاربُعدی نیز، راستای جاذبه را به شکل خطی در امتداد بُعد آبرارتفاع تجربه می‌کنند. به بیان دیگر، می‌توان تصور کرد که موجودی دوبُعدی که درک دوبُعدی از طرحواره ظرف دارد، در صورت انتقال به جهان سه‌بُعدی جاذبه را نیرویی عمود بر ظرف فضایی خود درک می‌کند و به همین صورت و بر اساس تعمیم، می‌توان مسیر اعمال نیروی جاذبه در جهان چهاربُعدی را از دید درک بدنمند یک انسان سه‌بُعدی، خطی و در راستای بُعد چهارم در نظر گرفت. می‌توان ادعا کرد که در زبان گفتاری ساکنان این دنیا علاوه بر واژه‌های راست/چپ، جلو/عقب و بالا/پایین، واژه‌هایی با مضمون آبربالا/آبرپایین نیز وجود دارند که بر اساس ادراک جسمانی مسیر اعمال نیروی جاذبه، در شکل‌گیری طرحواره فضا (و یا آبرفضا^۲) نقش دارند. در این دنیا محور طولی دارای تقارن ادراکی است و سه محور دیگر نامتقارن هستند (البته با فرض تعمیم چهاربُعدی مشخصه‌های آناتومیکی انسان برای موجودات آن دنیا). این عدم تقارن برای دو محور عرض و ارتفاع به علت عدم تقارن هندسی جسمانیت ساکنان آن دنیا است و برای محور آبرارتفاع به علت مسیر اعمال نیروی جاذبه. می‌توان به شکل تعمیمی نتیجه

1. extra height

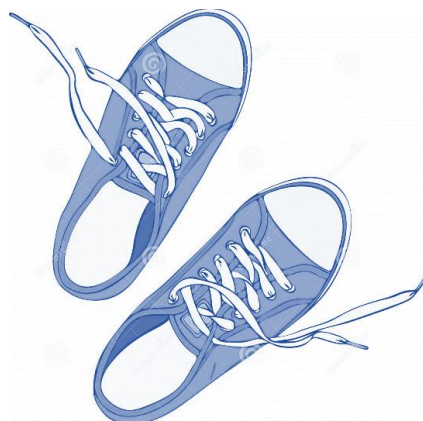
2. hyperspace

گرفت که در چنین دنیایی واژگان متناظر با مفاهیم آبربالا/ آبرپایین در استعاره‌های مربوط به جایگاه اجتماعی و خصوصیات اخلاقی استفاده شوند. به عنوان مثال، «بیشتر آبربالا تر است» و «اخلاق مداران آبروالا هستند».

آمیزه‌های مفهومی ریاضیات جسمانی در این جهان چهاربُعدی فراتر از جهان سه‌بعدی هستند. به عنوان مثال، طبق شکل ۹ چارچوب‌های هندسی سه‌بعدی که مانند یک جفت کفش وارون آینه‌ای هستند و در جهان چهاربُعدی دارای امکان انطباق محسوب می‌شوند، در جهان سه‌بعدی امکان انطباق ندارند، زیرا دَوَران لازم برای انطباق آنها نیازمند بُعد چهارم است که از دید ساکنان دنیای سه‌بعدی قابل درک نیست.

در شکل ۹ با دَوَران یکی از کفش‌ها در بُعد چهارم می‌توان آن را دقیقاً بر کفش دیگر منطبق ساخت؛ در صورتی که در جهان سه‌بعدی چنین فرآیندی امکان‌پذیر نیست. از این رو، آمیزه مفهومی دَوَران و انطباق در جهان چهاربُعدی مفهومی وسیع‌تر از جهان سه‌بعدی دارد و ساکنان چنین دنیایی بر اساس ادراک بدنمند و ذهن جسمانی خود درک متفاوتی از آمیزه‌های مفهومی ریاضیات جسمانی دنیای خود نظیر دَوَران و انطباق خواهند داشت.

شکل ۹- چارچوب‌های هندسی سه‌بعدی وارون آینه‌ای

۶. نتیجه‌گیری

استعاره‌ها و آمیزه‌های مفهومی حوزه ریاضیات جسمانی برآمده از طرحواره‌های تصویری هستند. در مورد خاص طرحواره تصویری فضا، تابع ابعاد فضایی از جمله بُعد ارتفاع بوده

و وجود جهان‌هایی با ابعاد بیشتر یا کمتر بر آنها مؤثر است. از این رو، در صورت فرض وجود دنیایی خیالی که در آن بُعد ارتفاع وجود ندارد و دارای دو بُعد هندسی است، ریاضیات مفهوم‌سازی شده توسط ساکنان آن دنیا متفاوت خواهد بود، زیرا که ادراک جسمانی و طرحواره فضا که برآمده از ادراک جسمانی است، در آن دنیا متفاوت است. در زبان ساکنان هوشمند چنین دنیایی واژه‌های برآمده از طرحواره فضا کاهش خواهند یافت. در مثال دنیایی به نام تختستان واژه‌های شمال/ جنوب بیانگر مفهوم راستای اعمال نیروی جاذبه هستند و واژه‌های بالا/پایین در آن زبان، اگر هم وجود داشته باشد، صرفاً تعبیر دیگری از شمال/ جنوب است. به همین سیاق، در صورت فرض دنیایی دارای چهار بُعد هندسی، ضمن وجود تفاوت در ریاضیات مفهوم‌سازی شده توسط ساکنان آن دنیا، زبان ارتباطی برآمده از طرحواره فضا برای این موجودات واژه‌های بیشتری دارد و واژه‌هایی با مضمون آبربالا/ آبرپایین برای توصیف بُعد آبرارتفاع و راستای اعمال نیروی جاذبه به کار می‌روند.

جدول ۲ نشان‌دهنده مقایسه این سه جهان از منظر مشخصه‌های طرحواره تصویری فضا، جایگاه آن در فرضیه ریاضیات جسمانی و اثر آن بر زبان است.

جدول ۳- مقایسه جهان‌های دوبُعدی، سه‌بُعدی و چهاربُعدی از منظر مشخصه‌های طرحواره فضا.

جهان ابعادی	راستای اعمال نیروی جاذبه	واژگان و مضامین نمایانگر راستای اعمال نیروی جاذبه	جایگاه در فرضیه ریاضیات جسمانی
جهان دوبُعدی	بُعد عرضی	شمال/ جنوب	محور مختصات دوبُعدی، انطباق و دوران دوبُعدی
جهان سه‌بُعدی	بُعد ارتفاع	بالا/ پایین	محور مختصات سه‌بُعدی، انطباق و دوران سه‌بُعدی
جهان چهاربُعدی	بُعد آبرارتفاع	آبربالا/ آبرپایین	محور مختصات چهاربُعدی، انطباق و دوران چهاربُعدی

درمجموع، می‌توان گفت از یک سو ساختار ابعادی یک جهان فرضی یکی از عواملی است که از طریق ادراک بدنمند سبب شکل‌گیری طرحواره تصویری فضا در ذهن جسمانی خواهد شد و از سوی دیگر، طرحواره فضا در بستر نگاشت‌های مفهومی، مانند استعاره و آمیزه مفهومی در شکل‌گیری ریاضیات جسمانی نقش خواهد داشت. بر همین اساس و بر مبنای تعداد ابعاد فیزیکی یک جهان، شکل‌گیری طرحواره تصویری فضا در ذهن ساکنان آن نسبت به جهان‌هایی با ابعاد متفاوت دارای مشخصات متفاوتی خواهد بود و بر همین مبنای ریاضیات جسمانی ساکنان آن دنیا شکل دیگری خواهد داشت. این تفاوت‌ها خود تأییدی است بر جسمانی بودن ریاضیات و عدم تأیید ادعاهای ریاضیات متعالی و افلاطونی. به بیان دیگر، قابل استنتاج است که وقتی تنها با تغییر ابعاد هندسی جهان تغییری اساسی در ادراک بدنمند ریاضیات به وجود می‌آید، طبیعتاً سایر تغییرات فرضی اعم از تغییر مشخصات هندسی، ثوابت فیزیکی و ... منجر به انواع متفاوتی از ریاضیات خواهند شد که همین امر متعالی بودن و غیرجسمانی بودن ریاضیات را زیر سؤال خواهد برد.

لذا، می‌توان نتیجه گرفت که اثر بُعد ارتفاع بر طرحواره تصویری فضا و نگاشت‌ها، استعاره‌ها و آمیزه‌های مفهومی برآمده از آن و همچنین، تصویر آن بر زبان، خود به تنهایی تأییدی است بر جسمانی بودن ریاضیات. در این پژوهش تأکید بر روی بررسی اثر بُعد ارتفاع به عنوان راستای اعمال نیروی جاذبه بر شکل‌گیری طرحواره تصویری فضا و نگاشت‌های مفهومی حاصل از آن در شکل‌گیری ریاضیات جسمانی انسانی بوده است. به همین روال، اگر تغییرات سایر طرحواره‌های تصویری مانند طرحواره ظرف و حصار نیز در بستر تغییرات دنیای بیرونی رصد شوند و تأثیر آنها بر ریاضیات جسمانی حاصل بررسی گردد، علاوه بر یافتن مصداق‌های بیشتر برای جسمانی بودن ریاضیات، شواهد همگرایی برای نظریه ذهن جسمانی نیز مهیا خواهد شد. شایان ذکر است که در این پژوهش از میان هشت طرحواره تصویری مطرح شده در جدول ۱ تنها طرحواره فضا و آن هم فقط از منظر بُعد ارتفاع بررسی شده که در زبان فارسی خود را با مضامین بالا/ پایین بازنمایی می‌کند.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

سپاسگزاری

در اینجا از جناب آقای دکتر محسن کاهانی، استاد گروه مهندسی کامپیوتر دانشگاه فردوسی مشهد و همچنین، جناب آقای دکتر علی ایزانلو، استادیار گروه زبان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد، به پاس راهنمایی‌های ارزنده ایشان سپاسگزاری می‌شود.

ORCID

Nasser Hafezi-

Motlagh

Mohammadreza

Pahlavannezhad

<https://orcid.org/0000-0002-8548-7051>

<https://orcid.org/0000-0001-9808-1352>

منابع

- ابوت ابوت، ادوین و بورگر، دیونیس. (۱۴۰۰). *تختستان و گوستان* (چاپ دوم) (ترجمه ناصر حافظی مطلق). تهران: انتشارات کتابسرای تندیس.
- صال‌مصلحیان، محمد. (۱۳۸۴). *فلسفه ریاضی (کلاسیک، مدرن، پست مدرن)*. مشهد: واژگان خرد.
- مطوری، حسین، ویسی، الخاص، گرجیان، بهمن و معماری، مهران. (۱۳۹۹). *خط ذهنی زمان در ایما و اشارات غیرکلامی فارسی زبانان از منظر استعاره‌های مفهومی لیکاف و جانسون. فصلنامه روانشناسی شناختی*، ۸ (۱)، ۶۷-۷۸.

References

- Abbot, E. & Burger, D. (2020). *Flatland and Sphereland*. (Nasser Hafezi-Motlagh, Trans.). Tehran: Ketabsaray-e-Tandis. [In Persian]
- Crane, T. (2015). *The Mechanical Mind: A Philosophical Introduction to Minds, Machines and Mental Representation*. UK: Routledge.
- Evans, V. (2019). *Cognitive Linguistics: A Complete Guide*. UK: Edinburgh University Press.

- Frege, G. (1958). *The Foundations of Arithmetic: A Logico-Mathematical Enquiry into the Concept of Number*. (JL Austin, Trans.). USA: Harper & Brothers.
- Johnson, M. (2013). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. USA: University of Chicago press.
- Lakoff, G. (2008). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. UK: University of Chicago press.
- Lakoff, G., & Núñez, R. (2000). *Where Mathematics Comes From: How the Embodied Mind Brings Mathematics into Being*. USA: Basic Books.
- Langacker, R. W. (2008). *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. UK: Oxford University Press.
- Livio, M. (2010). *Is God a Mathematician?*. USA: Simon and Schuster.
- Matoori, H., Veysi, E., Gorjian, B., & Memari, M. (2020). Mental timeline in persian speakers' co-speech gestures based on Lakoff and Johnson's conceptual metaphor theory. *Journal of Cognitive Psychology*, 8(1), 67-78. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23455780.1399.8.1.1.6>
- Mlodinow, L. (2010). *Euclid's Window: The Story of Geometry from Parallel Lines to Hyperspace*. USA: Simon and Schuster.
- Sal Moslehian, M. (2005). *Philosophy of Mathematics*. Vazhegan-e-Kherad. Iran. [In Persian]
- Tegmark, M. (2015). *Our Mathematical Universe: my Quest for the Ultimate Nature of Reality*. USA: Vintage.
- Voorhees, B. (2004). Embodied mathematics. *Journal of Consciousness Studies*, 11, 83-88.
- Winter, B., & Yoshimi, J. (2020). Metaphor and the philosophical implications of embodied mathematics. *Frontiers in Psychology*, 11, 569487.

استناد به این مقاله: حافظی مطلق، ناصر، پهلوانزاده، محمدرضا. (۱۴۰۴). توصیف شناختی مفهوم بُعد ارتفاع در شکل‌گیری طرحواره تصویری فضا، مبتنی بر چارچوب معناشناسی شناختی. *علم زبان*، ۱۲(۲۱)، ۲۴۴-۲۱۱. doi: 10.22054/ls.2025.83181.1692

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

An Exo-skeletal Analysis of Persian Quantifier Phrase

Mohaddeseh Soltani Nejad

Ph.D. in General Linguistics, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran

Abbas Ali Ahangar*

Professor of General Linguistics, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran

Abstract

Since the 1980s, when Abney (1987) considered the structure of the Noun Phrase (NP) paralleled with that of sentence, there have been many discussions about the type of functional phrases between Determiner Phrase/DP and Noun Phrase/NP. According to generative linguists, these functional phrases shift between case, gender, number, classifier and quantifier phrases. In the present study, an exo-skeleton analysis is carried out by using Borer's (2005) model to investigate the structure of Persian Quantifier phrase/#P. Borer (2005) maintains that DP includes #P, Classifier Phrase/CL^{max}, and NP. The key concept in Borer's exo-skeletal model is the absence

*Corresponding Author: ahangar@english.usb.ac.ir

How to Cite: Soltani Nejad, M., Ahangar, A. A. (2025). An Exo-skeletal Analysis of Persian Quantifier Phrase. *Language Science Studies*, 12(22), 245-270. doi: [10.22054/ls.2025.82550.1687](https://doi.org/10.22054/ls.2025.82550.1687).

of any syntactic information such as syntactic categories in lexicon. In other words, in this model, syntax is responsible for determining syntactic categories not lexicon. In fact, the head of each functional phrase contains an open value that requires an f-morph or an abstract head feature to assign range to this open value. Accordingly, the head of #P is the open-value $\langle e \rangle_{\#}$, where $\langle e \rangle$ displays being an open-value and “#” the category. The exo-skeletal analysis of the research data shows that the position of the #P in Persian is after DP and before $CL^{\max}$. Also, language elements that are capable of assigning range to $\langle e \rangle_{\#}$ include quantifiers such as *bærxi/bæʔzi* ‘some’, *ʔændæki* ‘few’, *xejli* ‘many’ etc and cardinals that are placed in the position of #P specifier and the open value $\langle e \rangle_{\#}$ is assigned range via the specifier-head.

1. Introduction

Since the 1980s, following Abney’s (1987) proposal that the structure of the Noun Phrase (NP) parallels with that of the sentence, significant discussions have arisen regarding the nature and the type of functional projections situated between the Determiner Phrase (DP) and the Noun Phrase (NP). Generative linguists generally agree that these functional phrases include categories such as Case, Gender, Number, Classifier, and the Quantifier Phrase. The present study focuses on conducting an Exo-skeletal analysis on the Quantifier Phrase (#P) structure in Persian, utilizing Borer’s (2005) model. The aim is to specify the position and the function of quantifiers and cardinals (numbers) within this functional projection in Persian.

Research Questions

Accordingly, this study addresses the following research questions:

1. How do numerals assign range to the head of the quantifier phrase in Persian, based on Borer's (2005) Exo-skeletal framework?
2. How do quantifiers assign range to the head of the quantifier phrase in Persian, based on Borer's (2005) Exo-skeletal framework?

2. Literature Review

The Quantifier Phrase is a subject of ongoing theoretical debates. Within generative grammar, this phrase is generally analyzed as a functional projection. Scholars like Giusti (1991) and Shlonsky (1991) maintained that quantifiers (such as Hebrew *kol* 'all' and 'many children') function as functional heads, capable of selecting the DP or NP as their complement. However, there is disagreement regarding the structural position of the #P: some place the #P above the DP, while others situate it in an intermediate position, between the DP and the NP, within the DP structure.

In Persian language, Samiiian (1983) categorized quantifiers based on partitive constructions (e.g., *bæʔzi æz ketab-ha* 'some of the books' and non-partitive constructions (e.g., *xejli* 'much'). Moazami (1385/2006) and Ghadiri (1393/2014) both confirm the existence of the #P in Persian DP structure, though they differ on its precise structural position. Some consider its position within the determiner phrase, while others consider it higher than that. Rahimian and Movludi (1395/2016) also advocated for the functional category of the #P in Persian, positing that its complement is the Noun Phrase. The review goes under these subheadings.

3. Methodology

The present study is a descriptive–analytical research. The data of this study consist of sentences, clauses, and quantifier phrases drawn from formal (written) Persian. In order to minimize the influence of sociolinguistic factors, the authors avoided colloquial data as much as possible. In addition, some data were selected on the basis of the authors' linguistic intuition as native speakers of Persian. Furthermore, Borer's (2005) Exo-Skeletal approach was adopted for the analysis and explanation of the Persian data.

4. Theoretical Framework

This research is grounded in Borer's (2005) Exo-skeletal model, whose central assumption is that the lexicon lacks syntactic information, including syntactic categories. Instead, syntax is responsible for determining the syntactic categories not lexicon. The head of every functional phrase, in fact, contains an Open Value $\langle e \rangle$ that requires either an f-morph (independent grammatical functional formative) or an abstract head feature to act as a Range Assigner assign range to this open value. Borer (2005) proposes that the DP structure encompasses $\#P$, CL^{max} , and NP. Consequently, the head of the $\#P$ contains the Open Value $\langle e \rangle \#$, where $\langle e \rangle$ denotes the open value status and $\#$ designates the Quantifier category. The $\#P$ is an intermediate projection within the DP. The range assigner of this functional projection are numerals and quantifiers.

5. Results

The Exo-skeletal analysis of the Persian data shows that the position of the quantifier phrase in Persian is lower than DP and $\#P$ dominates the CL^{max} . Elements that function as Range Assigners for the open

value $\langle e \rangle_{\#}$ include quantifiers such as *bærxi/bæʔzi* ‘some’, *ʔændæki* ‘few’, *xejli* ‘many’, as well as cardinals (numerals). These elements occupy the specifier position of #P and assign range to the head of this projection via Specifier–Head agreement.

A further significant finding is that plural inflection (abstract head feature) can’t co-occur simultaneously with quantifiers or cardinals (e.g., **se doxtær-ha* ‘three girls’) in Persian. Borer (2005) argues for a dividing (partitioning) function of cardinals in some languages, such as Hungarian, provided that plural inflection exists in the language in question and never co-occurs with cardinals or quantifiers. This condition is met in Persian, supporting the analysis of Persian cardinals as dividers. Moreover, the data indicate that cardinals in Persian may also assign range to the head of CL_{max}, provided that no other Range Assigner is present. When another Range Assigner is available, the cardinal functions merely as a modifier and occupies the specifier position of the quantifier phrase. To account for this behavior, the authors draw a parallel with the distribution of the universal quantifier ‘all’ in English when it co-occurs with a determiner.

6. Conclusion

This study demonstrated the applicability of Borer’s (2005) Exo-skeletal model in explaining the structure of the #P in Persian. The findings confirmed that the Persian #P dominates the CL^{max}. The main theoretical contribution of the study is the proposal of an additional constraint on Borer’s (2005) conditions governing the range-assigning function of cardinals. According to this constraint, cardinals can assign range to the head of CL^{max} only in the absence

of another Range Assigner in the quantifier phrase; otherwise, they appear as modifiers in the specifier position of this phrase.

Keywords: exo-skeletal model, Quantifier Phrase/#P, open value, range assigner.

تحلیلی برون - اسکلتی از گروه کمیت‌نمای زبان فارسی

محدثه سلطانی نژاد ^{id} | دکترای زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

عباسعلی آهنگر ^{id} * | استاد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

چکیده

از دهه ۱۹۸۰ میلادی که ابنی ساختار گروه اسمی را مانند ساختار جمله دانست، تاکنون بر سر نوع گروه‌های نقشی مابین گروه حرف تعریف و گروه پایانی (گروه اسمی) بحث‌های زیادی وجود دارد. بنا به نظر زبان‌شناسان زایشی، این گروه‌های نقشی بین گروه حالت، جنس، شمار، طبقه‌نما و کمیت‌نما متغیر هستند. در پژوهش حاضر، به تحلیلی برون - اسکلتی با استفاده از انگاره بورر از گروه کمیت‌نمای زبان فارسی پرداخته می‌شود. بر این اساس، گروه حرف تعریف حاوی گروه کمیت‌نما، طبقه‌نما و گروه اسمی است. مفهوم کلیدی در انگاره برون - اسکلتی بورر نبود هرگونه اطلاعات نحوی از قبیل مقوله‌های واژگانی در واژگان است. به عبارت دیگر، در این انگاره، نحو وظیفه تعیین مقوله‌های نحوی را برعهده دارد و نه واژگان. در واقع، هسته هر گروه نقشی حاوی ارزش بازی است که نیاز به یک واژ مستقل یا یک مشخصه هسته انتزاعی دارد تا ارزش آن را تعیین کند. بر این اساس، هسته گروه کمیت‌نما (#P) ارزش‌باز #<e> است که <e> ارزش‌باز بودن و # مقوله را نشان می‌دهد. تحلیل برون - اسکلتی داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که جایگاه گروه کمیت‌نما در زبان فارسی بعد از گروه حرف تعریف و قبل از گروه طبقه‌نماست. همچنین، عناصر زبانی که قادر به ارزش‌گذاری ارزش‌باز #<e> هستند عبارت‌اند از کمیت‌نماهایی چون «برخی، بعضی، اندکی، خیلی،...» و اعداد که در جایگاه مشخصگر گروه کمیت‌نما قرار گرفته و ارزش‌باز #<e> را از طریق مشخصگر - هسته ارزش‌گذاری می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: انگاره برون - اسکلتی، گروه کمیت‌نما، ارزش‌باز، ارزش‌گذار.

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته زبان‌شناسی همگانی دانشگاه سیستان و بلوچستان است.

* نویسنده مسئول: ahangar@english.usb.ac.ir

۱. مقدمه

پیشنهاد ابنی^۱ (1987) مبنی بر همسانی ساختاری گروه اسمی با جمله، و نام گذاری این سازه با عنوان «گروه حرف تعریف^۲» با هسته^۳ D، نقطه عطفی در مطالعات نحو به شمار می آید و زمینه ساز شکل گیری پژوهش های نوینی در حوزه ساختار گروه اسمی شد. در این بررسی ها، زبان شناسان زایشی در جستجوی فرافکن های نقشی^۴ بودند که می توانند در این فرافکن جای گیرند. جستجوهای آنها به معرفی فرافکن های نقشی حالت^۵ (Loebel, 1994; Lamontagne and Travis, 1986)، جنس^۶ (Ritter, 1991; 1993) و طبقه نما^۷ (Borer, 2005)، کمیت نما^۸ (Shlonsky, 1991; Giusti and Leko, 1995; Benmamoun, 1999; Bhattacharya, 2000; Rutkowski, 2002; Borer, 2005) به عنوان فرافکن های میانی فرافکن حرف تعریف و فرافکن اسمی و گاهی فرافکنی (برای نمونه فرافکن کمیت نما) بر فراز فرافکن حرف تعریف انجامید. با این حال، همچنان بر سر وجود هر کدام از این فرافکن ها بحث های فراوانی است. وجود برخی از این گروه ها توسط نظریه پردازان دیگر رد و یا اصلاح شده است.

در این راستا، در بررسی فرافکن کمیت نما نیز بحث های فراوانی وجود دارد. برخی از زبان شناسان زایشی رأی به فرافکن میانی بودن این فرافکن داده اند (Rutkowski, 2002; Borer, 2005) و گیستی^۹ (1991) و شلونسکی^{۱۰} (1991) معتقد به فرافکن میانی بودن آن نیستند و آن را در جایگاهی بالاتر از فرافکن حرف تعریف قرار می دهند. با وجود این، هسته

-
1. Abney, S. P.
 2. Determiner Phrase (DP)
 3. functional categories
 4. case
 5. gender
 6. number
 7. classifier phrase/CLmax
 8. quantifier phrase/#P
 9. Giusti, G.
 10. Shlonsky, U.

این فرافکن را کمیت‌نماها و اعداد^۱ اشغال می‌کنند (Rutkowski, 2002; Borer, 2005). به طور کلی، اکثر پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه فرافکن کمیت‌نما از دیدگاه واژگان‌گرایی^۲ بوده است. به تعبیر دیگر، واژگان علاوه بر صورت و معنی، نشان‌دهنده مقوله‌های دستوری و برجسب‌های موضوعی است. از سوی دیگر، بورر^۳ (2005) مدعی نبود اطلاعاتی چون مقوله‌های دستوری و برجسب‌های موضوعی در واژگان است. وی این اطلاعات را حشو^۴ می‌داند؛ با این استدلال که نحو در مراحل بعد از ورود واژگان به درونداد محاسباتی^۵ این اطلاعات را به واژگان اضافه می‌کند و اگر این اطلاعات از قبل در واژگان وجود داشته باشند، نحو اطلاعات تکراری را بازتولید می‌کند که چنین رخدادی از نظر اقتصادی مقرون‌به‌صرفه نیست. بر این اساس، بنا به اقتصادی‌تر بودن انگاره بورر (2005) نسبت به انگاره یا نظریه‌های دیگر، به نظر می‌رسد این انگاره بر انگاره‌ها یا نظریه‌های دیگر ارجحیت داشته باشد. بنابراین، انگاره برون - اسکلتی بورر (2005) به عنوان چارچوب نظری این پژوهش در نظر گرفته شد. براساس این انگاره، عریان‌واژه^۶ به دلیل نداشتن ویژگی‌های دستوری از قبیل مقوله دستوری و برجسب‌های موضوعی هرگز نمی‌تواند شرایط ساختاری را بر توزیعش تحمیل کند. از این رو، ارزش مفهومی و تعبیر آن توسط محاسبات دستوری خاص مشخص می‌گردد. به معنای دیگر، این ساخت دستوری است که به یک قالب یا مجموعه‌ای از قالب‌ها منجر می‌شود که تعبیر را تعیین می‌کنند. در این انگاره بیشتر بار محاسباتی بر دوش ساختارهای نقشی است. از نظر بورر، ویژگی ساختارهای نقشی، ذاتی^۷ و جهانی است. همچنین، فهرست و ترتیب فرافکن‌های نقشی ثابتی جهانی است. مقوله‌بندی فرافکن‌های واژگانی از طریق ساختار نقشی تحقق می‌یابد. افزون‌براین، مسئله زبان عریان‌واژه‌هایی هستند که بیشتر درک زبانی را شامل می‌شوند. محل ذخیره این عریان‌واژه‌ها

1. cardinals

2. lexicalist

3. Borer, H.

4. redundant

5. input

6. listeme

7. innate

دایره‌المعارف^۱ است که فهرستی از تمامی جفت‌های صدا (نمایه واجی) و معنا (بسته‌ای معنایی از ویژگی‌های مفهومی) را دربردارد. این عریان‌واژه‌ها از آرایه مفهومی^۲ (انتخاب عریان‌واژه‌های نامرتب^۳) در ساختارها درونه‌گذاری می‌شوند. ادغام عریان‌واژه‌ها از آرایه مفهومی، حوزه‌ای به نام حوزه واژگانی^۴ ایجاد می‌کند و نه آنها (کلمه‌های محتوایی) بر ساختارها و نه ساختارها بر آنها تأثیری ندارند؛ تنها زمانی که اشتقاق تمام می‌شود، دستور به کل ساختار تعبیر اعطا می‌شود.

همانطور که بیان شد، در انگاره بورر (2005) هیچ مشخصه نحوی در واژگان وجود ندارد. وی هسته هر گروه نقشی را با ارزش باز معرفی می‌کند. برای نمونه، هسته گروه نقشی حرف تعریف، $\langle e \rangle_d$ است که $\langle e \rangle$ ارزش باز و d مقوله را نشان می‌دهد. مجوزدهی این ارزش‌های باز در روند اشتقاق توسط عملگر مناسب (یک واژ - مستقل^۵) (صورت‌ساز نقشی دستوری مستقل) مانند “will” در زبان انگلیسی یا یک مشخصه هسته انتزاعی^۶ برای مثال، گذشته در همان زبان) صورت می‌پذیرد. این ارزش‌گذاری به دو صورت مستقیم (واژ - مستقل یا یک مشخصه هسته انتزاعی) و غیرمستقیم (عملگر گفتمانی^۷ یا تطابق مشخصگر - هسته) انجام می‌شود. در ارزش‌گذاری‌ها، ارزش‌گذاری از طریق واژ - مستقل نیاز به حرکت هسته ندارد. در حالی که در ارزش‌گذاری از طریق مشخصه هسته انتزاعی، به دلیل عدم توانایی مشخصه هسته انتزاعی در بازنمایی واجی خود، یک میزبان واژگانی از هسته فرافکن پایین‌تر به این هسته حرکت می‌کند. چنین حرکتی می‌تواند پنهان یا آشکار باشد.

همچنین، در این انگاره $\langle e \rangle$ ارزش باز را نشان می‌دهد و $\#$ مقوله کمیت‌نما را نشانه‌گذاری می‌کند. فرافکن نقشی کمیت‌نما فرافکنی میانی در فرافکن حرف تعریف است. فرافکن حرف تعریف حاوی فرافکن کمیت‌نما، فرافکن طبقه‌نما و گروه اسمی است. ارزش‌گذاری‌های این فرافکن نقشی اعداد و کمیت‌نماها هستند (Borer, 2005). مثال (۱)

-
1. Encyclopedia
 2. Conceptual Array
 3. unordered listeme
 4. L-Domain
 5. F-morph
 6. abstract head feature
 7. discourse operator

نمونه‌ای از اشتقاق گروه حرف تعریف در زبان انگلیسی برپایه انگاره بورر (2005) را نشان می‌دهد.

1. Three cats

[DP <e>_d [#P three<e># [CL^{max} cat.<div> <e>DIV [NP eat]]]]
(Borer, 2005: 136).

در مثال (۱)، “three” به عنوان واژ - مستقل، ارزش باز فرافکن نقشی کمیت‌نما (<e>#) و مشخصه هسته انتزاعی <div> ارزش باز فرافکن نقشی طبقه‌نما (<e>DIV) را ارزش گذاری می‌کند. مشخصه هسته انتزاعی در راستای بازنمایی واجی خود به یک میزبان واژگانی نیاز دارد که در مثال (۱) واژ - مستقل “cat” میزبان این مشخصه شده است و از هسته فرافکن گروه اسمی به هسته فرافکن گروه طبقه‌نما حرکت آشکار دارد.

در این راستا، با وجود پژوهش‌هایی اندک در حوزه فرافکن کمیت‌نما و همچنین، اختلاف نظرهای موجود در خصوص میانی بودن یا نبودن این فرافکن در زبان فارسی، بررسی این فرافکن با دیدگاهی متفاوت ضروری و کارآمد به نظر می‌رسد. بر این اساس، می‌توان ماهیت فرافکن کمیت‌نما در زبان فارسی را برپایه انگاره برون - اسکلتی بورر (2005) بررسی و تحلیل کرد و به پرسش‌های زیر پاسخ داد.

۱. چگونه اعداد هسته گروه کمیت‌نمای زبان فارسی را براساس انگاره برون - اسکلتی بورر (2005) ارزش گذاری می‌کنند؟

۲. چگونه کمیت‌نماها هسته گروه کمیت‌نمای زبان فارسی را براساس انگاره برون - اسکلتی بورر (2005) ارزش گذاری می‌کنند؟

۲. پیشینه پژوهش

در این بخش، ابتدا به معرفی اجمالی مهم‌ترین پژوهش‌های صورت گرفته در مورد فرافکن کمیت‌نما در زبان‌های غیرفارسی و سپس، به معرفی پژوهش‌های انجام شده در زبان فارسی پرداخته خواهد شد.

گیستی (۱۹۹۱) با بررسی زبان انگلیسی، ایتالیایی و آلمانی اسم‌های کمی‌شده^۱ مانند "many children" را متعلق به گروه نقشی کمی‌نما می‌داند که "Q" مقوله نقشی محسوب می‌شود و یک گروه حرف تعریف یا گروه اسمی را به‌عنوان متمم خود انتخاب می‌کند.

شلونسکی (۱۹۹۱) کمی‌نمای "kol" به معنی «همه» را در زبان عبری هسته نقشی در نظر می‌گیرد که یک گروه حرف تعریف را به‌عنوان متمم انتخاب می‌کند. با این ادعا، وی ادعای ابنی (۱۹۸۷) مبنی بر مشخصگر گروه حرف تعریف بودن کمی‌نماها و ادعای اسپورتیچ^۲ (۱۹۸۸) مبنی بر افزوده بودن آنها را، رد می‌کند.

روتکوفسکی^۳ (۲۰۰۰) مدعی می‌شود که لازم است شمار در زبان‌های لهستانی^۴ و استونیایی^۵ به‌عنوان یک هسته نقشی مابین گروه حرف تعریف و گروه اسمی در نظر گرفته شود و آن را گروه کمی‌نما می‌نامد. وی اثبات می‌کند که این گروه نقشی در زبان‌های اسلاوی و اورالی^۶ نیز حضور دارد.

سمیعان^۷ (۱۹۸۳) با توجه به قرار گرفتن کمی‌نماها در ساخت بخشی^۸ (برای مثال، همه، تمام، بیشتر، بعضی، بسیاری) و یا قرار گرفتن همزمان آنها در ساخت بخشی و گروه اسمی یا ساخت غیربخشی^۹ (برای نمونه، خیلی، کمی، قدری، همه نوع، چند نوع) کمی‌نماهای زبان فارسی را به دو گروه تقسیم می‌کند.

معظمی (۱۳۸۵) معتقد به جایگاه بالاتر گروه کمی‌نمای زبان فارسی نسبت به گروه حرف تعریف است. وی کمی‌نماها را به دو گروه تقسیم می‌کند. گروهی که جایگاه آنها از ابتدا در گروه کمی‌نماست و گروهی که جایگاه ابتدایی آنها درون گروه حرف تعریف

-
1. quantified nominals
 2. Sportiche, D.
 3. Rutkowski, P.
 4. Polish
 5. Estonian
 6. Uralic
 7. Samiian, V.
 8. partitive construction
 9. non-partitive construction

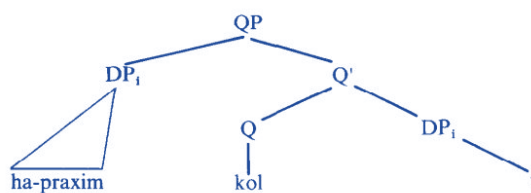
است و به منظور بازبینی مشخصه کمیت‌نمایی و گرفتن دامنه نسبت به عناصر دیگر در گروه به گروه کمیت‌نما حرکت می‌کنند.

قدیری (۱۳۹۳) کمیت‌نماهای «خیلی» و «بعضی» را هسته گروه کمیت‌نما در نظر می‌گیرد و بیان می‌دارد که این عناصر هم در ساخت کمی و هم در ساخت بخشی زبان فارسی حضور دارند. وی گروه کمیت‌نما را به پیروی از کاواشیما^۱ (۱۹۹۴) در جایگاه بالاتر از گروه حرف تعریف قرار می‌دهد.

رحیمیان و مولودی (۱۳۹۵) براساس چارچوب نظری هادلستون و پولوم^۲ (۲۰۰۲)، قائل به گروه نقشی کمیت‌نما در زبان فارسی‌اند. متمم این گروه، گروه اسمی است.

گیستی (۱۹۹۱)، شلونسکی (۱۹۹۱) و کاواشیما (۱۹۹۴) و به تبعیت از آن قدیری (۱۳۹۳) مبنای استدلال جایگاه گروه کمیت‌نما بر فراز گروه حرف تعریف را رفتار “kol” یا “all” به معنی «همه» می‌دانند. برای نمونه، شلونسکی (۱۹۹۱) گروه کمیت‌نمای “kol” یا “all” را با هسته آغازی کمیت‌نما و گروه حرف تعریف با هسته حرف تعریف “ha-” و گروه اسمی “praxim” «گل‌ها» را متمم آن می‌داند. این در حالی است که کمیت‌نمای شناور “kol” می‌تواند در جایگاه پایانی بعد از گروه حرف تعریف قرار گیرد. در این حالت، وی معتقد است که بنا به اصل حرکت آلفا^۳ گروه حرف تعریف از جایگاه متمم گروه کمیت‌نما به جایگاه مشخصگر گروه کمیت‌نما حرکت کرده است. شکل (۱) نشان‌دهنده این حرکت است.

شکل ۱. نمودار درختی حرکت گروه حرف تعریف از جایگاه متمم به جایگاه مشخصگر گروه کمیت‌نما (Shlonsky, 1991: 165)

1. Kawashima, R.
2. Huddleston, R. D., & Pullum, G. K.
3. α -movement

در مقابل، بورر (2005) معتقد است که “kol” در زبان عبری و “all” در زبان انگلیسی (به طور کلی، کمیت‌نماهای جهانی در تمامی زبان‌ها) قادر به ارزش‌گذاری هسته گروه کمیت‌نما هستند و در صورت خوانش قوی^۱ داشتن، ارزش باز هسته گروه حرف تعریف را نیز ارزش‌گذاری می‌کنند. بنابراین، گروه حرف تعریف بر فراز گروه کمیت‌نما واقع می‌شود. وی جایگاه متفاوت کمیت‌نماهای جهانی را به خوانش ضعیف^۲ و قوی آنها مرتبط می‌داند: اگر کمیت‌نما خوانش ضعیف داشته باشد، تنها قادر به ارزش‌گذاری ارزش باز فرافکن کمیت‌نماست. از این رو، کمیت‌نما در جایگاه میانی و در ترتیب کلمات بعد از هسته فرافکن نقشی حرف تعریف قرار می‌گیرد.

۳. روش

پژوهش حاضر پژوهشی توصیفی - تحلیلی است. داده‌های این پژوهش جملات، بندها و گروه‌های کمیت‌نمای زبان فارسی رسمی (نوشتاری) است. نویسندگان تلاش کردند تا حد امکان از کاربرد داده‌های محاوره‌ای به دلیل تأثیر عوامل جامعه‌شناختی پرهیز کنند. همچنین، برخی از این داده‌ها بر اساس شَمّ زبانی نویسندگانی انتخاب شده‌اند که فارسی زبان‌اند. انگاره برون - اسکلتی بورر (2005) به منظور تحلیل و تبیین داده‌های زبان فارسی در نظر گرفته شد.

۴. تحلیل داده‌ها

در این بخش، به توصیف و تحلیل داده‌های زبان فارسی حاوی کمیت‌نما براساس انگاره برون - اسکلتی بورر (2005) پرداخته می‌شود.

همانطور که پیش‌تر گفته شد، به باور بورر (2005)، در فرافکن حرف تعریف، فرافکن کمیت‌نما بر فرافکن طبقه‌نما مسلط است. در زبان انگلیسی، اعداد و کمیت‌نماها هسته فرافکن کمیت‌نما را ارزش‌گذاری می‌کنند. این فرافکن می‌تواند در ساختار فرافکن حرف تعریف

1. strong reading
2. weak reading

حضور نداشته باشد که در این صورت، منجر به تعبیری غیر کمی از فرافکن حرف تعریف خواهد شد.

از طرف دیگر، کمیته‌نماهای غیر بخشی^۱ به آن دسته از کمیته‌نماها گفته می‌شود که در ساختار گروه اسمی در زبان فارسی حضور می‌یابند و به تعبیر سمیعان (1983) شامل «خیلی، کمی، قدری، یک‌ذره، یک‌خرده، هر نوع، هر قدر، هر چه، همه‌گونه، همه‌نوع، چند نوع، چقدر، هیچ نوع، هیچ چیز، این همه و آن همه» است. وی کمیته‌نماهای «بعضی و بسیاری» را به‌عنوان کمیته‌نماهای بخشی در نظر می‌گیرد. کمیته‌نماهای بخشی در ساخت بخشی ظاهر می‌شوند. ساخت بخشی زبان فارسی حاوی گروه‌های کمیته‌نما و عدد با یک گروه اسمی معرفه همراه با حرف اضافه «از» یا کسره اضافه است (Samiiian, 1983). برای مثال، «بعضی از مجروحان» یا «تمام کتاب‌ها» نمونه‌هایی از ساخت بخشی زبان فارسی‌اند. با این حال، قدیری (۱۳۹۳) بر این باور است که کمیته‌نماهایی چون «بعضی و خیلی» برخلاف نظر سمیعان (1983) که معتقد است تنها در ساخت بخشی حضور می‌یابد، در ساخت گروه اسمی ساده زبان فارسی، یا به تعبیر دیگر ساخت غیر بخشی (برای نمونه، «بعضی فیلم‌ها») مشاهده شده‌اند. همچنین، کمیته‌نمای بخشی «بسیاری» نیز در ساخت غیر بخشی همچون «بسیاری دانش‌آموزان، بسیاری بیماران» ظاهر می‌شود. بر این اساس، تجزیه و تحلیل برخی نمونه‌های گروه حرف تعریف در زبان فارسی که حاوی کمیته‌نماهای غیر بخشی و اعداد هستند در زیر آمده است.

بنا به پژوهش بورر (2005)، اسم‌ها در برخی جایگاه‌ها نیاز به تقسیم‌شدن^۲ دارند؛ این عملکرد تقسیم‌شدن در زبانی مثل زبان انگلیسی با استفاده از ساختار تقسیم‌کننده‌ای^۳ مانند تصریف جمع^۴ انجام می‌شود. وی قابل‌شمارش^۵ بودن اسم‌ها و اسم توده^۶ بودن آنها را

۱. بررسی و تحلیل کمیته‌نماهای بخشی و جهانی در زبان فارسی بر پایه انگاره برون - اسکلتی بورر (2005) به دلیل گستردگی موضوع نیاز به پژوهش‌های جداگانه‌ای دارد.

2. portion out
3. dividing structure
4. plural inflection
5. count
6. mass noun

مسئله‌ای دستوری و بی‌ارتباط به عامل‌های معنایی واژه‌ها می‌داند؛ زیرا که تعبیر اسم توده به نبود ساختار تقسیم‌کننده و به تبع آن، گروه طبقه‌نما در گروه حرف تعریف وابسته است. در این گروه (گروه طبقه‌نما)، به صورت هسته با ارزش باز $\langle e \rangle \text{DIV}$ نشان داده می‌شود که “DIV” نشان‌دهنده “divider” یا «تقسیم‌گر» است. تصریف جمع و طبقه‌نمای^۱ مستقل (میزها) می‌تواند $\langle e \rangle \text{DIV}$ را ارزش‌گذاری کند. در صورتی که در فرایند اشتقاق مشخصه هسته انتزاعی، عامل ارزش‌گذاری ارزش باز $\langle e \rangle \text{DIV}$ باشد، هسته گروه اسمی به منظور برآورده کردن بازنمایی واجی این مشخصه باید به هسته گروه طبقه‌نما حرکت کند تا برونداد واجی مناسب ایجاد شود. در حالی که اگر عامل ارزش‌گذاری واژه - مستقل باشد، این حرکت منتفی می‌شود. همانطور که بیان شد، در انگاره برون - اسکلتی بورر (2005) امکان ارزش‌گذاری به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم وجود دارد. در ارزش‌گذاری مستقیم مشخصه هسته انتزاعی یا واژه - مستقل ارزش باز هسته فرافکن طبقه‌نما $\langle e \rangle \text{DIV}$ را ارزش‌گذاری می‌کند و ارزش‌گذاری غیرمستقیم این هسته از طریق عملگر گفتمانی یا تطابق مشخص‌گر - هسته رخ می‌دهد. با در نظر گرفتن نکته‌های بیان‌شده، اشتقاق گروه حرف تعریف فاعلی «تعدادی سب» در مثال (۲. الف) با توجه به بازنمایی (۲. ب) در زیر آمده است.

۲. الف: تعدادی سیب روی زمین ریخته است.

N] NP] <e>_{DIV} <div>.Ø] CL^{max}] <e>_#] تعدادی #P] <e>_{d.}] DP] ب: ٢. [[[[[[[[[سب

1. classifier

۲. اشتقاق داده‌های پژوهش حاضر بنا به رسم الخط فارسی از راست به چپ یازمایی شده‌اند.

اشتقاق مثال (۲) با ادغام عریان واژه «سیب» از حوزه واژگانی با هسته گروه اسمی آغاز می‌شود. در ادامه اشتقاق مثال (۲)، عنصر نقشی تهی^۱ ارزش باز گروه طبقه‌نما $\langle e \rangle_{DIV}$ را ارزش‌گذاری می‌کند تا از خوانش اسم توده جلوگیری شود. سپس، کمیت‌نمای «تعدادی» در مشخصگر گروه کمیت‌نما ادغام می‌شود. این مشخصگر از طریق ارزش‌گذاری غیرمستقیم مشخصگر - هسته ارزش باز $\# \langle e \rangle$ را ارزش‌گذاری می‌کند.

۲. الف: سینا کمی شکر داخل فنجان ریخت.

ب: $[DP \langle e \rangle_d \langle \# \rangle \text{کمی}] [NP \langle e \rangle_N \text{شکر}]$.

در مرحله اول اشتقاق گروه حرف تعریف مفعولی در مثال (۳)، عریان‌واژه «شکر» با هسته گروه اسمی ادغام می‌شود. در این گروه حرف تعریف هیچ گونه ساختار تقسیم‌کننده‌ای از قبیل مشخصه هسته انتزاعی و طبقه‌نما حضور ندارد. از این رو، این گروه حرف تعریف فاقد گروه طبقه‌نماست. در مرحله آخر، کمیت‌نمای «کمی» در مشخصگر گروه کمیت‌نما ادغام می‌شود و در این جایگاه از طریق مطابقت مشخصگر - هسته ارزش باز $\# \langle e \rangle$ را ارزش‌گذاری می‌کند.

۳. الف: بعضی دانشجوها درس زبان‌شناسی را حذف کرده‌اند.

ب: $[DP \langle e \rangle_d \langle \# \rangle \text{بعضی}] [CL^{max} \langle e \rangle_N \text{دانشجو}]$
 $[NP \langle e \rangle_N \text{دانشجو}]$

۱. بورر (۲۰۰۵) توضیحی در مورد چگونگی ارزش‌گذاری برخی عناصر زبانی با توجه به زبان‌ویژه بودن این عناصر زبانی ارائه نکرده است؛ برای نمونه، اسم‌های مفرد عریان (بدون وند تصریفی یا حرف تعریف) در ساخت‌هایی مانند «گره از روی درخت افتاد» یا اسم‌هایی با مفهوم جمع در ساخت‌هایی از قبیل «تعدادی سیب» که به دلیل حضور کمیت‌نما مفهوم جمع از آن متداعی می‌شود. با این حال، بورر (۲۰۰۵) مدعی است در صورت فراق‌ن نشدن گروه طبقه‌نما، اسم در ساخت مورد نظر، خوانش اسم توده می‌گیرد. در این صورت، «گره» در ساخت «گره از روی درخت افتاد» و «سیب» در ساخت «تعدادی سیب» به دلیل فراق‌ن نشدن گروه طبقه‌نما خوانش اسم توده می‌گیرند که مغایر با دستور زبان فارسی است. در نتیجه، به منظور جلوگیری از این خوانش، عنصر نقشی تهی در نظر گرفته شد (برای اطلاعات بیشتر به سلطانی‌نژاد (۱۴۰۳) رجوع کنید).

تبيين اشتقاق گروه حرف تعريف فاعلى «بعضى دانشجوها» بر مبنای پژوهش بورر (2005) در مثال (۳) به این صورت است که عریان‌واژه «دانشجو» از حوزهٔ واژگانی با هستهٔ گروه اسمی ادغام می‌شود. با توجه به تکواژ بودن جمع در زبان فارسی و براساس نظر بورر (2005)، جمع در زبان فارسی مشخصهٔ هستهٔ انتزاعی است. مشخصهٔ هستهٔ انتزاعی جمع <div> به منظور بازنمایی واجی نیاز به میزبان واژگانی دارد. به منظور برآورده کردن نیاز واجی مشخصهٔ هستهٔ انتزاعی، اسم «دانشجو» از هستهٔ گروه اسمی به هستهٔ گروه طبقه‌نما حرکت می‌کند و این حرکت به صورت آشکار رخ می‌دهد. از این رو، ارزش باز <e>DIV از طریق مشخصهٔ هستهٔ انتزاعی <div> ارزش‌گذاری می‌شود. از این رو، اسم «دانشجوها» بازنمایی واجی می‌یابد. در ادامه، کمیت‌نمای «بعضی» در مشخصگر گروه کمیت‌نما ادغام می‌شود و از طریق مطابقهٔ مشخصگر - هسته ارزش باز <e># ارزش‌گذاری می‌گردد.

۴. الف: واکسن‌ها از مرگ بسیاری بیماران جلوگیری کردند.

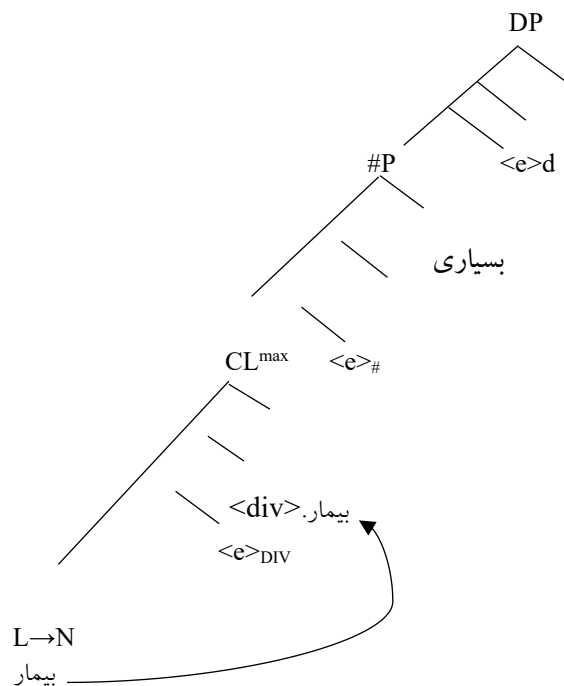
b: DP] <e>_d] #P بسیاری] <e>_#] CL^{max}] بیمار. <div> DIV <e> NP]

[N بیمار]]]]]]].

همچنین، تحلیل گروه حرف تعریف «بسیاری بیماران» در مثال (۴) به این قرار است که که عریان‌واژه «بیمار»، بعد از ادغام در هستهٔ گروه اسمی با توجه به ارزش‌گذاری ارزش باز $\langle e \rangle_{DIV}$ در گروه طبقه‌نما، توسط مشخصهٔ هستهٔ انتزاعی به منظور بازنمایی این مشخصه به هستهٔ گروه طبقه‌نما ارتقا می‌یابد. سپس، کمیت‌نمای «بسیاری» در مشخصگر گروه کمیت‌نما ادغام می‌شود. این ادغام به ارزش‌گذاری ارزش باز گروه کمیت‌نما $\langle e \rangle_{\#}$ از طریق مطابقت مشخصگر - هسته ارزش باز $\langle e \rangle_{\#}$ منتهی می‌شود. در ادامهٔ روند اشتقاق، در PF^1 اسم «بیماران» بازنمایی واجی می‌یابد.

شکل (۲) بازنمایی برون - اسکلتی گروه حرف تعریف «بسیاری بیماران» در مثال (۴) را بر پایه نظریه بورر (۲۰۰۵) ارائه می دهد.

شکل ۲. بازنمایی برون - اسکلتی گروه حرف تعریف مثال (۴)^۱

به علاوه، اعداد نیز قادر به ارزش گذاری ارزش باز گروه کمیت نما هستند.

۵. الف: **دو کتاب** را از روی قفسه بردارید.

N] NP] <e>DIV] دو CL^{max}] <e>#] دو #P] <e>d.] DP] ب: کتاب.

اشتقاق گروه حرف تعریف مفعولی «دو کتاب» در جمله (۵) اینگونه است: ابتدا عریان واژه «کتاب» از حوزه واژگانی با هسته گروه اسمی ادغام می‌شود. نکته قابل توجه این است که بورر (2005) قائل به عملکرد تقسیم‌گری برای اعداد در برخی زبان‌ها مثل زبان

۱. این بازنمایی بر اساس رسم الخط زبان فارسی از سمت راست به چپ است.

مجارستانی است؛ به این شرط که در زبان مورد نظر تصریف جمع وجود داشته باشد و هر گر با اعداد یا کمیت‌نماها به طور همزمان رخ ندهد. همانطور که نمونه‌های (۳) و (۴) نشان می‌دهند، در زبان فارسی تصریف جمع با کمیت‌نماها ظاهر می‌شود. با وجود این، ظهور همزمان تصریف جمع با اعداد در زبان فارسی به ساختار غیردستوری منجر می‌شود. برای نمونه، ساختار «^{*}دو کتاب‌ها» غیردستوری است. بنابراین، یکی از شروط معرفی شده توسط بورر (2005) به منظور در نظر گرفتن اعداد به عنوان تقسیم‌گر در زبان فارسی برآورده شده است. در این راستا، با توجه به شرط بیان شده، «دو» از حوزهٔ واژگانی در مشخصگر گروه طبقه‌نما ادغام شده و هستهٔ گروه طبقه‌نما (<e>DIV) را ارزش‌گذاری می‌کند. در ادامهٔ اشتقاق، با توجه به اینکه اعداد ارزش باز #<e> را نیز ارزش‌گذاری می‌کنند، «دو» به این منظور به مشخصگر گروه کمیت‌نما ارتقا می‌یابد تا در آن جایگاه به‌طور غیرمستقیم و از طریق مطابقت مشخص‌گر - هسته ارزش باز هستهٔ گروه کمیت‌نما یعنی #<e> را ارزش‌گذاری کند.

۶. الف: سه تا دختر در تصادف اتوبوس مجروح شدند.

ب: DP] <e>_{d.} #P] <e>_# CL^{max} سه] تا DIV] NP] N]
 دختر.

قبل از ورود به تحلیل گروه فعلی «سه تا دختر» در جمله (۶) برپایه انگاره بورر (2005)، لازم است به چند نکته اشاره شود. در این مثال «تا» به عنوان طبقه‌نما، تقسیم‌گر محسوب می‌شود و مانند تصریف جمع، ارزش باز فرافکن طبقه‌نما ($\langle e \rangle \text{DIV}$) را ارزش‌گذاری می‌کند. با توجه به اینکه اعداد نیز در زبان فارسی تقسیم‌گر محسوب می‌شوند، در مثال (۶) و براساس نظریه بورر (2005)، این مسئله به ساختار غیردستوری می‌انجامد؛ زیرا که وجود دو ارزش‌گذار عدد «سه» و «طبقه‌نمای «تا» برای یک ارزش باز ($\langle e \rangle \text{DIV}$) منجر به نشان‌گذاری دوگانه^۱ می‌شود. در نتیجه، با توجه به اینکه بورر (2005) به چنین ساختاری نپرداخته است، نویسندگان به قیاس با رفتار کمیت‌نمای جهانی «all» در زبان انگلیسی فرضی

1. double marking

را مطرح می‌کنند. بدین ترتیب، کمّیت‌نمای جهانی “all”، در صورت وجود ارزش‌گذار دیگری برای ارزش‌باز گروه حرف تعریف $\langle e \rangle_d$ و ارزش‌باز گروه کمّیت‌نما $\langle e \rangle_\#$ ، به‌عنوان توصیفگر در مشخصگر گروه کمّیت‌نما ادغام می‌شود و امکان ارزش‌گذاری از آن سلب می‌شود. رفتار کمّیت‌نمای جهانی “all” در حضور حرف تعریف “the” که ارزش‌گذار ارزش‌باز گروه حرف تعریف $\langle e \rangle_d$ و گروه کمّیت‌نما $\langle e \rangle_\#$ است، در مثال (۷) بازنمایی شده است. در این مثال کمّیت‌نمای جهانی “all” امکان ارزش‌گذاری خود را با توجه به حضور ارزش‌گذار دیگر از دست می‌دهد و تنها به‌عنوان توصیفگر گروه کمّیت‌نما در این گروه ادغام می‌شود و به‌عنوان توصیفگر به جایگاه مشخصگر گروه حرف تعریف حرکت می‌کند.

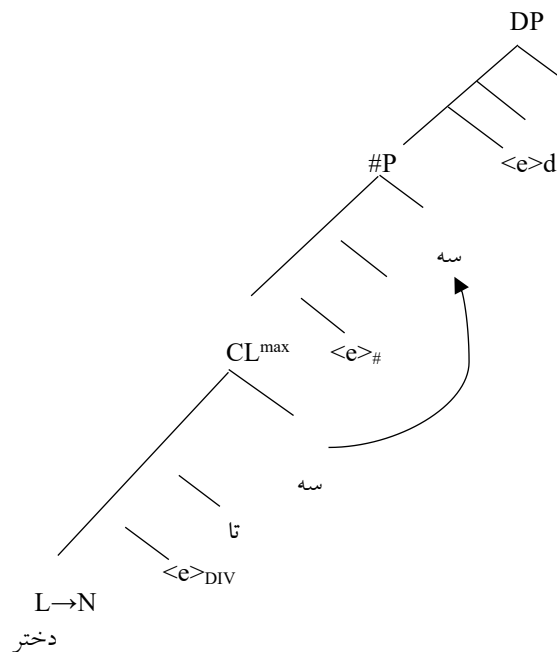
7. [DP all [D the $\langle e \rangle_d$ [#P all [the $\langle e \rangle_\#$ (DIV) [CL^{max} the $\langle e \rangle_\#$ DIV (#) [NP table]]]]]] (Borer, 2005:173).

بدین ترتیب، به نظر می‌رسد می‌توان رفتار کمّیت‌نماهای زبان فارسی را در حضور همزمان با اعداد، مشابه کمّیت‌نمای جهانی “all” در نظر گرفت. با پذیرش این فرض، اشتقاق گروه حرف تعریف «سه تا دختر» با ادغام «دختر» از حوزه واژگانی در هسته گروه اسمی آغاز می‌شود. در ادامه اشتقاق، واژ - مستقل «سه» به‌عنوان توصیفگر گروه طبقه‌نما ادغام می‌شود و «تا» به‌عنوان ارزش‌گذار با هسته گروه طبقه‌نما ادغام شده و ارزش‌باز $\langle e \rangle_{DIV}$ را ارزش‌گذاری می‌کند. واژ - مستقل «سه»، در ادامه، به مشخصگر گروه کمّیت‌نما حرکت کرده و از طریق ارزش‌گذاری غیرمستقیم مشخصگر - هسته ارزش‌باز $\langle e \rangle_\#$ را ارزش‌گذاری می‌کند.

به نظر می‌رسد با توجه به داده‌های زبان فارسی لازم است قیدی را به شرط بورر (2005) درمورد تقسیم‌گر بودن اعداد اضافه کرد و آن این است که در صورت نبودن ارزش‌گذار دیگری در ساختار حاوی اعداد، اعداد می‌توانند ارزش‌باز گروه طبقه‌نما $\langle e \rangle_{DIV}$ را ارزش‌گذاری کنند. در غیر این صورت، آنها به‌عنوان توصیفگر در مشخصگر گروه طبقه‌نما ظاهر خواهند شد.

شکل (۳) اشتقاق برون - اسکلتی گروه حرف تعریف فاعلی مثال (۶) (سه تا دختر) را براساس نظریه بورر (2005) بازنمایی می کند.

شکل ۳. بازنمایی برون - اسکلتی گروه حرف تعریف فاعلی مثال (۶)

۵. بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر به ارائه تبیینی برون - اسکلتی از گروه کمیت‌نمای زبان فارسی براساس انگاره بورر (2005) پرداخته است. تحلیل داده‌های زبان فارسی نشان داد که تبیین ساختار گروه کمیت‌نمای این زبان و عناصری که می‌توانند ارزش باز <e># را ارزش گذاری کنند، بر پایه این انگاره کارآمد است. علاوه براین، یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که گروه کمیت‌نمای زبان فارسی بر فراز گروه طبقه‌نما قرار گرفته و گروه حرف تعریف بر این گروه مسلط است. این نتیجه با نتایج تحلیل‌های معظمی (۱۳۸۵) و قدیری (۱۳۹۳) مبنی بر وجود گروه کمیت‌نما در ساختار گروه حرف تعریف همسو است، اما با فرض قرار گرفتن گروه کمیت‌نما بر فراز گروه حرف تعریف توسط آنان همخوانی ندارد.

از طرفی، داده‌های زبان فارسی نشان داد که اعداد و کمیت‌نماها ارزش باز گروه کمیت‌نما ($\langle e \rangle \#$) را ارزش‌گذاری می‌کنند. افزون بر این، بررسی این داده‌ها مؤید این مسئله است که اعداد در این زبان مانند زبان مجارستانی قادر به ارزش‌گذاری هسته فراقکن طبقه‌نما نیز (ارزش باز $\langle e \rangle \text{DIV}$) هستند. با این تفاوت که در زبان فارسی اعداد با طبقه‌نماها همزمان ظهور می‌یابند و این مسئله در شروط مطرح شده بورر (2005) نادیده گرفته شده است. در این راستا، نویسندگان با قیاس رفتار مشابه کمیت‌نمای "all" در همراهی با حرف تعریف "the" در این انگاره دست به تحلیل وقوع همزمان اعداد و طبقه‌نماها در گروه طبقه‌نما زدند. با توجه به این مسئله، در صورت حضور همزمان عدد و طبقه‌نما، عدد به عنوان توصیفگر در مشخصگر گروه طبقه‌نما ادغام می‌شود و طبقه‌نما ارزش باز این فراقکن ($\langle e \rangle \text{DIV}$) را ارزش‌گذاری می‌کند. نتیجه این تحلیل قیاسی مؤید الزام افزودن محدودیتی به شرط مطرح شده در انگاره بورر (2005) در مورد ارزش‌گذاری ارزش باز گروه طبقه‌نما توسط اعداد در صورت عدم وقوع همزمان تصریف جمع با اعداد است. محدودیت مذکور این است که در صورت نبود تقسیم‌گر دیگری مانند طبقه‌نماها، اعداد می‌توانند ارزش باز این گروه را ارزش‌گذاری کنند.

فهرست اختصارات

#	Quantifier	کمیت‌نما
#P	Quantifier Phrase	گروه کمیت‌نما
<div>	Plural Abstract Head Feature	مشخصه هسته انتزاعی جمع
<e>	Open Value	ارزش باز
<e>#	Quantifier Phrase Open Value	ارزش باز گروه کمیت‌نما
<e>d	Determiner Phrase Open Value	ارزش باز گروه حرف تعریف
<e>DIV	Classifier Phrase Open Value	ارزش باز گروه طبقه‌نما
D	Determiner	حرف تعریف
DP	Determiner Phrase	گروه حرف تعریف
N	Noun	اسم

NP

Noun Phrase

گروه اسمی

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

ORCID

Mohaddeseh Soltani Nejad

<https://orcid.org/0000-0002-9991-6590>

Abbas Ali Ahangar

<https://orcid.org/0000-0003-1288-1506>

منابع

- رحیمیان، جلال و مولودی، امیر سعید. (۱۳۹۵). گروه کمیت‌نما در فارسی امروز. *فصلنامه زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۳(۱۴)، ۶۱-۷۵. doi: 10.22126/JLW.2016.1274
- سلطانی‌نژاد، محدثه. (۱۴۰۳). بررسی نحوی ساختار گروه حرف تعریف زبان فارسی براساس انگاره‌ی برون - اسکلتی بورر (۲۰۰۵). رساله دکتری، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- قدیری، لیلا. (۱۳۹۳). کمیت‌نماها در زبان فارسی. *پژوهش‌های زبانی*، ۵(۱)، ۹۵-۱۰۸. doi: 10.22059/jolr.2014.52662
- معظمی، آرزو. (۱۳۸۵). *نحو گروه حرف تعریف در زبان فارسی*. رساله دکتری، دانشگاه تهران.

References

- Abney, S. P. (1987). *The English noun phrase in its sentential aspect*. [Doctoral dissertation, University of MIT].
- Benmamoun, E. (1999). The syntax of quantifiers and quantifier float. *Linguistic inquiry*, 30(4), 621-642. doi: 10.1162/002438999554237.
- Bernstein, J. B. (1993). *Topics in the syntax of nominal structure across Romance* [Doctoral dissertation, University of New York].
- Borer, H. 2005. *Structuring Sense: Volume 1: In name only*. Oxford University Press.
- Ghadiri, L. (2014). The quantifiers in Persian. *Linguistic Research*, 5(1), 95-108. <https://doi.org/10.22059/jolr.2014.52662>. [In Persian]

- Giusti, G. (1991). The categorial status of quantified nominals. *Linguistische Berichte*, 136, 438-454.
- Huddleston, R. D. & Pullum, K. G. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kawashima, R. (1994). The structure of noun phrase and interpretation of quantificational NPs in Japanese. [Doctoral dissertation, Cornell University].
- Lamontagne, G., & Travis, L. (1986). The case filter and the ECP. *McGill Working Papers in Linguistics*, 3, 51–75.
- Loebel, E. (1994). KP/DP-Syntax: Interaction of case-marking with referential and nominal features. *Theoretical Linguistics*, 20, 38–70. <https://doi.org/10.1515/thli.1994.20.1.37>.
- Moazami, A. (2006). *Syntax of Persian determiner phrase*. [Doctoral dissertation, University of Tehran]. [In Persian].
- Picallo, M. C. (1991). Nominals and nominalizations in Catalan. *Probus*, 3, 279–316. <https://doi.org/10.1515/prbs.1991.3.3.279>.
- Rahimian, J., & Movludi, A. S. (2016). Quantifier phrase in modern Persian. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 3(14), 61-75. doi:10.22126/JLW.2016.1274. [In Persian]
- Ritter, E. (1991). Two functional categories in noun phrases: Evidence from Modern Hebrew. In S. Rothstein (Ed.), *Syntax and Semantics* 26, (pp. 37–62). San Diego: Academic Press.
- Ritter, E. (1993). Where's gender? *Linguistic Inquiry*, 24, 795–803.
- Rutkowski, P. (2002). The syntax of quantifier phrases and the inherent vs. structural case distinction. *Linguistic research*, 7(1), 43-74.
- Samiiian, V. (1983). *Structure of phrasal categories in Persian, an X-bar analysis*. [Doctoral dissertation, UCLA].
- Shlonsky, U. (1991). Quantifiers as functional heads: A study of quantifier float in Hebrew. *Lingua*, 84(2-3), 159-180. [https://doi.org/10.1016/0024-3841\(91\)90069-H](https://doi.org/10.1016/0024-3841(91)90069-H).

- Soltaninejad, M. (2024). *The syntactic study of the structure of Persian determiner phrase based on Borer's (2005) exoskeletal approach*. [Doctoral dissertation, University of Sistan and Baluchestan]. [In Persian].
- Sportiche, D. (1988). A theory of floating quantifiers and its corollaries for constituent structure. *Linguistic inquiry*, 19(3), 425-449.

استناد به این مقاله: سلطانی‌نژاد، محدثه و آهنگر، عباسعلی. (۱۴۰۴). تحلیلی برون-اسکلتی از گروه کمیت‌نمای زبان فارسی. *علم زبان*، ۱۲(۲۲)، ۲۴۵-۲۷۰. doi: 10.22054/l.s.2025.82550.1687

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Transliteration of Proper Names of Greek Philosophers and Sages into Arabic in the Texts of the Islamic Period: From a Linguistic Perspective

Golnaz Modarresi Ghavami

Associate Professor of Linguistics,
Allameh Tabataba'i University, Tehran,
Iran

Saeed Anvari*

Associate Professor of Philosophy,
Allameh Tabataba'i University, Tehran,
Iran

Abstract

With the entry of the works of Greek philosophers into the Islamic world, Greek names and terms appeared in various scientific texts of the Islamic civilization. This process, was accompanied by changes in the pronunciation and recording of these names and terms in Arabic, which in turn led to the multiplicity and diversity of the written forms of these names and terms. The present study, examines the method of transliterating these terms in Arabic texts of the Islamic period from a linguistic point of view. The results of the present study shows that changes in the pronunciation and consequently writing Greek names in Arabic have resulted from the difference in the set of stops and

*Corresponding Author: saeed.anvari@atu.ac.ir

How to Cite: Modarresi Ghavami, G., & Anvari, S. (2025). Passivization of Ditransitive Verbs in Persian Based on Symmetric Move Approach. *Language Science Studies*, 12(22), 271-320. doi: [10.22054/ls.2025.85794.1712](https://doi.org/10.22054/ls.2025.85794.1712).

fricative consonants. The results of this study show that the changes in the pronunciation and writing these names were mainly due to the differences in the phonetic systems of Greek and Arabic, the characteristics of the Arabic writing system, the unfamiliarity of the scribes with the pronunciation of Greek names, and their mistakes in recording the names. However, the problems of the Arabic writing system, such as the lack of letters for short vowels, the presence of dots, the serrations of some letters, and the mistakes of scribes in recording names, have made it difficult in some cases to identify the Greek original name or term. By examining various examples of proper names and philosophical terms, this study has identified specific patterns in the Arabization of Greek names

1. Introduction

This article examines the different written forms of the proper names of Greek philosophers and sages, as well as certain Greek terms when translated into Arabic during the translation movement in the Islamic world. The aim of the article is to understand the reasons behind different written forms of these names and terms and to provide a basis for predicting their original form when the written form in Arabic is ambiguous.

2. Literature Review

Ibn al-Baytar (1989), Eshkevari (1999), Al-Razi (2001), Ibn Abi Usaybi'ah (2001), and Al-Nuwayri (2002) have briefly and sporadically addressed the change in Greek names and terms when converted into Arabic. They have mentioned the inadequate knowledge of the translators and scribes of the grammar of Greek as

one of the sources of the multiplicity of written forms of Greek terms in Arabic texts. At the same time, they have briefly discussed certain changes that occur in Greek terms when adapted to the phonology of Arabic. The present article examines Greek proper names and terms to determine the main reasons for their different written forms in Arabic texts. Moreover, an extensive linguistic analysis of the processes involved in the adaptation of Greek proper names and loanwords into the phonological system of Arabic is provided.

3. Methodology

A list of the proper names of Greek philosophers and sages as well as philosophical terms that have more than one written form in Arabic texts was compiled. Data was examined and categorized into different sets: a) written forms of names and terms resulting from the carelessness of the scribes, b) written forms of names and terms resulting from the translators' lack of adequate knowledge of the grammar of Greek, and c) written forms of names and terms resulting from the characteristics of the Arabic script, mainly the lack of letters for representing short vowels and the presence of dots.

In the process of converting Greek names and terms into Arabic, their written form shows changes that result from the adaptation of their pronunciation into the phonological system of Arabic. The phonetic and the writing systems of the two languages were compared, and data was analyzed based on this comparison with the aim of understanding the adaptation process and to be able to predict the original Greek names and terms when the written form in Arabic is ambiguous. Since most of the translators of Greek sources into Arabic were fluent in

Syriac, there was a hypothesis, that is, the changes in the written form of Greek names and terms in Arabic might be the result of interference from the phonology of Syriac. Thus, the phonology of Syriac was also compared with the phonology of Arabic.

4. Discussion

The study of the written form of Greek proper names and terms in Arabic philosophical texts shows that the features of the Arabic writing system is one of the main reasons behind different written forms of such terms in Arabic texts. The Arabic writing system mainly represents consonants and uses optional diacritics to represent short vowels. In the absence of diacritics, a letter representing a consonant such as <ﺩ> can be read [du], [di], [da] if the reader is not familiar with the original pronunciation of the word in which it appears. This writing system also uses dots to differentiate letters representing consonants. Dots can appear above or under a letter and their number can vary from zero to three, as in <ﺏ، ﺗ، ﺫ> that represent the consonants [b, j, t, θ] respectively in Arabic. These features together with the carelessness of the scribes and their unfamiliarity with the original pronunciation of Greek terms have resulted in the multiplicity of the written forms of such terms in Arabic texts.

Moreover, the phonological system of the Indo-European Greek language and that of the Semitic Syriac and Arabic languages are not compatible. Syriac and Arabic have very similar phonological systems and the fact that many of the scribes and translators of Greek texts were speakers of Syriac, seems to have had no effect on the transliteration of Greek proper names and terms in Arabic texts.

The phonology of Greek has undergone certain changes during centuries. Some recordings of Greek names and terms represent older and others more recent pronunciations. Moreover, Greek consonants are pronounced differently in different phonetic contexts and transliterating letter for letter by some translators unfamiliar with these allophonic variations has resulted in multiple recordings of Greek terms and proper names.

In the process of transliteration, the pronunciation of the names of Greek philosophers and sages and terms is adapted into the phonological system of Arabic mainly when it comes to stop and fricative consonantal inventory and syllable structure.

5. Conclusion

The study of Greek proper nouns and terms in Arabic philosophical texts presented in this article reveals that many of these words have been recorded in various forms across different texts, which can sometimes confuse researchers when recording and trying to use the correct form of Greek proper nouns and terms in this language. We have seen that the multiplicity of written forms of these names and terms has several reasons, including the unfamiliarity of the scribes and translators with the pronunciation of these names and terms in Greek, their unfamiliarity with the grammar of Greek, and the features of the Arabic writing system. In the meantime, we know that proper nouns and terms adapt their pronunciation to the phonological system of the target language when transitioning from one language to another, and awareness of these adaptation methods can help researchers record such words more accurately.

In this article, we have discussed the phonological correspondences of Greek names and terms in Arabic. The Greek equivalents of many of these names and terms are unclear due to the factors we have mentioned, which makes it difficult to guess their Greek equivalents despite the clear phonological correspondences between the two languages.

Keywords: proper names, Arabic language, Greek language, translation movement, phonology.

----- دوفصلنامه علمی علم زبان -----

دوره ۱۲، شماره ۲۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، ۲۷۱-۳۲۰

ls.atu.ac.ir

DOI: [10.22054/ls.2025.85794.1712](https://doi.org/10.22054/ls.2025.85794.1712)

نحوه نویسه گردانی اسامی خاص فلاسفه و حکمای یونانی به زبان عربی در متون دوره اسلامی از منظر زبان‌شناسی

گلناز مدرسی قوامی دانشیار گروه زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

سعید انواری * دانشیار گروه فلسفه، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

با ورود آثار فلاسفه یونانی به جهان اسلام، اسامی و اصطلاحات ایشان در علوم مختلف تمدن اسلامی منعکس گردید. این فرایند با تغییراتی در تلفظ و ثبت اسامی خاص و اصطلاحات در زبان عربی همراه بود که در برخی موارد به تعدد و تنوع شکل‌های نگارشی این اسامی منجر شد. پژوهش حاضر با رویکردی زبان‌شناختی، به بررسی نحوه نویسه گردانی اسامی و اصطلاحات خاص یونانی در متون عربی دوره اسلامی می‌پردازد و نشان می‌دهد تغییرات تلفظی و نگارشی اسامی یونانی در زبان عربی ناشی از تفاوت مجموعه همخوان‌های انفجاری و سایشی بوده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که تغییرات در تلفظ و نگارش این اسامی عمدتاً ناشی از تفاوت‌های نظام آوایی زبان‌های یونانی و عربی، ویژگی‌های نظام نوشتاری عربی، ناآشنایی کاتبان با تلفظ اسامی یونانی و اشتباهات آنها در نگارش اسامی بوده است. گرچه وجود مشکلات خط عربی مانند عدم اعراب‌گذاری، نقطه‌دار بودن و دندانه‌دار بودن برخی از حروف و اشتباه کاتبان در ثبت برخی از اسامی باعث شده است تا در مواردی تشخیص نام اصلی معرب شده در یونانی با دشواری همراه باشد، این پژوهش با بررسی نمونه‌های مختلفی از نام‌های خاص و اصطلاحات فلسفی، الگوهای مشخصی را در تعریب اسامی یونانی شناسایی کرده است. یافته‌های این پژوهش می‌تواند در مطالعات تاریخی، زبان‌شناسی تطبیقی و نسخه‌پژوهی به کار گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: اسامی خاص، اصطلاحات فلسفی، زبان عربی، زبان یونانی، نویسه گردانی، نهضت ترجمه، واج‌شناسی.

۱. مقدمه

در نهضت ترجمه در جهان اسلام بسیاری از متون یونانی در حوزه‌های مختلف علم به زبان عربی برگردانده شدند. با ورود آثار حکمای یونان به جهان اسلام و انعکاس اسامی و اصطلاحات ایشان در علوم مختلفی همچون جغرافیا، فلسفه، منطق و طب، این اسامی و اصطلاحات معرّب شدند و صورت عربی گرفتند. ابن خلیکان می‌نویسد: «اگر آن عربی‌سازی (تعریب) نبود، هیچ‌کس از آن کتاب‌ها بهره‌مند نمی‌شد، زیرا با زبان یونانی آشنا نبودند» (ابن خلیکان، ۲/۱۳۶۴: ۲۱۷). این ترجمه‌ها از زمان بنی‌امیه آغاز شد و در زمان بنی‌عباس به اوج خود رسید. ابن ندیم در این زمینه می‌نویسد:

خالد بن یزید بن معاویه را حکیم آل مروان می‌نامیدند ... دستور داد تا گروهی از فلاسفه یونان که در شهری از مصر ساکن بودند و بر زبان عربی تسلط داشتند را حاضر کنند، سپس به آنها دستور داد تا کتاب‌های فنون و صنایع را از یونانی و قبطی به عربی ترجمه کنند و این اولین ترجمه و نقل از زبانی به زبان دیگر در [جهان] اسلام بود.
(ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۳۸).

راهبردها و شیوه‌های مختلفی در رویارویی با اسامی خاص در ترجمه وجود دارد (Nyangeri, 2019: 350). مترجم می‌تواند یک اصطلاح یا اسم خاص را به زبان مقصد ترجمه کند مانند اصطلاح phonetics که در زبان فارسی به «آواشناسی» برگردانده شده است. با وجود این، مترجمان گاه اصطلاحی را به زبان مقصد ترجمه نمی‌کنند، بلکه از نویسه‌گردانی (تبدیل صورت نوشتاری از یک نظام خطی به نظام خطی دیگر) بهره می‌گیرند و همان صورت اصطلاح را البته با انطباق با نظام آوایی^۱ و نوشتاری خود به کار می‌برند (Sato, 2016: 2)، مانند «موسیقی» که معرب اصطلاح یونانی (mousikḗ) است.

1. phonetic system

اعراب در نهضت ترجمه آثار علمی، نیازمند واژه‌های جدیدی بودند. این واژه‌ها به دو دسته معرب و مولد (مجعول) تقسیم می‌شدند. واژه‌ها معرب واژه‌هایی بیگانه (در بحث این مقاله یونانی) بودند که به صورت اصلی و یا با اصلاحاتی وارد زبان عربی شدند (افنان، ۱۳۸۷: ۶۴). چنانکه آمده است:

در کلمات عربی کلماتی یافت نمی‌شود که معادل تمامی کلمات یونانی باشد و بدین جهت در خلال این تعریب، بسیاری از الفاظ یونانی به همان نحو [در ترجمه‌ها] باقی ماندند

(شیخ بهائی، ۱۴۰۳: ۲/۱۰۲).

صورت الفاظ یونانی که در ترجمه‌ها باقی‌ماندند و به عربی راه یافتند در گذر از زبان یونانی به زبان عربی دچار دگرگونی‌های فراوانی شد. این دگرگونی‌ها در برخی از موارد ناشی از مشکلات خط و اشتباهات کاتبان نسخ خطی بود که با اسامی یونانی آشنایی نداشتند. برای مثال، «تراسوماخس» (Θρασύμαχος (Thrasymachus) یونانی را به صورت‌های «تراسوماجس» (ابوالبرکات، ۱۳۷۳: ۲۶۳)، «تراسوماخوس» (ابن‌سینا، ۱۴۰۵: ۳/۹۵)، «تراسوماخوس»، «براسوماخس»، «براسواخس»، «براسوماحسن»، «براتسوماخس» (نک: حلی، ۱۴۰۴: ۲/۲۸۶) و «تراسیماخوس»^۱ نگاشته‌اند. چنان که در این مثال مشاهده می‌شود، بخشی از این تغییرات ناشی از نقطه‌دار بودن خط عربی است که با تغییر تعداد و مکان نقطه‌ها صورت‌های مختلفی از این اسامی را ایجاد کرده است.

همچنین، ناآشنایی کاتبان نسخ خطی با اسم‌های خاص یونانی موجب شده است که گاهی اوقات برخی از اسامی را به نحوی بنویسند که گویی اسمی عربی است، مانند «ذیمقراطیس» (Δημόκριτος (Dēmókritos) که گاه آن را به صورت «ذی مقراطیس» و «ذی یمقراطس» و «ذو مقراط» نوشته‌اند که در آن «ذی» و «ذو» (که در عربی به معنای «صاحب» هستند) را در این اسامی پیشوند عربی انگاشته‌اند و یا «ابندقلیس»، «اباذقلیس»

۱. در این مقاله املاهای کلمات در متون معاصر عربی داخل کروشه مشخص شده‌اند و جهت پرهیز از حجیم شدن مقاله منابع آنها ذکر نشده‌اند. منابع این کلمات با جستجوی ساده در سایت www.noorlib.ir قابل مشاهده هستند.

Εμπεδοκλῆς (Empedoklēs) را گاه به صورت «ابن دقلیس» نوشته‌اند که گویی مرکب از «ابن» عربی و «دقلیس» است.

برخی از این تنوعات در نگارش اسامی و اصطلاحات یونانی ناشی از اطلاعات ناقص مترجمان و کاتبان از دستور زبان یونانی است، اما نکته‌ای که در برگردان متون یونانی به زبان عربی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، تعریب یا عربی‌شدن تلفظ اسم‌های خاص و اصطلاحات است. واژه‌ها و اصطلاحاتی که از یک زبان به زبانی دیگر وارد می‌شوند، خود را با نظام آوایی زبان وام‌دهنده انطباق می‌دهند. برای مثال، نام یونانی Asklepiós در برگردان به زبان عربی در متون قدیمی به صورت «اسقلپیوس» درآمده، در صورتی که همین نام در برگردان به زبان فارسی در متون جدیدتر به صورت «اسکلپیوس» نوشته شده است. دلیل جایگزین شدن حرف <π> با <ب> در برگردان عربی و <پ> در برگردان فارسی این است که واج /p/ در زبان فارسی وجود دارد، اما این واج در عربی کلاسیک نیست و با نزدیک‌ترین واج در زبان عربی، یعنی /b/ جایگزین شده است. به عنوان مثال، مصحح نهایی الأرب در مورد اسم «افتمون» می‌نویسد:

اصل این اسم در یونانی «اِپْتِیْمون» با همزه مکسوره و باء فارسی [(پ)] است و اعراب در گذشته چون در زبان‌شان فاء وجود دارد، این باء را در ترجمه‌هایشان تبدیل [به فاء] می‌کردند. و «نون» ای که در آخر این اسم است، در اصل در زبان یونانی «میم» است و مترجمان عرب، این میم را به نون تبدیل می‌کردند. و «تاء» آن همان‌طور که در گفتار یونانیان این گونه است، در حقیقت باید در زبان عربی «ث سه نقطه» بیان شود (نویری، ۱۴۲۳/۱۱: ۲۸۸-۲۸۷).

در برخی موارد صورت‌های متفاوت اسم‌ها و اصطلاحات یونانی در عربی بازنمایی‌کننده یک فرایند واجی^۱ در تلفظ است. برای مثال، اسم «انباذقلس» به صورت «امباذقلس» نیز ثبت شده است. همین‌طور است «یانبلیخوس»، «انباذقلس» و «سنبلیقیوس»

1. phonological process

که به ترتیب «یامبلیخوس»، «امباذقلس» و «سمبلیقیوس» نیز نوشته شده‌اند. در این نمونه‌ها، /n/ پیش از همخوان /b/ قرار دارد که می‌تواند در تلفظ طی فرایند همگونی^۱ همانند فرایندی که در تلفظ واژه «شنبه» به صورت «شمبه» رخ می‌دهد، به [m] تبدیل شود و این ویژگی تلفظی به خط راه یابد.

این مقاله به دگرگونی‌های تلفظی اسم‌های خاص فلاسفه و حکمای یونانی و برخی از اصطلاحات یونانی در زبان عربی که ناشی از انطباق آنها با نظام آوایی زبان عربی است می‌پردازد و بر اساس اصول زبان‌شناسی تغییرات صورت گرفته را مشخص می‌کند. این مطالعه به شناسایی اسامی اصلی یونانی برجای مانده در علوم مختلف دوران اسلامی یاری می‌رساند. پیش از این، زکریای رازی در کتاب *الحاوی* به منظور تعیین دقیق داروها کوشید تا میان اشکال مختلف نگارشی اسامی یونانی داروها در متون مختلف ارتباط برقرار کند و به برخی از تغییرات زبانی و نگارشی در انتقال اسامی از یونانی به عربی اشاره کرده است (رازی، ۲۲/۱۴۲۲: ۲۸). اشکوری نیز در *محبوب القلوب* می‌نویسد:

در کتاب‌های آشنایان به زبان روم باستان که همان زبان یونانی است، دیدم که در زبان یونانی همه اسامی وضعی مانند اسامی مردم و غیر آن که در آخر آنها حرف سین است، مانند جالینوس و دیسکوریدس و ... و مانند اسطوخودوس که از اسم‌های داروها است، در زبان یونانیان حکم سین در آخر تمامی این کلمات، مانند تنوین در زبان عربی است^۲ که در آخر کلمه قرار دارد ... و کلماتی که در زبان یونانیان در آخر آنها سین نیست، مانند سقراط و افلاطون و ... مانند اسماء غیرمنصرف در زبان عربی ما هستند که تنوین نمی‌پذیرند

(۱۳۷۸: ۱/۱۱۵-۱۱۶).

1. assimilation

۲. یعنی در انتهای این اسم‌ها تکواژی است با نقش دستوری خاص همانند تنوین در زبان عربی.

همچنین، در تفسیر کتاب دیاسکوریدوس ضمن بیان مطالبی مشابه آمده است:

همچنین در زبان آنها «یاء» آخر کلمه را مانند تنوین در زبان عربی است.
چنانکه می‌گوییم «سُوریا» و «انطالیا» و «ماقدونیا» و مانند آنها
(ابن بیطار، ۱۹۸۹: ۳۱۲-۳۱۳).

از آنجا که بسیاری از مترجمان متون یونانی به عربی، سریانی زبان بودند، ممکن است این فرض مطرح شود که نظام آوایی زبان سریانی بر تلفظ و نحوه نگارش وام‌واژه‌های یونانی در عربی تأثیر گذاشته باشد. با بررسی نظام آوایی زبان سریانی نشان خواهیم داد که این نظام تفاوت قابل‌ملاحظه‌ای با نظام آوایی زبان عربی ندارد و سریانی بودن مترجمان و گذر وام‌واژه‌ها از زبان سریانی به زبان عربی نمی‌توانسته تأثیر چندانی بر تلفظ و نگارش این واژه‌ها در زبان عربی گذاشته باشد.

۲. نظام‌های نوشتاری و آوایی زبان یونانی

زبان یونانی یکی از زبان‌های خانواده‌ی زبان‌های هندواروپایی است (Joseph, 1990: 412). خط الفبایی یونانی از الفبای فینیقی/کنعانی گرفته شده و به مرور شکل آن تغییر کرده است (هیرودت، ۱۴۲۸: ۳۹۶). هنگامی که یونانیان خط فینیقی را برای نوشتن زبان یونانی به کار گرفتند، پنج حرف آن خط را که به همخوان‌ها (صامت‌ها)^۱ اشاره داشتند برای بازنمایی واکه‌ها (مصوت‌ها)^۲ به کار گرفتند. بدین ترتیب، نخستین الفبای کاملاً واجی پدید آمد که در آن برای همه واکه‌ها و همخوان‌های زبان یونانی نشانه‌ای حرفی وجود داشت.

1. consonants

2. vowels

جدول ۱. حروف نشان‌دهنده همخوان‌ها در الفبای یونانی و تلفظ آنها^۱

تلفظ یونانی		نام حرف یونانی	حرف یونانی	
نو	باستان		کوچک	بزرگ
[v]	[b]	Beta	β	B
[j] پیش از [i,e] [ɣ] در دیگر جایگاه‌ها	[g]	Gamma	γ	Γ
[ð]	[d]	Delta	δ	Δ
[z]	[dz/zd]	Zeta	ζ	Z
[θ]	[tʰ]	Theta	θ	Θ
[k]	[k]	Kappa	κ	K
[l]	[l]	Lambda	λ	Λ
[m]	[m]	Mu	μ	M
[n]	[n]	Nu	ν	N
[ks]	[ks]	Xi	ξ	Ξ
[p]	[p]	Pi	π	Π
[r]	[r]	Rho	ρ	P
[s]	[s/z]	Sigma	σ	Σ
[t]	[t]	Tau	τ	T
[f]	[pʰ]	Phi	φ	Φ
[χ]	[kʰ]	Chi	χ	X
[ps]	[ps]	Psi	ψ	Ψ
	[w]	Digamma	Ϝ	ϝ
	[s]	San	Ϟ	ϟ
	[k]	Koppa	Ϡ	ϡ

گرچه این نظام نوشتاری از یونانی باستان تاکنون استفاده شده است، نظام آوایی آن در طی زمان دچار تغییر شده است. یونانی باستان در نظام همخوانی خود، سه همخوان انفجاری^۳ واکدار^۴ /b,d,g/، انفجاری بی‌واک^۵ نادمیده^۶ /p,t,k/ و انفجاری بی‌واک دمیده^۷ /pʰ,tʰ,kʰ/ داشته است که در یونانی نو /b,d,g/ به معادل‌های سایشی^۸ /v,ð,ɣ/

۱. جدول‌های شماره ۱ الی ۵ برگرفته از جوزف (1990: 412) هستند.

۲. سه حرف آخر در جدول، حروفی کهن هستند که در نظام نوشتاری یونانی نو دیگر به کار نمی‌روند.

3. plosive

4. voiced

5. voiceless

6. unaspirated

7. aspirated

8. fricative

و /p^h, t^h, k^h/ نیز به معادل‌های سایشی /f, θ, χ/ تحول یافته‌اند. همخوان لرزشی /r/ نیز به زنشی /ɾ/ تغییر یافته است (Joseph, 1990: 412). مجموعه همخوان‌های یونانی باستان و یونانی نو به ترتیب در جدول‌های (۲) و (۳) آمده است:^۳

جدول ۲. همخوان‌های یونانی باستان

دولبی		دندانی / لثوی		نرمکامی	
انفجاری	b	p	d	t	g
انفجاری دمیده		p ^h		t ^h	k ^h
سایشی			(z)	s	
خیشومی	m		n		
لرزشی			r		
تقریبی کناری			l		

جدول ۳. همخوان‌های یونانی نو

دولبی		دندانی		لثوی		نرمکامی	
انفجاری	p			t		k	
سایشی	v	f	θ	s	z	χ	γ
خیشومی	m				n		
زنشی					r		
تقریبی کناری					l		

گرچه زبان یونانی نظام همخوانی نسبتاً ساده‌ای دارد، نظام واکه‌ای این زبان و تحولات آن ویژگی‌های پیچیده‌تری را نشان می‌دهد. در نظام واکه‌ای یونانی باستان، کشش^۴ ممیز^۵ است و علاوه بر واکه‌های ساده^۶، واکه‌های مرکب^۷ متعددی نیز دارد. واکه‌های پیشین گرد

1. trill

2. tap

۱. در جدول‌های آوایی این مقاله هر نشانه‌ای که در ستون جایگاه تولید در سمت راست قرار گیرد واکدار و نشانه‌ای که در سمت چپ می‌آید بی‌واک است.

4. length

5. distinctive

6. simple vowels (monophthongs)

7. complex vowels (diphthongs)

/y, y:/ فقط در گروه گویشی آتیک - یونی^۱ دیده می‌شوند و دیگر گویش‌های یونانی باستان به جای آنها واکه‌های پسین گرد /u, u:/ را دارند (Joseph, 1990: 412). مجموعه واکه‌های ساده یونانی باستان و یونانی نو در جدول (۴) و مجموعه واکه‌های مرکب آنها در جدول (۵) آمده است:

جدول ۴. حروف نشان‌دهنده واکه‌های ساده در الفبای یونانی و تلفظ آنها

تلفظ یونانی		نام حرف یونانی	حرف یونانی	
نو	باستان		کوچک	بزرگ
[a]	[a]	Alpha	α	Α
[ε]	[ε]	Epsilon	ε	Ε
[i]	[e:]	Eta	η	Η
[i]	[i]	Iota	ι	Ι
[o]	[o]	Omicron	ο	Ο
[i]	[y]	Upsilon	υ	Υ
[o]	[ɔ:]	Omega	ω	Ω

جدول ۵. حروف نشان‌دهنده واکه‌های مرکب در الفبای یونانی و تلفظ آنها

تلفظ یونانی		رسم‌الخط یونانی
نو	باستان	
[ε]	[aɪ]	αι
[av,af]	[aυ]	αυ
[i]	[e:]	ει
[ev,ef]	[ευ]	ευ
[i]	[oi]	οι
[u]	[o:]	ου
[i]	[yi]	υι

1. Attic-Ionic

نظام واکه‌ای این زبان نیز در طی زمان دچار تغییر شده است؛ واکه‌های مرکب و بلند یونانی باستان دیگر در نظام واکه‌ای این زبان دیده نمی‌شوند. یونانی نو، پنج واکه ساده /i,u,ε,o,a/ دارد و واکه کشیده یا مرکب در نظام واکه‌ای آن دیده نمی‌شود.

۳. نظام‌های نوشتاری و آوایی زبان سریانی و زبان عربی

دو زبان سریانی و عربی به خانواده زبان‌های سامی تعلق دارند. سریانی تا قرن سیزدهم میلادی (هفتم هجری) زبان مراسم مذهبی کلیساهای مسیحیان یعقوبی^۱ و نسطوری^۲ بوده است (Hetzron, 1990: 654-657). مشکور می‌نویسد:

لهجه زبان آرامی - سریانی، از جهت تکلم و کتابت، قبل از شیوع مسیحیت، در منطقه بزرگی از شمال عراق رواج و انتشار یافت و در فرصت‌هایی که با زبان یونانی ارتباط و اتصال یافت ... قادر شد تا حقایق و مفاهیم مختلف دینی، فلسفی و علوم را بیان کند

(مشکور، ۱۳۷۰: ۹۵-۹۶).

الفبای سریانی که خود مأخوذ از الفبای آرامی بود از قرن دوم پیش از میلاد برای نوشتن زبان سریانی استفاده شده است. این الفبا دارای سه صورت استرانجلو/سپرنجیلی^۳، نسطوری و یعقوبی یا سرتو^۴ است که به مارونی^۵ نیز معروف است (مشکور، ۱۳۷۰: ۹۸). نظام نوشتاری سریانی ابجد و الفبای همخوانی^۶ است، یعنی در آن هر حرف به یک همخوان (صامت) در زبان دلالت می‌کند و واکه‌ها (مصوت‌ها) نشانه حرفی ندارند و در صورت نیاز، نمایش واکه‌ها به کمک نشانه‌های زیروزبری^۷ صورت می‌گیرد.

-
1. Jacobite
 2. Nestorian
 3. Estrangelā
 4. Serṭā
 5. Maronite
 6. consonantal alphabet
 7. diacritic

خط عربی نیز از خط آرامی نبطی منشعب شده و از قرن چهارم میلادی به کار می‌رفته است. زبان آرامی از زبان عربی همخوان‌های کمتری داشته و به همین دلیل در قرن هفتم میلادی حروف جدیدی با افزودن نقطه به حروف قبلی برای نگارش زبان عربی وضع شده است. همچنین، نشانه‌هایی برای نشان‌دادن واژه‌های کوتاه به نظام نوشتاری عربی افزوده شده است تا از قرائت درست قرآن اطمینان حاصل شود. تلفظ حروف ابجد در گونه‌های مختلف زبان سریانی و مقایسه آن با تلفظ عربی در جدول ۶ آمده است

جدول ۶. تلفظ حروف در نظام‌های نوشتاری سریانی و عربی^۱

تلفظ عربی	تلفظ سریانی			حرف ابجد در نظام نوشتاری عربی	نام حرف سریانی
	نسطوری	یعقوبی	سپترنجیلی		
[a:] / [ʔ]	[ʔ]	[ʔ]	[ʔ]	ا	Alâp
[b]	[b, w]	[b, v]	[b, v]	ب	Beith
[dʒ]	[ʃ, ʔ, ʁ, j]	[g, ʁ]	[g, ʁ]	ج	Gamâl
[d]	[d, ð]	[d, ð]	[d, ð]	د	Dalâth
[h]	[h]	[h]	[h]	ه	He
[w] / [u]	[w]	[w]	[w]	و	Waw
[z]	[z]	[z]	[z]	ز	Zayn
[ħ]	[x]	[ħ]	[ħ]	ح	ḥeith
[tʰ]	[tʰ]	[tʰ]	[tʰ]	ط	ṭeith
[j] / [i]	[j]	[j]	[j]	ی	Yod
[k]	[c, cʰ]	[k, x]	[k, x]	ک	Kap
[l]	[l]	[l]	[l]	ل	Lamâth
[m]	[m]	[m]	[m]	م	Meem
[n]	[n]	[n]	[n]	ن	Nun
[s]	[s]	[s]	[s]	س	Simkâth
[ʕ]	[ʕ, ʔ]	[ʕ]	[ʕ]	ع	ʿain
[f]	[p, pʰ]	[p, f]	[p, f]	ف	Pe
[sʕ]	[s]	[sʕ]	[sʕ]	ص	ṣadhe
[q]	[q]	[q]	[q]	ق	Qop

۱. این جدول‌ها برگرفته از omniglot.com/writing/syriac.htm هستند.

ادامه جدول ۶.

نام حرف سریانی	تلفظ سریانی			حرف ابجد در نظام نوشتاری عربی	تلفظ عربی
	سطنجیلی	یعقوبی	نسطوری		
Resh	[r]	[r]	[r]	ر	[r]
Sheen	[ʃ]	[ʃ]	[ʃ]	ش	[ʃ]
Taw	[t]	[t]	θ[t, tʰ]	ت	[t]
	—	—	θ[	ث	θ[
	—	—	[x]	خ	[x]
	—	—	[ð]	ذ	[ð]
	—	—	[dʕ]	ض	[dʕ]
	—	—	[ðʕ]	ظ	[ðʕ]
	—	—	[ɣ]	غ	[ɣ]
	—	—	[ʒ]	ژ	[ʒ]
	—	—	[ʤ]	ج	[ʤ]

بر اساس نظام نوشتاری سریانی می‌توان گفت که سریانی سطنجیلی و یعقوبی ۲۲ همخوان داشته‌اند. در کنار دو همخوان انفجاری /q/ و /ʔ/، همخوان‌های انفجاری /p, b, t, d, k, g/ نیز دیده می‌شوند که در بافت‌های آوایی خاص سایشی شده و به ترتیب [f, v, θ, ð, x, ɣ] تلفظ می‌شده‌اند. علاوه بر این، در این گونه‌های زبانی شش همخوان سایشی دیگر یعنی /s, z, ʃ, ʒ, h, ɦ/ نیز وجود داشته است. در این نظام، دو همخوان حلقی شده^۱ /tʕ/ و /sʕ/ دیده می‌شود. گونه سطنجیلی قدیمی‌ترین نظام نوشتاری زبان سریانی است و همان‌طور که گفته شد، در آن نشانه‌ای برای نمایاندن واکه‌ها (مصوت‌ها) وجود ندارد، اما در گونه یعقوبی پنج نشانه زیروزبری واکه‌ای وضع شده که برای بازنمایی واکه‌های /ī, ē, ā, ū/ به کار می‌رفته‌اند. نشانه‌های نماینده واکه‌های /ī, ū/ می‌توانسته‌اند /i, u/ هم تلفظ شوند. از آنجا که گونه نسطوری عمدتاً برای نگارش سریانی شرقی رایج در آسیای مرکزی و جنوب سبیری به کار می‌رفته است، نظام همخوانی این گونه از زبان سریانی

1. pharyngealized

متفاوت از دیگر گونه‌هاست. در این نظام نوشتاری ۳۲ نشانهٔ حرفی وجود دارند که به همخوان‌های این گونهٔ زبانی اشاره می‌کنند.

نگاهی به جدول ۶ نشان می‌دهد که انطباق زیادی میان نظام همخوانی این زبان و گونه‌های مختلف سریانی و به خصوص سطرنجیلی و یعقوبی وجود دارد. به نظر می‌رسد همخوان‌هایی که در نظام نوشتاری عربی با حروف <ه، ز، ح، ط، م، ن، س، ر، ش، ع> نوشته می‌شوند و به ترتیب بر آواهای /h, z, ħ, tʰ, m, n, s, r, ʃ, ʕ/ دلالت دارند در زبان سریانی و عربی یکسان تلفظ می‌شده‌اند. همخوان‌هایی که در نظام نوشتاری عربی با حروف <ب، د، ت، ک> مشخص می‌شوند و به ترتیب بر آواهای /b, d, t, k/ دلالت دارند نیز، در هر دو زبان یکسان تلفظ می‌شده‌اند، اما علاوه بر این تلفظ‌ها می‌توانسته‌اند در گونه‌های مختلف سریانی و در برخی از بافت‌های آوایی خاص به صورت [w/v, ð, θ, x] تلفظ شوند. همخوان‌هایی که در نظام نوشتاری عربی با حروف <و> و <ی> نوشته می‌شده‌اند، در سریانی نیز همان تلفظ را داشته‌اند (یعنی به ترتیب /w/ و /j/)، گرچه این دو حرف در زبان عربی برای نشان دادن واژه‌های بلند /u:/ و /i:/ نیز به کار گرفته شده‌اند. همخوانی که در نظام نوشتاری عربی با حرف <ف> نوشته می‌شود به واج /f/ در این زبان دلالت دارد که در سریانی /p/ تلفظ می‌شده و می‌توانسته در بافت‌های آوایی خاصی [f] تلفظ شود. همچنین، همخوانی که در نظام نوشتاری عربی با حرف <ج> نوشته و به صورت /dʒ/ تلفظ می‌شود، در سریانی /g/ یا /j/ تلفظ می‌شده و می‌توانسته در بافت‌های آوایی خاصی [ɣ] یا [j] هم تلفظ شود.

بر این اساس، می‌توان گفت که نظام همخوانی عربی و گونه‌های مختلف سریانی تا حدود زیادی بر هم منطبق هستند و گذر وام‌واژه‌های یونانی از زبان سریانی به عربی تأثیر چندانی بر تلفظ این وام‌واژه‌ها در زبان عربی نداشته است. به بیان دیگر، فرض پژوهش حاضر این است که صورت نوشتاری نام‌ها و اصطلاحات یونانی که به صورت لفظی از این زبان وارد زبان عربی شده‌اند، حاصل انطباق آنها با نظام همخوانی عربی است که تا حد بسیار زیادی بر نظام همخوانی سریانی منطبق است.

۴. نگارش وام‌واژه‌های یونانی در عربی

بررسی نگارش اسامی خاص و اصطلاحات یونانی در عربی نشان می‌دهد که اگر مواردی مانند بی‌دقتی کاتبان در ثبت نام‌ها و اصطلاحات و عدم آگاهی مترجمان از ویژگی‌های دستوری زبان یونانی را کنار بگذاریم، تغییر تلفظی این واژه‌ها در عربی از انطباق نداشتن نظام آوایی زبان هندواروپایی یونانی با نظام آوایی زبان‌های سامی سریانی و عربی ناشی می‌شود. همانطور که در بخش‌های پیشین گفته شد، همخوان‌های انفجاری زبان یونانی باستان سه تمایز واکدار، بی‌واک نادمیده و بی‌واک دمیده را (جدول ۷) نشان می‌دهد. این تمایز سه‌گانه که در خط نیز بازنمایی داشته است، در زبان عربی وجود ندارد؛ عربی کلاسیک تنها یک همخوان دولبی^۱ واکدار /b/ (<ب>) و یک همخوان نرم‌کامی^۲ بی‌واک دمیده /k^h/ (<ک>) را در نظام همخوانی خود دارد. در جایگاه تولید دندانی/لثوی نیز از تمایزهای سه‌گانه یونانی تنها دو تمایز واکدار /d/ (<د>) و بی‌واک /t^h/ (<ت>) را نشان می‌دهد. بنابراین، واضح است که در انطباق تلفظ و متعاقباً نگارش وام‌واژه‌های یونانی مواردی از تغییر تلفظی حاصل شود.

جدول ۷. همخوان‌های انفجاری یونانی باستان

دولبی		دندانی/لثوی		نرم‌کامی	
b	p	d	t	g	k
	p ^h		t ^h		k ^h

شایان توجه است که تمایز سه‌گانه همخوان‌های انفجاری در یونانی نو ساده شده و در این مجموعه تنها همخوان‌های بی‌واک نادمیده باقی مانده‌اند. همخوان‌های انفجاری واکدار و بی‌واک دمیده به معادل سایشی خود تغییر یافته‌اند که به غیر از /v/ بقیه در نظام همخوانی عربی دیده می‌شوند (جدول ۸).

1. bilabial
2. velar

جدول ۸. همخوان‌های یونانی نو

دولبی		دندانی / لثوی		نرم‌کامی	
انفجاری	p	t	k		
سایشی	v	ð	x	ɣ	

به نظر می‌رسد عمده تغییرات تلفظی و نگارشی واژه‌های یونانی در زبان عربی از همین تفاوت در مجموعه همخوان‌های انفجاری و سایشی ناشی می‌شود، زیرا بقیه واج‌های یونانی عیناً در نظام آوایی عربی وجود دارند.

بر این اساس، در دنباله این مقاله به ذکر مثال‌هایی از انطباق وام‌واژه‌های یونانی با نظام آوایی زبان عربی می‌پردازیم که در خط جلوه یافته و به مجموعه انفجاری‌ها و سایشی‌ها مربوط می‌شود.

۴-۱ حرف یونانی < Γ, γ >

نگاهی به وام‌واژه‌های یونانی در عربی نشان می‌دهد که حرف یونانی < Γ, γ > در خط عربی گاه با حرف < غ > و گاه با حرف < ج > جایگزین شده است. به نظر می‌رسد این جایگزینی به تلفظ این حرف در یونانی نو مربوط می‌شود. این حرف در یونانی نو پیش از واکه‌های پیشین [i, e] به صورت [dʒ] < ج > و در دیگر جایگاه‌ها [ɣ] < غ > تلفظ می‌شده است. این ویژگی تلفظی یونانی نو عیناً به تلفظ وام‌واژه‌ها در عربی انتقال یافته است. یک مورد استثناء در اینجا تلفظ Γαληνός (Galēnós) است که طبق قاعده ذکر شده صورت «غالینوس» صحیح است، اما صورت «جالینوس» آن متداول‌تر است.

گفته شده است که اصل اسم جالینوس، غالینوس است ... و ابوبکر محمد بن زکریای رازی در کتاب الحاوی خود گفته است: در زبان یونانی جایز است که بجای جیم، غین و کاف بیان شود و مثلاً گفته می‌شود جالینوس و غالینوس و کالینوس و تمامی این بیان‌ها جایز هستند (ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۳۴۰).

جدول ۹. حرف یونانی < Γ, γ >

املاهای دیگر ^۱	یونانی			
	عربی	به خط لاتین	به خط یونانی	
آنکساغوراس، انکساغیرس، انکساغیدروس، انکشاغوراس، الکساغورس، [آناکساغوراس، آناکسغوراس]	آنکساغورس ^۲	Anaxagóras	Ἀναξαγόρας	Γ γ Γ γ Γ γ
[بروتاغوراس، بروطاغوراس، بروتاغورس، پروتاگوراس]	افروطاغورس ^۳	Protagoras	Πρωταγόρας	
[طراغودیا]	طراغودیا ^۴	Tragōidia	τραγωδία	
غرغوریوس، [غرغوریوس، غرغورس، غریغورس، غرغورس]	غرغوریوس ^۵	Grēgórios	Γρηγόριος	
فیتاغورث، فوئاغورس، فوئاغوراس، فوئاغوریا، بوئاغورس، بدیغورس، بدیغوروس، بدیغورش، بیتاغورس، تتواغورس، [فیتاغورس]	فیتاغورس ^۶	Puthagóras	Πυθαγόρας	

۱. جهت پرهیز از حجیم شدن مقاله، منابع اسامی و اصطلاحات ذکر شده در هر جدول، به صورت تجمیعی ذکر شده‌اند: ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰: ۸۹ و ۲۴۵ و ۳۴۰؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۲ و ۳۵۳ و ۵۱۲؛ افان، ۱۳۶۲: ۷ و ۱۶۳ و ۲۲۴؛ خراسانی، ۱۳۷۳: ۵۷۹؛ خراسانی، ۱۳۸۰: ۶۹۳؛ کرامتی، ۱۳۸۱: ۵۹۹. اسم «پیتاگوراس» در زبان پهلوی به صورت «پینگرس» و «پدیغرس» و «پدیغورس» تبدیل شده و سپس، به صورت «بدیغورس» و «بدیغورس» در زبان عربی تبدیل شده است (کرامتی، ۱۳۸۱: ۵۹۹). لذا، تمامی اسامی مستقیماً از یونانی به عربی وارد نشده‌اند؛ قاسملو و کرمی، ۱۳۸۴: ۲۷۶؛ مسعودی، ۱/۱۴۲: ۱۶۱.

۲. منجم و فیلسوف یونانی سده پنجم و ششم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۳. سوفسطایی معروف یونان در سده پنجم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۴. تراژدی

۵. عنوان افراد مختلفی در تاریخ از جمله شانزده نفر از پاپ‌ها (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۶. فیلسوف یونانی سده پنج و شش پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

ادامه جدول-

Θεολογία	Theología	اثولوجیا ^۱	ثولوجیا، ثالوجیا، [اثولوجیا]
Ἀριστογέννης	Aristogénēs	ارستجانس ^۲	ارسیجانس، ارساجانیس، ارساجانس، ارشیجانس، ارجیجانس
Εἰσαγωγή	Eisagōgē	ایساغوجی ^۳	---
Γαληνός	Galēnós	جالینوس ^۴	غالینوس، کالینوس، [جالینس]
Μετεώρος + -λογία	Metéōros + logía	میتورولوجیا ^۵	[میتورولوجیا، میتورولوجیا، میتورولوجیا، میتورولوجیا، میتورولوجیا]

۲-۴ حرف یونانی <Δ, δ>

حرف یونانی <Δ, δ> که در یونانی باستان به صورت همخوان انفجاری لثوی واکدار [d] و در یونانی نو به صورت همخوان سایشی بین دندانی واکدار [ð] به تلفظ درمی آمده، در برگردان به خط عربی گاه با حرف <ذ> که در عربی هم به صورت [ð] تلفظ می شود، بازنمایی شده یا با حرف <د> که این جایگزینی اخیر می تواند چند علت داشته باشد؛ یا مترجم تلفظ این حرف در یونانی باستان را مدنظر داشته، یا از نگارش این واژه در خط لاتین به صورت <d> تأثیر پذیرفته، یا اینکه مترجم نقطه <ذ> را سهواً از قلم انداخته است.

۱. کتابی برگرفته از تاسوعات فلوطین

۲. پزشک یونانی قرن سوم پیش از میلاد

۳. به معنای «مدخل»؛ بخشی از کتاب منطق ارسطو که توسط فرفورئوس نوشته شده است (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۴. پزشک و فیلسوف یونانی سده دوم و سوم میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۵. آثار علوی

جدول ۱۰. حرف یونانی <Δ, δ>

املاهای دیگر ^۱	یونانی		
	عربی	به خط لاتین	به خط یونانی
انبادقلس، انبادقلیس، ابن دقلیس، أنبادقلیس، بندقلیس، ابیدقلیس، ابندقلیس، امبدقلیس، امبدقلس، انبدقلیس، انبدقلس، [انبادوقلیس، امبادقلیس، امبادقلس، امبادوقلیس، امبدوقلس، امبدوقلوس، انبادوقلیس، امبادوقلیس]	انباذقلس ^۲	Empedoklēs	Ἐμπεδοκλῆς
ذو مقراط، ديمقراط، ديمقراطیس، ذيمقراطیس، دیموقراطیس، ديمقراطس، ذيمقراطس، ديمقراطیس، دیموقراطیس، ذومقراطیس، [دیموقراطیس، ديمقراطیس]	دیمقراطیس ^۳	Dēmókritos	Δημόκριτος
ذیوجانس، [دیوجینس، دیوجانوس]	دیوجانس ^۴	Diogénēs	Διογένης
فادن	فاذن ^۵	Phaídōn	Φαίδων

۳-۴ حرف یونانی <Θ, θ>

حرف یونانی <Θ, θ> که در یونانی باستان به صورت همخوان انفجاری لثوی دمیده بی‌واک [t^h] و در یونانی نو به صورت همخوان سایشی بین‌دندانی بی‌واک [θ] به تلفظ درمی‌آمده، در برگردان به خط عربی گاه با حرف <ث> که در عربی هم به صورت سایشی بین‌دندانی بی‌واک [θ] تلفظ می‌شود و گاه با حرف <ت> که در عربی به صورت همخوان انفجاری لثوی [t^h] تلفظ می‌شود، بازنمایی شده است. جایگزینی این حرف یونانی

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۲۲۸؛ ابن سینا، ۴/۱۴۰۵: ۳۳؛ ابن صاعد، ۱۳۷۶: ۱۶۸؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۵۶ و ۳۹۹ و ۵۱۲؛ ابوحیان، ۱۳۴۷: ۲۸۲؛ افنان، ۱۳۶۲: ۱۴ و ۱۰۷؛ خراسانی، ۱۳۸۰ الف: ۱۸۸؛ شهرزوری، ۲۰۰۷: ۸۸؛ فارابی، ۱۴۰۵: ۱۰۰؛ محبوبی آرانی، ۱۳۹۲: ۷۱۳؛ مینایی، ۱۳۹۳: ۵۸.

۲. فیلسوف یونانی سده پنجم پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸).

۳. فیلسوف یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸).

۴. فیلسوف یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸).

۵. نام یکی از شاگردان سقراط و یکی از رساله‌های افلاطون.

با <ذ> که در عربی به معادل واکدار سایشی بین‌دندانی اشاره دارد، در جایگاه بین دو واکه مشاهده می‌شود. جایگزینی این حرف با <ط> در ثبت نام <تالس> به صورت <طالس> یا <طاليس> می‌تواند تحت تأثیر تلفظ این همخوان در جایگاه پیش از واکه [a] باشد.

جدول ۱۱. حرف یونانی <Θ, θ>

یونانی	به خط یونانی	به خط لاتین	عربی	املاهای دیگر ^۱
	ἀγαθός δαίμων	Agathodaímōn	آغاتا‌دایمون ^۲	آغاتا‌دایمون، آغاتا‌دایمون [آغاتا‌دایمون]
	Θεόδωρος	Theodorus	ثیودوروس ^۳	ثا‌دوسیوس، ثی‌ودوفروس، تا‌ودسیوس، ثیا‌دوروس، ثیا‌دروس، ثا‌ذری، ثیا‌دوری، تا‌دوری، [ثی‌ودوروس، تئودوروس، دی‌ودوروس]
	Θαλῆς	Thalēs	ثاليس ^۴	تاليس، طالس، طاليس، تالس
	Θεμίστιος	Themístios	ثامسطیوس ^۵	ثمسطیوس، ثمسطیوس، تامسطیوس، تامسطیون، [ثامسطیس، تامسطیس، تمیستیوس]
	Θέων	Theon	ثاون ^۶	ثاون، ثا‌ون

۱. ابن ابی‌اصیبغه، ۱/۲۰۰: ۱۰۵؛ ابن‌صاعد، ۱۳۷۶: ۱۷۶؛ ابن‌ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۲؛ افغان، ۱۳۶۲: ۴۲؛ آیه‌الله شیرازی، ۱۳۸۸: ۴؛ ابن‌خلدون، ۱/۱۴۰۸: ۶۳۲؛ بهشتی، ۱۳۸۴: ۳۴؛ بهلول، ۱۳۸۷: ۷۲۰. ساکت‌اف، ۱۳۸۷: ۱۵۸؛ شهرستانی، ۲/۱۴۱۵: ۳۷۴؛ عسگری، ۱۴۰۰: ۵۱۴؛ معصومی‌همدانی، ۱۳۸۷: ۷۲۶؛ ملاصدرا، ۸/۱۹۸۱: ۳۰۸.
۲. رب‌النوع یونانی - مصری که در متون اسلامی از حکمای قدیم مصر دانسته شده است.
۳. مورخ یونانی قرن اول میلادی
۴. فیلسوف و ریاضی‌دان یونانی سده شش و هفت پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸)
۵. فیلسوف و شارح آثار ارسطو
۶. ادیب و دانشمند یونانی قرن اول پیش از میلاد

۴-۴ حرف یونانی <K, κ>

یکی از ویژگی‌های نام‌ها و وام‌واژه‌های یونانی در زبان عربی این است که آنچه که در صورت نوشتاری این اسامی در خط یونانی با حرف <K, κ> نوشته و [k] (انفجاری نرمکامی بی‌واک نادمیده) تلفظ می‌شود، در صورت نوشتاری آن در زبان عربی با حرف <ق> که در بسیاری از مناطق عرب‌زبان [q] (انفجاری ملازی بی‌واک نادمیده) تلفظ می‌شود، نوشته شده است. پرسشی که مطرح می‌شود این است که اگر عربی همخوان [k] را در نظام آوایی خود داشته است، چرا باید نشانه حرفی آن را در نظام نوشتاری عربی به جای حرف <ك> با <ق> جایگزین کنند. پاسخ این پرسش به نظام آوایی و نوشتاری یونانی برمی‌گردد. دیدیم که زبان یونانی باستان دو همخوان انفجاری نرمکامی نادمیده [k] و دمیده [k^h] داشته که به ترتیب در خط با نشانه‌های <K, κ> و <X, χ> نشان داده می‌شده‌اند. از آنجا که در تحول زبان یونانی همخوان [k^h] به [x] تغییر یافته این حرف در برگردان به عربی با حرف <خ> که نماینده همان آواست جایگزین شده است. همخوان نادمیده [k] در زبان عربی وجود ندارد و این همخوان در زبان عربی دمیده ([k^h]) است (Al-Ani, 1970: 32) و در مقابل، همخوان انفجاری ملازی [q] که در خط با حرف <ق> نشان داده می‌شود در این زبان نادمیده است (Al-Ani, 1970: 32) و از این نظر به [k] یونانی نزدیک‌تر است.

جدول ۱۲. حرف یونانی <K, κ>

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی	
		به خط لاتین	به خط یونانی
اسطوخیا	اسطقس ^۲	Stoikheion	στοιχείον

۱. ابن ابی‌اصیبه، ۱/۲۰۰۱: ۱۸۱ و ۲۲۷؛ ابن جلیل، ۱/۱۳۴۹: ۱۱-۱۴؛ ابن سینا، ۲/۱۴۰۴: ۲۵؛ ابن صاعد، ۱۳۷۶: ۱۷۸ و ۱۸۰؛ ابن عربی، ۲/۱۹۹۲: ۸؛ ابن فاتک، ۱۳۸۷: ۹۹؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۱۶ و ۳۴۸ و ۳۹۸؛ افغان، ۱۳۶۲: ۷؛ حنین بن اسحاق، ۱۴۰۶: ۳۷؛ شهرستانی، ۲/۱۴۱۵: ۴۳۸؛ قاسم‌لو، ۱۳۹۶: ص ۶۷۵؛ محمدی‌فر، ۱۳۹۲: ۷۲۰؛ میرداماد، ۱/۱۳۹۱: ۲۰۵.

۲. «عنصر» در طبیعیات قدیم.

اسقلابیوس، اسقلیبیوس، اسقلیبازس، اسقلننوس، اسقلینوس، اسقلیبیادیس، اسقلیبیادیس، اسقلیبیاس، اسقلینیوس، [اسقلابیوس، اسقلیبیوس]	اسقلیبوس ^۱	Asklēpiós	Ἀσκληπιός
اوقلبس، [اوقلبدوس، اقلیدوس]	اقلیدس ^۲	Eukleídēs	Εὐκλείδης
دیسقوریوس، دیاسقوریوس، دیاسقوریوس، دیاسقوریوس، [دیسقوریوس، دیاسقوریوس، دیاسقوریوس]	دیسقوریوس ^۳	Dioskourídēs	Διοσκουρίδης
سنلیقیوس، سلیقیوس، سنلیفوس، سملنوس، سملیقیوس، سلقیفوس، سلیقیوس، سلیفوس، [سمبلیکیوس، سمبلیکیوس]	سنلیقیوس ^۴	Simplíkios	Σιμπλίκιος

۴-۵ حرف یونانی <Π, π>

حرف یونانی <Π, π> که در یونانی [p] (انفجاری دولبی بی واک نادمیده) تلفظ می شود، با حروف <ب> یا <ف> در نظام نوشتاری عربی جایگزین شده است. به دلیل این که در نظام های آوایی سریانی و عربی آوای [p] وجود ندارد، دو حرف <ب> و <ف> به ترتیب با تلفظ های [b] (انفجاری دولبی واکدار) و [f] (سایشی لبی - دندانی^۵ بی واک) به عنوان معادل برگزیده شده اند. معادل <ب> عمدتاً در جایگاه بین دو واکه و <ف> در جایگاه ابتدای واژه دیده می شود. به نظر می رسد ثبت نام های خاص یونانی دارای این حرف با معادل <پ> در زبان فارسی و متأثر از نگارش این نام ها به خط لاتین صورت گرفته باشد.

۱. پزشک اساطیری یونان باستان

۲. ریاضی دان یونانی سده سوم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۳. پزشک و داروشناس یونانی سده اول میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۴. فیلسوف نوافلاطونی یونانی سده شش میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸)

جایگزینی حرف <Π, π> یونانی با <ف> محدود به جایگاه آغازین واژه نیست و گاه در بین دو واکه نیز از این حرف استفاده شده است.

جدول ۱۳. حرف یونانی <Π, π>

یونانی	به خط یونانی	به خط لاتین	عربی	املاهای دیگر ^۱
Δ. Ϝ. ϝ. Ϟ. ϟ.	Ἐπίκουρος	Epíkouros	ابیکور ^۲	آبیقرس، افیغورس، افیفورس، ابیقرس، [آبیکورس]
	Περὶ Ἑρμηνείας	Perì Hermeneías	باری ارمیناس ^۳	باری ارمیناس، باری ارمیناس، باریرمیناس
	Πάππος	Páppos	ببس ^۴	بابس، بیوس، بلس، بتس، بنس، قوس، [بابوس]
	Πρόκλος	Próklos	برقلس ^۵	بروکلوس، آبرقلس، برقلیس، فورقلس، ایرقلس، بروقلس، [بروکلوس، بروکلس، برکلیس]
	Παρμενίδης	Parmenídēs	برمنیدس ^۶	فرمانیدس، برمانیدس، [بارمنیدس]
Δ. Ϝ. ϝ. Ϟ. ϟ.	Πλούταρχος	Ploutarkhos	فلوطرخس ^۷	فلوطرخس، افلوطرخس، فوطارخس، [فلوطارخوس، فلوطارخس، فلوطرخوس، بلوطارخوس، پلوتارک]

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰: ۱۹۰ و ۱۹۷ و ۲۰۰ و ۲۰۱ و ۳۵۶؛ ابن صاعد، ۱۳۷۶: ۱۹۸ و ۲۱۵؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۲؛ اخباریفر، ۱۳۷۹: ۳۳۵؛ ارسطو، بی تا/۱: ۱۱۴؛ اشکوری، ۱/۱۳۷۸: ۱۶۹؛ افنان، ۱۳۶۲: ۸ و ۲۷؛ پورجواد، ۱۳۸۳: ۵۹۸؛ سجستانی، ۲۰۰۴: ۲۲۴؛ سلیمان حشمت، ۱۳۷۶: ۱۴۸؛ شهرزوری، ۲۰۰۷: ۸۹ و ۱۸۰؛ شهرستانی، ۲/۱۴۱۵: ۴۱۶-۴۱۷؛ قفطی، ۱۳۷۱: ۲۱-۱۳ و ۱۷۱-۱۷۲؛ کرامتی، ۱۳۸۳: ۴۸۹.
۲. فیلسوف یونانی سده سوم و چهارم پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸)
۳. (کتاب العبارة): مبحث قضایا در منطق ارسطو
۴. ریاضی دان یونانی سده چهارم میلادی (صدی افشار، ۱۳۹۸)
۵. فیلسوف نوافلاطونی قرن پنجم میلادی (صدی افشار، ۱۳۹۸)
۶. فیلسوف یونانی سده پنجم و ششم پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸)
۷. مورخ یونانی سده اول و دوم میلادی (صدی افشار، ۱۳۹۸)

ادامه جدول-

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی		
		به خط لاتین	به خط یونانی	
فروریوس، فروریوس، [فروریوس، فروریس]	فوروریوس ^۲	Porphúrios	Πορφύριος	ⲡⲟⲣϥⲩⲣⲓⲟⲥ
فورونس، فورونس، موزون، فوروق، فوزن، فون، فون، فودون، قورون	فورون ^۳	Púrōn	Πύρρων	ⲡϥⲣⲣⲟⲛ

٦٤ حرف یونانی <T,τ>

در وهله نخست به نظر می‌رسد که این حرف باید در نظام نوشتاری عربی با <ت> جایگزین می‌شد، اما با <ط> جایگزین شده است، زیرا حرف <ت> در عربی نماینده آوای انفجاری لثوی دمیده [t^h] است و ظاهراً همخوان نادمیده [t] در یونانی به همخوان نادمیده [t^ʰ] (<ط>) (Al-Ani, 1970: 45) در عربی نزدیکتر به گوش می‌رسیده است.

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰: ۱۹۰ و ۱۹۷ و ۲۰۰ و ۲۰۱ و ۳۵۶؛ ابن صاعد، ۱۳۷۶: ۱۹۸ و ۲۱۵؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۲؛ اخباریفر، ۱۳۷۹: ۳۳۵؛ ارسطو، بی‌تا/۱: ۱۱۴؛ اشکوری، ۱/۱۳۷۸: ۱۶۹؛ افنان، ۱۳۶۲: ۸ و ۲۷؛ پورجوادی، ۱۳۸۳: ۵۹۸؛ سجستانی، ۲۰۰۴: ۲۲۴؛ سلیمان حشمت، ۱۳۷۶: ۱۴۸؛ شهرزوری، ۲۰۰۷: ۸۹ و ۱۸۰؛ شهرستانی، ۲/۱۴۱۵: ۴۱۶-۴۱۷؛ قفطی، ۱۳۷۱: ۲۱-۱۳ و ۱۷۱-۱۷۲؛ کرامتی، ۱۳۸۳: ۴۸۹.

۲. فیلسوف نوافلاطونی سده سوم و چهارم میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۳. فیلسوف یونانی سده سوم و چهارم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

جدول ۱۴. حرف یونانی <T, τ>

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی	
		به خط لاتین	به خط یونانی
آنولوطیقا، [آنالوطیقا]	آنالوطیقا ^۲	Analutiká	Ἀναλυτικά
[اتولیکوس، اطولوقوس]	اطولوقس ^۳	Autólukos	Αὐτόλυκος
بویوطیقا، بویطیقا، بیوطیقا، [بئوطیقا]	بویطیقا ^۴	poietikês	ποιητικῆς
سوقراطیس، سقراطیس، سقراطس	سقراط ^۵	Sōkrátēs	Σωκράτης
[طیمائوس، تیمائوس]	طیمائوس ^۶	Tímaios	Τίμαιος
قاطاغوریاس، [قاطیغوریات]	قاطیغوریاس ^۷	Katēgoríai	Κατηγορίαι
هرقل، ایرقلیس، ایرقلیطوس، اراقلیطوس، ارقلیطوس، اقلیطوس، ایراقلیطس، ایرافلسطس، [هرقلیطوس، هراقلیطوس، هراکلیتوس]	هرقلیطس ^۸	Herákleitos	Ἡράκλειτος

۷-۴ حرف یونانی <Φ, φ>

حرف یونانی <Φ, φ> که در یونانی کلاسیک [p^h] (انفجاری دولبی بی‌واک دمیده) و در یونانی نو [f] (سایشی لبی‌دندانی بی‌واک) تلفظ می‌شود، در برگردان به عربی با حرف <ف> و در موارد اندکی با حرف <ب> جایگزین شده است. دلیل جایگزینی آن با حرف <ف> نبود همخوان [p^h] در زبان عربی و تلفظ این حرف به صورت [f] در یونانی نو است.

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۱۷۱ و ۲۰۲ و ۲۶۲ و ۲۹۹؛ ابن جلجل، ۱۳۴۹: ۵۳؛ ابن مقفع، ۱/۱۳۵۷: ۵۲؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۲۳ و ۴۰۱ و ۴۱۰ و ۴۴۷؛ افنان، ۱۳۶۲: ۱۹ و ۱۲۶؛ انواری، ۱۳۸۳: ۲۸؛ خوارزمی، ۱۳۴۹: ۱۵۴؛ سجستانی، ۲۰۰۴: ۸۰؛ شهرزوری، ۲۰۰۷: ۴۰۳؛ فارابی، ۱۹۹۱: ۲۱ و ۴۵؛ قفطی، ۱۳۷۱: ۳۸؛ موحد، ۱۳۶۸: ۲۲۶.

۲. عنوان دو بخش از کتاب منطق ارسطو به معنای «تحلیل»

۳. منجم و ریاضی‌دان یونانی سده چهارم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۴. فن شعر

۵. فیلسوف یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۶. نام یکی از رساله‌های افلاطون

۷. مقولات عشر

۸. فیلسوف یونانی سده پنجم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

جدول ۱۵. حرف یونانی <Φ, φ>

ایملاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی	
		به خط لاتین	به خط یونانی
آریستوفان، [اریسطوفان، آریستوفانس، اریستوفانس]	اریسطوفانس ^۲	Aristophanes	Ἀριστοφάνης
ثاوفرسطیس، ثاوفرسطس، ثاوفرسیطس، ثاوفرطوس، ثاوفرطیس، ثاوفرسطیس، ثاوفرطیس، ثاوفرسطس، ثاوفرسطوس، [ثیوفرستوس، ثاوفرسطس، ثیوفرسطوس، ثیوفرستوس، ثیوفرسطوس] ثیوفرسطوس]	ثاوفرسطس ^۳	Theóphrastus	Θεόφραστος
سوفسطیقی	سوفسطیقا ^۴	Sophistikoî	Σοφιστικοί
بنطاسیا، بنطاسیا، [فانتاسیا]	فنتاسیا ^۵	Phantasía	Φαντασία
مطاطافوسیقی، [متافیزیقا، متافیزیکا]	مطاطافوسیقی ^۶	metà tà phusiká	μετὰ τὰ φυσικά

۸-۴ حرف یونانی <X, χ>

حرف یونانی <X, χ> که در یونانی باستان به صورت همخوان انفجاری نرمکامی بی واک دمیده [k^h] و در یونانی نو به صورت همخوان سایشی ملازی [χ] به تلفظ درمی آید، در برگردان به خط عربی با حرف <خ> جایگزین شده است. در برگردان متأخرتر اسامی،

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۳۰۰ و ۳۰۳؛ ابن رشد، ۱۹۸۰: ۴۴۹؛ ابن سینا، ۲/۱۴۰۴: ۲۵ و ۴۲؛ ابن عربی، ۱/۱۹۹۲: ۵۵؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۶؛ اسماعیلی، ۱۳۸۷: ۷۲۲؛ افان، ۱۳۶۲: ۱۳۳؛ خیام، ۱۳۸۲: ۴۶؛ قفطی، ۱۳۷۱: ۷۵؛ ملاصدرا، ۸/۱۹۸۱: ۷۲؛ مینایی، ۱۳۸۴: ۳۸.

۲. شاعر یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۳. فیلسوف و دانشمند یونانی سده سوم و چهارم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۴. (مغالطه): یکی از فنون پنجگانه که در منطق مورد بررسی قرار می گیرد.

۵. (حس مشترک): یکی از قوای باطنی نفس در طبیعات قدیم

۶. (مابعدالطبیعه): بخش اصلی فلسفه ارسطو

این حرف یونانی با حرف <κ> جایگزین شده است. حرف یونانی <X, χ> در برخی موارد نیز با حرف <ش> در نظام نوشتاری عربی جایگزین شده است.

جدول ۱۶. حرف یونانی <X, χ>

یونانی	به خط لاتین	عربی	املاهای دیگر ^۱
Ιπαρχος	Hipparkhos	اِبرخس ^۲	ایبرخس، اُفرخس، اُفرحس، ابرحس، [اِبرخوس، اِبرخس]
Ἀρχιμήδης	Arkhimēdēs	اِرخیمیدس ^۳	اِرخنیدس، اِرسمیدس، اِرشمیدس، اُوشمیدس، [اِرخمیدس، اِرخیمیدس]
Ἀρχύτας	Arkhútas	اِرخوطس ^۴	[اِرشیتاس، اِرخوتاس، اِرختیاس، اِرخوتاس، اِرخوطاس، اِرخطس]
Χρύσιππος	Khrysippos	خِروسیپس ^۵	خِروسیس، خِروسیس، خِروسیس، [خِریسیپوس]
Νικόμαχος	Nikómakhos	نِیقوماخس ^۶	[نِیکوماخوس، نِیکوماخس، نِیقوماخوس]

۵. حروف بازنمایی‌کننده واکه‌های ساده کوتاه و بلند^۷

همانطور که پیش از این اشاره شد، خط عربی درواقع الفبای همخوانی است، یعنی برای هر همخوان این زبان از حرف مشخصی استفاده می‌شود، اما برای واکه‌ها یا نشانه حرفی ندارد یا یک نشانه حرفی مشترکاً برای بازنمایی همخوان و واکه به کار می‌رود. به بیان دیگر، واکه‌های کوتاه /i,u,a/ در این خط عربی با نشانه‌های زیروزبری َ، ُ، ِ که اغلب

۱. ابن‌ابی‌اصیبه، ۱/۲۰۰: ۴۹ و ۱۹۷ و ۲۴۴؛ ابن‌رشد، ۱/۱۳۷۷: ۹؛ ابن‌صاعد، ۱۳۷۶: ۱۷۹-۱۸۰؛ ابن‌ندیم، ۱۴۱۷: ۳۶۰؛ قفطی، ۱۳۷۱: ۹۳؛ هروی، ۱۳۸۷: ۵۸.

۲. ستاره‌شناس و ریاضی‌دان یونانی سده دوم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۳. دانشمند یونانی سده سوم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۴. فیلسوف و دانشمند یونانی قرن چهارم و پنجم پیش از میلاد.

۵. فیلسوف رواقی قرن سوم پیش از میلاد.

۶. فیلسوف و ریاضی‌دان سده اول میلادی و نام پدر ارسطو (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۷. مثال‌های ذکرشده در ادامه مقاله از جداول بخش چهارم مقاله انتخاب شده‌اند.

هم نوشته نمی شوند بازنمایی می شوند و واکه‌های بلند /i:, u:, a:/ با حروف <ی>، و، ا< بازنمایی می شوند که علاوه بر این واکه‌ها، برای بازنمایی همخوان‌های /j, w, ʔ/ نیز به کار می روند. برای مثال، حرف <و> در واژه‌ای مانند «یولد» [ju:lad] نماینده واکه بلند [u:] و در واژه‌ای مانند «ولد» [walad] نماینده همخوان [w] است. همچنین، حرف <ی> در واژه‌ای مانند «ولی» [wali:] نماینده واکه بلند [i:]، اما در واژه «یولد» [ju:lad] نماینده همخوان [j] است. همین امر در مورد حرف <ا> نیز صادق است؛ این حرف در واژه‌ای مانند «والد» [wa:lid] نماینده واکه کشیده [a:] و در واژه «أحسن» [ʔahsan] نماینده همخوان [ʔ] است.

در نظام نوشتاری زبان یونانی هفت حرف <Ω, Y, O, I, H, E, A> با معادل‌های کوچک <ω, υ, ο, ι, η, ε, α> برای نشان دادن واکه‌های این زبان به کار می روند و این الفبا مانند نظام نوشتاری عربی همخوانی نیست. مترجمان در برگرداندن متون یونانی به عربی، واکه‌های زبان یونانی را به شرحی که در ادامه این بحث آمده با حروف <ی>، ا، و<، نشانه‌های زیروزبری َ، ُ، ِ - یا بدون هیچ نشانه‌ای در نظام نوشتاری عربی بازنمایی کرده‌اند.

۵-۱ حرف یونانی <A, α>

حرف یونانی <A, α> در زبان یونانی [a] تلفظ می شود. این حرف یونانی باید با حرف <ا> یا نشانه زیروزبری َ در خط عربی بازنمایی شود که در بسیاری از موارد اینگونه است. نشانه زیروزبری َ گاه در خط عربی ظاهر نشده است. گاه برای بازنمایی این حرف یونانی در خط عربی از حرف <و> استفاده شده است که به نظر می رسد تحت تأثیر تلفظ نشانه واکه بعدی، یعنی <υ> باشد. دلیل بازنمایی آن با حرف <ی> در «ثاوفریسطس» مشخص نیست.

جدول ۱۷. حرف یونانی <A, α>

مثال			معادل عربی	تلفظ یونانی			
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی		نو	آ	ا	آ
طراغودیا	Tragōidia	τραγωδία	<ا>	[a]	[a]	α	Α
فلو طرخس، فلوطارخس	Ploutarkhos	Πλούταρχος	ـ یا با نشانه <ا>				
ثاوفر سطس، ثاوفر اسطس، ثاوفر یسطس	Theóphrastos	Θεόφραστος	بدون نشانه با نشانه <ا> با نشانه <ی>				
آنالوطیقا، آنولوطیقا	Analutiká	Ἀναλυτικά	با نشانه <ا> با نشانه <و>				
آنالوطیقا، آنولوطیقا	Analutiká	Ἀναλυτικά	با نشانه <آ>				

۲-۵ حرف یونانی <E, ε>

حرف یونانی <E, ε> در زبان یونانی [ε] تلفظ می شود که قاعداً باید با نشانه زیروزبری — در خط عربی بازنمایی شود. می دانیم که این نشانه خطی اکثراً در نگارش به کار نمی رود و بررسی اسامی یونانی در متون اسلامی نیز نشان می دهد که این حرف یونانی در برخی از موارد نشانه ای در خط عربی ندارد. باوجوداین، در برخی موارد برای بازنمایی آن از حرف <ی> در خط عربی استفاده شده و در یک مورد نیز، حرف <ا> به کار رفته است که امکان دارد این حرف نشانه همزه میانجی بین دو واکه باشد.

جدول ۱۸. حرف یونانی <E, ε>

مثال			معادل عربی	تلفظ یونانی		حرف یونانی	
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی		نو	باستان	کوچک	بزرگ
برمنیدس	Parmenídēs	Παρμενίδης	بدون نشانه				
میتئورولوجیا	Metēōros + logía	Μετέωρος + - λογία	<ی>	[ε]	[ε]	ε	E
باری آرمیناس، ثاوفرسطس	Peri Hermeneías Theóphrastos	Περὶ Ἑρμηνείας Θεόφραστος	<پ>				

۳-۵ حرف یونانی <H, η>

حرف یونانی <H, η> که آن هم در زبان یونانی نو [i] تلفظ می‌شود و باید با حرف <ی> در خط عربی بازنمایی شود، مانند مورد بالا در برخی موارد با حرف <ی> در خط عربی بازنمایی شده و گاه نشانه حرفی ندارد.

جدول ۱۹. حرف یونانی <H, η>

مثال			معادل عربی	تلفظ یونانی		حرف یونانی	
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی		نو	باستان	کوچک	بزرگ
باری آرمیناس	Peri Hermeneías	Περὶ Ἑρμηνείας	<ی>				
اقلیدس	Eukleídēs	Εὐκλείδης	بدون نشانه	[i]	[ε:]	η	H

۴-۵ حرف یونانی <I, ι>

حرف یونانی <I, ι> در زبان یونانی [i] تلفظ می‌شود که قاعده‌تاً باید با حرف <ی> در خط عربی بازنمایی شود. بررسی اسامی یونانی در متون اسلامی نشان می‌دهد که این حرف در برخی موارد با حرف <ی> در خط عربی بازنمایی شده و گاه نشانه حرفی ندارد. دلیل

نداشتن نشانه این است که احتمالاً این واکه کوتاه تلفظ شده و نشانهٔ ـ در خط ظاهر نشده است.

جدول ۲۰. حرف یونانی <I, i>

حرف یونانی				تلفظ یونانی			
مثال				معاذل عربی			
بزرگ	کوچک	باستان	نو	خط یونانی	خط لاتین	خط عربی	
I	ι	[i]	[i]	Πορφύριος	Porphúrios	فورفورئوس	<ی>
				Σοφιστικοί	Sophistikoi	سوفسطیقا	

۵-۵ حرف یونانی <O, o>

حرف یونانی <O, o> در زبان یونانی [o] تلفظ می‌شود که قاعداً باید با نشانهٔ زیروزبری ـ در خط عربی بازنمایی شود. بررسی اسامی یونانی در متون اسلامی نشان می‌دهد که این نشانهٔ زیروزبری گاه در خط عربی ظاهر نمی‌شود و گاه از حرف <و> برای نشان‌دادن آن استفاده شده است.

جدول ۲۱. حرف یونانی <O, o>

حرف یونانی				تلفظ یونانی			
مثال				معاذل عربی			
بزرگ	کوچک	باستان	نو	خط یونانی	خط لاتین	خط عربی	
O	o	[o]	[o]	Πάππος	Páppos	بَپس، بابس	ـ یا بدون نشانه
				Πορφύριος	Porphúrios	فورفورئوس	

۶-۵ حرف یونانی <Y, y>

حرف یونانی <Y, y> در یونانی باستان به صورت واکهٔ گرد^۱ [y] تلفظ می‌شده که در یونانی نو به [i] تغییر یافته است. این حرف در برگردان اسامی خاص و اصطلاحات یونانی

۱. این واکه همانند واکه‌ای است که در زبان آلمانی با حرف <ü> مشخص می‌شود.

به عربی اکثراً با حرف <و> که به نوعی تلفظ باستانی آن است و گاه با حرف <ی> که تلفظ یونانی نو را نشان می‌دهد، بازنمایی شده است.

جدول ۲۲. حرف یونانی <Y, υ>

حرف یونانی	تلفظ یونانی		معادل	مثال	
	کوچک	باستان		خط یونانی	خط لاتین
Υ	υ	[y]	<و>	μετὰ τὰ φυσικά	metà tà phusiká
			<و> یا <ی>	Αὐτόλυκος Πυθαγόρας	Autólukos Puthagóras
				اطولوقس، اتولیکوس، فوثاغورس، فیثاغورس	

۷-۵ حرف یونانی <Ω, ω>

حرف یونانی <Ω, ω> در زبان یونانی [o] تلفظ می‌شود که این حرف نیز قاعداً باید با نشانهٔ زیروزبری ُ در خط عربی بازنمایی شود. اینجا نیز این نشانهٔ زیروزبری گاه در خط عربی ظاهر نمی‌شود و گاه از حرف <و> برای نشان‌دادن آن استفاده شده است.

جدول ۲۳. حرف یونانی <Ω, ω>

حرف یونانی	تلفظ یونانی		معادل عربی	مثال	
	کوچک	باستان		خط یونانی	خط لاتین
Ω	ω	[ɔ:]	<و>	Πύρρων	Pýrrōn
			<و> یا بدون نشانه	Σωκράτης	Sōkrátēs
				سقراط، سوقراطیس	

۶. حروف بازنمایی‌کنندهٔ واکه‌های مرکب

در یونانی باستان واکه‌های مرکب متعددی وجود داشته که در تحول تاریخی این زبان تا یونانی نو بسیاری از آنها از میان رفته‌اند و جای خود را به واکه‌های ساده داده‌اند. برای

مثال، واکه مرکب <EI, εἰ> در یونانی نو [i] تلفظ می‌شود و در خط عربی با همین تلفظ با حرف <ی> بازنمایی شده است.

مثال			تلفظ یونانی			حرف یونانی	
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی	معادل عربی	نو	باستان	کوچک	بزرگ
هرقلیطس	Herákleitos	Ἡράκλειτος	<ی>	[i]	[e:]	εἰ	EI

واکه مرکبی که در خط یونانی با <OI, οἰ> مشخص شده و در یونانی نو [i] تلفظ می‌شود، قاعدتاً باید با حرف <ی> در خط عربی بازنمایی شود که اینگونه نیست. در مواردی آن را با توالی <وی> نوشته‌اند که بازنمایی کننده تلفظ باستانی آن و مبتنی بر نشانه خطی است و اغلب از حرف <و> برای بازنمایی آن استفاده کرده‌اند. گاه نیز هیچ نشانه خطی به کار نرفته است.

مثال			تلفظ یونانی			حرف یونانی	
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی	معادل عربی	نو	باستان	کوچک	بزرگ
اسطوخیا، اسطقس	Stoikheïon	στοιχεῖον	<و> یا بدون نشانه	[i]	[oi]	οἰ	OI
بوطیقا، بویطیقا	poietikês	ποιητικῆς	<و> یا <وی>				

واکه مرکبی که در خط یونانی با حروف <OY, ου> نگاشته می‌شود و در یونانی نو به صورت [u] به تلفظ در می‌آید، در خط عربی با حرف <و> یا بدون هیچ نشانه‌ای بازنمایی شده است.

مثال			تلفظ			حرف یونانی	
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی	معادل عربی	نو	باستان	کوچک	بزرگ
ایبقور، ایقرس	Epíkouros	Ἐπίκουρος	<و> یا بدون نشانه	[u]	[o:]	ου	OY

در برخی موارد، سه نشانه حرفی بازنمایی کننده واکه‌ها پشت سر هم آمده است که نمونه‌هایی از آنها را در مثال‌های زیر می‌بینیم. این توالی‌ها با دو یا سه نشانه حرفی در خط عربی بازنمایی شده‌اند.

مثال			حرف یونانی		
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی	معادل عربی	کوچک	بزرگ
قاطیغوریاس	Katēgoríai	Κατηγορίαι	<یا>	ιαι	ΙΑΙ
طیماوس، طیمائوس	Tímaios	Τίμαιος	<او> یا <ائو>	οαι	ΑΙΟ

۷. خوشه‌های همخوانی آغازی

اگر محدودیت‌های واج‌آرایی^۱ یک زبان حضور خوشه‌های همخوانی^۲ در ابتدای یک واژه را مجاز نداند، یکی از راهکارهای اجتناب از خوشه‌های همخوانی آغازی در آنها درج واکه در ابتدای خوشه یا در میان همخوان‌هاست. برای مثال در زبان فارسی که خوشه‌های همخوانی در آن مجاز نیست، در وام‌واژه snack (اسنک) درج واکه [e] در ابتدای خوشه صورت می‌گیرد و چون در این زبان هیچ واکه‌ای نمی‌تواند به تنهایی در ابتدای واژه ظاهر شود، پیش از آن نیز یک همخوان انسدادی چاکتائی (همزه) درج می‌گردد تا این واژه در فارسی [ʔesnak] تلفظ شود. در وام‌واژه plastic درج واکه بین دو همخوان رخ می‌دهد تا این واژه [pelastik] تلفظ شود. از آنجا که در نظام نوشتاری عربی نشانه واکه‌های کوتاه نوشته نمی‌شود، تشخیص واکه‌ای که بین دو همخوان درج شود بر مبنای خط امکان‌پذیر نیست، اما درج آغازی با حضور همزه در ابتدای وام‌واژه قابل تشخیص است. از جمله این موارد می‌توان به مثال‌های زیر اشاره کرد:

1. phonotactic constraints
2. consonant cluster

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی	
		به خط لاتین	به خط یونانی
اسطرابون، سترابو، [سترابن]	استرابون ^۲	Strábōn	Στράβων
فلوطین، فلوطینس، فلوطیس، [فلوطینوس]	افلوپین ^۳	Plotinos	Πλωτῖνος
افلاطن، فلاطن، فلاطون، فلطن	افلاطون ^۴	Plátōn	Πλάτων
اقریطن، افریطن، افریطون	اقریطون ^۵	Krítōn	Κρίτων
ابقرات، ابوقراطیس، بقراطیس، بقراط	ابقراط ^۶	Hippokrátēs	Ἱπποκράτης

۸. بحث و نتیجه‌گیری

بررسی اسم‌های خاص و اصطلاحات یونانی در متون فلسفی به زبان عربی در مقاله حاضر نشان داد که بسیاری از این واژه‌ها در متون مختلف به صورت‌های مختلف ثبت شده‌اند و این امر بعضاً محققان را در ثبت و به کارگیری صورت درست اسم‌های خاص یونانی و اصطلاحات این زبان دچار سردرگمی می‌کند. دیدیم که تعدد صورت‌های نگارشی این اسامی و اصطلاحات دلایل متعددی دارد که از جمله آنها می‌توان به ناآشنایی کاتبان با تلفظ این اسم‌ها و اصطلاحات در زبان یونانی، ناآشنایی آنان با دستور زبان یونانی یا مشکلات خط (عدم اعراب‌گذاری، نقطه‌دار بودن خط، دندانه‌دار بودن برخی از حرف و نظایر آن) اشاره کرد. در این میان می‌دانیم که اسم‌های خاص و اصطلاحات در گذر از یک زبان به زبانی دیگر خود را به لحاظ تلفظی با نظام آوایی زبان مقصد تطبیق می‌دهند و

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۴۹ و ۲۲۵ و ۲۵۰ و ۳۰۰؛ ابن ابی اصیبعه در مورد نگارش‌های مختلف این اسم می‌نویسد: «يقال فلاطن و أفلاطن و أفلاطون و فلاطون» (ص ۲۶۱)؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۳؛ خراسانی، ۱۳۷۹: ۵۹۱؛ شهرزوری، ۲۰۰۷: ۱۱۲ و ۲۸۹؛ کرامتی، ۱۳۸۳: الف: ۳۸۳.

۲. جغرافی‌دان یونانی سده اول پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۳. فیلسوف یونانی و مؤسس مکتب نوافلاطونی در سده سوم میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۴. فیلسوف یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۵. نام فردی یونانی و نام یکی از رساله‌های افلاطون.

۶. پزشک یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

آگاهی از این شیوه‌های انطباق می‌تواند محققان را در ثبت دقیق‌تر اینگونه واژه‌ها یاری رساند.

در این مقاله به انطباق‌های آوایی نام‌ها و اصطلاحات یونانی در زبان عربی پرداختیم. معادل یونانی بسیاری از این نام‌ها و اصطلاحات به دلیل عواملی که ذکر کردیم مشخص نیست و به خصوص اشتباهات کاتبان و ناآشنایی آنان با تلفظ اسم‌ها و اصطلاحات حدس زدن معادل یونانی آنها را به‌رغم مشخص بودن تطابق‌های آوایی دو زبان بسیار دشوار می‌سازد. برای مثال، منظور از «اقلطیانوس» در متون عربی احتمالاً Plotinus فیلسوف یونان باستان است. همانطور که در بحث خوشه‌های همخوانی گفتیم، چون توالی دو همخوان pl در ابتدای واژه در زبان عربی ناممکن است، در ابتدای این واژه واکه کوتاهی می‌آید تا خوشه را بشکند. این واکه به همراه همزه آغازی در خط به صورت <ا> یا <أ> و اکثراً بدون نشانه‌های زیرویزی کسره و فتحه ظاهر می‌گردد. طبق تطابق‌های آوایی باید بعد از نشانه همزه از حرف <ف> استفاده می‌شده که احتمالاً به دلیل بی‌دقتی کاتبان به <حق> تغییر یافته است. مورد مشابهی در ثبت نام Proclus فیلسوف یونانی که بین سال‌های ۴۱۷ و ۴۸۵ میلادی می‌زیسته دیده می‌شود. نام او در متون اسلامی به صورت «ابروقیاس» ثبت شده که با کنار گذاشتن اشتباهات نگارشی و فقط با در نظر گرفتن انطباق‌های آوایی باید «ابروقلوس» ثبت می‌شد، اما اشتباه کاتبان صورتی را در متون به جا گذاشته که حدس زدن معادل یونانی را دشوار کرده است.

در نهایت، این پژوهش با تحلیل دقیق نمونه‌های تاریخی، به درک بهتری از فرایند انتقال و تحول واژه‌ها میان زبان‌های یونانی و عربی کمک می‌کند. نتایج این بررسی می‌تواند در مطالعات زبانی و تاریخی مرتبط با نهضت ترجمه در جهان اسلام به کار رود و زمینه‌ساز پژوهش‌های دقیق‌تری در حوزه تأثیرپذیری زبان عربی از زبان‌های دیگر باشد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Golnaz Modarresi

<https://orcid.org/0000-0002-5440-9018>

Ghavami

Saeed Anvari

<https://orcid.org/0000-0002-9402-880X>

منابع

- آیه الله شیرازی، ریحانه. (۱۳۸۸ش). تاذری. *دایره المعارف بزرگ اسلامی* (جلد هفدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۵۴). تهران: مرکز دایره المعارف اسلامی.
- ابن ابی اصیبعه، احمد بن قاسم. (۲۰۰۱م). *عیون الأنباء فی طبقات الأطباء* (تحقیق عامر النجار). قاهره: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
- ابن بیطار، عبدالله بن احمد. (۱۹۸۹م). *تفسیر کتاب دیاسکوریدوس (فی الأدوية المفردة)* (تحقیق ابراهیم بن مراد). بیروت: دارالغرب الاسلامی.
- ابن جلجل، سلیمان بن حسان. (۱۳۴۹ش). *طبقات الأطباء والحکماء* (ترجمه سید محمد کاظم امام). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد. (۱۴۰۸ق). *تاریخ ابن خلدون*. بیروت: دارالفکر.
- ابن خلکان، احمد بن محمد. (۱۳۶۴ش). *وفیات الأعیان و أنباء أبناء الزمان* (تحقیق احسان عباس). قم: الشریف الرضی.
- ابن رشد، محمد بن احمد. (۱۳۷۷ش). *تفسیر ما بعد الطبیعة*. تهران: حکمت.
- ابن رشد، محمد بن احمد. (۱۹۸۰م). *تلخیص کتاب الجدل* (تحقیق محمود سلیم سالم). قاهره: الهيئة المصرية.
- ابن سینا. (۱۴۰۴ق). *الشفاء، طبیعیات*. زیر نظر ابراهیم مدکور. قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی.
- ابن سینا. (۱۴۰۵ق). *الشفاء، منطقی*. زیر نظر ابراهیم مدکور. قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی.
- ابن صاعد آندلسی، صاعد بن احمد. (۱۳۷۶ش). *التعریف بطبقات الأمم* (تصحیح غلامرضا جمشید نژاد اول). تهران: میراث مکتوب.
- ابن عبری، غریغوریوس الملطی. (۱۹۹۲م). *تاریخ مختصر الدول*. بیروت: دارالمشرق.
- ابن فاتک، ابوالوفاء المبشر. (۱۳۸۷ش). *مختار الحکم و محاسن الکلم*. تهران: دانشگاه علوم پزشکی ایران.

ابن مقفع. (۱۳۵۷ش). *المنطق و حدود المنطق لابن بهریر* (تصحیح محمد تقی دانش پژوه). تهران: انجمن حکمت و فلسفه.

ابن ندیم، محمد بن اسحاق. (۱۴۱۷ق). *الفهرست*. بیروت: دارالمعرفة.
ابوالبرکات، ابن ملکا هبة الله بن علی. (۱۳۷۳ش). *المعتبر*. اصفهان: دانشگاه اصفهان (افست چاپ حیدرآباد دکن).

ابو حیان توحیدی، علی بن محمد. (۱۳۴۷ق). *المقابسات* (محقق حسن السندوبی). مصر: المطبعة الرحمانية.
اخباریفر، مهران. (۱۳۷۹ش). *پاپوس اسکندرانی. دانشنامه جهان اسلام* (جلد پنجم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۳۳۵-۳۳۷). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.

ارسطو. (بی تا). *فی النفس*. (تحقیق عبدالرحمن بدوی). بیروت: دارالقلم.
اسماعیلی، محمدجواد. (۱۳۸۷ش). *تتوفاستوس. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد شانزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (۷۲۲-۷۲۳). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
اشکوری، قطب الدین محمد بن علی. (۱۳۷۸ش). *محبوب القلوب* (تصحیح ابراهیم دیباجی و حامد صدقی). تهران: میراث مکتوب.

افنان، سهیل محسن. (۱۳۶۲ش). *واژنامه فلسفی*. تهران: نشر قطره.
افنان، سهیل محسن. (۱۳۸۷ش). *پیدایش اصطلاحات فلسفی در عربی و فارسی* (ترجمه محمد فیروز کوهی). تهران: انتشارات حکمت.

انواری، محمدجواد. (۱۳۸۳ش). *بوطیقا. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد سیزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۲۸-۳۱). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.

بهشتی، محمدرضا. (۱۳۸۴ش). *تامسطیوس. دانشنامه جهان اسلام*، به کوشش غلامعلی حداد عادل (جلد نهم) (صص ۳۸۳-۳۸۴). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.

بهلول، حمید. (۱۳۸۷ش). *تتودوسیوس. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد شانزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۷۲۰-۷۲۲). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.

پورجوادی، نصرالله. (۱۳۸۳ش). *پرکلس. دائرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد سیزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۵۹۸-۶۰۳). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.

حلی، حسن بن یوسف ابن المطهر. (۱۴۰۴ش). *الجواهر النضید* (تصحیح سعید انواری). کربلا: مرکز العلامة الحلی.

- حنین بن اسحاق. (۱۴۰۶ق). *آداب الفلاسفة* (تحقیق عبدالرحمن بدوی). کویت: معهد المخطوطات العربية.
- خراسانی، شرف الدین. (۱۳۷۳ش). *اثولوجیا. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد ششم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۵۸۵-۵۷۹). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- خراسانی، شرف الدین. (۱۳۷۹ش). *افلوطن. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد نهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۶۰۶-۵۹۱). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- خراسانی، شرف الدین. (۱۳۸۰ش الف). *امیدو کلس. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد دهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۱۸۸-۱۹۲). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- خراسانی، شرف الدین. (۱۳۸۰ش ب). *ایساغوجی. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد دهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۶۹۳-۶۹۴). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- خوارزمی، محمد بن احمد بن یوسف. (۱۳۴۹ش). *مفاتیح العلوم* (تصحیح عثمان خلیل). مصر، بی‌نا.
- خیام، عمر بن ابراهیم. (۱۳۸۲ش). *دو رساله فلسفی* (ترجمه قاسم انصاری و صمد موحد). تهران: گلاب.
- رازی، محمد بن زکریا. (۱۴۲۲ق). *الحاوی فی الطب* (تحقیق هشتم خلیفه طعیمی). بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ساکتاف، امیر حسین. (۱۳۸۷ش). *تمیستوس. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد شانزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۱۵۸-۱۶۲). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- سجستانی، ابوسیلیمان محمد بن طاهر. (۲۰۰۴م). *صوان الحکمة و ثلاث رسائل* (تحقیق عبدالرحمن بدوی). پاریس: داربیلیون.
- سلیمان حشمت، رضا. (۱۳۷۶ش). *برقلس. دانشنامه جهان اسلام*، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۱۴۸-۱۵۴). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- شهرزوری، شمس الدین محمد. (۲۰۰۷م). *تاریخ الحکماء قبل ظهور السلام و بعده* (نزهة الأرواح و روضة الأفراح) (تحقیق عبدالکریم ابوشویرب). پاریس: داربیلیون.
- شهرستانی، محمد بن عبدالکریم. (۱۴۱۵ق). *الملل و النحل*. (تحقیق امیرعلی مهنا و علی حسن فاعور). بیروت: دار المعرفة.
- شیخ بهائی، محمد بن حسین. (۱۴۰۳ق). *الکشکول*. بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
- صدری افشار، غلامحسین. (۱۳۹۸ش). *فرهنگ فارسی اعلام*. تهران: نشر فرهنگ معاصر.

- عسگری، احمد. (۱۴۰۰ ش). طالس ملطی. *دانشنامه جهان اسلام* (جلد سی‌ام)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۵۱۴-۵۱۶). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- فارابی، ابونصر. (۱۹۹۱ م). *احصاء العلوم*. بیروت: مرکز النہاء القومی.
- فارابی، ابونصر. (۱۴۰۵ ق). *الجمع بین رأى الحکیمین* (تصحیح البیر نصری نادر). تهران: انتشارات الزهراء.
- قاسملو، فرید. (۱۳۹۶ ش). *سنبلیقیوس. دانشنامه جهان اسلام* (جلد بیست و چهارم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۶۷۵-۶۷۶). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- قاسملو، فرید و کرمی، طیبہ. (۱۳۸۴ ش). *جالینوس. دانشنامه جهان اسلام* (جلد نهم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۲۷۶-۲۸۵). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- قفطی، علی بن یوسف. (۱۳۷۱ ش). *تاریخ الحکماء* (ترجمہ فارسی از قرن یازدهم هجری)، به کوشش بهین دارائی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کرامتی، یونس. (۱۳۸۱ ش). *بدیغورس. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد یازدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۵۹۹-۶۰۲). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- کرامتی، یونس. (۱۳۸۳ ش الف). *بقراط. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد دوازدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۳۸۳-۳۸۵). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- کرامتی، یونس. (۱۳۸۳ ش ب). *پاپوس. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد سیزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۴۸۹-۴۹۴). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- محبوبی آرانی، حمیدرضا. (۱۳۹۲ ش). *دیوجانس. دانشنامه جهان اسلام* (جلد هجدهم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۷۱۳-۷۱۵). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- محمدی‌فر، شمامہ. (۱۳۹۲ ش). *دیوسکوریدس. دانشنامه جهان اسلام* (جلد هجدهم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۷۲۰-۷۳۱). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- مسعودی، علی بن حسین. (۱۴۲۱ ق). *مروج الذهب و معادن الجواهر* (تحقیق امیر مہنا). بیروت: مؤسسۃ الأعلمی للمطبوعات.
- مشکور، محمدجواد. (۱۳۷۰ ش). *تاریخ مختصر زبان‌های سامی* (ترجمہ و اضافات یوسف فضائی). تهران: شرق.
- معصومی ہمدانی، حسین. (۱۳۸۷ ش). *تئون. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد شانزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۷۲۶-۷۳۰). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.

ملاصدرا. (۱۹۸۱م). *الحکمة المتعالیة فی الاسفار العقلیة الاربعة*. بیروت: دار احیاء التراث.

موحد، صمد. (۱۳۶۸ش). *آنالوطیقا. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد دوم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۲۲۶-۲۲۷). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.

میرداماد، محمد باقر استرآبادی. (۱۳۹۱ش). *الأفق المبین* (تصحیح حامد ناجی). تهران: میراث مکتوب.

مینایی، فاطمه. (۱۳۸۴ش). *ثاوفر سطس. دانشنامه جهان اسلام* (جلد نهم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۳۸-۴۰). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.

مینایی، فاطمه. (۱۳۹۳ش). *ذیمقراطیس. دانشنامه جهان اسلام* (جلد نوزدهم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۵۸-۶۰). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.

نویری، شهاب الدین احمد بن عبدالوهاب. (۱۴۲۳ق). *نهاية الأرب فی فنون الأدب*. قاهرة: دارالکتب و الوثائق القومية.

هروی، محمد بن یوسف. (۱۳۸۷ش). *بحر الجواهر* (معجم الطب الطبعی). قم: نشر جلال الدین.

هیروودوت. (۱۴۲۸ق). *تاریخ هیروودوت* (ترجمه عبدالاله الملاح) (مراجعة احمد السقاف و حمد بن صراي). ابوظبی: هیئة أبوظبی للثقافة والتراث.

References

- Abu al-Barakat Ibn Malka, H. (1994). *Al-Mu'tabar*. Isfahan: Isfahan University. [In Arabic]
- Abu Hayyan al-Tawhidi, A. (1928). *Al-Muqabasat*. Cairo: Al-Matba'a al-Rahmaniyyah. [In Arabic]
- Afnan, S. M. (2008). *Peydayesh-e Estelihat-e Falsafi dar 'Arabi va Farsi* (M. Firozukuhi, Trans.). Tehran: Hekmat. [In Persian]
- Afnan, S. M. (1983). *Vazhehnameh-ye Falsafi*. Tehran: Qatreh. [In Persian]
- Akhbarifar, M. (2000). Papus Iskandarani. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam*, (Vol. 5) (pp. 335-337). [In Arabic]
- Al-Ani, S. H. (1970). *Arabic Phonology: An Acoustical and Physiological Investigation*. The Hague: Mouton.
- Al-Farabi, A. (1985). *Al-Jam' bayna ra'yay al-hakimayn*. Tehran: Al-Zahra. [In Arabic]
- Al-Farabi, A. (1991). *Ihsa' al-'ulum*. Beirut: Markaz al-Nahda al-Qawmi. [In Persian]
- Al-Harawi, M. (2008). *Bahr al-jawhar*. Qom: Jalal al-Din. [In Arabic]

- Al-Hilli, H. (1984). *Al-Jawhar al-Nadid*. Karbala: Markaz al-'Allamah al-Hilli. [In Arabic]
- Al-Khwarizmi, M. (1970). *Mafatih al-'ulum*. Cairo: n.p. [In Arabic]
- Al-Mas'udi, A. (2000). *Muruj al-dhahab wa ma'adin al-jawhar*. Beirut: Mu'assasat al-A'lami lil-Matbu'at. [In Persian]
- Al-Nuwayri, A. (2002). *Nihayat al-arab fi Funun al-adab*. Cairo: Dar al-Kutub wa al-Watha'iq al-Qawmiyyah. [In Arabic]
- Al-Qifti, A. (1992). *Tarikh al-hukama*. Tehran: Tehran University. [In Persian]
- Al-Razi, M. (2001). *Al-Hawi fi al-tibb*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic]
- Al-Shahrestani, M. (1994). *Al-Milal wa al-nihal*. Beirut: Dar al-Ma'rifah. [In Arabic]
- Al-Shahrazuri, S. (2007). *Tarikh al-hukama' qabl Zuhur al-Islam wa ba'dah*. Paris: Dar Baybilyun. [In Arabic]
- Al-Shaykh al-Baha'i, M. (1983). *Al-Kashkul*. Beirut: Mu'assasat al-A'lami lil-Matbu'at. [In Arabic]
- Al-Sijistani, A. (2004). *Siwan al-hikma wa Thalath Rasa'il*. Paris: Dar Baybilyun. [In Arabic]
- Anvari, M. J. (2004). Butiqā. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 13) (pp. 28–31). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami [In Persian]
- Aristu. (n.d.). *Fi al-nafs*. Beirut: Dar al-Qalam. [In Persian]
- Asgari, A. (2021). Thalīs al-Maltī. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 30) (pp. 514-516). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami [In Arabic]
- Ayatullah Shirazi, R. (2009). Thadhuri. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 17) (pp. 4-5). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami [In Persian]
- Bahlul, H. (2008). Thiyudhusiyus. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 16) (pp. 720-722). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Bihishti, M. R. (2005). Thamistiyus. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 9) (pp. 34–38). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami [In Persian]
- Eshkevari, Q. (1999). *Mahbub al-qulub*. Tehran: Miras-e Maktub. [In Arabic]

- Herodotus. (2007). *Tarikh-e Herodotus*. Abu Dhabi: Hay'at Abi Dhabi lil-Thaqafah wa al-Turath. [In Persian]
- Hetzron, R. (1990). Semitic languages. In B. Comrie (Ed.), *The World's Major Languages* (pp. 654-663). Oxford: Oxford University Press. <https://omniglot.com/writing/syriac.htm>
- Hunayn ibn Ishaq. (1986). *Adab al-falasifah*. Kuwait: Ma'had al-Makhtutat al-'Arabiyyah. [In Arabic]
- Ibn Abi Usaybi'ah, A. (2001). *'Uyun al-anba' fi tabaqat al-atibba*. Cairo: Al-Hay'a al-Misriyya al-'Ammah lil-Kitab. [In Arabic]
- Ibn al-Baytar, A. (1989). *Tafsir kitab Diyascuridus (fi al-adwiyah al-mufradah)*. Beirut: Dar al-Gharb al-Islami. [In Arabic]
- Ibn al-Fatik, A. (2008). *Mukhtar al-hikam wa Mahasin al-kalim*. Tehran: Medical Sciences University Press.
- Ibn al-'Ibri, G. (1992). *Tarikh Mukhtasar al-duwal*. Beirut: Dar al-Mashriq. [In Arabic]
- Ibn al-Muqaffa'. (1978). *Al-Mantiq wa Hudud al-mantiq li-Ibn Bahriz*. Tehran: Anjoman-e Hekmat va Falsafeh. [In Arabic]
- Ibn al-Nadim, M. (1996). *Al-Fihrist*. Beirut: Dar al-Ma'rifah. [In Arabic]
- Ibn Juljul, S. (1970). *Tabaqat al-atibba' wa al-hukama'* (S. M. K. Imam, Trans.). Tehran: Tehran University Press. [In Arabic]
- Ibn Khaldun, A. (1988). *Tarikh Ibn Khaldun*. Beirut: Dar al-Fikr. [In Arabic]
- Ibn Khallikan, A. (1985). *Wafayat al-a'yan wa Anba' Abna' al-zaman*. Qom: Al-Sharif al-Radi. [In Arabic]
- Ibn Rushd, M. (1980). *Talkhis kitab al-jadal*. Cairo: Al-Hay'a al-Misriyya. [In Arabic]
- Ibn Rushd, M. (1998). *Tafsir ma ba'd al-tabii'ah*. Tehran: Hekmat. [In Arabic]
- Ibn Sa'id al-Andalusi, S. (1997). *Al-Ta'rif bi-tabaqat al-umam*. Tehran: Miras-e Maktub. [In Arabic]
- Ibn Sina. (1984). *Al-Shifa', al-tabi'iyat*. Qom: Maktabat Ayat Allah al-Mar'ashi al-Najafi. [In Arabic]
- Ibn Sina. (1985). *Al-Shifa', al-mantiq*. Qom: Maktabat Ayat Allah al-Mar'ashi al-Najafi. [In Arabic]
- Isma'ili, M. J. (2008). Thuphrastus. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 16) (pp. 722-723). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Joseph, B. D. (1990). Greek. In B. Comrie (Ed.) *The World's Major Languages* (pp. 410-439). Oxford: Oxford University Press.

- Karamati, Y. (2002). Badiqhuris. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 11) (pp. 599-602). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Karamati, Y. (2004a). Buqrat. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 12) (pp. 383-385). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Karamati, Y. (2004b). Papus. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 13) (pp. 489-494). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Khayyam, U. (2003). *Du risalah-ye Falsafi* (Q. Ansari & S. Muwahhid, Trans.). Tehran: Golab. [In Persian]
- Khurasani, S. (1994). Athulujhiya. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 6) (pp. 579-585). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Khurasani, S. (2000). Aflutin. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 9) (pp. 591-606). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Khurasani, S. (2001a). Anbiduqlis. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 10) (pp. 188-192). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Khurasani, S. (2001b). Isaghuji. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 10) (pp. 693-694). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Mahbubi Arani, H. (2013). Diyujanis. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol.18) (pp. 713-715). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Mashkur, M. J. (1991). *Tarikh-i Mukhtasar-e Zabanha-ye Sami*. Tehran: Shargh. [In Persian]
- Ma'sumi Hamedani, H. (2008). Tha'un. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 16) (pp. 726-730). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Mina'i, F. (2005). Thawfrastus. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 9) (pp. 38-40). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Mina'i, F. (2014). Dhimuqratis. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 19) (pp. 58-60). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]

- Mir Damad, M. B. (2012). *Al-Ufuq al-mubin*. Tehran: Miras-e Maktub. [In Arabic]
- Muhammadifar, S. (2013). Diyusquididis. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 18) (pp. 720-731). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Mulla Sadra. (1981). *Al-Hikmah al-muta'aliyah fi al-asfar al-'aqliyyah al-arba'ah*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic]
- Muwahhid, S. (1989). Analutiqa. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 2) (pp. 226-227). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Nyangeri, N. A. & Rachel, W. (2019). Proper names in translation: Should they be translated or not?. *Eastern African Literary and Cultural Studies* (Vol. 5) (pp. 347-365). London: Routledge.
- Purjawadi, N. (2004). Furqlus. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 13) (pp. 598-603). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Qasemlu, F. (2017). Sanbliqus. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 24) (pp. 675-676). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Qasemlu, F., & Karami, T. (2005). Jalinus. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 9) (pp. 276-285). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Sadri Afshar, G. (2019). *Farhang-e Farsi-e A'lam*. Tehran: Farhang-e Mu'aser. [In Persian]
- Saketof, A. (2008). Thimistiyus. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 16) (pp. 158-162). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Sato, E. (2016). Proper names in translational contexts. *Theory and Practice in Language Studies*, 6(1), 1-10. UK: Academy Pub.
- Sulayman Hishmat, R. (1997). Barqlus. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 1) (pp. 148-154). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]

استناد به این مقاله: مدرسی قوامی، گلناز، انواری، سعید. (۱۴۰۴). نحوه نویسه گردانی اسامی خاص فلاسفه و حکمای یونانی به زبان عربی در متون دوره اسلامی از منظر زبان‌شناسی. *علم زبان*، ۱۲(۲۲)، ۳۲۰-۳۲۷. doi: 10.22054/ls.2025.85794.1712

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Persian Non-Standard Linguistic Patterns in Tabnak Site

Asghar Esmaeili*

Associate Professor in Persian Literature, Faculty of Encyclopedia Research, Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran

Abstract

The transmission of messages through new communication channels, such as websites, is one of the novel tasks that language has undertaken, and the expansion of such linguistic communications necessitates further research in this area. The plurality of both authors and audiences on websites has resulted in these platforms serving as mediums for promoting either standard or, in some instances, non-standard linguistic patterns; thus, provided that sound and standard prose underpins the writing on these websites, they can also be regarded as tools for teaching standard language models. In this study, the Tabnak news website was examined from this perspective, and its news articles from Farvardin to Shahrivar 1401 were analyzed regarding the application of non-standard linguistic patterns in Persian. Following the analysis, the findings were categorized into three groups: 1. Technical Editing: Involving the punctuation rules of

*Corresponding Author: a.esmaeili@ihcs.ac.ir

How to Cite: Esmaeili, A. (2025). Persian Non-Standard Linguistic Patterns in Tabnak Site. *Language Science Studies*, 12(21), 321-372. doi: [10.22054/ls.2025.85696.1709](https://doi.org/10.22054/ls.2025.85696.1709).

the Persian script. 2. Linguistic Editing: Encompassing the examination of non-standard forms in three categories: nouns, verbs, and particles. 3. Rhetorical Editing: Comprising clichés, improper borrowing of linguistic expressions, and spurious innovations. In each category, non-standard forms were identified and their standard counterparts were provided to reinforce practical applicability. The results indicate that non-standard linguistic patterns were most prevalent in the second category, namely linguistic editing, compared to the other groups. Consequently, there is a clear need for enhanced practical training on this issue for the target audience—namely, journalists and editors of news websites—and, from a research perspective, the generalizability of these findings may be improved by expanding the sample size.

1. Introduction

Today, the Persian language undertakes crucial functions, such as information dissemination, in new contexts like websites. This necessitates an examination of the language and its characteristics within this medium. As the content of these websites is prepared rapidly, meticulous attention to the correct application of linguistic principles diminishes. Consequently, certain non-standard linguistic patterns, particularly those introduced through the translation of foreign news websites, gradually infiltrate the language. Given the vast audience of these media outlets, these patterns are rapidly disseminated and subsequently adopted in other written genres. To prevent this, it is essential to analyze the text of news websites, identify non-standard patterns, and demonstrate their correct forms. The media language variety is used in radio and television, newspapers, non-specialist periodicals, and, more recently, on the internet. Since news websites are considered the modern form of

newspapers and periodicals, they fall into this category. The audience for this variety is the public, and due to the high speed of content production, errors and mistakes find their way into its linguistic patterns. Deviation from the standard variety is more prevalent in this genre than in others. Therefore, contributing to the standardization of this variety is of paramount importance, as the ever-increasing audience and the omnipresence (anytime, anywhere access) of digital media exponentially amplify the propagation of non-standard linguistic patterns.

2. Literature Review

The following two studies have examined non-standard patterns from the perspectives of technical and linguistic editing:

- Khalili Ardali, Vahid, et al. (2017). *The Status of Persian Writing in High-Traffic National Websites from the Perspective of Technical Editing Principles*. Research in Persian Language and Literature, 46, 69-98.
- Khalili Ardali, Vahid, et al. (2018). *Non-Standard Patterns in the Writing of High-Traffic Websites from the Perspective of Linguistic Editing Principles (Verb, Noun, and Particle)*. Literary Criticism and Stylistics Research, 32, 11-42.

The present study, in addition to the two mentioned above, will also address rhetorical editing to provide a more comprehensive overview of non-standard linguistic patterns.

3. Discussion

Standard Persian is the universal and unifying variety among the languages and dialects spoken across various geographical regions of Iran. This variety, which is close to the spoken form, is used by the educated and serves as the language of mass media and education.

Standard Persian must convey concepts to the reader or audience using the most fluent words and sentences, a unified orthography, and correct grammar.

This language is free from redundancy, cliché, ambiguity, unintended double entendre, colloquialisms, purist tendencies, contrived Arabicisms, calquing from foreign languages, and linguistic errors.

In this research, non-standard linguistic patterns on the Tabnak news website were investigated. For this purpose, news items from this website for the period from Farvardin to Shahrivar 1401 (March-September 2022) were initially extracted, amounting to 50 news items per day. These sentences were analyzed at three levels: technical editing, linguistic editing, and rhetorical editing.

4. Results & Conclusion

In the technical editing section, Persian orthography was one of the criteria examined. The results indicated that non-standard forms in compounds (of various types) were repeated 271 times, representing the highest frequency. Following compounds, non-standard spellings of the hamza (glottal stop) with 142 instances ranked second. The third highest frequency belonged to the suffixes *-tar* and *-tarin* ‘comparative and superlative’ respectively with 97 instances. The spelling of *be* (of various types) occurred 82 times; the spelling of *in*, *ān*, *hamin*, *hamān*, *hič* ‘this, that, this same, that same, none’ respectively, 69 times; the spelling of possessive pronouns 58 times; prefixes 28 times; words with dual accepted spellings 21 times; and the spelling of *-am*, *-i*, *ast* ‘verb endings and enclitics’ with 14 repetitions, occupied the subsequent ranks.

Another part of the technical editing pertained to punctuation. The results of this section were as follows: the incorrect use or omission of the semicolon was more frequent than other punctuation marks. The

third part of the technical editing concerned the use of numerals and digits, in which 5 instances non-compliant with the standard pattern were identified from the Tabnak website.

To facilitate the analysis, the linguistic editing section was divided into three groups: noun, verb, and particle.

- In the "noun" section, criteria such as foreign words, common linguistic errors, other linguistic errors, feminine adjectives, non-standard plurals, and the use of definite forms instead of indefinite were analyzed. The most frequent non-standard uses of nouns on the Tabnak news website pertained to linguistic errors.
- In the linguistic editing of "verbs," non-standard uses such as lengthy verbs, inappropriate verbs, participial phrases, omission of verb components, sequence of verbs, lack of verb agreement, separation of compound verb components, and inappropriate use of the passive voice had the highest frequency on the Tabnak news website.
- In the linguistic editing of "particles," the non-standard use of prepositions, conjunctions, the object marker *rā*, and the coordinated use of *va* 'and' and *yā* 'or' were examined, with the highest frequency related to the non-standard use of *rā*.

In the rhetorical editing section, non-standard patterns such as "redundancy," "cliché," "calquing," and "lengthy sentences" were examined, with the highest frequency belonging to calquing.

Among the three indices of technical, linguistic, and rhetorical editing, the highest number of non-standard patterns was found in linguistic editing, revealing the necessity for further training and research in this area.

The findings of this research can be beneficial and applicable for journalists of news websites, editors, and individuals who publish content in cyberspace.

Keywords: non-standard language patterns, media type of language, news website, standard language.

الگوهای زبانی غیرمعیار فارسی در سایت خبری تابناک

دانشیار زبان و ادبیات فارسی، پژوهشکده دانشنامه‌نگاری، پژوهشگاه علوم انسانی
و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران

اصغر اسمعیلی *

چکیده

انتقال پیام از راه‌های ارتباطی جدید مانند وبگاه‌ها یکی از وظایف جدیدی است که زبان عهده‌دار آن شده است و گسترش این نوع ارتباطات زبانی، پژوهش‌هایی بیشتر در این باره می‌طلبد. تعدد نویسندگان و نیز مخاطبان وبگاه‌ها، باعث شده خود این وبگاه‌ها بستری برای ترویج الگوهای زبانی معیار یا در مواردی غیرمعیار باشند؛ از این رو در صورتی که نثر سالم و معیار مبنای نوشتار این وبگاه‌ها باشد، می‌توان آنها را ابزار آموزش الگوهای معیار زبانی هم دانست. در این پژوهش، وبگاه خبری تابناک و اخبار آن در بازه زمانی فروردین تا شهریور ۱۴۰۱ از نظر کاربرد الگوهای زبانی غیرمعیار فارسی بررسی و نتایج در سه گروه عرضه شده است: ۱. ویرایش فنی، شامل دستور خط فارسی، نشانه‌گذاری؛ ۲. ویرایش زبانی، شامل بررسی غیرمعیارها در سه مقوله اسم، فعل و حرف؛ ۳. ویرایش بلاغی، شامل کلیشه‌های زبانی، گرته‌برداری و نوآوری کاذب. در هر سه مقوله، غیرمعیارها یافته شده و صورت معیار آن نشان داده شده تا کاربردی بودن آنها تقویت شود. نتایج نشان می‌دهد الگوهای زبانی غیرمعیار در سطح دوم بررسی، یعنی ویرایش زبانی بسامدی بیشتر از سایر گروه‌ها دارند و از این رو ضرورت دارد آموزش‌های کاربردی بیشتری به گروه هدف، یعنی خبرنگاران و ویراستاران وبگاه‌های خبری ارائه شود و در بخش‌های اول و سوم (فنی و بلاغی) پژوهش هم، می‌توان با افزایش نمونه‌های بررسی، نتایج را تعمیم داد.

کلیدواژه‌ها: زبان معیار، الگوهای غیرمعیار زبانی، گونه زبان رسانه، وبگاه خبری.

* نویسنده مسئول: a.esmaeili@ihcs.ac.ir

این اثر تحت حمایت مادی بنیاد ملی علم ایران (INSF)، برگرفته از طرح شماره ۴۰۱۵۹۲۴ انجام شده است.

۱. مقدمه

امروزه زبان فارسی در بسترهای جدیدی مانند وبگاه‌ها وظایف مهمی چون اطلاع‌رسانی را عهده‌دار شده و این مسئله ایجاب می‌کند تا زبان و ویژگی‌های آن در این بستر بررسی شود. از آنجا که محتوای این وبگاه‌ها به سرعت آماده‌سازی می‌شوند، دقت در کاربرد صحیح اصول زبانی کاهش می‌یابد و به تدریج برخی الگوهای زبانی غیرمعیار، به‌ویژه از راه ترجمه وبگاه‌های خبری بیگانه، به آنها راه می‌یابد. با توجه به گستردگی مخاطبان این رسانه‌ها، این الگوها به سرعت منتشر می‌شوند و در گونه‌های نوشتاری دیگر نیز جای می‌گیرند. برای جلوگیری از این امر، بررسی متن وبگاه‌های خبری و استخراج الگوهای غیرمعیار و نشان‌دادن صورت درست آنها امری ضروری است.

گونه زبان رسانه در رادیو و تلویزیون، روزنامه‌ها، مطبوعات غیرتخصصی و اخیراً در اینترنت کاربرد دارد. سایت‌های خبری نیز، از این رهگذر که شکل امروزی روزنامه و مطبوعات به‌شمار می‌آیند، در این دسته جای می‌گیرند. مخاطب این گونه، مردم عادی هستند و به علت سرعت در تولید محتوا، اشتباهات و غلطهایی در الگوهای زبانی آنها راه می‌یابد و انحراف از گونه معیار در این گونه بیش از سایر گونه‌هاست. از این رو، کمک به معیارسازی در این گونه از آن جهت اهمیت پیدا می‌کند که گسترش روزافزون مخاطبان و همه‌زمانی و همه‌مکانی بودن رسانه‌های دیجیتال، اشاعه الگوهای زبانی غیرمعیار را صدچندان می‌کند.

۲. پیشینه پژوهش

در دو پژوهش زیر الگوهای غیرمعیار از منظر ویرایش فنی و همچنین، زبانی بررسی شده است.

خلیلی اردلی و همکاران (۱۳۹۶) وضعیت نگارش فارسی را در وبسایت‌های پربیننده کشور از منظر اصول ویرایش فنی بررسی کرده است.

در پژوهش دیگری نیز، خلیلی اردلی و همکاران (۱۳۹۷) الگوهای غیرمعیار در نوشتار پایگاه‌های اینترنتی پربیننده را از منظر اصول ویرایش زبانی (فعل و اسم و حرف) تشریح کرده است.

پژوهش حاضر علاوه بر دو مورد فوق، ویرایش بلاغی را نیز بررسی خواهد کرد تا تصویر کامل‌تری از الگوهای غیرمعیار زبانی عرضه کند.

۳. مبانی نظری

محور عمده این پژوهش، شناسایی الگوهای غیرمعیار زبان فارسی است. به این منظور، ابتدا باید به تعریف زبان معیار^۱ برسیم. بررسی‌ها نشان می‌دهد هریک از پژوهشگران پیشین از زاویه نگاه خود به این مسئله نگریسته‌اند.

از نظر ناتل خانلری (۱۳۴۷: ۸۴)، زبان معیار یکی از لهجه‌های معمول در یک سرزمین است که به حکم ضرورت و به‌عنوان وسیله ارتباط میان اقوامی که باهم وجه اشتراکی دارند، تعمیم می‌یابد و در اموری که مشترک میان همه اقوام است، به کار می‌رود.

فرشیدورد (۱۳۵۴)، ضمن بیان نمودهای زبان فارسی و تأثیر جغرافیا بر آن، به کثرتی وحدت‌بخش به نام زبان معیار اشاره می‌کند که تمام لهجه‌ها و گویش‌ها را به هم متصل می‌کند. از نظر او زبان معیار لهجه‌ای مافوق لهجه‌های دیگر است که جنبه ادبی و فرهنگی پیدا می‌کند و گویندگان آن لهجه‌ها، آن را به‌عنوان مهم‌ترین گونه زبان ملی پذیرفته‌اند. او به انواع گونه‌های گفتاری و نوشتاری زبان معیار اشاره می‌کند و تقسیم‌بندی‌های دیگری مانند حقوقی، طبی، فلسفی و خبری برای زبان قائل می‌شود.

پرهام (۱۳۵۶) پذیرش ذوق عمومی جامعه را در درست و غلط، معیار می‌داند. او معتقد است ساختن معیار کار مردم است و بر اثر روابط اجتماعی و اقتصادی آنها خودبه‌خود، به‌وجود می‌آید. وی کوشش در معیارسازی را کوششی بیهوده می‌داند (پرهام، ۱۳۵۶: ۶).

1. standard

صادقی (۱۳۶۲) زبان معیار را زبان درس‌خواندگان می‌داند که مرجع صورت‌های درست و غلطی است که اصول آن در کتب دستور زبان مطرح شده و نهادهایی چون فرهنگستان باید از آن پاسداری کنند.

نجفی (۱۳۶۶) از زبان فصیح به جای زبان معیار استفاده می‌کند؛ از نظر او زبان فصیح، زبان افراد بافرهنگ و تحصیلکرده کشور است و این زبان در بیان دقایق فکری و معنوی توانمند است و از طریق آن، می‌توان رساله‌ای علمی یا مقاله‌ای فلسفی را بیان کرد. مدرّسی (۱۳۶۸) زبان معیار را گونه معتبر یک زبان می‌داند که تحصیلکردگان در مراکز فرهنگی و سیاسی کشور آن را به کار می‌برند. این گونه ورای گونه‌های منطقه‌ای و اجتماعی قرار دارد و در جایگاه زبان رسمی، در آموزش، رسانه‌های گروهی و نوشتار استفاده می‌شود.

سمیعی گیلانی (۱۳۷۹) زبان معیار فارسی را زبانی می‌داند که عاری از خطاهای زبانی و برخی ویژگی‌های دیگر است؛ از جمله اینکه عناصر زبانی مهجور و متروک (مانند چنان به جای چنان) در آن راه ندارد؛ سره‌نویسی در آن جایی ندارد؛ از گزیده‌برداری از زبان‌های بیگانه دور است؛ از کاربرد عناصر زبان محلی در آن اجتناب می‌شود؛ عناصر مختص شعر در آن استفاده نمی‌شود؛ از عربی‌گرایی متکلفانه به دور است و از رسم الخط واحدی پیروی می‌کند (سمیعی گیلانی، ۱۳۷۴: ۲-۶).

رضایی (۱۳۸۳) ضمن اشاره به اینکه زبان معیار زبانی است که به عنوان الگو در جامعه پذیرفته شده و افراد تحصیلکرده، مطبوعات و صداوسیما از آن استفاده می‌کنند، ویژگی‌هایی برای آن قائل شده است که عبارت‌اند از: بی‌نشان بودن، نداشتن عناصر زبانی مهجور، سازگاری با عادت و شم زبانی گویندگان، رسمیت و ادب، به کار نبردن افراطی عناصر بیگانه.

شهدادی (۱۳۸۴) زبان معیار را زبانی می‌داند که قانونی‌تر، درست‌تر و مرکزی‌تر شناخته می‌شود. او ویژگی‌های زبان معیار فارسی را چنین برمی‌شمارد: ساده‌گرایی (در سطح جملات: جملات ساده)، اعتدال‌گرایی (گرایش مطلق به عربی‌نویسی و فرار از کلمات عربی، هیچ یک مطلوب نیست)، محتواگرایی، بی‌سبک‌بودگی، جمع‌گرایی و

عاری بودن از فردی و خصوصی گرایی، زبان گرایی و ادبیات گریزی، محاوره گریزی در عین بهره گیری از زبان عامه و پویای امروز، کهنه پرهیزی، گویش گریزی، جنسیت گریزی و بی لحن بودگی، خودبسندگی و موقعیت مندی.

سارلی (۱۳۸۷) معتقد است برخی منتقدان امروزی با ردّ و تخطئه برخی الگوهای زبانی، در واقع الگوی معیار فارسی را به دست داده اند؛ این الگوها عبارت اند از: تأثیرپذیری از ترجمه؛ به کار نرفتن در متون هزار و دویست سال گذشته، غلط نحوی، غلط صرفی، به کار نرفتن در زبان درس خواندگان، ناکافی بودن از لحاظ معنایی، داشتن معادل مفهوم تر و فارسی تر لغات بیگانه، درازگویی، نوآوری کاذب، واژه بیگانه، رعایت نکردن ترتیب اجزای جمله و تناسب نداشتن اصطلاحات با مخاطبان (سارلی، ۱۳۸۷: ۳۴۸).

در جمع بندی تعاریف و آرای فوق می توان بیان کرد: زبان معیار فارسی گونه فراگیر و وحدت بخش میان زبان ها و لهجه هایی است که در نقاط مختلف جغرافیایی ایران، به آنها صحبت می شود؛ این گونه نزدیک به گفتار را درس خواندگان به کار می گیرند و زبان رسانه های جمعی و آموزش نیز همان است؛ زبان معیار باید با روان ترین کلمات و جملات و با رسم الخط واحد و دستور صحیح، مفاهیم را به خواننده یا مخاطب منتقل کند. این زبان عاری از حشو، کلیشه، کژتابی، ایهام، عامیانه نویسی، سره گرایی، عربی گرایی متکلفانه، گرتهداری از زبان های بیگانه و خطاهای زبانی است.

۴. شیوه پژوهش

در پژوهش حاضر، با توجه به آنچه در تعاریف فوق ذکر شد، تلاش شد الگوهای زبانی غیرمعیار در سایت خبری تابناک، در بازه زمانی آغاز فروردین تا پایان شهریور ۱۴۰۱ در سه سطح فنی، زبانی و بلاغی بررسی شود. با استفاده از پژوهش پیمایشی و مدل مفهومی الگوهای زبانی غیرمعیار فارسی (اسمعیلی، ۱۳۹۴: ۲۳)، داده های گردآوری شده از سایت تابناک در سه سطح تحلیل شده و با ارائه بسامد هریک، صورت صحیح معیارهای غلط نیز نشان داده شود.

۵. بررسی و تحلیل فنی، زبانی و بلاغی غیرمعیارها در وبگاه خبری تابناک

برای بررسی الگوهای زبانی غیرمعیار در وبگاه خبری تابناک، ابتدا اخبار این وبگاه در بازه زمانی آغاز فروردین تا شهریور ۱۴۰۱ مطالعه و بررسی شد. برای جلوگیری از تکرار، اختصارات نام این شش ماه به شرح زیر در مقاله آمده است: (ف: فروردین؛ الف: اردیبهشت؛ خ: خرداد؛ ت: تیر؛ م: مرداد؛ ش: شهریور). نتیجه این بررسی استخراج پیکره ۱۷۰ صفحه‌ای بود که انواع مختلفی از غیرمعیارها را دربرمی‌گرفت. برای سهولت بررسی، این غیرمعیارها زیر سه دسته اصلی ویرایش فنی، ویرایش زبانی و ویرایش بلاغی تقسیم‌بندی شدند که هر یک شاخه‌ها و موارد فرعی دیگر را دربرمی‌گیرند.

۱-۵. ویرایش فنی

در این بخش اخبار وبگاه تابناک در این بازه زمانی از نظر دستور خط، نشانه‌گذاری و ... بررسی می‌شود.

۱-۱-۵. دستور خط

خط چهرهٔ مکتوب زبان است و همان‌گونه که زبان از قواعدی به نام «دستور» پیروی می‌کند، خط نیز اصول و ضوابطی دارد که آن را «دستور خط» نامیده‌اند. ویژگی‌های خاص خط فارسی همانند داشتن حروف هم‌آوا^۱، قابلیت جدا و پیوسته‌نویسی کلمات مرکب، کلمات دو یا چنداملایی، املای واژه‌های عربی در فارسی، نگارش پیشوندها و پسوندها و برخی نکات دیگر باعث شده بود در دهه‌های گذشته، تشتت و به‌هم‌ریختگی بسیاری در املای فارسی دیده شود؛ به گونه‌ای که با انتخاب تصادفی چند کتاب، حتی از یک ناشر، در دهه ۶۰ یا ۷۰ شمسی، می‌توان این آشفتگی و یکدست‌نبودن را به‌وضوح دید.

از دیگر سو، نظرهای مختلف و متنوع نیز گاه به این آشفتگی‌ها دامن می‌زد تا اینکه فرهنگستان زبان و ادب فارسی با تشکیل جلسات متعدد با شرکت استادان زبان و ادبیات

1. homophone

فارسی و زبان‌شناسی، تدوین قواعدی برای سامان‌بخشی به دستور خط فارسی را پی‌گرفت و نخستین نسخه دستور خط فارسی پس از نظرخواهی از متخصصان، در سال ۱۳۸۰ به تصویب فرهنگستان زبان و ادب فارسی و تنفیذ ریاست جمهوری اسلامی ایران رسید.

با تصویب و ابلاغ این شیوه‌نامه، نهادهای فرهنگی، انتشاراتی و آموزشی به موجب قانون، ملزم به استفاده از آن در منشورات و مکتوبات خود شدند و در طی دو دهه، قواعد و نمونه‌های مختلف دستور خط، بازنگری شد و آخرین نسخه آن در سال ۱۴۰۱ شمسی در اختیار عموم قرار گرفت.

اکنون کتاب دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی و نیز فرهنگ /ملائی خط فارسی از انتشارات فرهنگستان زبان و ادب فارسی، معیارهایی هستند که توانسته‌اند تا حد زیادی قواعد خط فارسی را به یکدستی و انسجام سوق دهند و می‌توان الگوها و قواعد آن را در نوشتارهای گوناگون اجرا کرد.

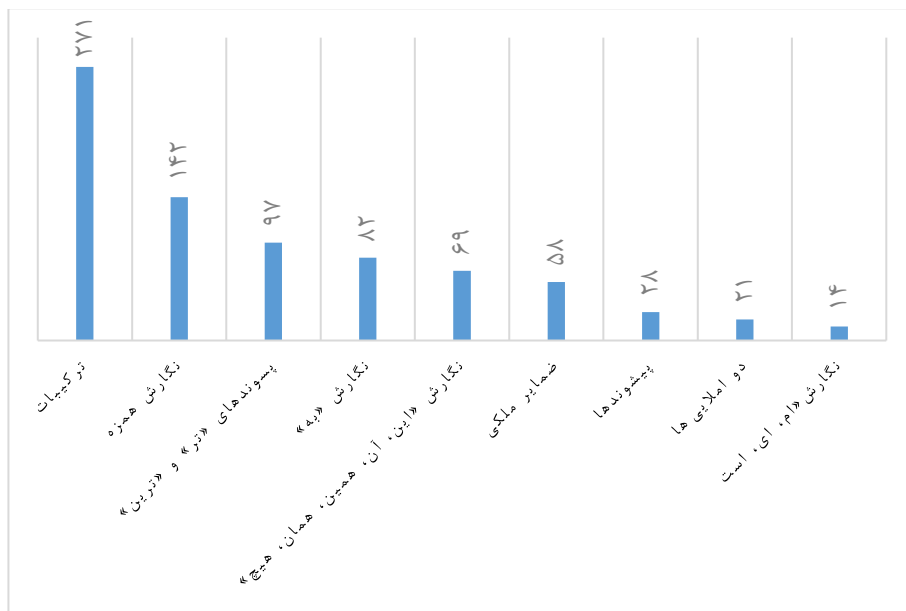
در پژوهش حاضر، پیکره خبری تابناک از حیث رعایت دستور خط فارسی بررسی شد که نتایج آن به این صورت است؛ بررسی آماری بخش‌های مختلف دستور خط فارسی در پایگاه خبری تابناک نشان می‌دهد که غیرمعیارها در ترکیبات (انواع مختلف آن) در ۲۷۱ مورد تکرار شده‌اند که بیشترین بسامد را دارد. پس از ترکیبات، غیرمعیارهای نگارش همزه با ۱۴۲ مورد در ردیف دوم قرار دارند.

سومین بسامد به پسوندهای «تر» و «ترین» با ۹۷ مورد اختصاص دارد؛ نگارش «به» (انواع مختلف) ۸۲ مورد، نگارش «این، آن، همین، همان، هیچ» ۶۹ مورد؛ نگارش ضمایر ملکی ۵۸ مورد، پیشوندها ۲۸ مورد، دواملائی‌ها ۲۱ مورد و نگارش «ام، ای، است...» با ۱۴ مورد در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند که ضرورت آموزش بیشتر در بخش‌های پرسامد را برای خبرنگاران و مسئولان پایگاه‌های خبری آشکار می‌کند. با توجه به گوناگونی غیرمعیارها و تکرار آنها در اخبار بررسی‌شده، پیشنهاد می‌شود این جداول در اختیار نویسندگان، خبرنگاران و اعضای هیئت تحریریه قرار گیرد. همچنین، می‌توان با برگزاری کارگاه‌های آموزشی و تبیین قواعد ساده دستور خط برای گروه هدف، انسجام، یکدستی و معیارسازی خط فارسی در پایگاه‌های خبری را محقق کرد.

جدول ۱. دستور خط (نگارش همزه)

ردیف	موضوع	غیر معیار	معیار	قاعده	بسامد
۱	نگارش همزه	مسوول	مسئول	همزه میانی با کرسی دندانه (دستور خط، ۱۴۰۱: ۵۳)	۲۰
۲		هیأت	هیئت		۳۴
۳		مسأله	مسئله		۳۱
۴		مسألت	مسئلت		۲
۵		ایده آلی	ایدئال		۲
۶		رئیس جمهوری	رئیس جمهوری		۱۵
۷		مسوولیت پذیری	مسئولیت پذیری		۵
۸		منشاء	منشأ	همزه پایانی روی کرسی الف (دستور خط، ۱۴۰۱: ۵۴)	۲
۹		دغدغه‌ی	دغدغه	یای کامل به جای همزه	۱
۱۰		مسئله‌ی	مسئله		۱
۱۱		اوائل	اوایل	همزه به جای یا	۱
۱۲		فدائی	فدایی		۱
۱۳		آئین	آیین		۶
۱۴		قضائی	قضایی		۱۵
۱۵		ذخائر	ذخایر		۱
۱۶		غائب	غایب		۱
۱۷		آئین نامه	آیین نامه		۳
۱۸		توانائی	توانایی		۱
۱۹		اسرائیل	اسرائیل	یا به جای همزه	۲
۹۷	جمع				

نمودار ۱. فراوانی دستورخط

۵-۲. نشانه گذاری

نشانه های سجاوندی برای نشان دادن مکث و همچنین، بخش های ساختاری (جمله، گروه) به کار می روند. در پیکره بررسی شده، مواردی از خطای کاربرد نشانه ها و استفاده از یک نشانه به جای نشانه دیگر دیده می شود. این نمونه ها در جدول (۲) و فراوانی آن در نمودار (۲) آمده است:

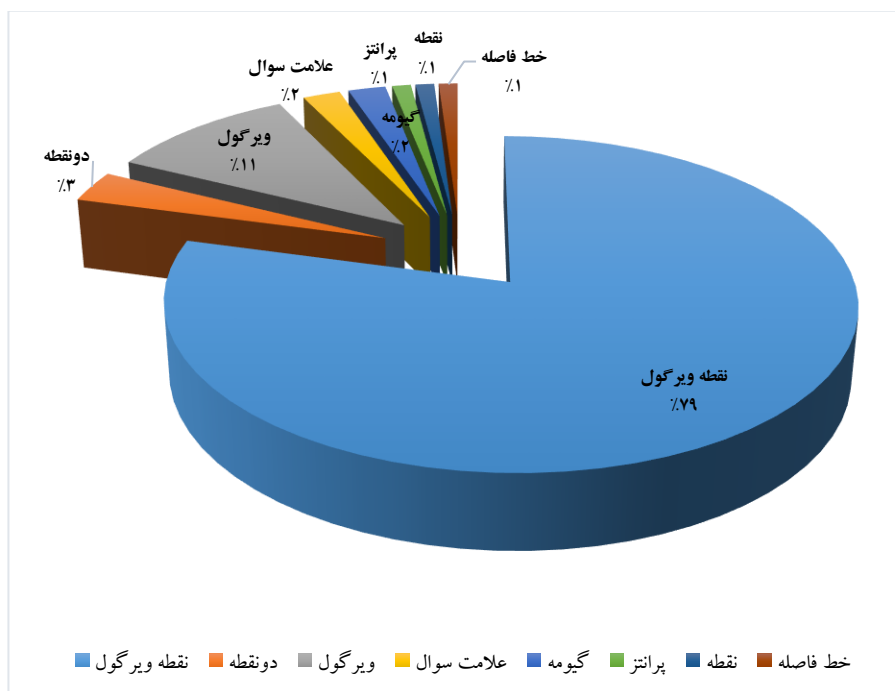
جدول ۲. فراوانی نقطه ویرگول

ردیف	غیر معیار	معیار	نشانه و قاعده
۱	بازگشت به برجام نه تنها در راستای منافع عدم اشاعه است بلکه به نفع ایران هم هست زیرا تحریم ها برداشته خواهد شد اما ایران باید در این زمینه تصمیم گیری کند (۱۴ت)	بازگشت به برجام نه تنها در راستای منافع عدم اشاعه است بلکه به نفع ایران هم هست؛ زیرا تحریم ها برداشته خواهد شد اما ایران باید در این زمینه تصمیم گیری کند.	نقطه ویرگول، پیش از عبارت های توضیحی مانند «زیرا»، «بنابراین» و مانند آن می آید (سمیعی گیلانی، ۱۳۸۰: ۲۳۱).

ادامه جدول ۲.

ردیف	غیر معیار	معیار	نشانه و قاعده
۲	شورای جهانی سفر و گردشگری اعلام کرد که بخش سفر و گردشگری در ژاپن در سال آینده تقویت قابل توجهی را برای بهبود اقتصادی این کشور ایجاد می کند. زیرا سهم تولید ناخالص داخلی آن نزدیک به سطوح قبل از همه گیری خواهد بود (۱۷ت)	شورای جهانی سفر و گردشگری اعلام کرد که بخش سفر و گردشگری در ژاپن در سال آینده تقویت قابل توجهی را برای بهبود اقتصادی این کشور ایجاد می کند؛ زیرا سهم تولید ناخالص داخلی آن نزدیک به سطوح قبل از همه گیری خواهد بود.	نقطه ویرگول

نمودار ۲. فراوانی نشانه گذاری

۵-۱-۳. نگارش اعداد و ارقام

در بررسی وبگاه خبری تابناک، نکات زیر در مورد نگارش اعداد و ارقام شایان ذکر است: اول، اعداد یکپارچه (بدون واو) به حروف نوشته می‌شوند که این قاعده در ۵ مورد رعایت نشده است؛ از جمله:

غیرمعیار: ۵ مرد کینه‌جو که به جای ربودن شاگرد مغازه، صاحبکار وی را ربوده و شکنجه کرده بودند از سوی پلیس تحت تعقیب قرار گرفتند (۲۹م).

معیار: پنج مرد کینه‌جو که به جای ربودن شاگرد مغازه، صاحبکار وی را ربوده و شکنجه کرده بودند از سوی پلیس تحت تعقیب قرار گرفتند (۲۹م).

دوم: اعدادی که مابین دو عدد واو دارند، به رقم نوشته می‌شوند که این مسئله در ۴ نمونه از پیکره رعایت نشده است؛ از جمله:

استاد میرحسن ارژنگ‌نژاد که از چندی پیش در پی ابتلا به کرونا در بیمارستان بستری بود در سن صد و یک سالگی درگذشت (۲۵م).

استاد میرحسن ارژنگ‌نژاد که از چندی پیش در پی ابتلا به کرونا در بیمارستان بستری بود در ۱۰۱ سالگی درگذشت (۲۵م).

۵-۲. ویرایش زبانی

برای سهولت بررسی، ویرایش زبانی در سه بخش اسم، فعل و حرف بررسی می‌شود:

۵-۲-۱. اسم

در کاربردهای غیرمعیار اسم در سایت خبری تابناک مواردی مانند واژه‌های بیگانه، خطاهای زبانی متداول و نظایر آن بررسی می‌شود.

• واژه‌های بیگانه

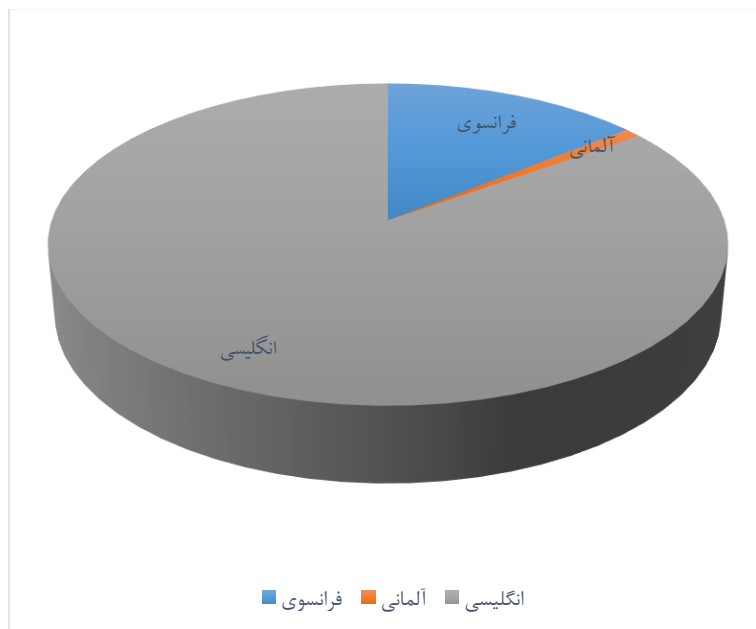
یکی از الگوهای غیرمعیار استخراج شده از پیکره بررسی شده، کاربرد الگوهای بیگانه است. در پیکره خبری تابناک، ۱۰۶ واژه عمومی و تخصصی بیگانه یافته شد که در جدول (۳) ذکر شده‌اند.

از واژه‌های بیگانه ۳۲ مورد به حوزه واژه‌های عمومی مربوط‌اند و بقیه واژه‌های تخصصی هستند که بیشتر در کاربردهای عمومی جای گرفته‌اند. نمودارهای (۳) و (۴) این مسئله را نشان می‌دهند. واژه‌های بیگانه به کاررفته در وبگاه تابناک بیشتر از انگلیسی و در مرحله بعد، از فرانسوی و آلمانی گرفته شده‌اند که در جدول (۳) جزئیات آنها مشاهده می‌شود.

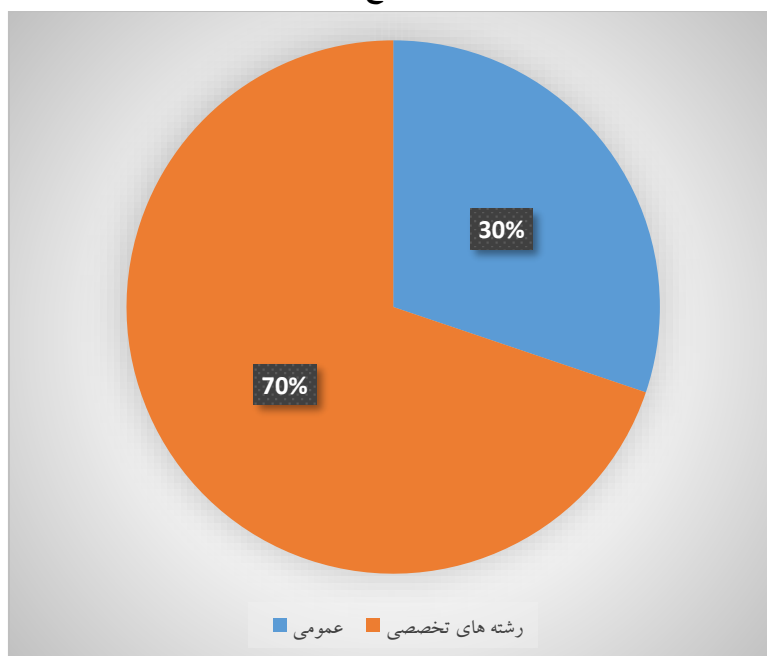
جدول ۳. واژه‌های بیگانه

ردیف	غیر معیار	معیار	بسامد	زبان
۱	دیپلماتیک	سیاسی	۲	انگلیسی
۲	لیست	فهرست، سیاهه	۷	انگلیسی
۳	فاکتور	عامل	۵	انگلیسی
۴	سیستم ایمنی	دستگاه ایمنی	۴	انگلیسی
۵	پتانسیل	توان بالقوه	۳	انگلیسی
۶	سورپرایز	شگفت زده کردن	۱	انگلیسی
۷	پوئن	امتیاز	۱	انگلیسی
۸	انرژیک	پرانرژی	۱	انگلیسی
۹	آپشن	حق انتخاب	۱	انگلیسی
۱۰	پکیج	بسته	۳	انگلیسی
۱۱	بادیگارد	جان پاس	۲	انگلیسی
۱۲	اسکورت	همروان	۲	فرانسوی
۱۳	کلیپ	نماهنگ	۲	انگلیسی
۱۴	ماکت	نمونک	۱	فرانسوی
۱۵	گیف	هدیه	۲	انگلیسی
	جمع		۳۷	

نمودار ۳. فراوانی واژه‌های بیگانه

نمودار ۴. فراوانی انواع واژه‌های بیگانه

• خطاهای زبانی متداول

پس از بررسی، خطاهای زبانی زیر در پیکره خبری تابناک یافته شد:

جدول ۴. خطاهای زبانی متداول

ردیف	غیر معیار	معیار	پسامد
۱	با این وجود	با وجود این	۷
۲	دلیل	علت	۶۵
۳	جایگزین	جانشین	۱۳
۴	بالا	زیاد، فراوان	۲۴
۵	پایین	کم	۸
۶	تقدیر	قدردانی	۵
۷	پیرامون	درباره	۴
۸	تسویه	تصفیه	۴
۹	استعفا دادن	استعفا کردن	۴
۱۰	هیچ کدام	هیچ یک	۵
جمع			۱۳۹

مطابق جدول (۴) از خطاهای زبانی متداول، کاربرد «دلیل» به جای «علت» با ۴۷ درصد در رتبه نخست و «بالا» به جای «بیشتر» و نظایر آن با ۱۷ درصد در رتبه دوم قرار گرفته‌اند.

• سایر خطاهای زبانی

برخی دیگر از خطاهای زبانی عبارت‌اند از:

جدول ۵. سایر خطاهای زبانی

ردیف	غیر معیار	معیار	پسامد
۱	برخوردار بودن	داشتن	۶
۲	عدم....	نداشتن، نبودن	۲۴
۳	فاقد چیزی بودن	نداشتن	۶
۴	قابل / غیر قابل	بسته به کلمه «پذیر» و نظایر آن	۳۴

- کاربرد حاصل مصدر به جای اسم

یکی از خطاهای رایج زبانی در وبگاه خبری تابناک، کاربرد حاصل مصدر به جای اسم است که نمونه‌های آن در زیر می‌آید:

نمونه: حمد بن عیسی آل خلیفه، پادشاه بحرین امروز شنبه در شرم الشيخ با عبدالفتاح السیسی، رئیس جمهوری مصر دیدار کرد (۲۸ خ).

حمد بن عیسی آل خلیفه، پادشاه بحرین امروز شنبه در شرم الشيخ با عبدالفتاح السیسی، رئیس جمهور مصر دیدار کرد (۲۸ خ).

- صفت مؤنث

در زبان عربی صفت با موصوف مطابقت می‌کند. البته این تطابق به گونه‌ای است که موصوف باید مؤنث یا جمع غیرجاندار باشد که به ترتیب برای آن می‌توان این نمونه‌ها را ذکر کرد: والدۀ مکرمه، قرون ماضیه.

دستور زبان فارسی جنس مذکر و مؤنث ندارد؛ از این جهت، موصوف و صفت در این زبان با یکدیگر مطابقت ندارند (نجفی، ۱۳۷۰: ۲۵۳-۲۵۴)، اما در مثال‌های پیکره حاضر هم نمونه‌هایی وجود دارد که هم در آن موصوف مفرد عربی با صفت مؤنث به کار رفته است، مانند توافق حاصله (نوع ۱)؛ هم نمونه‌هایی که در آن موصوف فارسی با صفت مؤنث همراه شده است، مانند گزارش واصله، پرونده متشکله (نوع ۲)؛ هم نمونه‌هایی مانند زبان عربی که در آن موصوف جمع عربی غیرجاندار با صفت مؤنث مطابقت کرده است؛ مانند جراحات وارده (نوع ۳).

همه انواع این مطابقت موصوف و صفت در فارسی معیار نباید به کار رود. انواع صفات مؤنث در وبگاه خبری تابناک در جدول (۶) ذکر شده‌اند.

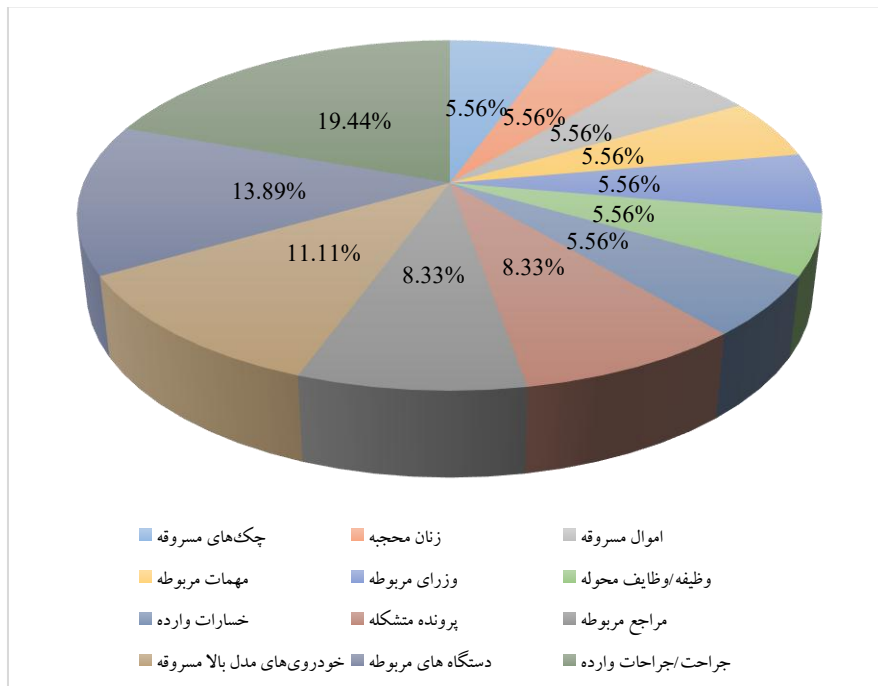
جدول ۶. انواع صفات مؤنث

ردیف	غیرمعیار	معیار	بسامد	نوع
۱	توافق حاصله	توافق حاصل شده	۱	۱
۲	امتیاز مکتسبه	امتیاز کسب شده	۱	۱
۳	خشاب مربوطه	خشاب مربوط	۱	۱
۴	سلاح های مکشوفه	سلاح های کشف شده	۱	۱
۵	شورای مربوطه	شورای مربوط	۱	۱
۶	رای صادره	رای صادر شده	۱	۱
۷	صنف مربوطه	صنف مربوط	۱	۱
۸	مدیران مربوطه	مدیران مربوط	۱	۱
۹	شعبه بازپرسی مربوطه	شعبه بازپرسی مربوط	۱	۱
۱۰	موضوع مطروحه	موضوع طرح شده/موضوع مطرح شده	۱	۱
۱۱	مقام استانی مربوطه	مقام استانی مربوط	۱	۱
۱۲	اتهام های وارده	اتهام های وارد شده	۱	۱
۱۳	شعارهای مطروحه	شعارهای طرح شده	۱	۱
۱۴	مجوز مربوطه	مجوز مربوط	۱	۱
۱۵	دوره مربوطه	دوره مربوط	۱	۱
۱۶	جسد مکشوفه	جسد کشف شده	۱	۱
۱۷	خبر واصله	خبر رسیده	۱	۱
۱۸	وزن وارده	وزن وارد شده	۱	۱
۱۹	گزارش واصله	گزارش رسیده	۱	۲
۲۰	دستگاه های مربوطه	دستگاه های مربوط	۵	۲
۲۱	دستور صادره	دستور صادر شده	۱	۲
۲۲	زیرساخت های مربوطه	زیرساخت های مربوط	۱	۲
۲۳	کالاهای وارده	کالاهای وارداتی	۱	۲
۲۴	چک های مسروقه	چک های سرقت شده/چک های سرقتی	۲	۲

ادامه جدول ۶.

ردیف	غیرمعیار	معیار	بسامد	نوع
۲۵	بازپرس مربوطه	بازپرس مربوط	۱	۲
۲۶	انبار متروکه	انبار متروک	۱	۲
۲۷	گوشی های مسروقه	گوشی های سرقتی / گوشی های سرقت شده	۱	۲
۲۸	ارگان مربوطه	ارگان مربوط	۱	۲
۲۹	زنان محجبه	زنان باحجاب	۲	۲
۳۰	نرخنامه منتشره	نرخنامه منتشر شده	۱	۲
۳۱	اموال مسروقه	اموال سرقتی / اموال سرقت شده	۲	۳
۳۲	آرای صادره	آرای صادر شده	۱	۳
۳۳	تحقیقات مربوطه	تحقیقات مربوط	۱	۳
۳۴	مهمات مربوطه	مهمات مربوط	۲	۳
۳۵	اموال مکشوفه	اموال کشف شده	۱	۳
۳۶	شایعات منتشره	شایعات پخش شده / شایعات منتشر شده	۱	۳
۳۷	ضایعات وارده	ضایعات وارد شده	۱	۳
۳۸	مبادی مربوطه	مبادی مربوط	۱	۳
۳۹	مواد مکشوفه	مواد کشف شده	۱	۳
۴۰	مشکلات عدیده	مشکلات متعدد / مشکلات زیاد	۱	۳
۴۱	جراحت / جراحات وارده	جراحت / جراحات وارد شده	۷	۳ و ۱
۴۲	خودروی های مدل بالا مسروقه	خودروی سرقتی / خودروی سرقت شده	۴	۲
۴۳	وزرای مربوطه	وزرای مربوط	۲	۳
۴۴	وظیفه / وظایف محوله	وظیفه / وظایف محول	۲	۳ و ۱
۴۵	پرونده متشکله	پرونده تشکیل شده	۳	۲
۴۶	شکایات مطروحه	شکایات مطرح شده	۱	۳
۴۷	پرونده مختومه	پرونده ختم شده / پرونده بسته شده	۱	۱
۴۸	مراجع مربوطه	مراجع مربوط	۳	۳
۴۹	خسارات وارده	خسارات وارد شده	۲	۳
جمع			۶۳	

نمودار ۵. پربسامدترین صفت‌های مؤنث

• جمع غیرمعیار

جمع‌های غیرمعیار را در پیکره خبری تابناک، می‌توان در سه دسته زیر تقسیم‌بندی کرد: اول: کلمه‌هایی که فارسی هستند، ولی با نشانه جمع عربی «ات» جمع بسته شده‌اند. در زبان معیار این نوع جمع‌بستن پذیرفته نیست (نجفی، ۱۳۸۱: ۱۳۶). برخی شواهد و جملات این نوع جمع در پیکره پایگاه خبری تابناک در زیر می‌آید:

- غیرمعیار: بررسی‌های میدانی بیانگر آن بود که همسر معتاد این زن پس از ارتکاب جنایت از محل گریخته است. بنابراین با صدور دستورات ویژه‌ای از سوی قاضی شعبه ۲۰۸ دادسرای عمومی و انقلاب مشهد، رصدهای اطلاعاتی کارآگاهان برای دستگیری وی آغاز شد (۱۱م).

- معیار: با صدور دستورهای ویژه‌ای از سوی قاضی شعبه ۲۰۸ دادسرای عمومی....

دوم: کلمه‌های عربی که مفرد آنها سه حرفی است؛ جمع بستن آنها با «ات» مطابق زبان معیار نیست (نجفی، ۱۳۸۱: ۱۳۶) (عالی عباس آباد، ۱۳۸۵: ۱۱۲).

- غیرمعیار: به منظور حفظ سلامت شهروندان از باب حقوق عامه و همچنین جلوگیری از خطرات احتمالی جانی، این پل تا اطلاع ثانوی بسته شد.

- معیار: به منظور حفظ سلامت شهروندان از باب حقوق عامه و همچنین جلوگیری از خطرهای احتمالی جانی، این پل تا اطلاع ثانوی بسته شد.

سوم: جمع مکسر از کلمه فارسی که مطابق معیار زبان فارسی نیست (نجفی، ۱۳۸۱: ۲۳).
در نمونه‌ها و شواهد، صورت معیار جمع واژه فارسی «استاد» در فارسی «استادان» و «استادها»ست (نجفی، ۱۳۸۱: ۲۳) و به غلط به صورت «اساتید» به کار رفته است:

- غیرمعیار: فرمانده نیروی هوافضای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در مراسم بازدید رئیس، اساتید و نخبگان دانشگاه خواجه نصیرالدین طوسی از پارک ملی و فن‌آوری نیروی هوافضای سپاه با بیان اینکه امروز دولت و مجلس انقلابی بر سرکار هستند ... (۱۶ ش).

- معیار: فرمانده نیروی هوافضای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در مراسم بازدید رئیس، استادان و نخبگان دانشگاه خواجه نصیرالدین طوسی از پارک ملی و فن‌آوری نیروی هوافضای سپاه با بیان اینکه امروز دولت و مجلس انقلابی بر سرکار هستند.

• معرفی به جای نکره

در نمونه‌های زیر آغاز جمله با اسم معرفه آمده و چون برای مخاطب ناآشناست، صحیح آن است که این اسم به صورت نکره (با علامت ی نکره) بیاید (احمدی گیوی و انوری، ۱۳۷۷: ۶۵-۶۶).

- غیرمعیار: مرد مغازه‌دار که به خاطر پرسیدن قیمت از سوی یک مشتری با او درگیر و باعث مرگش شده بود، بازداشت شد (۵ ت).

- معیار: مرد مغازه‌داری که به خاطر پرسیدن قیمت از سوی یک مشتری با او درگیر و باعث مرگش شده بود، بازداشت شد (۵ ت).

۲-۲-۵. فعل

فعل، اصلی‌ترین بخش جمله است و کاربرد صحیح آن، ارتباط را آسان‌تر و انتقال مفاهیم را بهتر می‌کند. در پیکره خبری و بگانه تابناک استفاده غیرمعیار از «فعل» به صورت‌های زیر بوده است:

• فعل طولانی

فعل‌های طولانی یکی از کاربردهای غیرمعیاری هستند که در زبان رسانه از آنها استفاده می‌شود؛ نائل خانلری این نوع کاربرد را «درازنویسی» نامیده است (نائل خانلری، ۱۳۵۱: ۳۵۶). گفتار سالم و ذوق سلیم فارسی فعل‌های کوتاه‌تری به جای آنها پیشنهاد می‌دهد. نمونه‌های مستخرج از وبگاه تابناک:

- غیرمعیار: پس از هماهنگی با مرجع قضائی از محل‌های مورد نظر بازدید بعمل آمد که این تعداد دستگاه ماینر که به صورت غیرمجاز با برق شهری کار می‌کرد، کشف شد (۱۶ ت).

- معیار: پس از هماهنگی با دستگاه قضائی از محل مورد نظر بازدید شد و تعدادی ماینر کشف شد که با برق شهری کار می‌کردند.

فهرست فعل‌های طولانی استخراج‌شده از این پژوهش و صورت معیار آنها در جدول (۷) می‌آید:

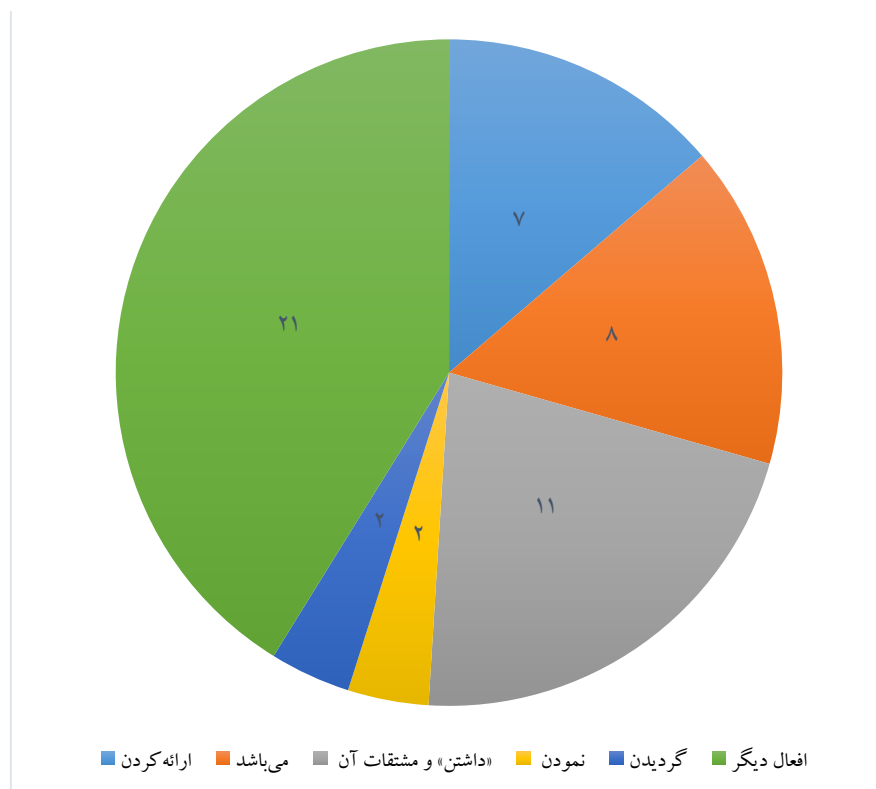
جدول ۷. فعل‌های طولانی

ردیف	غیرمعیار	معیار
۱	اجرای چیزی را مورد توجه قرار دادن	اجرا کردن
۲	بازدید به عمل آمدن	بازدید کردن
۳	وارد فاز اجرایی شدن	اجرا کردن/شدن
۴	مورد بررسی قرار دادن	بررسی کردن
۵	مورد بحث و بررسی قرار دادن	بحث و بررسی کردن
۶	مورد ارزیابی قرار دادن	ارزیابی کردن
۷	به فروش رساندن	فروختن
۸	تصمیم‌گیری کردن	تصمیم گرفتن
۹	مورد بازجویی قرار دادن	بازجویی کردن
۱۰	وارد عمل شدن	عمل کردن
۱۱	مورد رسیدگی قرار گرفتن	رسیدگی کردن
۱۲	مورد مطالعه قرار گرفتن	مطالعه کردن
۱۳	مورد استفاده قرار گرفتن	استفاده کردن
۱۴	ابلاغ به عمل نیامدن	ابلاغ نشدن
۱۵	به فروش رساندن	فروختن
۱۶	مورد ردیابی و شناسایی شدن	ردیابی و شناسایی کردن
۱۷	اتفاق صورت گرفتن	اتفاق افتادن
۱۸	دعوت به عمل آوردن	دعوت کردن
۱۹	اقدام لازم را معمول نمودن	اقدام کردن
۲۰	آموزش دریافت کردن	آموزش دیدن
۲۱	نسبت به استفاده از چیزی اقدام کردن	استفاده کردن
۲۲	کمال تقدیر و تشکر را داشتن	قدردانی و تشکر کردن
۲۳	به مرحله اجرا درآوردن	اجرا کردن
۲۴	نسبت به تزریق اقدام کردن	تزریق کردن
۲۵	برداشت کردن	برداشتن

• فعل نامناسب

آنچه در این بخش، ذیل «فعل نامناسب» می‌آید، کاربردهای معنایی یا دستوری فعل‌هاست که مطابق معیار زبان فارسی نیستند یا نوآوری‌های کاذب در آنها دیده می‌شود. از نظر بسامد، بیشترین فعل «داشتن» و مشتقات آن هستند (۱۱ مورد) و پس از آن، این فعل‌ها قرار دارند: می‌باشد (۸ مورد)؛ ارائه کردن (۷ مورد)، نمودن و گردیدن (۲ مورد) و افعال دیگر (هر یک ۱ مورد، جمع ۲۱ مورد)؛ که در کل ۵۱ مورد است.

نمودار ۶. پراکندگی افعال نامناسب

• فعل وصفی

فعل وصفی که آن را عبارت وصفی و وجه وصفی نیز نامیده‌اند، آن است که فعل را به صورت صفت فعلی (بن ماضی + ه) بیاورند. در این حالت فعل دیگری در آخر جمله

می آورند و فعل دوم زمان، شخص و وجه فعل وصفی را مشخص می کند؛ برای نمونه در جمله «او به بازار رفته، کیف خرید» «رفته» فعل وصفی است که زمان و شخص و وجه آن از فعل «خرید» تبعیت می کند؛ یعنی «او به بازار رفت و کیف خرید».

کاربرد فعل وصفی در صورتی معیار و درست محسوب می شود که فاعل فعل وصفی و فعل بعدی یکی باشد؛ «واو» عطف بعد از فعل وصفی آورده نشود و چند فعل وصفی پی در پی استفاده نشود (عالی عباس آباد، ۱۳۸۵: ۲۵۱-۲۵۲).

- غیرمعیار: با مشاهده جسد بلافاصله، مأموران اورژانس و پلیس راهی محل شده و موضوع به بازپرس ساسان غلامی اعلام شد (۱۱ت).

- معیار: با مشاهده جسد بلافاصله، مأموران اورژانس و پلیس راهی محل شدند و موضوع به بازپرس ساسان غلامی اعلام شد (۱۱ت).

در مواردی نیز نیازی به آوردن فعل به شکل وصفی نیست و می توان آن را به قرینه فعل دوم حذف کرد؛ مانند این نمونه:

- غیرمعیار: فاضلی هریکندی با اشاره به اینکه رأی دادگاه غیرقطعی بوده و قابل تجدیدنظرخواهی است، تأکید کرد ...

معیار: فاضلی هریکندی با اشاره به اینکه رأی دادگاه غیرقطعی و قابل تجدیدنظرخواهی است، تأکید کرد ...

• حذف اجزای فعل بدون قرینه

از دیگر موارد عدول از زبان معیار در فارسی، حذف بی قرینه اجزای فعل است که در پیکره بررسی شده، دو جزء شناسایی شد: ۱. حذف فعل معین با بسامد ۱۵ از ۲۲ (۶۸ درصد) که در این نوع، فعل معین «شد» یا مشتقات آن مانند «می شود» از فعل حذف شده و فعل ناقص مانده است؛ مانند:

- غیرمعیار: در برخی موارد جهت نصب و راه‌اندازی برخی اپلیکیشن‌ها مبلغ اندکی از مصرف‌کننده دریافت که تمام این مبالغ از دستگاه‌های پوز رد و بدل می‌شود (۱۴ت).

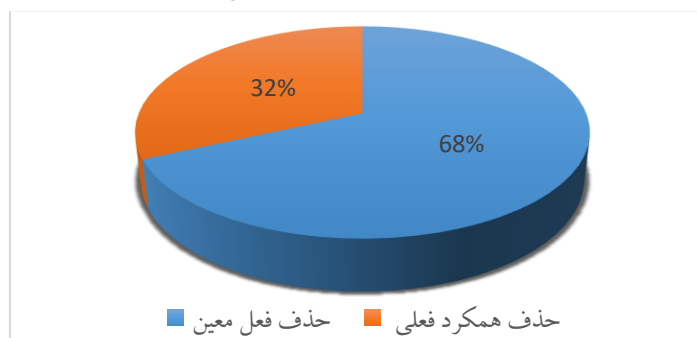
- معیار: در برخی موارد جهت نصب و راه‌اندازی برخی اپلیکیشن‌ها مبلغ اندکی از مصرف‌کننده دریافت می‌شود که تمام این مبالغ از دستگاه‌های پوز رد و بدل می‌شود.

۲. حذف همکرد فعلی که در آن همکردهایی مانند «کرد» و صیغه‌های مختلف آن و «یافت» از فعل حذف شده‌اند و از ۲۲ نمونه در پیکره حاضر، ۷ نمونه (۳۲ درصد) از این نوع است:

- غیرمعیار: این تجاوزات هوایی رژیم صهیونیستی در حالی تکرار می‌شود که دولت سوریه بارها با ارسال نامه به سازمان ملل متحد، این حملات را محکوم و خواستار توقف آن شده است (۲۰خ).

- معیار: این تجاوزات هوایی رژیم صهیونیستی در حالی تکرار می‌شود که دولت سوریه بارها با ارسال نامه به سازمان ملل متحد این حملات را محکوم کرده و خواستار توقف آن شده است (۲۰خ).

نمودار ۷. فراوانی حذف اجزای فعل بدون قرینه

• توالی افعال

در فارسی معیار دو یا سه فعل پشت سرهم نمی‌آیند. بهتر است این گونه جملات را به جملات کوچک‌تری تقسیم کنیم و برای هر جمله یک فعل بیاوریم. به این منظور، نمونه‌های جملات از وبگاه خبری تابناک استخراج و صورت معیار آنها نشان داده شده است.

- غیرمعیار: فرمانده انتظامی شهرستان ری در ادامه نیز از دستگیری دو برادر که قرص‌های لاغری را آغشته به مواد روانگردان شیشه کرده و به فروش رسانده بودند، خبر داد (۳۱م).

- معیار: فرمانده انتظامی شهرستان ری در ادامه نیز از دستگیری دو برادر خبر داد که قرص‌های لاغری را آغشته به مواد روانگردان شیشه کرده و فروخته بودند.

- غیرمعیار: سرکلانتر سوم پلیس پیشگیری تهران بزرگ از دستگیری سارق محتویات خودرو که با استفاده از خودروی‌های مدل بالا مسروقه، مرتکب ۲۰ فقره سرقت لوازم خودرو شده بود، خبر داد (۲۹خ).

- معیار: سرکلانتر سوم پلیس پیشگیری تهران بزرگ از دستگیری سارق محتویات خودرو خبر داد که با استفاده از خودروی‌های مدل بالای سرقتی، مرتکب ۲۰ فقره سرقت لوازم خودرو شده بود.

- غیرمعیار: با حضور نجاتگران و آتش‌نشانان در محل مشخص شد، آتش‌سوزی داخل یک منزل مسکونی دو طبقه که به انبار نگهداری کفش تغییر کاربری پیدا کرده بود، رخ داده است (۱ت).

- معیار: با حضور نجاتگران و آتش نشانان در محل مشخص شد، آتش سوزی داخل منزل مسکونی دو طبقه رخ داده است که به انبار نگهداری کفش تغییر کاربری داده شده بود.

• ناهماهنگی افعال

یکی دیگر از الگوهای غیرمعیار در متون بررسی شده ناهماهنگی افعال از نظر زمان است.

- غیرمعیار: مأموران انتظامی با اقدامات تخصصی به محل مخفیگاه متهم اعزام و وی را پس از ۳۷ روز در حالی که با سلاح گرم قصد تیراندازی به سمت پلیس داشت، دستگیر کنند (۷ ت).

- معیار: مأموران انتظامی با اقدامات تخصصی به محل مخفیگاه متهم اعزام شدند و پس از ۳۷ روز وی را در حالی دستگیر کردند که قصد داشت با سلاح گرم به سمت پلیس تیراندازی کند.

• مطابقت فعل با نهاد

فعل باید در مفرد و جمع بودن با نهاد مطابقت کند (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۷۷: ۸۹-۹۰). در برخی از نمونه‌های بررسی شده این مطابقت دیده نمی‌شود، مانند:

- غیرمعیار: کارمند مشاور املاکی که با همدستی همکارش خانه‌های مردم را با جعل سند به مستأجران کرایه داده و بیش از ۵۰۰ میلیون تومان کلاهبرداری کرده بود، دستگیر شدند.

- معیار: کارمند مشاور املاکی که با همدستی همکارش خانه‌های مردم را با جعل سند به مستأجران کرایه داده و بیش از ۵۰۰ میلیون تومان کلاهبرداری کرده بود، دستگیر شد.

علاوه بر آن، در برخی موارد، برای فعل «تغییر شخص» پیش می‌آید و از این نظر مطابقت مختل می‌شود؛ مانند:

- غیرمعیار: یکی از مسئولین عالی‌رتبه جنگ بیان می‌کرد زمانی که صدام دستور شلیک موشک به شهرهای ما را داد و در شهری مثل دزفول ۹۰۰ موشک اصابت کرد، ما حتی یک موشک برای مقابله به‌مثل نداشتیم، اما امروز برای دفاع از کشور، موشک نقطه‌زن در اختیار دارد (۲۰ خ).

- معیار: یکی از مسئولین عالی‌رتبه جنگ بیان می‌کرد زمانی که صدام دستور شلیک موشک به شهرهای ما را داد و در شهری مثل دزفول ۹۰۰ موشک اصابت کرد، ما حتی یک موشک برای مقابله به‌مثل نداشتیم، اما امروز برای دفاع از کشور، موشک نقطه‌زن در اختیار داریم.

• دوری اجزای فعل مرکب

گاه بین اجزای فعل مرکب فاصله می‌افتد و این فاصله ابهام معنایی ایجاد می‌کند.

- غیرمعیار: آخرین نمونه دستگیری مربوط به روز گذشته و دستگیری یکی دیگر از افراد مرتبط با سازمان نظام مهندسی می‌شود (۱۵ خ).

- معیار: آخرین نمونه دستگیری به روز گذشته و دستگیری یکی دیگر از افراد مرتبط با سازمان نظام مهندسی مربوط می‌شود.

• مجهول نامناسب

کاربرد «توسط» در جمله‌هایی که فاعل آنها معلوم است و فعل به‌صورت مجهول آورده می‌شود، بر اثر ترجمه از زبان‌های دیگر به فارسی راه پیدا کرده است. برای نمونه، جمله «شیشه توسط بچه شکسته شد» که در آن با آنکه فاعل مشخص است، با آوردن «توسط» جمله با فعل مجهول آمده است. این نوع جملات را می‌توان با تقدیم فاعل در ابتدای جمله، به گونه معیار بدل کرد؛ یعنی «بچه شیشه را شکست» یا اگر در نظر داریم بر مفعول تأکید

شود، بنویسیم «شیشه را بچه شکست» و از کاربرد «توسط» در این جمله‌ها پرهیز کنیم (نجفی، ۱۳۸۱: ۱۲۰-۱۲۴).

در نمونه‌های استخراج‌شده از پایگاه خبری تابناک، از سه روش برای اصلاح این نوع جملات و معیارسازی آنها استفاده شد: نخست، استفاده از «رای مفعولی»، مانند:

- غیرمعیار: یک سرکرده سرشناس گروه تروریستی داعش در عملیات جست‌وجو و پاکسازی در استان الانبار توسط نیروهای امنیتی عراق دستگیر شد (۱۲ت).

- معیار: نیروهای امنیتی عراق یک سرکرده سرشناس گروه تروریستی داعش را در عملیات جست‌وجو و پاکسازی در استان الانبار دستگیر کردند.

دوم: به کارگیری حروف اضافه‌ای مانند «به دست»، «با» و مانند آن به جای «توسط»؛ مانند:

- غیرمعیار: با ردیابی گوشی خاموش‌شده دو جوان و فیلم یکی از ویلاهای منطقه مشرف به دریاچه سد تمامی نقاط محتمل، مشخص و توسط غواصان به صورت کامل جستجو شده (۱۳ت).

- معیار: با ردیابی گوشی خاموش‌شده دو جوان و فیلم یکی از ویلاهای منطقه مشرف به دریاچه سد، تمامی نقاط محتمل، مشخص شده و غواصان، به صورت کامل، آنجا را جست‌وجو کرده‌اند.

سوم: حذف «توسط»؛ مانند:

- غیرمعیار: فروش کالا توسط واحدهای صنفی فناوران رایانه شفاف است (۱۴ت).

معیار: فروش کالا در واحدهای صنفی فناوران رایانه شفاف است.

و چهارم، جابه‌جایی اجزای جمله؛ مانند:

- غیرمعیار: در پی گزارش یک فقره سرقت خرما در ساعات پایانی شب توسط یکی از مغازه‌داران خرید خرما در حوزه پاسگاه روداب شرقی، بلافاصله گروه گشت انتظامی به نشانی اعلامی اعزام شد (۱۷ش).

- معیار: در پی گزارش یکی از مغازه‌داران خرید خرما در حوزه پاسگاه روداب شرقی، مبنی بر یک فقره سرقت خرما در ساعات پایانی شب، بلافاصله گشت انتظامی به نشانی اعلامی اعزام شد.

۳-۲-۵. حرف

در این بخش، الگوهای غیرمعیار مربوط به حروف آورده می‌شود:

• حرف اضافه

کاربرد حرف اضافه نامناسب و همچنین، آوردن حرف اضافه در جایی که نیازی به آن نیست، از موارد زبانی است که متن را از معیار بودن خارج می‌کند. حرف اضافه بر وابستگی متمم فعل به فعل یا جانشین فعل دلالت دارد. برای هر فعلی حرف اضافه معینی مناسب است (سمیعی گیلانی، ۱۳۸۰: ۱۶۲). در مواردی نیز، نیاز به آوردن حرف اضافه نیست.

در پیکره خبری تابناک، کاربرد غیرمعیار حروف اضافه به صورت‌های زیر دیده می‌شود:

۱. کاربرد «جهت» به جای «برای»؛ ۱۰ نمونه از ۲۷ نمونه (۳۷ درصد)؛ نمونه:

- غیرمعیار: روز پنجشنبه دوم تیرماه ۲ جوان حدوداً ۳۰ ساله با قایق دست‌ساز جهت تفریح وارد دریاچه سد شده که قایق آنها دچار حادثه شد و آنها غرق می‌شوند (۱۳ ت).

- معیار: روز پنجشنبه دوم تیرماه ۲ جوان حدوداً ۳۰ ساله با قایق دست‌ساز برای تفریح وارد دریاچه سد شده که قایق آنها دچار حادثه شد و آنها غرق شدند.

۲. حرف اضافه زاید در جایی که نیازی به حرف اضافه نیست؛ ۳ نمونه از ۲۷ نمونه (۱۱ درصد):

- غیرمعیار: توزیع عادلانه در خودرو وجود ندارد و بیش از ۵۰ درصد خانوارها فاقد خودرو هستند.

- معیار: توزیع عادلانه خودرو وجود ندارد و بیش از ۵۰ درصد خانوارها فاقد خودرو هستند.

۳. «با» به جای «به»؛ ۲ نمونه (۷ درصد):

- غیرمعیار: به گفته حسنلو، این افراد باید با مراجعه با سامانه سجام اطلاعات خود را وارد کنند تا سود این افراد در مرحله بعد واریز شود (۲ م).

معیار: به گفته حسنلو، این افراد باید با مراجعه به سامانه سجام اطلاعات خود را وارد کنند تا سود این افراد در مرحله بعد واریز شود (۲ م).

۴. «به» به جای «برای»؛ ۲ نمونه (۷ درصد):

- غیرمعیار: این موضوع پس از آن آشکار شد که اداره جنگلداری لتونی به شهروندان این کشور مجوز جمع‌آوری شاخه‌ها و تراشه‌های چوب باقی‌مانده از عملیات چوب‌بری درختان را صادر کرد (۲۴ خ).

معیار: این موضوع پس از آن آشکار شد که اداره جنگلداری لتونی به شهروندان این کشور مجوز جمع‌آوری شاخه‌ها و تراشه‌های چوب

باقی‌مانده از عملیات چوب‌بری درختان را برای شهروندان این کشور صادر کرد.

• حرف ربط

یکی از کاربردهای غیرمعیار حرف ربط «که» زاید است؛ «که» در صورتی موصول به حساب می‌آید که دو جمله را به هم پیوند دهد (ذوالفقاری، ۱۳۹۲: ۱۸۶)؛ اگر «که» را حذف کنیم و خللی در جمله به وجود نیاید، زاید است؛ مانند نمونه‌های زیر:

- غیرمعیار: رئیس کمیسیون اتحادیه اروپا با برگزاری نشست خبری در بروکسل اعلام کرده بود که این اتحادیه برای بهبود اقتصاد اوکراین مبلغ ۹ میلیارد یورو کمک اضافی به این کشور ارائه می‌کند (۱۳ ت).

- معیار: رئیس کمیسیون اتحادیه اروپا با برگزاری نشست خبری در بروکسل اعلام کرده بود این اتحادیه برای بهبود اقتصاد اوکراین مبلغ ۹ میلیارد یورو کمک اضافی به این کشور ارائه می‌کند.

کاربرد غیرمعیار دیگر، استفاده از دو حرف ربط در جمله‌های مرکب است که یکی از آنها زاید است:

- غیرمعیار: در حالی که دولت سیزدهم به دنبال توسعه روابط اقتصادی و دیپلماسی نفتی در بین کشورهای همسایه است، باین حال منتقدان که خود از مسببان وضع موجود در دولت قبل بوده‌اند، هر روز به بهانه‌های مختلف در فضای مجازی به زیر سؤال بردن دستاوردهای دولت سیزدهم می‌پردازند.

- معیار: در حالی که دولت سیزدهم به دنبال توسعه روابط اقتصادی و دیپلماسی نفتی در بین کشورهای همسایه است، منتقدان که خود از مسببان

وضع موجود در دولت قبل بوده‌اند، هر روز به بهانه‌های مختلف در فضای مجازی به زیر سؤال بردن دستاوردهای دولت سیزدهم می‌پردازند.

• را مفعولی

کاربرد غیرمعیار «را» در پیکره بررسی شده به صورت‌های پنجگانه زیر است:

اول: «را» پس از فعل، اجزای هر جمله نقش خود را در خود همان جمله ایفا می‌کنند و این نقش از لحاظ صوری (و نه معنایی) ربطی به جمله یا جمله‌های دیگر ندارد (نجفی، ۱۳۸۱: ۲۰۴)؛ برای نمونه در این جمله:

در این سفر توافقاتی که در جریان سفر اخیر آقای بشار اسد به تهران صورت گرفته بود را پیگیری کردیم» (۱۲ ت)؛

«را» نشانه مفعول جمله اول (توافقاتی) است و به فعل «پیگیری کردیم» مربوط می‌شود، نه «صورت گرفته بود»؛ پس نباید پس از فعل «صورت گرفته بود» بیاید. بنابراین، صورت معیار این جمله چنین است:

در این سفر توافقاتی را که در جریان سفر اخیر آقای بشار اسد به تهران صورت گرفته بود، پیگیری کردیم.

در برخی موارد در پیکره خبری تابناک جملاتی دیده می‌شوند که هم پس از مفعول و هم پس از فعل جمله نخست «را» آمده است؛ مانند این جمله:

عدم اصلاح ضریب مالیاتی این صنف، نحوه فعالیت دانش‌بنیان‌ها و دیگر رسته‌ها را که زنجیره‌وار به هم متصل هستند را تحت تأثیر قرار می‌دهد (۱۴ ت).

در این نوع جملات، معمولاً «را» دوم زاید و صورت معیار جمله فوق چنین است:

عدم اصلاح ضریب مالیاتی این صنف، نحوه فعالیت دانش‌بنیان‌ها و دیگر رسته‌ها را که زنجیره‌وار به هم متصل هستند، تحت تأثیر قرار می‌دهد.

گاه «را» بلافاصله پس از مفعول نیامده است و این دوری «را» از مفعول، ساختار جملات را دگرگون می‌کند؛ مانند این جمله:

وی اهمیت بررسی موضوعات کنسولی و تسهیل در تردد و تبادلات مردمی
میان دو کشور در این رابطه را یادآور شد (۲۰ت)

که صورت معیار آن چنین است:

وی اهمیت بررسی موضوعات کنسولی و تسهیل در تردد و تبادلات مردمی
میان دو کشور را در این مورد یادآور شد.

در برخی جمله‌های بررسی شده «را» زاید است؛ یعنی فعل «لازم» است و نیازی به «را» ندارد؛ مانند جمله «سازمان هواشناسی نسبت به تشدید فعالیت رگبارهای موسمی و وقوع رگبار و رعد و برق شدید و رخداد سیلاب در جنوب کشور هشدار را صادر کرده است» (۳م) که صورت معیار آن چنین است: «سازمان هواشناسی درباره تشدید فعالیت رگبارهای موسمی و وقوع رگبار و رعد و برق شدید و رخداد سیلاب در جنوب کشور هشدار صادر کرده است».

گاهی «را» مفعولی از جمله حذف شده است؛ در حالی که فعل متعدی است و به «را» نیاز دارد؛ برای مثال «این فرصتی است که هر ایده‌ای که قابل اجرا باشد مطرح کنید.» که صورت معیار آن «این فرصتی است که هر ایده‌ای را که قابل اجرا باشد، مطرح کنید» است.

• کاربرد باهم «و» «یا»

کاربرد حروف ربط «و» و «یا» باهم معیار نیست؛ بسته به معنا باید از یکی از این دو حرف ربط استفاده کرد؛ برای نمونه:

- غیرمعیار: صاحبان این درگاه‌ها جهت تکمیل مدارک مالیاتی و یا الصاق
پایانه به پرونده مالیاتی مقاومت می‌کنند (۱۸ت).

- معیار: صاحبان این درگاه‌ها برای تکمیل مدارک مالیاتی و الصاق پایانه به پرونده مالیاتی مقاومت می‌کنند.

۳-۵. ویرایش بلاغی

این بخش به موارد حشو، کلیشه، گریته‌برداری و جملات طولانی اشاره دارد.

۱-۳-۵. حشو

حشو به جمله یا کلمه‌ای اشاره دارد که از نظر معنی غیرلازم است و اگر آن را حذف کنند، لطمه‌ای به معنای سخن وارد نمی‌شود. انواع حشو در پیکره خبری تابناک را می‌توان این‌گونه دسته‌بندی کرد:

دو کلمه که از ذکر یکی، معنای دیگری استفاده می‌شود (اسفندیاری، ۱۳۷۴: ۶)، مانند ملاقات حضوری.

- غیرمعیار: متهم پس از انتقال به دادسرای ناحیه ۲ در روند جلسه بازپرسی به ایجاد رعب و وحشت، زورگیری، شرارت و نزاع معترف شد و مالباختگان در مواجهه حضوری در دادسرا و اداره پلیس وی را شناسایی کردند (۶ ش).

- معیار: متهم پس از انتقال به دادسرای ناحیه ۲ در روند جلسه بازپرسی به ایجاد رعب و وحشت، زورگیری، شرارت و نزاع معترف شد و مالباختگان در مواجهه در دادسرا و اداره پلیس وی را شناسایی کردند.

حشوهایی که دو کلمه معادل از دو زبان هستند (اسفندیاری، ۱۳۷۴: ۷، ۸)؛ مانند تاکنون فعلاً.

- غیرمعیار: تاکنون فعلاً ۴ شهردار از جمله شهردار فعلی آبادان و ۳ شهردار سابق، رئیس سازمان نظام مهندسی وقت آبادان، ناظر و طراح پروژه متروپل آبادان، تعدادی از پرسنل مرتبط با صدور مجوزها دستگیر شده‌اند (۱۵ خ).

معیار: تاکنون ۴ شهردار از جمله شهردار فعلی آبادان و ۳ شهردار سابق، رئیس سازمان نظام مهندسی وقت آبادان، ناظر و طراح پروژه متروپل آبادان، تعدادی از پرسنل مرتبط با صدور مجوزها دستگیر شده‌اند.

حشوهایی که دو کلمه معادل هم از یک زبان هستند و با فاصله در جمله آمده‌اند؛ مانند به صورت حضوری حضور یابند:

- غیرمعیار: طبق قانون نامزدهای ریاست این فدراسیون ابتدا باید در سایت درخواست خود را ثبت کنند و سپس، به صورت حضوری در فدراسیون حضور یابند تا امور مربوط به ثبت نام را نهایی کنند (۱۸ ت).

- معیار: طبق قانون نامزدهای ریاست این فدراسیون ابتدا باید در سایت، درخواست خود را ثبت کنند و سپس، در فدراسیون حضور یابند تا امور مربوط به ثبت نام را نهایی کنند (۱۸ ت).

چهارم: حشوهایی که دو کلمه معادل از یک زبان هستند (اسفندیاری، ۱۳۷۴: ۱۱-۱۲):

- غیرمعیار: در حالی که دولت سیزدهم به دنبال توسعه روابط اقتصادی و دیپلماسی نفتی در بین کشورهای همسایه است، با این حال منتقدان که خود از مسببان وضع موجود در دولت قبل بوده‌اند...

- معیار: در حالی که دولت سیزدهم به دنبال توسعه روابط اقتصادی و دیپلماسی نفتی در بین کشورهای همسایه است، منتقدان که خود از مسببان وضع موجود در دولت قبل بوده‌اند ...

حشوهای ناشی از سرنام‌سازی: این نوع حشو ناشی از این است که معمولاً اولین کلمه سرنام شده قبل از سرنام تکرار می‌شود؛ مثلاً «شماره شبا» که دقت نشده «شماره» در سرنام «شبا» وجود دارد. این یکی از انواع حشوهاست که پژوهشگران قبلی به آن اشاره نکرده‌اند.

- غیر معیار: با توجه به این آمار ارائه شده، اکنون بیش از یک میلیون و ۸۰۰ هزار نفر از سهامداران عدالت هستند که تاکنون شماره شبای معتبری را ارائه نکرده‌اند.

- معیار: با توجه به این آمار ارائه شده، اکنون بیش از یک میلیون و ۸۰۰ هزار نفر از سهامداران عدالت هستند که تاکنون شباب معتبری را ارائه نکرده‌اند.

- غیر معیار: این محدودیت تردد که به دلیل تخلیه بار ترافیکی صورت گرفته از محدوده شهرستانک تا دهانه جنوبی کندوان ایجاد شده است (۱۹ ت).

- معیار: این محدودیت تردد که به دلیل تخلیه بار ترافیکی، از محدوده شهرستانک تا دهانه جنوبی کندوان ایجاد شده است.

• حشو جمله‌ای

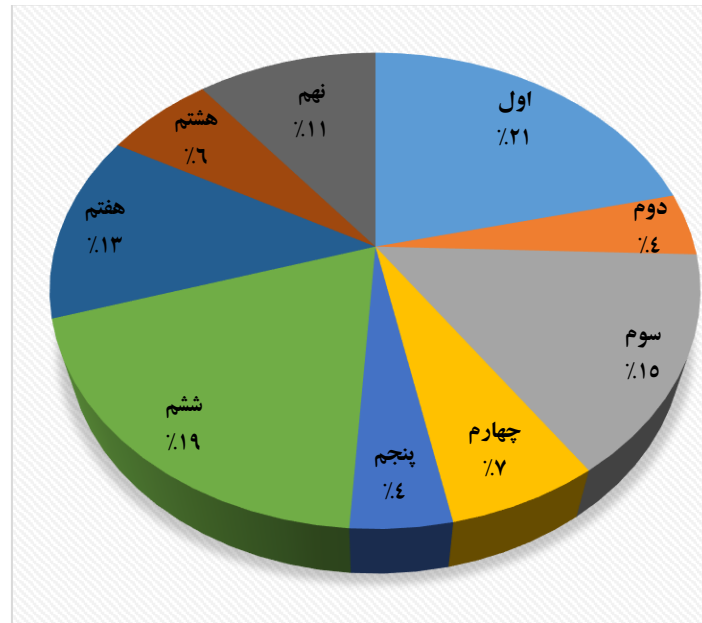
حشو جمله‌ای به جمله‌هایی مانند «لازم به ذکر است» اشاره دارد که معمولاً در ابتدای متن می‌آیند و زایدند.

کلماتی مانند «ارائه» در عباراتی چون «ارائه خدمات» به جای «خدمات» و «اجرایی شدن» به جای «اجرا».

- غیر معیار: این بخشنامه قطعاً تبعات و حاشیه‌های زیادی برای بازار خودرو خواهد داشت و باید جلوی اجرایی شدن آن گرفته شود.

- معیار: این بخشنامه قطعاً تبعات و حاشیه‌های زیادی برای بازار خودرو خواهد داشت و باید جلوی اجرای آن گرفته شود.

نمودار ۸. فراوانی انواع حشو

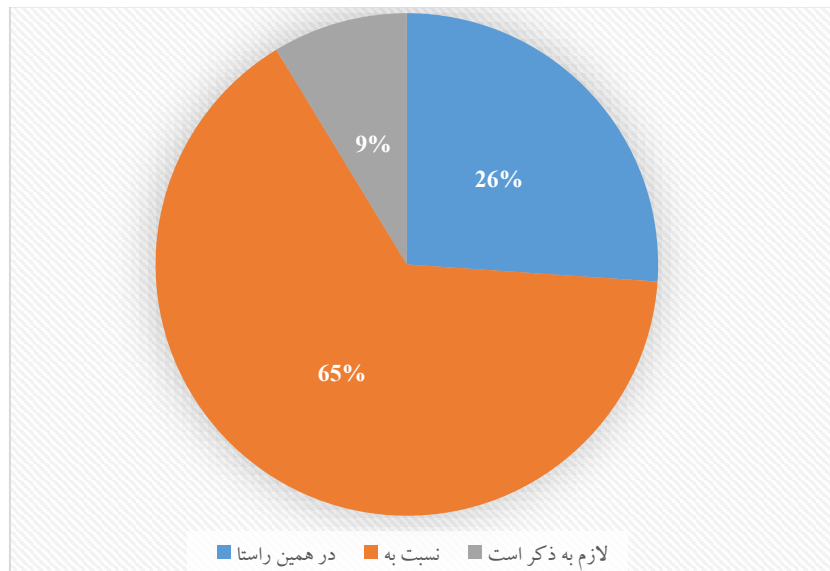

۵-۳-۲. کلیشه

عبارات و کلمات کلیشه در زبان رسانه فراوان‌اند. تکرار و بسامد فراوان این کلیشه‌ها را در پیکره خبری تابناک در نمودار (۹) آورده‌ایم. در نمونه‌های زیر کلیشه «نسبت به» با بسامد ۱۵ از ۲۳ بیشترین تعداد را دارد. کلیشه «نسبت به» را با روش‌های زیر می‌توان معیار کرد: ۱. آوردن «به» به جای «نسبت به»؛ ۲. آوردن «از» به جای «نسبت به»؛ ۳. آوردن «درباره» به جای «نسبت به»؛ ۴. آوردن فعل به جای ساختار «نسبت به + فعل»؛ مانند «معرفی کردن» به جای «نسبت به معرفی کردن»؛ ۵. تغییر در ارکان جمله و حذف «نسبت به».

یکی دیگر از کلیشه‌ها «در این راستا» است که به جای آن می‌توان از «در این زمینه» استفاده کرد؛ چنانکه به جای کلیشه‌هایی مانند «لازم به ذکر است» می‌توان «شایان ذکر است» نوشت.

نمودار ۹. کلیشه‌ها

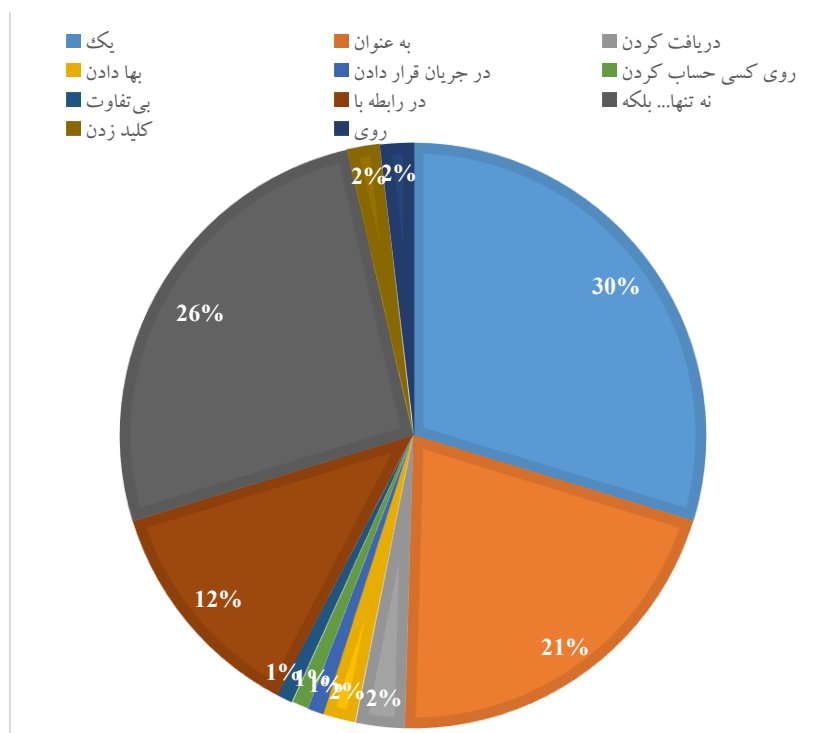
۳-۳-۵. گرتة برداری

گرتة برداری فرایندی است در زبان‌شناسی که برپایه آن، صورت ترکیب‌ها و تعبیرهای خارجی با رعایت ترتیب اجزای آنها به زبان بومی ترجمه می‌شود. گرتة برداری سه نوع است: نوع اول معنایی است که در آن، یکی از معانی واژه یا تعبیر را معادل همه معانی آن به کار می‌برند؛ مانند فعل «دریافت کردن» که معادل to receive انگلیسی است و در این جمله، می‌توان آن را دید: «تیم حریف گلی دریافت کرد» به جای «تیم حریف گلی خورد». از گرتة برداری‌های مستخرج از پایگاه خبری تابناک در این دسته، سه فعل «آموزش دریافت کردن»، «واکسن دریافت کردن» و «پاسخی دریافت نکردن» را می‌توان ذکر کرد که فعل‌های مناسب فارسی «آموزش دیدن»، «واکسن زدن» و «جواب/ پاسخ نگرفتن» را می‌توان به جای آنها به کار برد. از دیگر گرتة برداری‌های نوع اول، «بها دادن» است که از to appraise انگلیسی گرتة برداری شده و «اهمیت و ارزش دادن/ قائل بودن» گونه معیار آن است.

نوع دوم گرتة برداری نحوی است که در آن ساخت‌های دستوری زبان مبدأ عیناً یا با اندکی تغییر وارد زبان مقصد می‌شوند و بر آن زبان تأثیر می‌گذارند. گاه ترجمه‌های

لفظ به لفظ که با الگوهای زبان فارسی هماهنگ نیستند؛ وارد فارسی شده و آسیب‌های جدی به آن زده‌اند؛ مانند کاربرد «یک» به جای «هر» در نمونه‌های نمودار (۱۰). نوع سوم به گرت‌برداری از اصطلاحات و ترکیباتی اشاره دارد که عیناً از زبانی به زبان دیگر وارد می‌شوند (نجفی، ۱۳۶۱: ۴-۱۵). «در جریان قرار دادن»، «روی کسی حساب کردن»، «بی تفاوت»، «در رابطه با» و «به عنوان» از اصطلاحاتی هستند که از زبان‌های دیگر گرت‌برداری شده‌اند. در بررسی حاضر، «به عنوان» از گرت‌برداری‌های پربسامد بود که برای معیارسازی آن، در برخی جملات می‌توان آن را حذف کرد یا به جای آن از کلماتی مانند «به مثابه»، «در حکم» و حتی «به سمت»، «در سمت»، «برای» و «به جای» استفاده کرد. نمونه پربسامد دیگر از گرت‌برداری‌های اصطلاحی، «در رابطه با» است که به جای آن معیارهایی مانند «درباره» و «در مورد» را داریم.

نمودار ۱۰. فراوانی گرت‌برداری

۵-۳-۴. جملات طولانی

یکی دیگر از الگوهای غیرمعیار در متون بررسی شده جملات طولانی هستند که گاه با داشتن انواع حشو و کلیشه، باعث طولانی شدن و بدفهمی و منتقل نشدن مفهوم می شود. بهتر است با شکستن و کوتاه کردن جملات، آنها را به شکل معیار نزدیک کرد. در پیکره بررسی شده ۳۰ جمله طولانی مشاهده و اصلاح شد. نمونه ای از این جملات در اینجا آورده می شود:

- غیرمعیار: بعد از بررسی های جنایی انجام شده بر روی گلوله توسط کارشناسان مستقلی که تحت نظر هماهنگ کننده آمریکایی فعالیت می کنند، این امکان فراهم نشد که بتوان به نتیجه قاطعی درباره منبع شلیک این گلوله رسید (۱۳ ت).
- معیار: کارشناسان مستقل تحت نظارت هماهنگ کننده آمریکایی به نتیجه قطعی درباره منبع شلیک گلوله نرسیدند.

۶. نتیجه گیری

در این پژوهش الگوهای زبانی غیرمعیار در وبگاه خبری تابناک بررسی شد. به این منظور، ۵۰ خبر روزانه از این وبگاه در بازه زمانی آغاز فروردین تا شهریور ۱۴۰۱ استخراج شد. این جملات در سه سطح ویرایش فنی، ویرایش زبانی و ویرایش بلاغی تحلیل شدند. در بخش ویرایش فنی، دستور خط فارسی یکی از معیارهایی بود که بررسی شد و نتیجه اینکه غیرمعیارها در ترکیبات (انواع مختلف آن) در ۲۷۱ مورد تکرار شده اند که بیشترین بسامد را دارد. پس از ترکیبات، غیرمعیارهای نگارش همزه با ۱۴۲ بار در ردیف دوم قرار دارند. سومین بسامد به پسوندهای «تر» و «ترین» با ۹۷ بار اختصاص دارد؛ نگارش «به» (انواع مختلف) ۸۲ بار، نگارش «این، آن، همین، همان، هیچ» ۶۹ بار؛ نگارش ضمائر ملکی ۵۸ بار، پیشوندها ۲۸ بار، دواملایی ها ۲۱ بار و نگارش «ام، ای، است ...» با ۱۴ بار تکرار، در رتبه های بعدی قرار گرفته اند.

بخش دیگر ویرایش فنی به نشانه گذاری اختصاص داشت. نتیجه حاصل از این بخش به صورت زیر است: کاربرد اشتباه یا استفاده نکردن از نقطه ویرگول، بیشتر از نشانه های دیگر بوده است. بخش سوم ویرایش فنی کاربرد ارقام و اعداد بود که در این بخش ۵ نمونه از وبگاه تابناک یافته شد که مطابق الگو نبودند.

برای سهولت بررسی، بخش ویرایش زبانی به سه زیربخش اسم، فعل و حرف تقسیم شد. در بخش «اسم»، معیارهایی چون واژه های بیگانه، خطاهای زبانی متداول، سایر خطاهای زبانی، صفت مؤنث، جمع غیرمعیار و کاربرد معرفه به جای نکره تحلیل شدند. بیشترین کاربردهای غیرمعیار اسم در وبگاه خبری تابناک، به خطاهای زبانی اختصاص داشت.

در ویرایش زبانی «فعل»، کاربرد غیرمعیارهایی چون فعل طولانی، فعل نامناسب، فعل وصفی، حذف اجزای فعل، توالی افعال، ناهماهنگی افعال، دوری اجزای فعل مرکب و مجهول نامناسب، بیشترین بسامد را در وبگاه خبری تابناک به خود اختصاص داده بودند. در ویرایش زبانی «حرف»، کاربرد غیرمعیار حرف اضافه، حرف ربط، «را» و کاربرد باهم «و» و «یا» بررسی شد که بیشترین بسامد مربوط به کاربرد غیرمعیار «را» بود.

در بخش ویرایش بلاغی نیز، غیرمعیارهایی چون «حشو»، «کلیشه»، «گرفته برداری» و «جملات طولانی» بررسی شد که بیشترین بسامد به گرفته برداری اختصاص داشت.

از میان سه شاخص ویرایش فنی، زبانی و بلاغی بیشترین الگوهای غیرمعیار در ویرایش زبانی بود که ضرورت آموزش و پژوهش بیشتر را در این زمینه آشکار می کند. دستاوردهای این پژوهش می تواند برای خبرنگاران وبگاه های خبری، ویراستاران و افرادی که در فضای مجازی داده هایی منتشر می کنند، مفید و قابل استفاده باشد.

پس از انجام این پژوهش پیشنهادهای زیر ارائه می شود:

۱. با توجه به اینکه حجم این پژوهش از خبرهای شش ماهه ۱۴۰۱ استخراج شده، پیشنهاد می شود با افزایش این حجم به خبرهای یک سال، نتایج را تعمیم داد.

۲. پیشنهاد می شود برای تبیین الگوهای زبانی غیرمعیار، کارگاه های آموزشی برای خبرنگاران وبگاه های خبری تشکیل شود. در این کارگاه ها، خبرنگاران باید بر پایه

نمونه‌های استخراج شده از وبگاه‌های خبری آموزش ببینند و نمونه‌های این طرح، یکی از مواد آموزشی برای این نوع کارگاه‌ها باشد.

۳. جداول بخش‌های مختلف این طرح به آسانی الگوهای غیرمعیار زبانی در پیکره بررسی شده را نشان می‌دهند. با در اختیار گذاشتن این جداول برای گروه‌های هدف، مانند خبرنگاران و ویراستاران وبگاه‌های خبری، می‌توان به ترویج این الگوهای معیار و احتراز از الگوهای غیرمعیار کمک کرد.

۴. تعیین مشوق‌های مالی و غیرمالی برای خبرنگاران و ویراستارانی که با ترویج الگوهای زبانی معیار به گسترش نشر سالم فارسی کمک می‌کنند، از دیگر پیشنهادهاى معجری این طرح است.

۵. صورت غیرمعیار و معیار هر یک از الگوها و حتی هر یک از نمونه‌ها را می‌توان برای گروه‌های مخاطب، مانند خبرنگاران و ویراستاران وبگاه‌های خبری پیامک کرد و از این راه آموزش‌های کوتاه داد.

۶. صورت‌های غیرمعیار و معیار را می‌توان در قالب‌هایی مانند فیلم یا تیزر کوتاه و از طریق رسانه‌های همگانی به مخاطب عمومی عرضه کرد.

۷. می‌توان از نتایج، نمونه‌ها و جداول این پژوهش برای تدوین دستنامه‌های آموزشی بهره برد.

۸. پیشنهاد می‌شود نتایج و جداول این پژوهش، برای استفاده در وبگاه‌های مدیریت فضای مجازی، صداوسیما و وبگاه‌های خبری ارسال شود.

۹. پژوهش‌های مبتنی بر ویرایش مجازی، به زبان فارسی اندک‌اند؛ بسط و گسترش کمی و کیفی این تحقیقات، می‌تواند به غنای حوزه نظری این پژوهش‌ها بیفزاید.

با آموزش و پژوهش در انواع الگوهای غیرمعیار در وبگاه‌های خبری می‌توان نوشتار این وبگاه‌ها را به زبان معیار نزدیک‌تر کرد.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

سپاسگزاری

این اثر تحت حمایت مادی بنیاد ملی علم ایران (INSF)، برگرفته از طرح شماره ۴۰۱۵۹۲۴ انجام شده است.

ORCID

Asghar Esmaeli <https://orcid.org/0000-0001-8969-2362>

منابع

- احمدی گیوی، حسن و انوری، حسن. (۱۳۷۷). دستور زبان فارسی ۱. تهران: فاطمی.
- اسفندیاری، محمد. (۱۳۷۴). حشو قبیح. آینه پژوهش، ۶(۳۱)، ۳۲-۵.
- اسمعیلی، اصغر. (۱۳۹۴). الگوهای زبانی غیر معیار در مکاتبات اداری. جستارهای زبانی، ۷(۲۸)، ۳۲-۱. https://lrr.modares.ac.ir/article_6415.html
- بهاری، رضا. (۱۳۸۲). به زبان آدمیزاد، یادداشت‌های کارگاه پاکیزه‌نویسی در مکاتبات اداری. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- خلیلی اردلی، وحید، حکیم آذر، محمد و رضاپوریان، اصغر. (۱۳۹۶). وضعیت نگارش فارسی در وبسایت‌های پربیننده کشور از منظر اصول ویرایش فنی. پژوهش زبان و ادبیات فارسی، ۱۵(۴۶)، ۹۸-۶۹. <https://literature.ihss.ac.ir/Article/10611/FullText>
- خلیلی اردلی، وحید، حکیم آذر، محمد و رضاپوریان، اصغر. (۱۳۹۷). الگوهای غیر معیار در نوشتار پایگاه‌های اینترنتی پربیننده از منظر اصول ویرایش زبانی (فعل و اسم و حرف). پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی، ۹(۳۲)، ۴۲-۱۱. <https://sanad.iau.ir/journal/lit/Article/544705?jid=544705&lang=en>
- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۹۲). فرهنگواره نامه‌نگاری. تهران: رشد آوران.
- رضایی، والی. (۱۳۸۳). زبان معیار چیست و چه ویژگی‌هایی دارد؟. نامه فرهنگستان، ۶(۳)، ۳۵-۲۰.
- سارلی، ناصرقلی. (۱۳۸۷). زبان معیار فارسی. تهران: هرمس.
- سمیعی گیلانی، احمد. (۱۳۸۰). نگارش و ویرایش. تهران: سمت.
- سمیعی گیلانی، احمد. (۱۳۶۷). زبان محلی، زبان شکسته. نشر دانش، ۴، ۱۳-۹.
- سمیعی گیلانی، احمد. (۱۳۷۵). شیوه‌نامه دانشنامه جهان اسلام. تهران: بنیاد دایرةالمعارف اسلامی.
- شهدادی، احمد. (۱۳۸۴). زبان معیار، تعریف و نشانه. پژوهش و حوزه، ۲۳ و ۲۴، ۸۱-۵۸.

- صادقی، علی اشرف. (۱۳۸۵). گونه‌های زبانی. کتاب ماه ادبیات و فلسفه، ۱۰۶، ۱۰۷ و ۱۰۸، ۱۷-۴.
- صادقی، علی اشرف. (۱۳۶۲). زبان معیار. نشر دانش، ۴(۱۶)، ۲۱-۱۶.
- عالی عباس آباد، یوسف. (۱۳۸۵). فرهنگ درست‌نویسی سخن. تهران: سخن.
- فرهنگستان زبان و ادب فارسی. (۱۴۰۱). دستور خط فارسی. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- گروه واژه‌گزینی فرهنگستان زبان و ادب فارسی. (۱۳۸۷). واژه‌های مصوب فرهنگستان، ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۵. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- گروه واژه‌گزینی فرهنگستان زبان و ادب فارسی. (۱۳۷۸). واژه‌های مصوب فرهنگستان واژه‌های عمومی ۱ و ۲. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- مدرّسی، یحیی. (۱۳۶۸). درآمدی بر جامعه‌شناسی زبان. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ناتل خانلری، پرویز. (۱۳۵۱). دستور زبان فارسی. تهران: بی‌نا.
- نجفی، ابوالحسن. (۱۳۶۱). آیا زبان فارسی در خطر است؟. نشر دانش، ۲(۱۴)، ۱۵-۴.
- نجفی، ابوالحسن. (۱۳۸۱). غلط‌نویسیم. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

www.tabnak.ir

References

- Academy of Persian Language and Literature. (2022). *Persian Orthography*. Tehran: Academy of Persian Language and Literature. [In Persian]
- Ahmadi-Givi, H., & Anvari, H. (1998). *Persian Grammar 1*. Tehran: Fatemi. [In Persian]
- Ali Abbas-Abad, Y. (2006). *Sokhan Correct Writing Dictionary*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Bahari, R. (2003). *In Plain Language: Notes from the Clean Writing Workshop in Administrative Correspondence*. Tehran: Iranian Research Center for Science Policy. [In Persian]
- Esfandiari, M. (1995). Ugly redundancy. *Ayeneh-ye Pajooheh*, 6(31), 5-32. [In Persian]
- Esmaeli, A. (2015). Nonstandard Linguistic Patterns in Persian Formal Correspondence. *Language Related Research*, 6(7), 1-32. [In Persian]
https://lrr.modares.ac.ir/article_6415.html

- Khaliliardali, V., Hakimazar, M., & Rezaporian, A. (2018). Non-standard patterns in the writing of popular websites from the perspective of linguistic editing principles (verb, noun, and letter). *Journal of literary Criticism and Stylistics Research*, 9(32), 11-42. [In Persian] <https://literature.ihss.ac.ir/Article/10611/FullText>
- Khaliliardali, V., Hakimazar, M., & Rezaporian, A. (2018). Persian Writing in the Most Viewed Websites in Iran from a Technical Editing Point of View. *Pazhūhish-i Żabān va Adabiyyāt-i Farsī*, 15(46), 69-98. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/journal/lit/Article/544705?jid=544705&lang=en>
- Modarresi, Y. (1989). *An Introduction to Sociolinguistics*. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Najafi, A. (1982). Is the Persian language in danger? *Nashr-e Danesh*, 2(14), 4-15. [In Persian]
- Najafi, A. (2002). *Let's Avoid Mistakes*. Tehran: University Publishing Center. [In Persian]
- Natel-Khanlari, P. (1972). *Persian Grammar*. Tehran: N.p. (No publisher) [In Persian]
- Rezaei, V. (2004). What is the standard language and what are its features? *Nameh-ye Farhangestan*, 6(3), 20-35. [In Persian]
- Sadeghi, A. A. (1983). Standard language. *Nashr-e Danesh*, 4(16), 16-21. [In Persian]
- Sadeghi, A. A. (2006). Language varieties. *Ketab-e Mah-e Adabiyat va Falsafeh*, 106-108, 4-17. [In Persian]
- Sami'i Gilani, A. (1988). Local language, colloquial language. *Nashr-e Danesh*, 4, 9-13. [In Persian]
- Sami'i Gilani, A. (1996). *Style Guide of the Encyclopedia of the Islamic World*. Tehran: Foundation of the Islamic Encyclopedia. [In Persian]
- Samii Gilani, A. (2001). *Writing and Editing*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Sarli, N.-Q. (2008). *Standard Persian Language*. Tehran: Hermes. [In Persian]
- Shahdadi, A. (2005). Standard language, definition and signs. *Pazhuhesh va Hoze*, 23-24, 58-81. [In Persian]
- Terminology Committee of the Academy of Persian Language and Literature. (2008). *Approved Terminology of the Academy*, 1997-2006. Tehran: Academy of Persian Language and Literature. [In Persian]

- Terminology Committee of the Academy of Persian Language and Literature. (1999). *Approved General Terminology*, Vols. 1–2. Tehran: Academy of Persian Language and Literature. [In Persian]
- Zolfaghari, H. (2013). *Encyclopedic Dictionary of Letter Writing*. Tehran: Roshdavaran. [In Persian]

استناد به این مقاله: اسمعیلی، اصغر. (۱۴۰۴). الگوهای زبانی غیرمعیار فارسی در سایت خبری تابناک. *علم زبان*، ۱۲(۲۲)، ۳۷۲–۳۲۱. doi: 10.22054/l.s.2025.85696.1709

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Thematic Structure in the Persian Imperative Clauses

Azadeh Mirzaei*

Associate Professor in Linguistics, Allameh
Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

This study investigates the thematic structure of Persian imperative clauses within the framework of Systemic Functional Grammar (SFG), focusing on the concept of Theme. In this framework, the Theme is defined as the first element of a clause that is a Participant, a Process, or a Circumstantial adjunct. In Persian, the unmarked Theme in most constructions follows the pattern of declarative clauses; however, the thematic position in imperative clauses has been little studied. To address this, 2,099 imperative clauses were extracted from the Persian Syntactic Dependency Corpus, and half of them were analyzed for thematic structure. It was hypothesized that in some clauses—particularly those with motion verbs—the verb might serve as the unmarked Theme. The findings reveal that more than 90% of Persian imperatives are verb-final. In about 10% of the clauses, a verb with a clausal complement appears initially, with its complement at the end. Among these, only about 0.5% are simple clauses in which the verb itself occurs in the initial position. Overall, the results show

*Corresponding Author: azadeh.mirzaei@atu.ac.ir

How to Cite: Mirzaei, A. (2025). Thematic Structure in the Persian Imperative Clauses. *Language Science Studies*, 12(22), 373-402. doi: [10.22054/LS.2025.87635.1739](https://doi.org/10.22054/LS.2025.87635.1739).

that the thematic pattern of Persian imperative clauses conforms to the verb-final typology of the language.

1. Introduction

Systemic Functional Grammar (SFG) conceptualizes grammar as a meaning-oriented system shaped by social use. Within this framework, each clause simultaneously realizes three metafunctions: experiential, interpersonal, and textual. The experiential metafunction is concerned with processes, participants, and circumstances, while the interpersonal metafunction organizes relations between speakers and addressees; and the textual metafunction organizes the clause as a message in discourse.

Central to this metafunction is the notion of Theme, which identifies the element chosen as the point from which the clause unfolds. Thematic choices reflect how speakers manage information flow, relate clauses to their context, and guide addressees toward an intended interpretation. As such, the analysis of thematic structure provides insight into the interface between grammar, discourse, and communicative intent.

Cross-linguistic research has shown that unmarked thematic patterns often vary according to clause type. In imperative clauses, for example, most languages display subject omission as a conventional strategy. In English, this pattern typically coincides with verb-initial imperatives, where the Process functions as the unmarked Theme. Persian, however, differs typologically as a verb-final language, raising questions about how imperative clauses are thematically organized within its grammatical system.

Although word order and thematic structure in the Persian language have been widely discussed for declarative and interrogative clauses, imperative constructions have received comparatively little systematic attention. This gap is noteworthy given the frequency of imperatives and their central role in instructional, persuasive, and interpersonal discourse.

Assuming subject omission in imperative clauses as a cross-linguistic common pattern, the present study focuses on how thematic structure is realized in Persian imperatives. It examines whether the unmarked thematic pattern of Persian declarative clauses extends to imperatives and whether the Process can function as the unmarked Theme, as observed in English. By addressing these questions, the study seeks to identify the unmarked thematic structure of Persian imperative clauses through a corpus-based analysis.

Research Questions

This study addresses the following research questions:

1. Does the unmarked thematic pattern of Persian declarative clauses extend to imperative clauses?
2. Can the Process (verb) function as the unmarked Theme in Persian imperative clauses, as it does in English?

2. Literature Review

Studies of word order have long been shaped by typological research, notably the work of Greenberg (1963, 1974), Dryer (1992), and Bybee (2002), which seek to explain cross-linguistic ordering patterns in functional terms. Functional approaches treat word order as a flexible means of organizing discourse rather than a purely syntactic constraint, emphasizing its role in information management and contextual interpretation. Research on Persian has largely concentrated on declarative and interrogative clauses, showing that verb-final order is predominant but readily modified for discourse-related purposes (Dabir-Moghaddam & Sharifi, 2005; Rezaei & Tayyeb, 2006; Tabatabaei & Modarresi, 2017). Corpus-based studies of Persian Wh-questions further indicate that unmarked thematic patterns in Persian differ from those in English and vary according to clause type (Mirzaei, 2019). Despite these advances, the thematic structure of imperative clauses in Persian has received little systematic attention.

3. Methodology

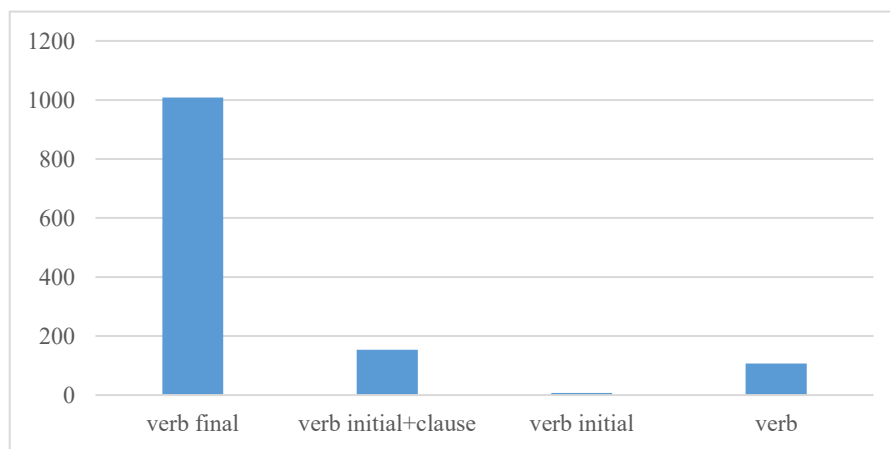
The data for this study were extracted from the Persian Syntactic Dependency Treebank (Rasooli, et al., 2013). Using verbal mood annotations, 2,099 imperative clauses were identified. From this dataset, 1,276 clauses were selected sequentially for detailed analysis. Each clause was examined for word order and coded for the presence and position of the Process, Participants, Circumstantial adjuncts, and vocatives. This approach allowed for a quantitative and qualitative analysis of thematic patterns in Persian imperative clauses.

4. Results

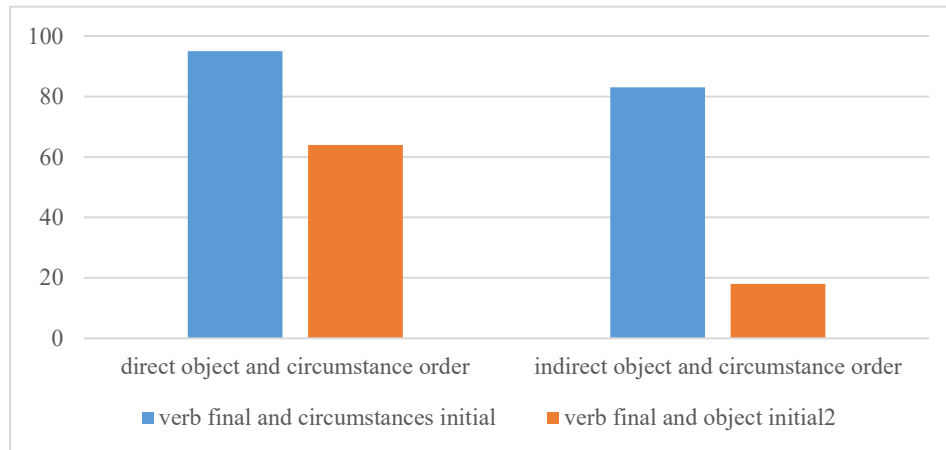
The analysis shows that the vast majority of Persian imperative clauses are verb-final. Verb-initial structures are rare and largely restricted to clauses containing clausal complements.

Figure 1

Position of the verb in Persian imperative clauses

In verb-final imperatives, Circumstantial adjuncts are the most frequent unmarked Themes, followed by Participants.

Figure 2*Ordering of circumstances in relation to direct and indirect objects*

Vocatives typically occur in the initial position but do not function as Themes. The modal adjunct *lotfan*, ‘please’ appears frequently at the beginning of clauses, but does not alter the underlying verb-final thematic structure.

5. Discussion

The findings show that Persian imperative clauses differ fundamentally from their English counterparts in thematic structure. The strong preference for verb-final structures reflects broader typological constraints and suggests that thematic choices in the Persian language are shaped primarily by language-specific syntactic patterns rather than by clause type alone. The prominence of Circumstantial adjuncts as Themes highlights the role of contextual framing in Persian directive discourse.

6. Conclusion

This study demonstrates that the unmarked thematic structure of Persian imperative clauses conforms to the verb-final typology of the language. The Process does not function as the unmarked Theme, even in clauses with motion verbs. Instead, non-verbal experiential

elements—particularly Circumstantial adjuncts—are favored in the thematic position. These findings contribute to functional and typological studies of Persian and open new avenues for research on the interaction between thematic structure, modality, and polarity in imperative constructions.

Keywords: imperative clause, unmarked Theme, Process, auxiliary verb, verb-final construction, Persian language.

ساخت آغازگری جملات امری در زبان فارسی

دانشیار زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

آزاده میرزائی*

چکیده

این پژوهش با تکیه بر دستور نقش‌گرای نظام‌مند و با محوریت مفهوم آغازگر، به بررسی ساخت آغازگری در جملات امری زبان فارسی می‌پردازد. در این دستور، نخستین سازه جمله به شرط آنکه یکی از بخش‌های تجربه یعنی مشارک، فرایند یا افزوده حاشیه‌ای باشد، آغازگر است. این آغازگر می‌تواند بی‌نشان یا نشاندار باشد. در زبان انگلیسی، آغازگر بی‌نشان در جملات خبری، فاعل، در جملات امری، فعل، در جملات پرسشی بله - خیر، فعل کمکی و فاعل و در جملات پرسشی پرسش‌واژه‌ای، خود پرسش‌واژه است. در زبان فارسی نیز، در بیشتر ساخت‌ها آغازگر بی‌نشان وضعیتی مانند جملات خبری دارد. با این حال، جایگاه آغازگر در جملات امری کمتر بررسی شده است. برای ارزیابی این موضوع، ۲۰۹۹ جمله امری از پیکره وابستگی نحوی زبان فارسی استخراج و در حدود نیمی از داده‌ها ساخت آغازگری بررسی شد. فرض پژوهش بر آن بود که در بخشی از این جملات، به‌ویژه مواردی با افعال حرکتی، فعل می‌تواند آغازگر بی‌نشان باشد. یافته‌ها نشان داد که بیش از ۹۰ درصد جملات امری در زبان فارسی ساختار فعل‌پایان دارند. حدوداً در ۱۰ درصد از جملات فعل دارای متمم بندی در ابتدای جمله می‌آید و متمم آن در پایان جمله ظاهر می‌شود و از این تعداد، حدود نیم درصد جملات، شامل بندهای ساده‌ای هستند که فعل را در آغاز قرار می‌دهند. نتایج کلی پژوهش نشان می‌دهد الگوی آغازگری در جملات امری زبان فارسی تابع الگوی فعل‌پایانی است.

کلیدواژه‌ها: جمله امری، آغازگر بی‌نشان، فرایند، فعل کمکی، ساخت فعل‌پایان، زبان فارسی.

۱. مقدمه

در دستور نقش‌گرای نظام‌مند^۱ هلیدی^۲، زبان نظامی معنادار و پویا است که نه فقط به شکل مجموعه‌ای از قواعد نحوی، بلکه به عنوان سازوکاری برای تحقق اهداف ارتباطی انسان‌ها در بافت اجتماعی و فرهنگی دیده می‌شود. بر اساس این دیدگاه، هر بند همزمان سه کارکرد یا فرانش^۳ را محقق می‌کند؛ یکی فرانش تجربه‌ای^۴ که بازنمایی‌ای از تجربه را به دست می‌دهد؛ دومی فرانش بینافردی^۵ که تعاملات اجتماعی میان مشارکین و شیوه سامان‌دهی پیام را رقم می‌زند و سومی، فرانش متنی^۶ که سازمان‌دهی و انسجام‌بخشی به پیام را صورت‌بندی می‌کند. در این رویکرد با بررسی هر بند و مطالعه نقش‌ها و فرانش‌ها می‌توان تصویری از بافت حاکم بر آن جملات و بندها را به دست داد.

در دستور نقش‌گرای نظام‌مند و در فرانش متنی، آغازگر^۷ به عنوان نخستین سازه جمله و در شرایطی که یکی از اجزاء تجربه (یعنی فرایند^۸، مشارک^۹ یا افزوده حاشیه‌ای^{۱۰}) باشد به عنوان نقطه عزیمت پیام، هدایت مخاطب و سامان‌دهی گفتمان پیش‌رو را برعهده می‌گیرد و از سوی دیگر، پیوند با گفتمان قبل و حفظ انسجام متن را رقم می‌زند. به این ترتیب، ساخت آغازگری مطرح در فرانش متنی، ابزاری تحلیلی است که برای شناسایی جریان اطلاعات در جمله و متن ایفای نقش می‌کند (Halliday & Matthiessen, 2014: 120).

ایده مطرح در خصوص فرانش متنی این است که گوینده یا نویسنده در هر بند و در هنگام تولید متن، تصمیم می‌گیرد تا بخشی از تجربه را در جایگاه آغازگر قرار دهد و در ادامه بند، توضیحی در خصوص آن آغازگر به دست بدهد. بر این اساس، با توجه به نگاه

-
1. Systemic Functional Grammar (SFG)
 2. Halliday, M. A. K.
 3. metafunction
 4. experiential
 5. interpersonal
 6. textual
 7. theme
 8. process
 9. participant
 10. circumstantial adjunct

گوینده، آغازگر جمله از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و در جایگاه بررسی مناسبات زبانی بیانگر تصمیم گوینده در ساختاربندی زبان بر اساس روابط بافتی و کلامی است. به همین دلیل، شناخت دقیق آغازگر در زبان‌شناسی نقش‌گرا، نه تنها برای تحلیل ساختار جمله، بلکه برای فهم نحوه سازمان‌دهی اطلاعات در بافت‌های مختلف (رسمی، محاوره‌ای، ادبی و ...) ضروری می‌نماید.

در بررسی ساخت آغازگری و تعیین آغازگر، در گام اول نخستین سازه جمله مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرد. اگر در چینش اجزای جمله، نخستین سازه یا سازه‌های نخستین بند، بخشی از تجربه نباشند، تحلیلگر در جستجوی آغازگر، سازه به سازه پیش می‌رود تا بالاخره به یکی از اجزاء تجربه یعنی «فرایند»، «مشارک» یا «افزوده حاشیه‌ای» برسد. با توجه به امکان تغییر در چینش سازه‌ها، به خصوص در زبان‌های با ترتیب آزاد یا نسبتاً آزاد، جایگاه آغازگر تجربی می‌تواند تغییر کند و این تغییر، معنی‌ها و تأثیرات کلامی گوناگونی ایجاد نماید.

در همین راستا، آغازگرها از نظر پیروی از الگوی معمول یا انحراف از آن به دو دسته نشاندار^۱ و بی‌نشان^۲ تقسیم می‌شوند. آغازگر بی‌نشان همان سازه‌ای است که در ساختار معمول و متداول زبان در ابتدای جمله می‌آید و معمولاً نشان‌دهنده وضعیت «پیش‌فرض» سازمان پیام است. در مقابل، آغازگر نشاندار با جابه‌جایی یا انتخاب غیرمعمول سازه‌ها به دست می‌آید و غالباً بار معنایی یا گفتمانی ویژه‌ای را منتقل می‌کند.

در زبان انگلیسی، الگوی آغازگر بی‌نشان بر حسب نوع جمله متفاوت است. در جملات خبری، فاعل به عنوان مشارک، آغازگر بی‌نشان جمله است. در جملات امری، فعل در جایگاه آغازگر قرار می‌گیرد و در جملات پرسشی بله - خیر، ترکیب فعل کمکی و فاعل، آغازگر بی‌نشان را رقم می‌زند و در نهایت، در جملات پرسشی پرسش‌واژه‌ای، خود پرسش‌واژه آغازگر بی‌نشان جمله است (Thomson, 2014: 148-152).

در زبان فارسی، پژوهش‌های موجود نشان می‌دهند که در اغلب ساخت‌ها، آغازگر بی‌نشان الگویی مشابه جملات خبری دارد؛ یعنی در بسیاری موارد، نخستین سازه جمله

1. marked

2. unmarked

همان مشارک اصلی (اغلب فاعل یا مفعول) است و فعل هم تابع الگوی فعل پایانی در زبان فارسی است. با این حال، مسئله آغازگر و ساخت آغازگری در جملات امری زبان فارسی کمتر مورد بررسی دقیق قرار گرفته است. در این زمینه دو پرسش اصلی قابل طرح است: نخست اینکه آیا الگوی آغازگری در جملات خبری به جملات امری زبان فارسی نیز تسری می‌یابد و دیگر آنکه آیا همانند زبان انگلیسی، در زبان فارسی نیز، فرایند می‌تواند به عنوان بخشی از تجربه، آغازگر بی‌نشان جمله امری باشد؟

بر همین اساس و برای پاسخ به این پرسش‌ها، در این پژوهش می‌کوشیم تا ترتیب سازه‌ها در جملات امری را مورد توجه قرار دهیم و بر اساس معیار فراوانی و با مطالعه‌ای پیکره‌بنیاد^۱، آغازگر بی‌نشان جملات امری زبان فارسی را مشخص نماییم. بدیهی است در جستجوی آغازگر بی‌نشان جملات امری تمایلات دیگر چینش سازه‌ها در این گروه از جملات، در زبان فارسی مشخص می‌شود. در همین راستا، باید یادآور شد که نخستین سازه جمله همیشه یکی از اجزای تجربه یعنی «فرایند»، «مشارک» یا «افزوده حاشیه‌ای» نیست. در چنین مواردی، بررسی جمله تا رسیدن به اولین جزء تجربه ادامه می‌یابد و آن سازه به همراه بخش‌های پیشین، آغازگر جمله محسوب می‌شود و در صورتی که در زبان پربسامدترین الگو باشد، به عنوان آغازگر بی‌نشان شناسایی می‌شود.

نکته مهم دیگری که در این پژوهش مورد توجه قرار می‌گیرد تمایل غالب زبان‌ها به حذف فاعل در جملات امری است، فارغ از اینکه این زبان‌ها ضمیرانداز^۲ باشند یا نباشند. بر این اساس، در پژوهش حاضر حذف فاعل به عنوان الگویی بی‌نشان (همانند دیگر زبان‌ها) برای زبان فارسی مفروض دانسته می‌شود و سپس، بررسی ترتیب باقی سازه‌ها در الگوی بی‌نشان جملات امری و در ارتباط با مفهوم آغازگری مورد توجه قرار می‌گیرد.

1. corpus-based

2. pro-drop

۲. پیشینه پژوهش

پیشینه مطالعات مرتبط با ترتیب سازه‌ها با بررسی‌های رده‌شناختی و نام‌هایی چون گرینبرگ^۱ (1974; 1963)، درایر^۲ (1992)، بایی^۳ (2002) و مانند آنها گره خورده است. در این بررسی‌ها، تعیین ترتیب سازه‌ها در زبان‌های مختلف بر اساس مؤلفه‌های رده‌شناختی و همچنین تبیین و چرایی وقوع انواع توالی‌های زبانی با استدلال‌های مختلف مورد بحث قرار گرفته است. در دستورهای نقش‌گرا، انگیزه‌های کلامی مبین انتخاب و جابه‌جایی سازه‌ها، نه صرفاً بر پایه محدودیت‌های نحوی، بلکه در پیوند با بافت، سازمان اطلاعاتی جمله و نیازهای ارتباطی گوینده تحلیل می‌شوند. به بیان دیگر، در این رویکردها، ترتیب اجزاء جمله نه به عنوان پدیده‌ای ثابت و تغییرناپذیر، بلکه به منزله ابزاری برای برجسته‌سازی عناصر خاص، ایجاد پیوستگی گفتمانی و هدایت توجه مخاطب تلقی می‌شود.

مطالعات پیشین در حوزه ترتیب سازه‌ها و ساخت آغازگری در زبان فارسی، اغلب بر جملات خبری یا پرسشی متمرکز بوده و کمتر به جملات امری پرداخته‌اند. این پژوهش‌ها بررسی توالی سازه‌ها را با اهداف مختلف صورت داده‌اند. دبیرمقدم و شریفی (۱۳۸۴)، رضایی و طیب (۱۳۸۵) و طباطبائی و مدرسی (۱۳۹۶) ترتیب سازه‌های زبان فارسی را در ارتباط با عوامل گفتمانی بررسی می‌کنند و بیان می‌دارند که در کنار توالی غالب سازه‌ها در زبان فارسی، توالی‌های نشاندار دیگری وجود دارند که با انگیزه‌های گفتمانی و برجسته‌سازی اطلاعات صورت‌بندی می‌شوند. این یافته‌ها اهمیت بافت و نقش اطلاعاتی را در شکل‌گیری ترتیب اجزاء جمله برجسته می‌کند.

میرزائی (۱۳۹۸) با تحلیل داده‌های برگرفته از پیکره وابستگی زبان فارسی، به بررسی ترتیب سازه‌ها در جملات پرسشی پرسش‌واژه‌ای پرداخته است. در زبان فارسی برای ساخت جملات پرسشی پرسش‌واژه‌ای نیازی به حرکت پرسش‌واژه به آغاز جمله نیست و پرسش‌واژه می‌تواند در جایگاه‌هایی غیر از ابتدای جمله نیز ظاهر شود. بر این اساس،

1. Greenberg, J. H.

2. Dryer, M.

3. Bybee, J.

برخلاف زبان انگلیسی که سازه پرسش‌واژه همواره آغازگر جمله است، الگوی ساخت آغازگری در زبان فارسی به گونه دیگری رقم می‌خورد. میرزائی در این بررسی نشان می‌دهد که دو الگوی غالب در این گروه از داده‌ها وجود دارد. در گروهی از پرسش‌واژه‌ها مانند «چگونه»، «چرا» و «چطور»، خود این پرسش‌واژه‌ها به عنوان افزوده حاشیه‌ای در جایگاه آغازگر می‌آیند؛ در حالی که در جملات حاوی پرسش‌واژه‌های دیگر مانند «چه»، «کجا» و «کدام»، ساخت آغازگری در حالت بی‌نشان همانند جملات خبری است.

مولایی کوهبنانی و همکاران (۱۴۰۱) در چارچوب دستور نقش‌گرا - گفتمانی، مدلی پویا برای توجیه ترتیب سازه‌ای بند در زبان فارسی ارائه دادند. این مدل بر آن است که جایگاه سازه‌ها از پیش مشخص نیست، بلکه بر اساس لایه تولید، نقش معنایی و عناصر بالادستی تعیین می‌شود. آنها چهار جایگاه مطلق (آغازی، دومین، میانی و پایانی) و جایگاه‌های نسبی را معرفی کردند که در مجموع امکان ۸۴ ترتیب سازه‌ای را فراهم می‌کند. آنها بر این باور هستند که آزادی ترتیب اجزاء در فارسی را می‌توان بدون فرض حرکت نحوی و صرفاً با تکیه بر نیت کاربردی گوینده توضیح داد.

برخی پژوهش‌های تاریخی نیز به بررسی ترتیب سازه‌ها در متون کهن پرداخته‌اند. نگینی (۱۳۹۹) ساخت اطلاع و ترتیب اجزای کلام را در متون نثر قرن هفتم هجری بررسی و تحلیل کرده و گلفام و برقی (۱۴۰۲) نیز، همین موضوع را در متون قرن پنجم هجری بررسی کرده‌اند.

۳. روش

داده‌های بررسی‌شده این پژوهش از پیکره وابستگی نحوی زبان فارسی (Rasooli et al., 2013) استخراج شده است. این پیکره حدوداً سی هزار جمله و نیم میلیون کلمه دارد و تمام داده‌ها به صورت دستی برای مقوله‌های دستوری کلمه و روابط وابستگی نحوی، برچسب‌گذاری شده است. یکی از ویژگی‌های مهم این پیکره وجود برچسب‌های ریز برای مقوله دستوری کلمه است. برای مثال، برای مقوله اسم ویژگی جاننداری و شمار به عنوان برچسب ریز مشخص و تعیین شده است. همچنین، در خصوص مقوله دستوری

فعل، انواع ویژگی‌های دستوری مانند جهت^۱، وجه^۲ و زمان^۳ برای تمامی افعال پیکره مشخص شده است.

برای استخراج داده‌های این پژوهش ابتدا با توجه به برچسب مقوله دستوری «فعل»، فعل‌های پیکره و سپس از میان آنها و بر اساس برچسب ریز با عنوان «وجه فعل» (وجه امری)، تعداد ۲۰۹۹ فعل امری در قالب جملاتی که حاوی این افعال هستند فهرست شد. برای تحلیل دقیق، از میان کل داده‌ها، به ترتیب وقوع در پیکره و بدون گزینش یا حذف عمدی، کمی بیش از نیمی از جملات (۱۲۷۶ جمله) انتخاب شدند تا تحلیل به طور کامل بر پایه نمونه‌گیری طبیعی استوار باشد و هرگونه سوگیری در انتخاب داده‌ها به حداقل برسد. در این مجموعه، ترتیب سازه‌های هر جمله، به صورت مورد به مورد ثبت و شمارش شد.

در ثبت توالی سازه‌ها در داده پژوهش، هر جزء جمله بر اساس نقش نحوی‌اش با کدی مشخص علامت‌گذاری شد؛ به این صورت که «مف» برای مفعول صریح، «مفع» برای مفعول حرف اضافه‌ای، «ق» برای قید^۴، «تم» برای تمیز و «ف» برای فعل به کار رفت. نتیجه نخست بررسی، شناسایی و طبقه‌بندی توالی‌های فعل‌پایان موجود در داده‌ها بود که در جدول ۱ ارائه شده است. در این توالی‌ها اگرچه فعل در جایگاه پایانی جمله قرار دارد، انواع مختلفی از توالی‌های پیش از فعل دیده می‌شود که در ادامه درباره آن صحبت خواهد شد.

1. voice

2. mood

3. tense

۴. گفتنی است در این پژوهش منظور از قید، افزوده حاشیه‌ای است و در مواردی که سایر افزوده‌ها (مانند افزوده وجهی و مثل آن) مدنظر باشند، به این موضوع اشاره خواهد شد. دلیل استفاده از قید به عنوان نقش قیدی و معادلی برای افزوده و در اینجا افزوده حاشیه‌ای، انتخاب این اصطلاح در پیکره برای علامت‌گذاری افزوده است.

جدول ۱: توالی‌های فعل‌پایان در جملات امری زبان فارسی

مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+
ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف
تم+	ف	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+
ف		ق	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف

همچنین، توالی‌های فعل آغاز و جایگاه منادا در جملات امری به شرح جدول زیر در داده‌ها دیده شد.

جدول ۲: توالی‌های فعل آغاز و جایگاه منادا در جملات امری

منادا+	منادا+	منادا+	منادا+	منادا+	منادا+	منادا+	منادا+
ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف
مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+	مف+
ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف	ف
بند	بند	بند	بند	بند	بند	بند	بند

گفتنی است برخی ویژگی‌ها مانند بررسی حضور افزوده وجهی «لطفاً»، جایگاه فعل‌های «بیا» و «بیایید» یا «بگذار» و «بگذارید» در جملات امری و مواردی از این دست که با امکان جستجو در کل داده قابل احصا بود، در تمامی جملات امری پیکره، یعنی ۲۰۹۹ جمله، انجام شد.

۴. یافته‌ها

هدف از پژوهش حاضر شناسایی و تعیین آغازگر بی‌نشان جملات امری در زبان فارسی است. سازه‌ای که در دستور نقش گرای نظام‌مند نقش مهمی در سازمان‌دهی متن و هدایت پیام برعهده دارد. از آنجا که در زبان انگلیسی، جملات امری به‌طور معمول و در حالت بی‌نشان با فعل آغاز می‌شوند و به همین دلیل فرایند به‌عنوان آغازگر بی‌نشان تلقی می‌شود، یکی از فرضیه‌های اولیه این پژوهش این است که شاید زبان فارسی نیز از الگویی مشابه پیروی کند. با این حال، حتی بدون نیاز به بررسی داده‌های پیکره، این فرضیه با چالش‌هایی جدی روبه‌رو است. مرور شهودی جملات امری در گفتار و نوشتار زبان فارسی و ذکر چند مثال نشان می‌دهد که برخلاف انگلیسی، رخداد فعل در آغاز جملات امری زبان فارسی به‌هیچ‌وجه غالب نیست.

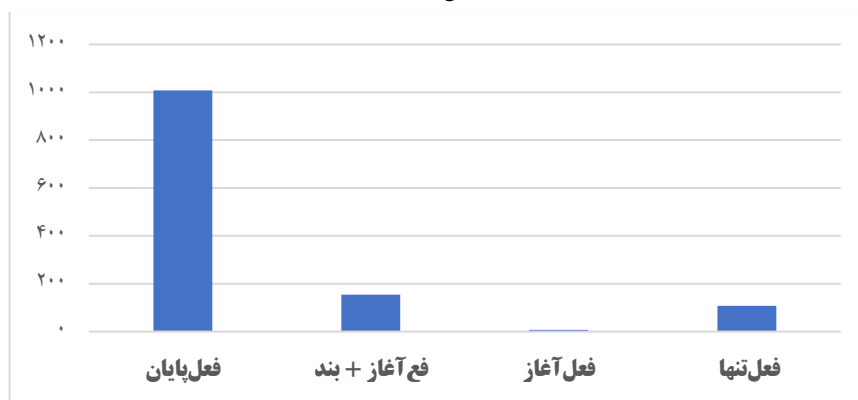
فرض دیگر، که با مرور و تأمل بر نمونه‌هایی از جملات امری شکل می‌گیرد، بر این مبنا استوار است که جملات امری زبان فارسی در اغلب موارد ساخت فعل‌پایان دارند. باوجوداین، انتظار می‌رود در برخی موارد به‌ویژه در جملاتی که دارای افعال حرکتی هستند، فعل بتواند آغازگر بی‌نشان جمله باشد.

بر پایه این پیش‌فرض‌ها، در ادامه ابتدا جایگاه فعل در داده‌های پیکره‌ای بررسی می‌شود و سپس، بر اساس نتایج این مرحله، به شناسایی و تحلیل آغازگر بی‌نشان در جملات امری زبان فارسی پرداخته خواهد شد.

۱-۴. جایگاه فعل در جملات امری زبان فارسی

بررسی دقیق جایگاه فعل در داده‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در اکثریت قریب به اتفاق، یعنی در حدود ۸۰ درصد از جمله‌های امری، فعل در جایگاه پایانی قرار می‌گیرد. این یافته در نمودار ۱ به‌صورت خلاصه ارائه شده و نشان‌دهنده آن است که در ساخت امری زبان فارسی، الگوی فعل‌پایانی نه تنها غالب، بلکه از نظر آماری نیز کاملاً تثبیت شده است.

نمودار ۱: جایگاه فعل در جملات امری

همچنین، نتایج بررسی نشان می‌دهد که در حدود ده درصد از جملات امری، فعل در موقعیت آغاز جمله قرار می‌گیرد. بخش عمده‌ای از این گروه، شامل جملاتی است که در آنها متمم‌های بندی حضور دارند. به نظر می‌رسد علت این جایگاه‌یابی، همان پدیده‌ای باشد که در زبان‌شناسی با عنوان حرکت سازه سنگین به انتهای جمله شناخته می‌شود. در

این ساخت‌ها، فعل در ابتدا می‌آید و متمم بندی طولانی پس از آن قرار می‌گیرد تا پردازش جمله برای شنونده آسان‌تر شود و همچنین، عنصر دستوری اصلی (فعل) بلافاصله در معرض توجه مخاطب قرار گیرد.

در پیکره بررسی‌شده، تعداد ۱۵۴ فعل شناسایی شد که دارای مفعول‌های بندی بودند و در جملات امری با الگوی فعل آغازی ظاهر شدند. فهرست زیر نمونه‌ای از این افعال را نشان می‌دهد:

سعی کنید، تلاش کنید، ثابت کنید، فراموش نکنید، فکر نکنید، مراقب باشید، بگویید، اجازه دهید، گمان نکنید، خیال نکنید، تصور نکنید، کاری نکنید، تظاهر نکنید، فرض کنید، باور کنید، اصرار کنید، بگذارید، یادتان باشد، توجه کنید، صبر کنید.

جملات زیر نمونه‌هایی از این الگو هستند که در آنها فعل امری در آغاز جمله قرار گرفته و متمم بندی پس از آن آمده است:

۱. سعی کنید در این مورد هیچ گونه مسئولیتی را گردن نگیرید.

۲. مراقب باشید در زمان استحمام داخل وان و کف حمام لیز نخورید.

علاوه بر این موارد، بررسی داده‌ها نشان می‌دهد که حدود ۰/۵ درصد از جملات امری (معادل تنها ۶ جمله)، حاوی افعالی هستند که متمم بندی ندارند، اما فعل در جایگاه آغازگر است. نمونه‌هایی از این دسته در ادامه آمده است:

۳. برو وزارت علوم!

۴. ارضا کن روحم را!

۵. نکاح نکنید آن زن‌هایی را که پدران شما نکاح کرده‌اند.

۶. تردید کن ای زاهد اگر اهل یقینی!

یکی از نکات جالب و قابل تأمل این بررسی، رفتار افعال حرکتی در جملات امری است. برخلاف پیش‌بینی اولیه پژوهش که انتظار داشت افعال حرکتی به دلیل ماهیت کنشی خود بیشتر در جایگاه آغاز جمله ظاهر شوند، داده‌ها نشان دادند که این دسته از افعال نیز در غالب موارد از الگوی فعل پایانی تبعیت می‌کنند. جمله ۷ مثالی از این نمونه است:

۷. به قدر کافی دورخیز کن و در آخرین لحظه ببر.

افزون بر الگوهای فعل پایان و فعل آغاز با شرحی که گفته شد، در باقی داده‌ها، یعنی حدود ده درصد از جملات امری، شاهد جملات تک‌سازه‌ای هستیم که تنها عضو جمله فعل است و هیچ سازه دیگری پیش یا پس از آن وجود ندارد. این ساخت‌ها معمولاً در گفتار دستوری کوتاه یا خطاب مستقیم کاربرد دارند:

۸. احتیاط کن!

۹. پایکوبی کنید.

برآیند این یافته‌ها که در نمودار ۱ نیز بازتاب یافته، به روشنی نشان می‌دهد که در زبان فارسی، برخلاف زبان انگلیسی، فعل نمی‌تواند آغازگر بی‌نشان جمله‌های امری باشد. این تفاوت، ریشه در ساخت نحوی فعل‌پایان فارسی و تمایل آن به استفاده از سازه‌های غیرمحمولی (مانند مفعول یا قید) در جایگاه آغاز دارد.

اکنون پرسشی که همچنان بی‌پاسخ می‌ماند این است که آغازگر بی‌نشان جملات امری فعل‌پایان زبان فارسی بیشتر از کدام نوع سازه است؛ آیا این آغازگر عمدتاً یک مشارک است یا افزوده حاشیه‌ای؟ برای پاسخ به این پرسش توالی‌های فعل‌پایان در ادامه و در بخش بعدی با تمرکز بر جایگاه آغاز جمله بررسی می‌شوند.

در اینجا ذکر این نکته ضروری است که افعال دارای متمم بندی مورد اشاره در بالا، از نظر کارکردی همگی در یک دسته قرار نمی‌گیرند؛ برخی از این افعال فرایند (و فعل

اصلی) هستند و برخی دیگر کارکرد فعل کمکی دارند. تحلیل تفاوت‌های معنایی و نحوی این دو دسته می‌تواند موضوع پژوهش مستقلی باشد، هرچند در بخش پایانی این مقاله، جایگاه برخی از افعال کمکی به اختصار بررسی خواهد شد.

۲-۴. توالی قید و مفعول‌ها در جملات امری

بررسی داده‌های پیکره آنطور که در نمودار ۲ مشخص است، نشان می‌دهد که از این میان، جملات امری فعل‌پایان حدود ۸۰ درصد جملات را شامل می‌شوند، تعداد جملاتی که با قید (یا به تعبیر دقیق‌تر، افزوده حاشیه‌ای) آغاز می‌شوند، تقریباً دو برابر جملاتی است که مفعول صریح یا مفعول غیرصریح (به عنوان مشارک) را در جایگاه آغازین جمله قرار می‌دهند.

در جملات زیر به ترتیب سازه «برای چاق بودن» و «برای سرانداختن قسمت آزاد نخ» و «در صورت داشتن هر سؤالی» به عنوان افزوده حاشیه‌ای در ابتدای جمله ظاهر شده و جایگاه آغازگر را اشغال کرده‌اند:

۱۰. برای چاق بودن ژنتیک را بهانه نکن.

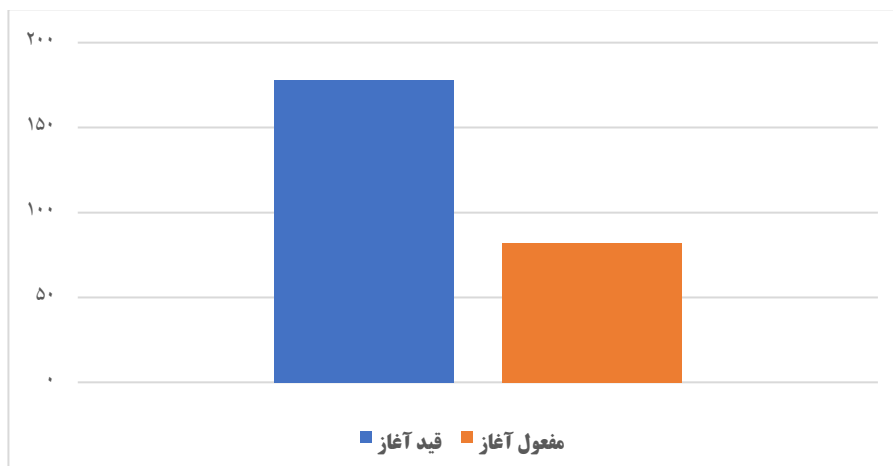
۱۱. برای سرانداختن قسمت آزاد نخ را با دست پیچ بده.

۱۲. در صورت داشتن هر سؤالی که در این بخش ذکر نشده، به ما ایمیل بزنید.

بر اساس این نتایج می‌توان گفت که آغازگر بی‌نشان در جملات امری فعل‌پایان، اغلب یک افزوده حاشیه‌ای است. البته باید توجه داشت که این الگو عمدتاً در شرایطی دیده می‌شود که هر سه سازه مفعول، قید و فعل (یا به تعبیر نقشی، مشارک، افزوده حاشیه‌ای و فرایند) در جمله حاضر باشند. این وضعیت تنها حدود ۲۰ درصد داده‌ها را تشکیل می‌دهد. در مقابل، در ۱۰ درصد جملات تنها سازه موجود در جمله «فعل» است و در حدود ۷۰ درصد جملات، توالی‌های دیگری مانند «مف + مفع + فعل»، «مفع + مف + فعل»، «مف

+ فعل»، «مفع + فعل»، «قید + فعل»، «فعل + بند» یا «منادا + فعل» و موارد مشابه دیده می‌شود.

نمودار ۲: توالی سازه‌ها در جملات امری حاوی قید و مفعول

۴-۳. ترتیب قید و مفعول صریح در مقابل قید و مفعول غیر صریح

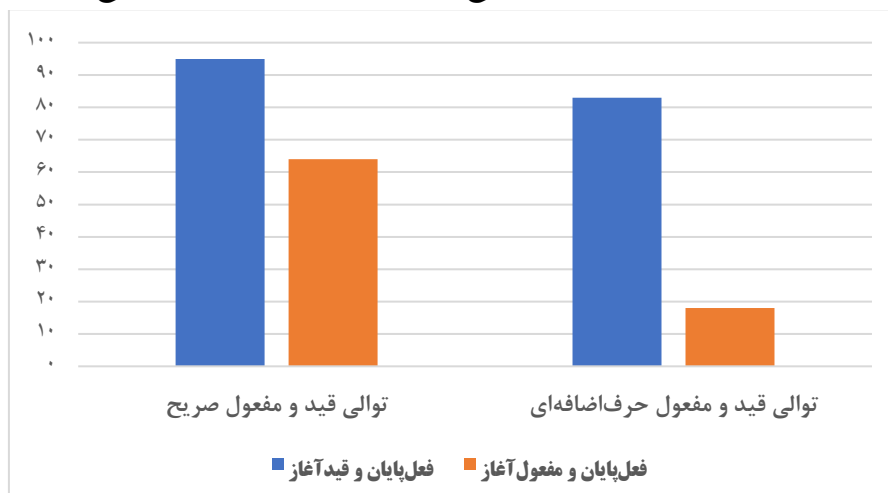
همان‌طور که در بخش پیشین اشاره شد، در جملات امری‌ای که هر سه سازه مفعول، قید و فعل حضور دارند، تمایل غالب بر این است که افزوده حاشیه‌ای در جایگاه آغازین جمله قرار گیرد. در این بخش، اصطلاح «مفعول» به عنوان واژه‌ای پوششی برای هر دو نوع مفعول صریح و مفعول غیر صریح (یا به بیان دیگر، مشارک) به کار رفته است.

با این تعریف، یکی از جنبه‌های قابل بررسی، تفاوت جایگاه مفعول صریح و مفعول غیر صریح در مقایسه با قید است؛ به این معنا که کدام یک از این دو نوع مفعول، در حضور قید، تمایل بیشتری به قرار گرفتن در جایگاه آغازگر دارد.

داده‌های نمودار ۳ نشان می‌دهد که در جملات امری حاوی مفعول صریح و قید، تمایل نسبی بر اشغال جایگاه آغازگر حدود ۶۰ به ۴۰ به نفع قید است. یعنی در ۶۰ درصد موارد افزوده حاشیه‌ای در جایگاه آغازگر و در ۴۰ درصد موارد مفعول صریح در جایگاه آغازگر است. این در حالی است که در جملات امری حاوی قید و مفعول غیر صریح

(مفعول حرف اضافه‌ای)، این تمایل به طور قابل توجهی افزایش یافته و در اغلب موارد، قید در جایگاه آغاز جمله قرار می‌گیرد.

نمودار ۳: ترتیب قید و مفعول صریح در مقابل توالی قید و مفعول غیر صریح

مثال‌های ۱۳ و ۱۴ نمونه‌ای از جملاتی هستند که در آنها مفعول صریح و مفعول غیر صریح بر قید جمله پیشی گرفته‌اند و به جای آن در جایگاه آغازگر قرار دارند.

۱۳. مردم را تنها بر اساس رفتارهایشان داوری نکن.

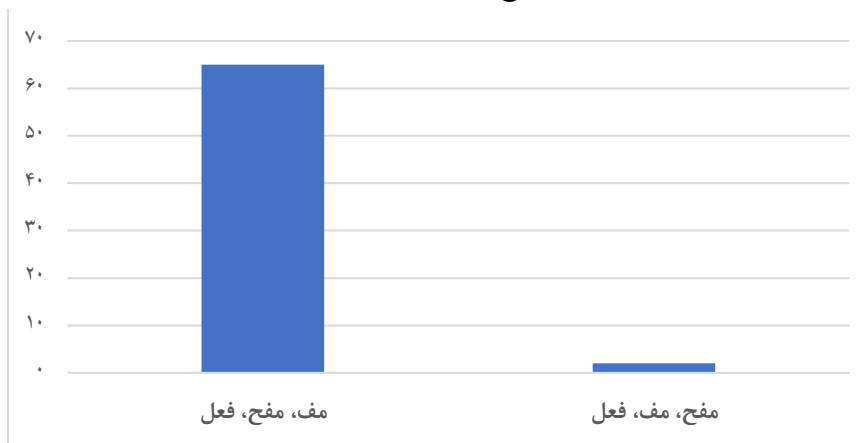
۱۴. از نبوغ و اراده خود عاقلانه بهره‌گیری کن ...

۴-۴. توالی مفعول صریح و غیر صریح در جملات امری

از دیگر الگوهای قابل بررسی در جملات امری زبان فارسی، ترتیب قرارگیری مفعول صریح و مفعول غیر صریح به عنوان مشارک در جایگاه آغازگر است. این بررسی به شرایطی محدود می‌شود که قید در جمله حضور نداشته باشد.

همان‌طور که نمودار ۴ نشان می‌دهد، در جملات امری موجود در پیکره این پژوهش که شامل سه سازه مفعول صریح، مفعول غیر صریح و فعل هستند، ترتیب غالب آن است که مفعول صریح در جایگاه آغازگر قرار گیرد و پس از آن مفعول غیر صریح بیاید.

نمودار ۴: ترتیب مفعول صریح و مفعول حرف اضافه‌ای در جملات امری

جمله (۱۵) نمونه‌ای از تقدم مفعول صریح بر مفعول غیر صریح را نشان می‌دهد، در حالی که جمله (۱۶) عکس این ترتیب را دارد:

۱۵. اداره سینما را به بخش خصوصی واگذار کنید.

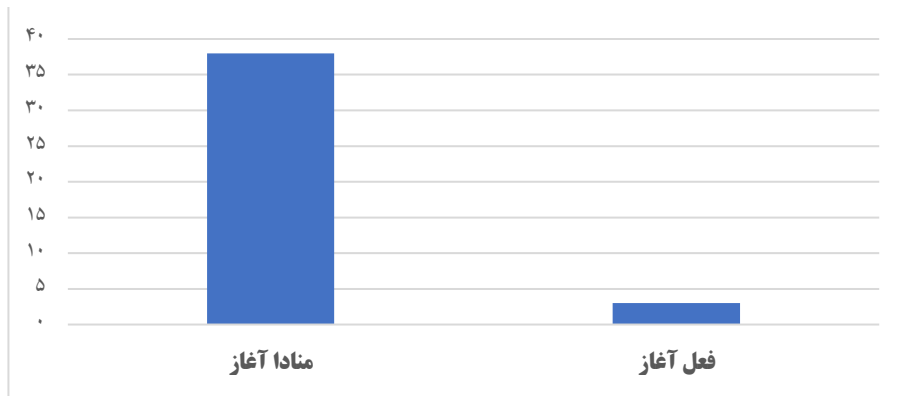
۱۶. به سیاستمداران تخم مرغ پرت نکنید.

۴-۵. ترتیب سازه‌ها در جملات امری حاوی منادا

حضور منادا یکی از ویژگی‌های رایج جملات امری است. از دیدگاه ساختاری، می‌توان منادا را معادل فاعلی دانست که در بسیاری از جملات امری به صورت محذوف ظاهر می‌شود. پرسش مهم این است که در شرایطی که منادا در جمله حضور دارد، توالی سازه‌ها از چه الگویی تبعیت می‌کند.

بر اساس داده‌های نمودار ۵، در جملات امری حاوی منادا، تمایل غالب بر آن است که منادا در جایگاه آغازین جمله قرار گیرد و فعل در پایان ظاهر شود.

نمودار ۵: جملات امری حاوی منادا

گفتنی است این جملات گاه تنها از دو سازه «منادا» و «فعل» تشکیل شده‌اند و گاه علاوه بر این دو، مفعول یا قید نیز دارند. در هر دو حالت، الگوی غالب ثابت است؛ یعنی منادا در ابتدای جمله و فعل در انتهای آن قرار می‌گیرد. نمونه‌های (۱۷) تا (۱۹) مثال‌هایی از این ترتیب را نشان می‌دهند:

۱۷. یاران شما را به خدا به عشق بی‌وفایی نکنید.

۱۸. ای اهل ایمان با یاران شیطان پیکار کنید.

۱۹. بچه‌ها تنبلی نکنید!

در داده‌های پژوهش، از مجموع ۴۱ مورد وقوع منادا، تنها در سه جمله، منادا در جایگاه پایانی و فعل در آغاز جمله آمده است، مانند نمونه‌های زیر:

۲۰. تردید کن ای زاهد اگر اهل یقینی!

۲۱. برخیز ای موسی!

از آنجاکه منادا در جملات به دو صورت به کار می‌رود؛ یعنی می‌تواند با نشانه ندا و یا بدون آن همراه باشد، اینجا می‌توان بررسی دیگری را هم مورد ملاحظه قرار داد. در

پیکره دادگان نحوی زبان فارسی نشانه ندا به عنوان یک برچسب صرفی و در لایه تعیین مقوله دستوری کلمه مشخص شده است. از این رو، بدون بررسی مورد به مورد می توان جملات امری که دارای نشانه ندا هستند را جستجو و بررسی کرد.

بررسی داده ها نشان می دهد که از مجموع ۲۰۹۹ جمله امری این پیکره، در ۵۷ جمله منادا با نقش نمای ندا (ای، یا، ا-) همراه است. در تمام این موارد، به جز دو نمونه (۲۰) و (۲۱) که پیش تر ذکر شد، منادا در ابتدای جمله و فعل در انتهای آن قرار گرفته است.

۶-۴. ترتیب برخی سازه های دیگر

برخی ویژگی های خاص در جملات امری مانند حضور افزوده وجهی «لطفاً»، جایگاه افعال کمکی «بیا» و «بیایید» و همچنین، «بگذار» و «بگذارید» با جست و جوی مستقیم در کل پیکره قابل استخراج هستند. از این رو، بررسی توالی سازه ها در جملات امری حاوی این گروه از اقلام زبانی، در تمامی ۲۰۹۹ جمله امری پیکره انجام شده است.

۶-۴-۱. حضور افزوده وجهی «لطفاً»

افزوده وجهی «لطفاً» از آن دسته سازه هایی است که از منظر نقش گرایی، بخشی از تجربه جمله محسوب نمی شود و در نتیجه آغازگر جمله به شمار نمی آید. با این حال، موقعیت آن در جمله به ویژه در ایجاد آغازگرهای چندبخشی قابل توجه است.

در کل پیکره، تعداد ۲۹ جمله امری حاوی افزوده «لطفاً» شناسایی شد. نتایج بررسی نشان می دهد که در اکثریت این موارد، «لطفاً» در ابتدای جمله قرار گرفته و تنها در دو جمله، این افزوده در موقعیت غیرآغازی ظاهر شده است. در مثال های (۲۲) و (۲۳) به ترتیب حضور افزوده «لطفاً» در جایگاه غیرآغاز و در مثال بعدی، در جایگاه آغاز مشخص شده است.

۲۲. برای سفارش شیرینی یزدی لطفاً لیست سفارشتان را به ایمیل زیر ارسال نمایید.

۲۳. لطفاً رسید دریافتی را به قبض مربوطه ضمیمه کنید.

۲-۶-۴. جایگاه افعال کمکی «بیا» و «بیایید»

این افعال نیز به دلیل نقش کمکی و عدم ایفای نقش به عنوان فرایند اصلی، آغازگر محسوب نمی شوند؛ اما جایگاه آنها در جملات امری قابل بررسی است.

از مجموع ۳۰ جمله امری دارای «بیا» یا «بیایید»، ۶ جمله با منادا آغاز شده، یک جمله با قید آغاز و تعداد ۲۳ جمله مستقیماً با «بیا» یا «بیایید» شروع شده اند و در تمامی این ۳۰ جمله، فعل اصلی جمله در انتها قرار گرفته است. نمونه های ۲۴ تا ۲۶ وقوع این افعال را در آغاز، نمونه ۲۷ وقوع منادا را در آغاز و نمونه ۲۸ وقوع قید را در آغاز نشان می دهد.

۲۴. بیا کمی پیاده راه برویم!

۲۵. بیا هر زمان خسته بودیم به یک شاخه گل دل ببازیم.

۲۶. بیایید روی شانه هایم بنشینید و ...

۲۷. بچه ها بیایید همگی با هم از ته دل آه بکشیم.

۲۸. اگر تو از اهل کلامی بیا با هم تکلم بکنیم.

همچنین در ۸ جمله از پیکره، افعال «بیا» یا «بیایید» با «و» عطف به فعل اصلی اضافه شده اند. در این موارد نیز، این افعال همچنان نقش کمکی دارند و فعل اصلی جمله محسوب نمی شوند.

۲۹. شما بیا و برادری کن.

۳۰. بیایید و بنده نوازی کنید و با بشکنی هم نوازی کنید.

۳-۶-۴. جایگاه افعال کمکی «برو» و «بروید»

از ۲۴ جمله امری حاوی فعل‌های کمکی «برو» و «بروید»، در ۱۶ جمله، فعل کمکی در جایگاه آغاز جمله قرار گرفته است و در ۸ مورد در جایگاه غیرآغاز. با این حال، در تمام این موارد، فعل امری اصلی در پایان جمله است.

۳۱. برو جای دیگر افسونگری کن.

۳۲. آن وصله‌ها را برو جای دیگری بخیه کن.

در مثال ۳۱ «برو» در جایگاه آغاز جمله و در مثال ۳۲ در جایگاه غیرآغاز نشان داده شده است.

۴-۶-۴. جایگاه افعال کمکی «بگذار» و «بگذارید»

از ۱۹ جمله امری حاوی فعل‌های کمکی «بگذار» و «بگذارید»، در ۱۷ جمله، فعل کمکی در جایگاه آغاز جمله قرار گرفته است و در ۲ مورد در جایگاه غیرآغاز. در عین حال، در تمامی ۱۷ جمله، فعل امری در جایگاه پایان قرار دارد.

۳۳. بگذارید تجربیات و مهارت‌های شما غریبال شود.

۳۴. به نام فروغی تخلص کن و ریش را هم بگذار بلند شود.

۵-۶-۴. جمع‌بندی کارکردی افعال کمکی

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، بحث تفصیلی دربارهٔ ویژگی‌ها و کارکرد نحوی - معنایی افعال کمکی^۱ در جملات امری نیازمند پژوهشی مستقل است. با این حال، در این بخش تنها به ذکر این نکته اکتفا می‌شود که افعال اشاره‌شده در بخش قبلی (که برای سهولت ارجاع در زیر تکرار شده‌اند) به‌طور عملکردی به دو گروه مشخص تقسیم می‌شوند:

۱. فعل کمکی به‌عنوان اصطلاح پوششی برای فعل کمکی و فعل وجهی

سعی کنید، تلاش کنید، ثابت کنید، فراموش نکنید، فکر نکنید، مراقب باشید، بگویید، اجازه دهید، گمان نکنید، خیال نکنید، تصور نکنید، کاری نکنید، تظاهر نکنید، فرض کنید، باور کنید، اصرار کنید، بگذارید، یادتان باشد، توجه کنید، صبر کنید

گروه اول شامل افعالی مانند «سعی کنید» است که در جمله امری، نقش فعل کمکی را ایفا می‌کنند و خودشان عمل مورد دستور را بیان نمی‌کنند. در این حالت، فعل اصلی جمله که معمولاً پس از این فعل کمکی می‌آید همان کنشی است که از شنونده خواسته می‌شود انجام دهد. به بیان دیگر، فعل کمکی تنها نقش تقویتی یا هدایت‌کننده دارد و دستور اصلی متوجه فعل دوم است. برای نمونه، جمله ۳۵ - الف از نظر معنای گزاره‌ای با جمله ۳۵ - ب یکسان است و در هر دو، عمل درخواست‌شده «رانندگی بین خطوط» است، نه «سعی کردن».

۳۵. الف) سعی کن بین خطوط رانندگی کنی.

ب) بین خطوط رانندگی کن.

در مقابل، گروه دوم شامل افعال متمم‌پذیری هستند که خود آن فعل در جمله امری، عمل اصلی درخواست‌شده را بیان می‌کند. به عبارت دیگر، کنشی که شنونده باید انجام دهد همان فعلی است که در ابتدای جمله آمده و نه فعل موجود در متمم آن. برای مثال، در جمله (۳۶) عمل درخواست‌شده «صبر کردن» یا «انتظار کشیدن» است و فعل «چشمک زدن» که در بند وابسته آمده، تنها بیانگر رویدادی است که پس از انجام کنش اصلی اتفاق می‌افتد.

۳۶. صبر کن تا چراغ سبز چشمک بزند.

بدیهی است که افعالی مانند «بیاوید» و «بروید» از نظر نوع و نقش با افعالی همچون «سعی کنید» تفاوت دارند و در دسته‌بندی جداگانه قرار می‌گیرند.

۵. نتیجه‌گیری

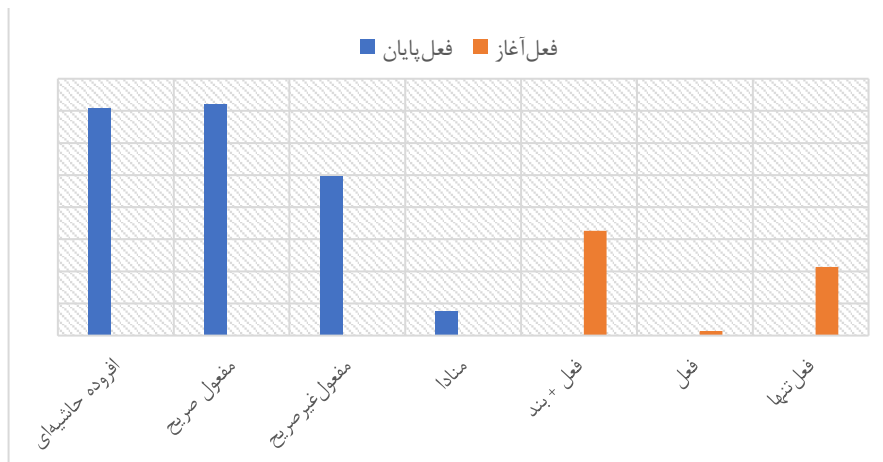
این پژوهش با تکیه بر چارچوب نقش‌گرای نظام‌مند و تمرکز بر مفهوم «آغازگر» به بررسی ساخت آغازگری در جملات امری زبان فارسی پرداخت. فرض اولیه آن بود که اگرچه زبان فارسی غالباً زبانی فعل‌پایان است، ممکن است در برخی جملات امری، به‌ویژه آنهایی که شامل افعال حرکتی‌اند، فعل در جایگاه آغازگر بی‌نشان آنها قرار گیرد؛ الگویی که مشابه آنچه در زبان انگلیسی دیده می‌شود. با این حال، تحلیل ۱۲۷۶ جمله از پیکره وابستگی نحوی زبان فارسی نشان داد که در بیش از ۹۰٪ از جملات، ساخت فعل‌پایان حفظ شده است و تنها در موارد بسیار محدودی (کمتر از یک درصد) فعل در جایگاه آغاز جمله ظاهر شده است.

یافته‌ها نشان می‌دهند که برخلاف زبان انگلیسی، در زبان فارسی فعل نمی‌تواند آغازگر بی‌نشان جملات امری تلقی شود. همچنین، بررسی جایگاه متمم‌های بندی، منادا، قیدها و مفعول‌ها نشان داد که در جملاتی که دارای سه جزء اصلی (مشارک، فرایند و افزوده حاشیه‌ای) هستند، معمولاً افزوده‌های حاشیه‌ای بیش از مشارک‌ها در جایگاه آغازگر بی‌نشان ظاهر می‌شوند و در هر حال، این توالی‌ها نیز تابع قواعد فعل‌پایانی زبان فارسی باقی می‌مانند.

نمودار ۶ وضعیت جایگاه آغاز جمله در جملات امری زبان فارسی را نشان می‌دهد. چهار بخش نخست نمودار به توالی‌های فعل‌پایان اختصاص دارد که بیش از ۸۰ درصد داده‌های این پژوهش را دربرمی‌گیرد. در این بخش، تعداد مفعول‌های صریح و افزوده‌های حاشیه‌ای که در جایگاه آغاز جمله قرار گرفته‌اند تقریباً برابر است. البته باید یادآور شد که رخداد افزوده حاشیه‌ای، مفعول صریح و مفعول غیرصریح در این نمودار، شامل تمامی موارد ثبت‌شده در داده‌هاست. به بیان دیگر، همان‌گونه که پیش‌تر توضیح داده شد، در شرایطی که هر سه سازه «فرایند»، «مشارک» و «افزوده حاشیه‌ای» در جمله حضور داشته باشند، در ترتیب بی‌نشان و پربسامد، معمولاً افزوده حاشیه‌ای در جایگاه آغاز جمله قرار می‌گیرد. در نمودار ۶ مقصود از توالی با الگوی «مفعول صریح در جایگاه آغاز جمله» تنها به «مفعول + قید + فعل» محدود نمی‌شود، بلکه توالی‌هایی مانند «مفعول + فعل»، «مفعول +

مفعول غیر صریح + فعل» و ترکیب‌های مشابهی که در آنها افزوده حاشیه‌ای حضور ندارد را هم شامل می‌شود.

نمودار ۶: آغازگر جمله‌های امری زبان فارسی

بررسی دقیق‌تر جایگاه و نقش افعال کمکی در ساختار جملات امری می‌تواند در پژوهش‌های آتی مسیر تازه‌ای را در تحلیل‌های نحوی و معنایی بگشاید. علاوه بر آن، تأثیر قطبیت و ترکیب آن با وجهیت در جملات امری موضوع دیگری است که می‌تواند در آینده این پژوهش مطرح باشد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Azadeh Mirzaei <https://orcid.org/0000-0001-9956-556X>

منابع

دبیرمقدم، محمد و شریفی، شهلا. (۱۳۸۴). بررسی سلسله‌مراتب رده‌شناختی مربوط به حوزه آرایش واژه‌ها در زبان فارسی گفتاری. *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد*، ۳۸ (۱۴۹)، ۱۱۳-۸۵.

- رضایی، والی و طیب، سیدمحمدتقی. (۱۳۸۵). ساخت اطلاع و ترتیب سازه‌های جمله. دستور (ویژنامه‌نامه فرهنگستان)، ۲، ۱۹-۳.
- طباطبایی، نازنین و مدرسی قوامی، گلناز. (۱۳۹۶). کارکردهای گفتمانی تغییر ترتیب موضوع‌های اصلی جمله در زبان فارسی. پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی، ۷(۱۳)، ۹۷-۸۵.
<https://doi.org/10.22084/rjhl.2017.9344.1532>
- گلفام، ارسلان و برقی، محمدجواد. (۱۴۰۲). ترتیب ارکان جمله و ساخت اطلاع در متون نثر قرن پنجم هجری. پژوهشنامه زبان ادبی، ۱(۱)، ۵۴-۲۹.
<https://doi.org/10.22054/jrll.2022.66381.1011>
- مولایی کوهبنانی، حامد، علیزاده، علی و شریفی، شهلا. (۱۴۰۱). ترتیب سازه‌ای بند فارسی با تکیه بر دستور نقشگرا - گفتمانی، زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان، ۱۴(۱)، ۲۷-۱.
<https://doi.org/10.22067/jlkd.2021.39554>
- میرزائی، آزاده. (۱۳۹۸). آغازگر بی‌نشان جملات پرسشی پرسش‌واژه‌ای در زبان فارسی. مجموعه مقالات سومین همایش ملی زبان‌شناسی پیکره‌ای، به کوشش آزاده میرزائی (۲۰۹-۲۱۸). تهران: نویسه پارسی.
- نگینی، حسام. ۱۳۹۹، ترتیب اجزای کلام و ساخت اطلاع در متون نثر قرن هفتم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.

References

- Bybee, J. (2002), Main clauses are innovative, subordinate clauses are conservative: Consequences for the nature of constructions. In J. Bybee, J. & M. Noonan (Eds.), *Complex discourse in grammar and discourse: Essays in honor of Sandra Thompson* (pp. 1–17). John Benjamins.
- Dabir-Moghaddam, M., & Sharifi, S. (2006). A study of typological hierarchies related to word order domains in spoken Persian. *Journal of the Faculty of Letters and Humanities*, 38(149), 85–113. [In Persian]
- Dryer, M. (1992). The Greenbergian word order correlations. *Language*, 68, 81–138.
- Golfam, A., & Bargh'ei, M. J. (2023). The study of word order and information structure in the fifth century AH prose texts. *Journal of Literary Language Research*, 1(1), 29–54. [In Persian]
<https://doi.org/10.22054/jrll.2022.66381.1011>

- Greenberg, J. H. (1963). Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In J. H. Greenberg (Ed.), *Universals of language* (pp. 73-113). Cambridge: MIT Press.
- Greenberg, J. H. (1974). *Language Typology: A Historical and Analytic Overview* (vol. 184). The Hague: Mouton de Gruyter
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. (2014). *An Introduction to Functional Grammar*. London and New York: Routledge.
- Mowlaei Kuhbanani, H., Alizadeh, A., & Sharifi, S. (2022). Persian clausal constituent order based on functional discourse grammar. *Linguistics and Khorasani Dialects*, 14(1), 1–27. [In Persian] <https://doi.org/10.22067/jlkd.2021.39554>
- Mirzaei, A. (2019). Unmarked themes in wh-interrogatives of Persian Language. In A. Mirzaei (Ed.), 3rd *Third National Conference on Corpus Linguistics* (pp. 209–218). Tehran: Neviseh-ye Parsi. [In Persian]
- Negini, H. (2020). *Constituent order and information structure in seventh-century Persian prose texts* [Master's thesis, Allameh Tabataba'i University]. [In Persian]
- Rasooli, M. S., Kouhestani, M., & Moloodi, A. (2013). Development of a Persian syntactic dependency treebank. In *Proceedings of the 2013 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies* (pp. 306-314). USA: Atlanta.
- Rezaei, V., & Tayyeb, S. M. T. (2007). Information structure and constituent order. *Dastur (Special Issue of the Farhangestan Journal)*, 2, 3–19. [In Persian]
- Tabatabaei, N., & Modarresi Ghavami, G. (2018). The discourse functions of non-canonical order of arguments in Persian. *Iranian Journal of Comparative Linguistic Research*, 7(13), 85–97. [In Persian] <https://doi.org/10.22084/rjhl.2017.9344.1532>
- Thompson, G. (2014). *Introducing Functional Grammar* (3rd ed.). London & New York Group: Routledge.

استناد به این مقاله: میرزائی، آزاده. (۱۴۰۴). ساخت آغازگری جملات امری در زبان فارسی. علم زبان، ۱۲(۲۲)،

doi: 10.22054/LS.2025.87635.1739 .۴۰۲-۳۷۳

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

فهرست مطالب

جایگاه پسافعلی عناصر غیراصلی بند در زبان فارسی	۹
سید حسین پیری، محمد دبیرمقدم، ویدا شقاقی و مجتبی منشی‌زاده	
کاربرد زبان علم در پژوهش‌های ادبی فارسی (آثار برگزیده از کتاب سال در سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۰)	۳۹
محمد مهدی زمانی، سمیه آقابابایی و نعمت‌الله ایران‌زاده	
ساخت موضوعی افعال ملکی در آینه نظام حالت‌نمایی و مطابقه فارسی	۸۱
فاطمه بهرامی	
افعال مرکب انضمامی در بلوچی ساحلی چابهار	۱۲۱
عبدالخلیل تپاسیده، ناهید یاراحمدزهی و مهدی صفایی قلاتی	
دستوری شدگی «ساخت برتر» در فارسی	۱۵۳
شادی داوری	
بررسی کارایی طرح نقد نظام‌مند ترجمه کورش صفوی در نقد بازنویسی‌ها (مطالعه موردی: بازنویسی کلیله و دمنه میرزا رضایی)	۱۸۱
ایوب بادوام	
توصیف شناختی مفهوم بُعد ارتفاع در شکل‌گیری طرحواره تصویری فضا، مبتنی بر چارچوب معنائشناسی شناختی	۲۱۱
ناصر حافظی مطلق و محمدرضا پهلوان‌نژاد	
تحلیلی برون - اسکلتی از گروه کمیت‌نمای زبان فارسی	۲۴۵
محدثه سلطانی‌نژاد و عباسعلی آهنگر	
نحوه نویسه‌گردانی اسامی خاص فلاسفه و حکمای یونانی به زبان عربی در متون دوره اسلامی از منظر زبان‌شناسی	۲۷۱
گلناز مدرسی قوامی و سعید انواری	
الگوهای زبانی غیرمعیار فارسی در سایت خبری تابناک	۳۲۱
اصغر اسمعیلی	
ساخت آغازگری جملات امری در زبان فارسی	۳۷۲
آزاده میرزائی	

شیوه‌نامه نگارش و چگونگی پذیرش مقاله

- مقاله باید حاصل پژوهش علمی در یکی از موضوعات مرتبط با زبان و ادبیات فارسی باشد.
 - هیئت تحریریه در پذیرش، رد و ویرایش مقاله‌ها آزاد است.
 - تقدم و تأخر چاپ مقاله‌ها با بررسی و نظر هیئت تحریریه مشخص می‌شود.
 - مسئولیت درستی مطالب مندرج در مقاله به عهده نویسنده است.
 - مقالات باید از طریق سامانه یکپارچه نشریات علمی (ls.atu.ac.ir) ارسال شود.
 - در هر مقاله، فاصله خطوط ۱، حاشیه از دو طرف ۴/۵ و از زیر و زیر ۵ سانتی‌متر باشد و هر مقاله باید حداکثر در بیست صفحه A4 (با قلم زر ۱۳) و بر پایه دستور خط مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی (www.persianacademy.ir) نگاشته شود.
 - نرم‌افزار مورد استفاده حتماً Microsoft Word 10 یا بالاتر باشد.
 - فاصله‌گذاری صفحات به صورت Multiple 0.9 باشد.
 - اولین پاراگراف بعد از هر تیتربدون تورفتگی
 - پاراگراف‌های بعدی با ۰/۵ سانتیمتر تورفتگی
 - پاورقی‌ها طبق APA تنظیم شود (نام خانوادگی، حرف اول نام).
 - اعداد درون متن با رسم الخط فارسی باشد.
 - از علامت ممیز (/) برای اعشار استفاده شود.
 - تمامی تیترها pt۱۲ از متن قبل و pt ۰ متن بعد فاصله داشته باشد.
 - چکیده باید در یک پاراگراف تنظیم شود و بدون آنکه عناوین مجزایی داشته باشد، لازم است در آن بیان مسأله (یک یا دو جمله)، هدف (یک جمله)، روش (در دو تا سه جمله و شامل طرح پژوهش، جامعه آماری، تعداد نمونه، روش نمونه‌گیری، مداخله، ابزار {نام کامل ابزار، نام سازنده و سال ساخت})، روش تحلیل داده‌ها {نام نرم‌افزار قید نشود}، نتایج (دو تا سه جمله و شامل یافته‌های اصلی بدون ذکر اعداد و ارقام) و نتیجه‌گیری (دو جمله) نوشته شود (متن چکیده روایتی است و ذکر عنوان و بخش‌بندی در آن مجاز نیست). تعداد کلمات چکیده بین ۱۵۰-۲۵۰ باشد. (افعال چکیده به زمان گذشته باشند) (B Zar 11)
 - در صفحه عنوان، به ترتیب، عنوان مقاله (B Zar 15 Bold)، نام نویسنده/ نویسندگان (B Compset 12 Bold)، رتبه علمی و نام دانشگاه یا سازمان وابسته (B Compset 10)، چکیده (۱۵۰ واژه/ B Zar 11)، کلیدواژه‌ها (۷-۴ واژه و با ویرگول از یکدیگر جدا شوند/ B Lotus 12).
 - * اسم نویسنده مسئول ستاره‌دار شود و در پاورقی ایمیل نویسنده مسئول قید شود.
 - اعضای هیأت علمی: رتبه علمی (مربی، استادیار، دانشیار، استاد)، گروه (در صورت وجود)، دانشگاه، شهر، کشور.
 - دانشجویان: دانشجوی (کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری) رشته تحصیلی، دانشگاه، شهر، کشور.
 - افراد و محققان آزاد: مقطع تحصیلی (کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری) رشته تحصیلی، سازمان محل خدمت، شهر، کشور.
 - طلاب: سطح (۲،۳،۴)، رشته تحصیلی، حوزه علمی/ مدرسه علمی، شهر، کشور.
 - افراد و محققان عضو سازمان/ پژوهشکده: رتبه علمی (مربی، استادیار، دانشیار، استاد)، گروه (در صورت وجود)، مؤسسه، شهر، کشور.
 - مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری / پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته دانشگاه است / مقاله حاضر برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «.....» با حمایت دانشگاه / مؤسسه است.
- (B Zar 10)
- متن اصلی مقاله نباید بیش‌تر از ۶۰۰۰ واژه داشته باشد (تعداد واژه‌های چکیده جداگانه در نظر گرفته می‌شود).

- متن اصلی مقاله شامل: مقدمه، پیشینه پژوهش، روش، یافته‌ها، بحث و نتیجه‌گیری، تعارض منافع، سپاسگزاری، ORCID، منابع فارسی و لاتین (References) است.
 - تیرهای داخل متن (**B Lotus 14 Bold**) / متن فارسی مقاله (B Zar 13) / منابع فارسی (B Zar 12) / منابع لاتین (Times New Roman 11) و ترجمه لاتین منابع فارسی با درج [In Persian] در انتهای منبع (Times New Roman 11).
 - عنوان تصویرها، جدول‌ها و نمودارها (B Lotus 11) و متن تصویرها، جدول‌ها و نمودارها (B Lotus 10).
 - تعداد جدول‌های یک مقاله بیش‌تر از ۵ جدول نباشد. جدول‌ها متناسب با فرمت APA و اندازه ۱۰ تنظیم شوند.
 - ارجاعات نقل قول‌ها (مستقیم): نام و نام خانوادگی نویسنده / نویسندگان (سال نشر)، (غیر مستقیم): نام و نام خانوادگی نویسنده / نویسندگان، سال نشر و تکرار آن (همان: شماره صفحه).
 - تمامی اسامی خارجی (به‌جز عربی) در متن اصلی به فارسی ترجمه شده و در پاورقی به‌صورت (نام خانوادگی (حرف اول بزرگ، حرف اول نام کوچک)) درج شود.
 - معادل کلمات در پاورقی با حرف بزرگ اول کلمه و باقی حروف کوچک تایپ شود.
 - اگر از یک نویسنده در یک سال بیش از یک اثر منتشر شده باشد، این آثار با ذکر حروف الف، ب، و... یا a، b، و ... پس از سال انتشار از هم متمایز شوند.
 - به منابع غیرفارسی با همان زبان ارجاع شود.
 - اگر کتاب بیش از سه نویسنده داشته باشد، پس از نام نخستین نویسنده، عبارت «و همکاران» نوشته شود؛ اثری که نام نویسنده ندارد، به نام کتاب ارجاع داده شود؛ اثری که توسط مؤسسه یا سازمانی فراهم آمده باشد، به نام مؤسسه یا سازمان ارجاع داده شود.
 - قبل از فهرست ORCID (Times New Roman 11) ارائه شود.
 - منابع فارسی با B Zar 12، منابع انگلیسی با Times New Roman 11 و منابع عربی B Badr 12 و Hanging 1cm
 - فهرست منابع و مآخذ در پایان مقاله به‌ترتیب حروف الفبا و به‌صورت زیر تنظیم شود:
- فارسی (B Lotus 14 Bold)**
- * **کتاب:** نام خانوادگی، نام؛ نام خانوادگی، نام و نام خانوادگی، نام. (نویسنده / نویسندگان). (سال نشر). نام کتاب. نام و نام خانوادگی افراد دخیل (مصحح، مترجم، ویراستار و ...). شماره چاپ. محل نشر: ناشر. کتابی که نام مؤلف ندارد: نام کتاب. (سال نشر). شماره چاپ. محل نشر: ناشر. کتابی که تألیف یک مؤسسه است: نام مؤسسه مؤلف. (سال نشر). نام کتاب. شماره چاپ. محل نشر: ناشر. (B Zar 12)
 - * **مقاله:** نام خانوادگی، نام؛ نام خانوادگی، نام و نام خانوادگی، نام. (نویسنده / نویسندگان). (سال نشر). عنوان مقاله. نام نشریه، دوره / سال (شماره نشریه)، شماره صفحات مقاله از راست به چپ زیاد به کم. درج doi (B Zar 12)
 - * **پایان نامه / رساله:** نام خانوادگی، نام. (سال نشر). عنوان پایان نامه. کارشناسی ارشد / رساله دکتری، نام دانشگاه.
 - * **مجموعه‌ها:** نام خانوادگی، نام؛ نام خانوادگی، نام و نام خانوادگی، نام. (نویسنده / نویسندگان). (سال نشر). عنوان مقاله، نام مجموعه مقالات، محل نشر: نام ناشر. (B Zar 12)
 - * **پایگاه‌های اینترنتی:** نام خانوادگی، نام نویسنده. (آخرین تاریخ و زمان تجدید نظر در پایگاه اینترنتی). عنوان موضوع، نام و آدرس سایت اینترنتی. (B Zar 12)

References (Times New Roman 13 Bold)

* **کتاب:** نام خانوادگی، حرف اول نام، نام خانوادگی، حرف اول نام و (&c) نام خانوادگی، حرف اول نام. (سال نشر).
نام کتاب. شماره چاپ. محل نشر: ناشر. کتابی که نام مؤلف ندارد: نام کتاب. (سال نشر). شماره چاپ. محل نشر: ناشر.
کتابی که تألیف یک مؤسسه است: نام مؤسسه مؤلف. (سال نشر). نام کتاب. شماره چاپ. محل نشر: ناشر. (Times
New Roman 11)

* **مقاله:** نام خانوادگی، حرف اول نام، نام خانوادگی، حرف اول نام و (&c) نام خانوادگی، حرف اول نام. (سال نشر).
عنوان مقاله. نام نشریه. دوره / سال (شماره نشریه). شماره صفحات مقاله از راست به چپ زیاد به کم. (Times New
Roman 11)

* **پایان نامه / رساله:** نام خانوادگی، حرف اول نام. (سال نشر). عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد /
رساله دکتری. نام دانشگاه. (Times New Roman 11)

* **مجموعه ها:** نام خانوادگی، حرف اول نام؛ نام خانوادگی، حرف اول نام و نام خانوادگی، حرف اول نام.
(نویسنده / نویسندگان). (سال نشر). عنوان مقاله. نام مجموعه مقالات. محل نشر: نام ناشر. (Times New
Roman 11)

* **پایگاه های اینترنتی:** نام خانوادگی، حرف اول نام. (آخرین تاریخ و زمان تجدید نظر در پایگاه اینترنتی).
عنوان موضوع، نام و آدرس سایت اینترنتی. (Times New Roman 11)

- ترجمه لاتین منابع فارسی، طبق فرمت استاندارد منابع لاتین، در انتهای منابع آورده شود و در ادامه منبع [In Persian]
افزوده شود.

علم زبان

دوفصلنامه علم زبان در پایگاه‌های زیر نمایه می‌شود:

www.srlst.com	پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)
www.sid.ir	پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)
www.civilica.com	پایگاه سیویلیکا
www.magiran.com	بانک نشریات کشور
www.noormags.ir	پایگاه مجلات تخصصی نور
www.ensani.ir	پرتال جامع علوم انسانی
Journals.atu.ac.ir	سامانه نشریات دانشگاه علامه طباطبائی ^(ره)

حق چاپ مقاله، پس از پذیرش، برای دوفصلنامه علم زبان محفوظ است و نویسنده نمی‌تواند آن را به نشریه‌ای دیگر ارائه دهد.

مشاوران علمی:

مشاوران علمی این شماره: د. ثمر احتشامی، د. محرم اسلامی، د. تهمینه حیدرپور بیدگلی، د. سحر بهرامی خورشید، د. فاطمه بهرامی، د. محمدرضا رضوی د. بهزاد رهبر، د. وحید صادقی، د. آریتا عباسی، د. سپیده عبدالکریمی، د. ارسلان گلغام، د. راحله گندمکار، د. فریبا قطره، د. مریم مسگرخوئی، د. آزاده میرزائی، د. محمدامین ناصح، دکتر مژگان همایونفر.

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی^(ره) تهران

شمارگان: ۲۵ نسخه

دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی

دوفصلنامه علمی

علم زبان

سال دوازدهم، شماره بیست و دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۴

صاحب امتیاز: دانشگاه علامه طباطبائی

مدیر مسئول: رضامراد صحرایی

سردبیر: محمد دبیرمقدم

هیئت تحریریه:

مرکز زبان‌شناسی دانشگاه لایدن	شمس برنارد
پژوهشگر دانشگاه آلبرتا	مهدی پورمحمد
دانشیار فرهنگستان زبان و ادب فارسی	محمد حسن دوست
استاد زبان‌شناسی دانشگاه الزهراء	فریده حق‌بین
استاد زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی	محمد دبیرمقدم
استاد زبان‌شناسی دانشگاه بوعلی سینا	محمد راسخ‌مهند
دانشیار زبان‌شناسی دانشگاه اصفهان	والی رضایی
دانشیار زبان‌شناسی دانشگاه اصفهان	عادل رفیعی
دانشیار زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی	شهلا رقیب‌دوست
استاد زبان‌های باستانی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی	زهره زرشناس
استاد دانشگاه شیکاگو	پونه شعبانی‌جدیدی
استاد زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی	ویدا شقاقی
استاد زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی	رضامراد صحرایی
استاد دانشگاه پرتلند	آنوشا صدیقی
استاد زبان‌شناسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی	احمد صفارمقدم
استاد زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی	کوروش صفوی
استاد زبان‌شناسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی	امید طیب‌زاده
استاد زبان‌شناسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی	مصطفی عاصی
دانشیار دانشگاه کمبریج انگلستان	مهید غفاری
استاد دانشگاه گوته فرانکفورت آلمان	سالومه غلامی
دانشگاه آمریکایی بیروت	علیرضا کورنگی
دانشیار زبان‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس	ارسلان گلفام
دانشیار زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی	گلناز مدرسی‌قوامی
استاد زبان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد	مهدی مشکوة‌الدینی
استاد زبان‌های باستانی دانشگاه علامه طباطبائی	مجتبی منشی‌زاده
پژوهشگر مدرسه عملی پژوهش‌های عالی پاریس	ووتر ف. م. هنکلمن

مدیر داخلی: احسان چنگیزی
ویراستار فارسی: انیس معصومی
ویراستار انگلیسی: شادی داوری
صفحه‌آرا: محبوبه گرای
نشانی: تهران، بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت، خیابان علامه طباطبائی جنوبی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، گروه زبان‌شناسی

کدپستی: ۱۹۹۷۹-۶۷۵۵۶ تلفن/دورنگار: ۸۸۶۸۳۷۰۷

سامانه نشریه علم زبان: ls.atu.ac.ir

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی
شاپا: ۷۷۲۸-۲۴۲۳

لطفاً جهت پیگیری روند داوری مقالات فقط از طریق سامانه نشریات دانشگاه علامه طباطبائی اقدام فرمایید.